

AULI KULKKI-NIEMINEN

Selkoistettu uutinen

Lingvistinen analyysi selkotekstin erityispiirteistä

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Esitetään Tampereen yliopiston
humanistisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi Tampereen yliopiston
Pinni B:n luentosalissa 1096, Kanslerinrinne 1, Tampere,
11. päivänä kesäkuuta 2010 klo 12.

English abstract

TAMPEREEN YLIOPISTO

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA
Tampereen yliopisto
Kieli- ja käännöstieteiden laitos

Myynti
Tiedekirjakauppa TAJU
PL 617
33014 Tampereen yliopisto

Puh. 040 190 9800
Fax (03) 3551 7685
taju@uta.fi
www.uta.fi/taju
<http://granum.uta.fi>

Kannen suunnittelu
Juha Siro

Taitto
Anna Lantee

Acta Universitatis Tamperensis 1524
ISBN 978-951-44-8092-8 (nid.)
ISSN-L 1455-1616
ISSN 1455-1616

Acta Electronica Universitatis Tamperensis 963
ISBN 978-951-44-8093-5 (pdf)
ISSN 1456-954X
<http://acta.uta.fi>

SISÄLLYS

Sisällys	3
Esipuhe.....	7
Abstract	9
1. Johdanto	11
1.1 Tutkimustehtävä ja keskeiset kysymykset	13
1.2 Aineistot	15
1.3 Tutkimuksen kulku	16
2. Selkoviestinnän yhteisölliset ja viestinnälliset tavoitteet.....	18
2.1 Tavoitteena selkeä kielenkäyttö	18
2.2 Selkoviestinnän suhde yhteisöön	19
2.2.1 Kansainväliset yhteydet.....	19
2.2.2 Selkoviestinnän kehittyminen Suomessa	21
2.2.3 Selkoviestinnän ideologia.....	25
2.2.4 Selkokielen määrittely ja kohderyhmät.....	27
2.3 Selkokirjoittamista koskevat suositukset	32
2.4 Selkoviestintään kohdistuvat odotukset	41
2.4.1 Lukutaidon vaatimukset	41
2.4.2 Ymmärrettävyyden osatekijöitä	44
2.4.3 Tekstien luettavuuden parantaminen.....	46
2.5 Yhteenvedoa selkoviestinnän kehittymisestä.....	50
3. Tekstin merkitysten analyysi ja tulkinta	52
3.1 Selkotekstit konteksteissaan.....	52
3.2 Uutinen tekstilajina	57
3.3 Selkotekstien intertekstuaalisuus	60
3.4 Selkokirjoittamisen prosessit	61
3.4.1 Mukauttaminen.....	61
3.4.2 Selkokirjoittaja kääntäjänä	65
3.4.3 Selkokirjoittaja toimittajana	67
3.5 Teksti muotoina ja merkityksinä.....	70

3.6	Funktionaalinen tulkinta.....	73
3.7	Merkityksen metafunktiot	77
3.8	Yhteenvedoa merkitysanalyysista.....	82
4.	Selkotekstien ja lähtötekstien vuorovaikutukselliset erot	83
4.1	Vuorovaikutuksen kielellistyminen	83
4.2	Selkoistamisen vaikutukset varmuusasteen ilmaisemiseen	85
4.2.1	Kommentoivien aineiden käyttö.....	85
4.2.2	Modaaliverbien käyttö.....	92
4.3	Referoinnin funktiot	100
4.3.1	Selkoistettu suora esitys	102
4.3.2	Selkoistettu epäsuora esitys.....	110
4.4	Yhteenvedoa tekstien vuorovaikutuksellisuudesta	119
5.	Selkotekstien maailma	122
5.1	Nominaalistusten ja määriteketjujen purkaminen.....	122
5.2	Käsitteiden konkreettistaminen ja havainnollistaminen.....	130
5.3	Eri prosessityyppien käyttö selkoistamisessa	138
5.4	Toimijan tarkentaminen <i>ihminen</i> -sanalla.....	144
5.5	Lukujen selkoistaminen	149
5.6	Kuvallisuuden purkaminen	153
5.7	Leksikaalinen tiheys ymmärrettävyyden mittarina	157
5.8	Yhteenvedoa ideationaalisuudesta	162
6.	Selkoteksti viestinä	164
6.1	Tekstin yhtenäisyys.....	164
6.2	Selkotekstin informaationkulusta.....	167
6.3	Temaattisen osan käyttö.....	175
6.4	Teemankulun selkoistaminen.....	180
6.5	Tekstiparin teemankulun erot.....	189
6.6	Tekstien erilaiset aloitustavat.....	192
6.6.1	Vuorovaikutusta painottava aloitus	193
6.6.2	Fakta-aloitus	199
6.6.3	Tekstuaalisesti painottuva aloitus.....	202
6.7	Yhteenvedoa tekstuaalisista erityispiirteistä	204
7.	Selkotekstin olemus	207
7.1	Lähtötekstistä selkotekstiksi	207

7.2 Merkityksenannon erityispiirteitä esimerkkiteksteissä	211
7.2.1 Tekstien vuorovaikutusta erilaistavat tekijät	213
7.2.2 Millaisen maailman tekstit luovat?.....	214
7.2.3 Tekstuaaliset erityispiirteet.....	217
8. Lopuksi	222
8.1 Selkorekisterin erityisyys	222
8.2 Selkoviestinnän kehityslinjoja	228
Lähteet.....	230
Liitteet	242

ESIPUHE

Maailma on sana. Elämä on teksti.
(Ks. Paronen 1974.)

Tämän tutkimuksen tekeminen alkoi kauan sitten. Olin opintojeni alkuvaiheessa dosentti Auli Hakulisen pitämällä tekstilingvistiikan peruskurssilla ja vakuutuin tekstien tutkimisen mielenkiintoisuudesta. Pidän edelleen tekstintutkimusta kielitieteen kiinnostavimpana osa-alueena. Selkotekstejä aloin tutkia vuonna 1999, kun silloinen esimieheni professori Matti K. Suojanen ”päästi amanuenssinsa tutkimaan”. Lisensiaatintyöni hyväksyttiin kolmisen vuotta myöhemmin, ja se on ollut pohjana väitöstutkimuksessani. Kuitenkin vasta tämän prosessin aikana olen päässyt perille siitä, miten selkoistaminen ja lukijalle suuntaaminen tekstiä muuttavat ja miltä selkoversio lingvistisin menetelmin analysoituna näyttää.

Suomen kielen opinnäytetöitani on ohjannut dosentti Terttu Orpana. Kiitän häntä lämpimästi lukuisista keskusteluista ja palautepalavereista. Ilman Tertun viisasta ohjausta ja tukea tämäkään työ ei olisi valmistunut. Väitöskirjan loppuvaiheissa tärkeää palautetta antoi myös professori Anneli Pajunen. Läpikotaisin työhöni ovat paneutuneet esitarkastajat professori Merja Koskela Vaasan yliopistosta ja dosentti Susanna Shore Helsingin yliopistosta. Olen kiitollinen perusteellisista lausunnoista, joissa saamani palautteen olen pyrkinyt käyttämään hyväkseni työtä viimeistellessäni. Merja Koskelaa kiitän myös lupautumisesta vastaväittäjäksi.

Vuosina 2007 ja 2008 olin Tampereen yliopiston apurahan turvin täysipäiväisenä tutkijana kieli- ja käännöstieteiden laitoksessa suomen kielen oppiaineessa, joka on tärkeä tutkimusyhteisöni. Kiitän kaikkia saman kahvipöydän ääressä istuneita, jotka pitivät yllä keskustelua kielestä ja kielitieteestä – ja kaikesta muusta mahdollisesta.

Tampereen yliopistossa nykyinen työyhteisöni on kielikeskus, jonka henkilökuntaa kiitän kannustavasta ilmapiiristä ja rohkaisusta työni monissa vaiheissa. Erityisesti kiitän suomen kielen kollegoitani Jutta Heleniusta ja Katriina Kaakkolammia, johtaja Antti Hildéniä sekä M.A. Virginia Mattilaa, joka on kääntänyt työni tiivistelmän englanniksi. Hum. kand. Anna Lanteeta kiitän teknisestä avusta ja tekstin taittamisesta.

Olen ollut selkotekstejä tutkiessani yhteydessä Selkokeskukseen ja saanut arvokasta apua keskuksen johtajalta, Selkouutisten päätoimittajalta Hannu Virtaselta. Kiitän häntä ja muita haastateltaviani Leealaura Leskelää, Pertti Rajalaa ja Ari Sainiota. He ovat selkokirjoittamisen asiantuntijoina vieneet käsitystäni selkokielestä lähemmäksi käytäntöä.

Koen olevani ensisijaisesti tutkiva opettaja, en opettava tutkija. Olen kuitenkin voinut kurseillani monin tavoin hyödyntää tutkimukseni teoriataustaa ja tuloksia. Toivon, että olen opettajana pystynyt välittämään kuvaa kirjoittamistaidon merkityksestä ja tekstien analysoimisen tärkeydestä. Kiitän kurseillani olleita opiskelijoita hyvistä keskusteluista, joissa opettajankin tekstitaidot ovat kehittyneet.

Tutkimustyötäni ja väitöskirjan julkaisemista ovat Tampereen yliopiston lisäksi tukeneet Tampereen akateemiset naiset ry ja Tampereen kaupungin tiederahasto.

Kun ylin opinnäytteeni viimein on valmistumassa, kiitän vanhempiani Irja ja Kauko Kulkkia sekä sisaruksiani Annea, Jaria, Tiinaa ja Juhaa tuesta ja luottamuksesta. He tietävät, että meitä ”ikuisia opiskelijoita” on ainakin kahdenlaisia.

Lämpimimmän kiitokseni osoitan miehelleni Hannulle ja pojillemme Joonakselle, Matiakselle ja Martille. Olen kiitollinen ymmärryksestä, jota olen saanut perheeltäni niinä hetkinä, kun on ollut liikaa tekemistä ja arki liian aikataulutettua. Yhdessä tästäkin on selvitty.

Omistan kirjan Joonakselle, Matiakselle ja Martille.

Lempäälän Sääksjärvellä

toukokuussa 2010

Auli Kulkki-Nieminen

PLAIN LANGUAGE NEWS: A LINGUISTIC ANALYSIS OF THE SPECIAL FEATURES OF SIMPLIFIED TEXT

Auli Kulkki-Nieminen
University of Tampere
Finland

Plain language (in Finnish *selkokieli*) is defined as a form of language which, by virtue of its simplified content, lexical selection and structure is more readily readable and comprehensible and intended for specific target groups. My study is concerned with news texts and how these are adapted into plain language. The data comprise news items published by the Finnish News Agency (STT) and their plain language versions published in a publication for that purpose (*Selkouutiset*). I present a linguistic analysis of the differences between the original items and their plain language versions and describe the writing process involved. The simplifications identified reveal the intention of the writer to produce a version in keeping with the official recommendations, namely a text which is simpler and less elaborate than standard language. My secondary data comprise interviews with four experts in plain language and a key actor, which serve to facilitate the description I present of the development of this language variety, its principles and the purposes envisaged.

Using mostly qualitative research methods, I compare the writers' linguistic choices and meaning making, and so also the similarities and differences in the text forms and meanings. Given that plain language is an outcome of certain situational features, I use the term plain register (in Finnish *selkorekisteri*), in which various genres are rendered. My purpose is to describe and account for the communicative functions of the text and the interaction sustained by the differing text versions.

I make use of the functional approach of systemic-functional grammar in which the giving of meaning is scrutinized through three metafunctions: interpersonal, ideational and textual. The various aspects of meaning show 1) how language is used to create and sustain interaction, 2) how language serves to construct experiences by naming and classifying, and 3) how the text is arranged into a linguistic message.

My study shows that rendering texts into plain language affects the meaning conveyed through all metafunctions. The interaction sustained by the texts, the world constructed through the texts and the meaning conveyed through the formation of the texts into a message accounts for the linguistic choices made.

The differences between the source texts and the plain language texts can be explained functionally. The writer of a plain language text processes the text with the reader in mind, and comparison reveals that on the one hand the approach to recipients belonging to a specific group increases and on the other simplifies the interaction sustained by the text. Adaptation has an effect on the modal features of the text, on its directness and multiplicity of its voices.

For example, rendering a text in plain language makes the naming and classifying more concrete in the assignment of meaning, and, by illustrating concepts, unravels chains of subordinate clauses and adds defining sentences. The naming mode of expression is converted into sentences denoting actions, in which the actor appears more clearly than in the source text. Rendering meaning structures clearer is apparent in the textual features, notably in the information structure and theme progression, for example in the use of a permanent theme. The differences in textual features are emphasized in the different ways of beginning the texts. In the plain language versions there is a preference for non-journalistic beginnings stressing interaction, which, through presentational and illustrative structure, seeks a point of reference in the world of the recipient. Rendering a text in plain language changes the journalistic genre.

Keywords: register, plain language communication, systemic-functional grammar, text research, genre

1. JOHDANTO

Tutkimukseni tarkoituksena on antaa lingvistinen kuvaus joukosta selkoistamalla tuotettuja tekstejä ja analysoida selkokielen tekstin tuottamista kirjoitusprosessina. Analyysin avulla määrittelen selkoviestintää toimintana ja erittelen tekstintutkimuksen menetelmin muutoksia, joita tekstiin tehdään mukautettaessa sitä erityisryhmille suunnatuksi. Keskityn selkouutisten ja niiden lähteenä käytettyjen tietotoimiston tekstien analyysissä kieliopillisiin muutoksiin, joiden avulla tekstiä on muokattu yksinkertaisemmaksi. Tutkimusote on vertaileva ja lähtökohdiltaan intertekstuaalisuuden tutkimista.

Selkoviestintää on kehitetty Suomessa 1970-luvun lopusta lähtien, ja se on saavuttanut erityisryhmille suunnattuna kielenkäytön muotona vakiintuneen aseman. Selkokieli määritellään mukautetuksi kielimuodoksi, joka on sisällöltään, sanastoltaan ja rakenteeltaan yleiskieltä luettavampaa ja ymmärrettävämpää (Leskelä & Virtanen 2006: 8). Selkoviestinnän kehittämisessä ja tunnetuksi tekemisessä keskeisiä toimijoita ovat olleet yksittäiset henkilöt sekä yhteisönä Kehitysvammaliitto ry. Tämän vuoksi kehitysvammaiset henkilöt ovat edelleen selkoviestinnän keskeisin kohderyhmä. Nykyisin tiedotusta ja julkaisuutoimintaa koordinoi Selkokeskus. Selkoversiointina ilmestyy esimerkiksi kaunokirjallisuutta, tietokirjallisuutta, oppaita, esitteitä ja lehtiä. Selkokieltä on tutkittu etenkin eri tieteenalojen opinnäytetöissä¹. Lisäksi on ilmestynyt useita artikkelikokoelmia², joissa haetaan tutkimuksellista näkökulmaa selkokieleen. Käsittelen selkoviestinnän kehittymistä ja muotoja lähemmin luvussa kaksi.

Selkotekstit ovat pääasiassa kirjoitettuja, ja ne voivat olla suoraan selkomuotoisiksi tuotettuja tai toisesta tekstistä mukautettuja. Kirjoittajille on annettu suosituksia, joiden avulla uskotaan saatavan aikaan yksinkertaisempaa ja yleiskieltä helpommin ymmärrettävää tekstiä. Selkokirjoittamista on pyritty alusta lähtien ohjailemaan ja normittamaan. Kehittämisessä on otettu huomioon ymmärrettävyydetutkimusten tuloksia ja kielenhuollon suosituksia. Tarkastelen tutkimuksessani mukauttamalla tuotettuja tekstejä ja arvioin eri aikoina annettuja suosituksia kielitieteen näkökulmasta. Tutkimustulosten perusteella teen yhteenvetoa selkokielen olemuksesta ja arvioin selkoviestinnän kehityslinjoja.

Tutkimukseni edustaa lingvististä tekstintutkimusta³. Lähtökohtana on funktionaalinen teoria, ja sovellan systeemis-funktionaalista kielioppia (Halliday 1985 ja 1994, Halliday & Matthiessen 2004, myös esim. Halliday & Hasan 1985 ja Eggins 1994) ai-

---

¹ Esimerkiksi Aaltonen 1993, Heiskanen 1992, Honko 2005, Janger 1992, Järvinen 1998, Kuikka 2001, Kulkki-Nieminen 2001, Luokkanen 2004, Sipilä 1995, Taneli 2005, Turunen 1992, Vinni 1998.

² Artikkelikokoelmia ovat julkaisseet Kirjastopalvelu Oy (myöhemmin BTJ Kirjastopalvelu), Kehitysvammaliitto ja Kehitysvammaliitto ry:n oppimateriaalikeskus Opike.

³ Vielä 1980-luvulla on ollut käytössä osa-alueen nimityksenä *tekstilingvistiikka*, ks. esim. Enkvist 1978.

neistooni kuuluvien tekstien vertailevaan analyysiin, niiden merkityksenantoprosesseihin ja merkityseroihin. Tekstit ovat merkityskokonaisuuksia, ja niiden erot ovat selitettävissä funktionaalisesti muotojen ja merkitysten eroina. Analysoin selkotekstien kielellisiä valintoja ja ilmaisutapoja ja kuvaan selkokielistämisen keinoja. Analyysin avulla lähestyn tekstien erityispiirteitä ja selkokirjoittamisen käytäntöjä uutisteksteissä sekä pohdin selkoviestinnän suhdetta tekstilajeihin. Olennaisia näkökulmia ovat myös kysymykset selkoviestinnän taustaideologioista ja asemasta kieliyhteisössä, selkoversioiden tuottamisen oikeutuksesta.

Lingvistisen tekstintutkimuksen rajaus korostaa tutkimusotteen kielitieteellistä näkökulmaa ja käsitteistöä. Funktionaalista teoriaa on käytetty lähtökohtana hyvin monenlaisissa tutkimuksissa, joiden aineistona on tekstejä. Tekstintutkimus ei ole yhtenäinen tutkimusmenetelmä, vaan se voi viitata eri tieteenalojen tuottamaan tekstianalyysiin. Sen kohteena voivat olla pikemminkin tekstikäytännöt ja tekstilajit kuin kielelliset muodot. Rajauksia tehdään niin aineiston kuin taustateorioidenkin perusteella. Tutkimusotteelle on ominaista monitieteisyys. Heikkinen ja Hiidenmaa (1999: 89) pitävät tärkeänä, että tekstintutkimuksella on yhteys kielen rakenteeseen, sanaston ja kieliopin kuvaukseen. Tekstien funktioiden ohella on tarkasteltava kielenainesten funktioita. Heikkisen (2007: 5) mielestä tekstintutkimuksessa olisi paneuduttava myös teoreettis-metodisiin aiheisiin aineistolähtöisten lisäksi.

Lingvistisen tekstintutkimuksen tavoitteena on auttaa ymmärtämään teksti kokonaisuutena: miten ja miksi tekstistä on tulkittavissa tiettyjä merkityksiä. Toisaalta analyysi antaa valmiuksia arvioida tekstin käyttökelpoisuutta tarkoitukseensa. Tämä edellyttää kuitenkin tekstin ja kontekstin sekä niiden systeemisen suhteen tarkkaa analyysia. (Halliday 1994: xv.)

Hiidenmaa (2000: 164, 173) määrittelee kielitieteellisen tekstintutkimuksen alaksi, jonka kysymyksenasettelut koskevat kieltä ja kielenkäyttöä. Tutkija korostaa siis tekstien kielellistä erityisyyttä, kun taas muilla aloilla tekstintutkimus saattaa keskittyä enemmän teksteihin välineinä, ja tarkoituksena on selvittää ja selittää ihmisten ajattelutapoja, arvoja ja asenteita. Pohdinta painottuu siihen, mitä teksteillä tehdään ja miten merkitykset kulttuurisesti muodostuvat. Hiidenmaa (mts. 188) korostaa tulkintojen tekstilähtöisyyttä: analyysin tuloksia sovelletaan kielijärjestelmän avulla tuotettuihin merkityksiin.

Tutkijat pitävät tarpeellisena täsmentää tarkastelun näkökulmaa ja tavoitteita. Esimerkiksi Kankaanpää (2006: 47) rajaa hallinnon lehdistötiedotteita koskevassa tutkimuksessaan käyttämänsä menetelmän lingvistiseksi tekstianalyysiksi, joka on ”tekstien kielellisen muodon, funktion ja merkityksen analyysi”. Tutkimuskohteena ovat myös tekstilaji ja tekstien viestinnällinen funktio. Suomen kielen tutkimuksissa on useita muitakin esimerkkejä, joissa tekstintutkimus rajataan tiettyyn tekstilajiin⁴. Lingvistisen analyysin pohjalta määritellään myös tekstilaji tietynlaisen kielenkäytön ilmentymäksi. Aineisto rajataan tiettyyn käyttötarkoitukseen tuotettuihin teksteihin.

---

⁴ Esimerkiksi Heikkilä (2006), uutiskuvat ja kuvatekstit; Heikkinen (1999), pääkirjoitukset; Julkunen (2002), ammattikorkeakoulun opinnäytetyöt; Kankaanpää (2006), hallinnon lehdistötiedotteet; Karvonen (1995), oppikirjatekstit; Kuronen (2004), vakuutusehtotekstit; Mäntynen (2003), lehtien kielijutut; Sääsilahti (2006), alkoholivalistustekstit; Tiililä (2007), kuljetuspalvelupäätökset.

Lingvistisen tekstintutkimuksen rinnalla on kulttuurisen tekstintutkimuksen suuntaus, jonka kielikäsitteet sekä käsitykset teksteistä, merkityksestä, konteksteista ja vuorovaikutuksesta ovat pitkälti samanlaiset kielitieteellisen tutkimuksen kanssa. Lähtökohdiana on tekstien merkityspotentiaalien analyysi, se mitä merkityksiä tekstistä on luettavissa ja mitkä tekijät aktualisoivat merkityspotentiaalia. Kielellinen analyysi on luonteeltaan välillinen, ja lähestymistavan keskeisiä kysymyksiä ovat mm. se, millaisia merkityksiä tietystä tekstistä tuotetaan tietyssä paikassa ja ajassa, sekä se, miten teksti vaikuttaa ihmisten elämän käytänteisiin. (Lehtonen 1996: 130, 209.) Funktionaaliseen kielioppiin pohjaa myös kriittinen lingvistiikka. Tekstianalyysin avulla tutkija osoittaa kieleen vakiintuneita valtakäytäntöjä ja niiden eroja, kielen ja vallan suhdetta. Yhteiskunnallinen keskustelu ja tutkimus hyötyvät kielen systemaattisten muoto- ja merkitysrakennelmien analyysistä. (Fairclough 1997: 39–44); myös Heikkinen 1999: 28.) Samantapaista näkökulmaa on sovellettu myös suomenkielisiä viranomaistekstejä koskevassa tutkimushankkeessa (Heikkinen, Hiidenmaa & Tiililä 2000: 12–13).

Työni kuuluu kielitieteen suuntaukseen, jossa tekstintutkimuksen teorioita ja menetelmiä sovelletaan tiettyyn tekstilajiin kuuluvan aineiston merkitysten tutkimiseen. Tekstianalyysin avulla tarkastellaan myös sitä, missä funktiossa kyseiset tekstit toimivat yhteisössä, mitä merkityksiä niistä on tulkittavissa ja mitä merkityksiä ne luovat. Tutkimuksen keskiössä on se, millaista vuorovaikutusta tekstit ylläpitävät ja millainen tuottaja (puhujaja tai kirjoittaja) ja vastaanottaja (kuulija tai lukija) selkotekstiin ja toisaalta uutistoimiston tekstiin kirjoittavat.

1.1 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA KESKEISET KYSYMYKSET

Tutkimustehtävänäni on selvittää, millaisia kielellisiä keinoja käytetään muokattaessa uutistoimiston tekstejä erityisryhmille suunnatuksi selkouutiseksi ja mitkä kielelliset valinnat ja ilmaisutavat erottavat yleiskielistä uutista selkokielistä. Lingvistisen analyysin avulla kuvaan selkokielistämistä kirjoitusprosessina ja määrittelen yhden erityisryhmille suunnattuun viestintään kuuluvan tekstilajin, selkouutisen, kielellisiä piirteitä ja viestinnällisiä tavoitteita. Keskeisenä tehtävänä on vastata kysymyksiin, mitkä ovat selkouutisen erityispiirteet ja miten selkoviesticinta eroaa yleiskielisestä muodosta⁵.

Selkoviesticinnan historian, vaiheiden, päämäärien ja tulevaisuudennäkymien selvityksessä keskeisellä sijalla ovat neljän selkoviesticinnan toimijan asiantuntijahaastattelut. Tavoitteena on hakea taustaa kysymyksille, miksi selkoviesticinta Suomessa on muotoutunut juuri tietynlaiseksi, miten viesticintätapaa on normitettu ja ohjailtu ja miten se on institutionaalistunut yhteiskunnan tukemaksi viesticinnan muodoksi.

Tarkastelen aineistoa tekstilajiteorian näkökulmasta ja arvioin, miten selkotekstit ja uutistoimiston tekstit toteuttavat uutista tekstilajina ja mitkä ovat niiden keskeiset uutisominaisuuksia tukevat piirteet. Lähtökohdiana on, että yleiskielinen uutinen ja selkouuti-

---

⁵ Viitataan STT:n teksteihin nimityksellä 'yleiskielinen uutinen' erotuksena selkokielistettyyn versioon. Tämä ei tarkoita sitä, että selkotekstiä ei olisi kirjoitettu yleiskieltä koskevien suositusten mukaan.

nen ovat versioita samasta tekstilajista ja että selkoviesticintä kielenkäyttötapanana on oma rekisterinsä. (Pohdin selkorekisterin käsitettä luvussa 3.1.) Analyysin avulla kuvaan selkouutisten ominaispiirteitä ja tekstilajipiirteiden eroja.

Selkokirjoittaminen on toimintana mukauttamista. Lähteinä voi olla muita tekstejä, ja vaikka teksti kirjoitettaisiin suoraan selkokieliseksi, prosessi on tekstin tuottajalle yleiskielisen rekisterin kohdentamista erityisryhmälle. Tekstejä vertailemalla ja haastatteluaineistoa analysoimalla haen vastauksia kysymykseen, millaisin kieliopillisin muutoksinkin selkokirjoittaja uskoo saavansa aikaan yleiskieltä helpommin ymmärrettävää ja yksinkertaisempaa tekstiä. En kuitenkaan tarkastele selkotekstejä reseption näkökulmasta enkä siten arvioi tekstien käyttökelpoisuutta ja sopivuutta eri ryhmille.

Sovellan tutkimuksessani funktionaalisen teorian mukaista näkemystä merkityksenannosta. Laadullisen analyysin avulla tarkastelen kirjoittajien valintoja ja merkityksenantoa vertaillen selkotekstien ja uutistoimiston tekstien muotojen ja merkitysten suhteita ja eroja. Tavoitteena on kuvata, tulkita ja selittää tekstien viestinnällisiä funktioita ja eri tekstiversioiden ylläpitämää vuorovaikutusta. Tekstien erojen analyysi jäsentyy systeemis-funktionaalisen kieliopin mukaisesti merkityksenannon eri puoliin ja selkoistamisen käytäntöihin. Käytän analyysissä myös perinteistä kielioppia ja muuta suomen kielen tutkimusta.

Funktionaalisen näkemyksen mukaan tekstien tutkiminen on ensisijaisesti merkityksen tutkimista. Kirjoittajan, tekstin tuottajan, valinnat koskevat kielellisiä keinoja, joilla hän konstruoi merkityksiä. Tekstin vastaanottaja tulkitsee viestiä omana merkityksenannon prosessinaan. Merkitys ei siis ole tekstiin sisältyvä koodi, jonka vastaanottaja voisi avata. Teksti on tiettyssä tilanteessa tuotettu ja tulkittu kokonaisuus, joka on tiettyyn rekisteriin kuuluvaa kielenkäyttöä. Yksittäinen teksti on tekstilajin edustaja, ja siihen kirjoittuvat tietynlaiset tuottajat ja vastaanottajat. (Halliday 1994: xiii–xiv.)

Tutkimuksellinen lähtökohtani on, että selkoteksteissä ja uutistoimiston teksteissä toteutuu erilaisia merkityksenmuodostuksen tapoja ja että keskeisiä eroja voi kuvata ja selittää funktionaaliseen teoriaan pohjautuvien menetelmin. Tavoitteena on antaa teoreettisesti perusteltu kuvaus selkoistamisesta toimintana. Analyysi on aineistolähtöinen, ja tarkoitukseni on luoda tekstiaineistosta ja haastattelumateriaalista teoreettinen kokonaisuus. (Vrt. Tuomi & Sarajärvi 2002: 87, 97.) Koska aineistona on tietotoimiston julkaisemia tekstejä ja erityisryhmille suunnattuja selkouutisia, hyödynnän tarkastelussa viestintätieteellisen tutkimuksen ja jonkin verran myös käännettieteen, kirjallisuustieteen, erityispedagogiikan ja psykologian käsitteitä ja tutkimustuloksia.

Tutkimuksessa yhdistyvät tekstinhuollon, selkoviesticinnän ja funktionaalisen teorian näkökulmat. Koska tutkimuksen keskeinen osa on selkoviesticinnän lingvistinen analyysi, tutkimustuloksia voi soveltaa kyseisen rekisterin arvioimiseen ja kehittämiseen. Funktionaalisen teorian soveltaminen antaa tietoa erityisryhmille suunnatun rekisterin ja uutisen tekstilajin erityispiirteistä ja merkityspotentiaalini todentumisesta teksteissä.

Tutkimusaiheeni ideointiin ja muokkaukseen on vaikuttanut funktionaalinen teoria, mutta analyysissä pyrin aineistolähtöisyyteen. Kielen käyttöön keskittyvällä lingvistisellä tekstintutkimuksella on monia sovellusmahdollisuuksia. Selkokielisen viesticinnän kielitieteellinen analyysi mahdollisesti selkiinnyttää selkotekstien asemaa ja auttaa kehittämään edelleen erityisryhmille suunnattua viesticintää sekä arvioimaan selkokirjoittamista toimintana.

1.2 AINEISTOT

Tutkimuksen ensisijaisena tekstiaineistona on 50 Selkouutiset-lehdessä vuosina 1999–2006 ilmestynyttä tekstiä⁶ ja 54 Suomen tietotoimiston julkaisemaa tekstiä, joiden pohjalta selkoteokset on kirjoitettu. Selkouutisten valintaperusteena on siis ollut se, että uutisen lähteenä on käytetty tietotoimiston materiaalia ja että yhteys lähteeseen on ilmoitettu. Selkouutisten tekstiin kirjataan *Lähde: STT* etenkin jos tekstiin sisältyy haastateluaineistoa⁷. Osan teksteistä olen kopioinut Selkouutiset-lehdestä ja osan lehden sähköisestä arkistosta. STT:n tekstit on kopioitu tietotoimiston arkistosta. Useimmissa teksteissä ei ole kerrottu kirjoittajaa. Olen päätellyt tekstien yhteyden ilmestymisajankohdan ja tekstien sisällön perusteella. Liitteenä 1 on lista aineistoon kuuluvista teksteistä⁸. Olen kirjannut peräkkäin selkoteoksen ja vastaavan STT:n tekstin, jota on käytetty selkoteoksen pohjana. Käytän STT:n teksteistä nimitystä lähtöteksti, joka on peräisin käännöstieteestä (ks. esim. Ingo 1990). (Vertailen luvussa 3.4.2 selkoistamista ja kääntämistä.) Selkouutiset-lehdestä ilmestyy vuosittain 26 numeroa, joista yksi kaksosnumerona. Lehti on tabloidikokoinen ja yleensä 8-sivuinen. Se on jaettu osastoihin, joista vakiintuneimpia ovat Kotimaa, Ulkomaat, Arkipäivä, Urheilu ja Päivyri. Aineistoni uutisista 7 on ilmestynyt lehden etusivulla, 24 kotimaan ja 12 ulkomaiden uutisissa, 3 urheilu- (ja liikunta-) sivuilla, 3 Arkipäivä-sivuilla ja Päivyri-sivulla.⁹ Selkouutiset-lehti käyttää uutistoimiston materiaalia muiden tiedotusvälineiden tapaan, ja jokaisessa lehdessä on myös suoraan selkotekestiksi kirjoitettuja juttuja.

Toisena aineistona ovat neljän selkokirjoittajan haastattelut, jokaiselta noin 45 minuutin pituinen nauhoite. Olen toiminut itse haastattelijana, ja nauhoitukset on tehty 2.5.2007 Selkokeskuksen tiloissa Helsingissä. Haastateltavina olivat Leelaura Leskelä, Pertti Rajala, Ari Sainio ja Hannu Virtanen. Haastattelut ovat tyypiltään teemahaastatteluja, ja suurimman osan kysymyksistä olen esittänyt kaikille haastateltaville. Haastateltujen esittely ja yhteenveto kysymyksistä ovat liitteessä 2. Olen purkanut nauhat kirjoitettuun muotoon puheenomaiseksi tekstiksi, joka on ilmaisultaan helppolukuisempaa kuin litteroitu puhe. Viittaan puhujiin nimikirjaimilla ja päivämäärällä¹⁰. Käytän aineistoa lähteenä etenkin luvuissa kaksi ja kolme.

Haastattelut ovat asiantuntijahaastatteluja, koska kaikki neljä ovat kokeneita selkokirjoittajia ja edelleen selkoviesticenttien keskeisiä toimijoita. Heistä Pertti Rajala ja Hannu Virtanen ovat olleet 1980-luvun alusta lähtien mukana kehittämässä selkoviesticenttiä. Hannu Virtanen on Selkouutisten päätoimittaja ja Selkokeskuksen johtaja. Ari Sainio

---

⁶ Osa varhaisemmista teksteistä on myös lisensointityöni (Kulki-Nieminen 2001) aineistoa.

⁷ Tieto on peräisin haastateluaineistosta (2.5.2007).

⁸ Listaan on kirjattu tekstin otsikko, julkaisupäivä, lähdetieto, kirjoittaja (jos se on ilmoitettu koko nimi eikä nimikirjaimia), merkkimäärä (ilman välilyöntejä), kuvan lähde ja kuvateksti. STT:n teksteissä voi olla lähteenä myös ulkomainen tietotoimisto (esimerkiksi Reuters, AFP ja DPA).

⁹ Lehteä julkaisevat Selkokeskus ja Kehitysvammaliitto ry. Lehdessä ilmestyneitä juttuja on Papunet-sivustossa osoitteessa www.papunet.selko. Selkouutisten sähköinen näköislehti on ilmestynyt numerosta 25/2006 lähtien osoitteessa www.digipaper.fi/selkouutiset.

¹⁰ Olen saanut jokaiselta haastateltavalta luvan käyttää materiaalia myös suorina lainauksina niin, että puhuja käy ilmi viitteestä.

on ollut Selkouutisten toimittajana noin 10 vuotta, ja samoin Leelaura Leskelä on työskennellyt lehdessä. Haastatteluissa käyty keskustelut antavat taustatietoa ja täydentävät näkökulmia, joita on käsitelty lähteenä käyttämässäni selkokieltä koskevissa artikkelikokoelmissa. Aineisto antaa kuvaa kyseisten henkilöiden käsityksistä selkoviestinnän mahdollisuuksista ja haastateltujen omasta suhteesta selkokieleeseen. Suhteutan haastateltujen käsityksiä selkokirjoittamisesta annettuihin suosituksiin. Analysoin luvussa kaksi sisällönanalyysin keinoin haastateltavien tulkintoja selkokielen asemasta ja merkityksiä, joita asiantuntijat liittävät selkokirjoittamisen prosessiin. (Ks. tutkimus-haastatteluista Hirsjärvi & Hurme 2001: 48 ja sisällönanalyysistä Tuomi & Sarajärvi 2002: 93.)

1.3 TUTKIMUKSEN KULKU

Tutkimusraporttini jakaantuu selkoviestintää koskevaan taustalukuun, teoriapohjaa käsittelevään lukuun, analyysilukuihin, tutkimustuloksia erittelevään lukuun ja lopetukseen. Analyysilukujen jaottelu on funktionaalinen: käsittelen erikseen erilaisen merkityksenannon piirteitä aineistoon kuuluvissa teksteissä ja tarkastelen esimerkkien avulla keskeisiä tekstien välisiä eroja.

Luvussa kaksi (*Selkoviestinnän yhteisölliset ja viestinnälliset tavoitteet*) kuvaan selkokielen viestinnän kehittymistä Suomessa, sen kansainvälisiä kytkentöjä ja kieli-muodon vakiintumista osaksi kielenkäyttöä. Asemaan ja virallistumiseen ovat vaikuttaneet selkokielen erilaiset määritelmät sekä se, millaisin ohjein selkokirjoittamisen tavoitteita on rajattu ja mitä ryhmiä on pidetty keskeisinä kohderyhminä. Otan kielitieteen näkökulmasta kantaa kirjoittajille annettuihin suosituksiin. Taustoittavana aineistona käytän selkokirjoittajien haastatteluja. Luvuissa 2.7 ja 2.8 erittelen lukutaidon vaatimuksia ja tekstin ymmärrettävyyden osatekijöitä ja suhteutan niitä selkoviestintään. Luvussa 2.9 käsittelen tekstin luettavuuden parantamista.

Luvussa kolme (*Tekstin merkitysten analyysi ja tulkinta*) käsittelen merkitystä yleisesti, määrittelen selkoviestintää rekisteriteorian avulla ja selkouutista tekstilajina sekä sen intertekstuaalista suhdetta yleiskieliseen uutiseen. Pohdin selkokirjoittamisen prosessia eri näkökulmista (luku 3.4). Funktionaalisen teorian tueksi käsittelen yleisemmin tekstiä muotoina ja merkityksinä (luku 3.5) ja annan taustaa funktionaalisen teorian mukaiselle metafunktionaaliselle tekstianalyysille.

Luvussa neljä (*Selkotekstien ja lähtötekstien vuorovaikutukselliset erot*) analysoin tekstien ylläpitämää vuorovaikutusta ja kuvaan selkotekstien ja lähtötekstien eroja. Tarkastelen selkouutisten interpersoonaisina erityispiirteinä varmuusasteen ilmaisemista (luku 4.2) ja mukauttamisen vaikutuksia referointiin (luku 4.3).

Luvussa viisi (*Selkotekstien maailma*) analysoin, luokittelen ja selitän selkotekstien ja lähtötekstien ideationaalisia eroja. Lähtöteksteihin verrattuna selkoteksteissä toteutuu erilainen merkityksenanto, mikä näkyy esimerkiksi lause- ja lausekerakenteissa sekä nimeämisessä. Käsittelen erilaisia selkoistamisen keinoina käytettyjä nimeämiseen ja verbien prosessityyppeihin liittyviä tekijöitä. Ideationaalisen merkityksenannon eroja ilmentävät myös leksikaalisen tiheyden erot (luku 5.7).

Luvussa kuusi (*Selkoteksti viestinä*) erittelen selkotekstien ja lähtötekstien temaattisia erityispiirteitä ja informaatorakenteen eroja. Keskityn erityisesti teemankulun selkoistamiseen (luku 6.4). Luvussa 6.6 käsittelen erilaisia tekstien aloitustapoja. Ryhmittelen aloitukset sen mukaan, minkälainen merkityksenanto tekstien alussa korostuu. Käsittelen eri tyyppinä vuorovaikutusta painottavaa aloitusta, fakta-aloitusta ja tekstuaalisesti painottuvaa aloitusta.

Luvussa kahdeksan (*Selkotekstin olemus*) käsittelen esimerkkitekstin avulla selkokielistämisen tuottamia muutoksia ja teen yhteenvetoa edellisissä luvuissa esittämästäni funktionaalista analyysistä. Luku yhdeksän (*Lopuksi*) on kokoava, ja pohdin siinä tutkimukseni tavoitteiden toteutumista ja tulosten soveltamista sekä selkorekisterin käyttöön kohdistuvia odotuksia ja selkoviestinnän kehityslinjoja.

2. SELKOVIESTINNÄN YHTEISÖLLISET JA VIESTINNÄLLISET TAVOITTEET

Tässä luvussa suhteutan selkokielen selkeään kielenkäyttöön (luku 2.1) ja kuvaan selkokielen kehittymistä Suomessa sekä muiden kielten antamaa selkoistamisen mallia (luvut 2.2.1 ja 2.2.2). Keskeisiä selkoviesticinnän kuvauksessa ovat kielimuotoon vaikuttava ideologia, selkokielen määrittely ja kohderyhmät ja (luvut 2.2.3 ja 2.2.4). Analysoin myös selkokirjoittajien haastattelussa esiin tulleita käsityksiä selkoviesticinnän asemasta, tarpeellisuudesta, kohderyhmistä, periaatteista ja kielellisestä muodosta. Pohdin selkokirjoittajille eri aikoina annettuja suosituksia kielitieteen näkökulmasta (luku 2.3). Käsittelem erikseen lukutaidon vaatimuksia, ymmärrettävyyden osatekijöitä ja luettavuuden parantamista (luku 2.4).

2.1 TAVOITTEENA SELKEÄ KIELENKÄYTTÖ

Selkeää kieltä pidetään kielenkäytön ihanteena, kun halutaan korostaa kielellisen ilmauksen yksiselitteisyyttä ja ymmärrettävyyttä. Selkeä kieli -metaforalla viitataan siihen, että ilmaisutapa on selkeän ajattelun tulos. 'Selkeys' kielen ihanteena merkitsee sanaston ja muodon yksinkertaisuutta ja merkityksen yksiselitteisyyttä. (Mäntynen 2003: 144–145). Kielenkäytön selkeyden ihanne liitetään puhuttuihin ja kirjoitettuihin teksteihin, ja sitä pidetään onnistuneen ja vastaanottajan huomioon ottavan viesticinnän piirteenä. Selkeä kielenkäyttö on monen vuorovaikutustilanteen onnistumisen edellytys. (Vrt. Kotilainen 1994: 17.) Uutisteksteissä selkeys yhdistyy sekä ymmärrettävyyteen että luettavuuteen, jutun muotoon. Ymmärtämistä helpottavat erilaiset tekstin elementit, esimerkiksi grafiikka, käytettyjen käsitteiden selitykset ja kainalojutut. (Puranen 2000: 50.)

Selkeän kielenkäytön vaatimus on suunnattu etenkin viranomaisiin, ja virkakielen ymmärrettävyydestä on keskusteltu vuosikymmenien ajan. Koivusalon (1979a: 220–221) mukaan hallinnon kielen ongelmat ajankohtaistuivat, koska 1970-luvulla sosiaalinen lainsäädäntö lisääntyi huomattavasti ja kansalaisten oli luettava entistä enemmän "hallinnon tekstiituotteita". Yhteiskunnallista kehitystä taas ohjasi tasa-arvon vaatimus, joka kohdistui voimakkaasti myös viesticintään.

Viranomaisten kielenkäyttöä on kehitetty systemaattisesti 1970-luvulta lähtien. Vuonna 1979 asetettiin virkakielikomitea, jonka tehtävänä oli "laatia ehdotukset siitä, miten säädösten sekä kansalaisille annettavien viranomaisten päätösten ja muiden tekstien ymmärrettävyyttä voidaan parantaa". Komitean mietinnön pohjalta annettiin vuonna 1982 valtioneuvoston päätös (491/1982) toimenpiteistä, joilla tähdättiin virkakielen

selkeyttämiseen. Viranomaiset velvoitettiin käyttämään teksteissään selkeää ja ymmärrettävää kieltä. Mietinnön mukaan ”on pidettävä yleisenä tavoitteena, että viranomaiset käyttävät kieltä, jota jokainen peruskoulun käynyt pystyy ymmärtämään”. Virkakielipäätös kumottiin vuonna 2000, mutta maininta valtion ja kuntien viranomaisten kielenkäytön vaatimuksista tuli vuoden 2004 alussa voimaan tulleeseen hallintolakiin. Lain 9. pykälässä on kohta hyvän kielenkäytön vaatimuksesta: ”Viranomaisen on käytettävä asiallista, selkeää ja ymmärrettävää kieltä.” (Kieli ja virkakoneisto 1981; Koivusalo & Huovinen-Nyberg 1985; Koivusalo 1992: 3; Heikkinen, Hiidenmaa & Tiililä 2000: 29–31; Hallintolaki 434/2003.)

Suomessa ja monissa muissa maissa on siis rinnan erilaista kielenkäytön selkeyttämiseen tähtävää toimintaa, ja selkeän kielen tavoitetta pidetään yleisesti tärkeänä. Kie-lyhteisössä laajimmin vaikuttaa virallinen kielenhuolto, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen kielenhuolto-osasto (Kielitoimisto), jonka tehtäviin kuuluvat keskeisesti myös virkatekstien huoltaminen ja viranomaisten koulutus sekä EU-kielenhuolto. Selkokielistäminen taas on erityisryhmille kohdentamista, joten toiminnan tavoitteet ovat eriytyneet yleisistä kielenhuollon ja tekstinhuollon päämääristä, vaikka selkoviestintä hyöttyy ehdottomasti myös yleiskielen huoltoa koskevista toimista.

Nykyisessä virkakielen tutkimuksessa kielenkäyttöä tarkastellaan yhteydessä työhön, jossa tekstejä tuotetaan. Virkatekstit ovat todellisuuden hahmottamista, ja kielellisin valinnoin määrittellään asiakkuutta ja esimerkiksi palvelujen käyttäjää toimijana. Kielen vaikeaselkoisuus heijastaa kielen ja todellisuuden suhdetta. Tekstien käyttökelpoisuutta ja ymmärrettävyyttä arvioidaan vastaanottajan kannalta, tekstistä luettavissa olevina merkityksinä sekä tuottajan ja vastaanottajan välisenä suhteena. (Heikkinen & Hiidenmaa 1998: 11, 13; Heikkinen, Hiidenmaa & Tiililä 2000¹¹: 10–11; Tekstualisoituva julkishallinto 2008.) (Ks. vastaavia tutkimusasetelmia esimerkiksi Kankaanpää 2006 ja Tiililä 2007.)

2.2 SELKOVIESTINNÄN SUHDE YHTEISÖÖN

2.2.1 KANSAINVÄLISET YHTEYDET

Suomessa selkokielen kehittämiseen on otettu mallia Ruotsista, ja pohjoismainen yhteistyö on edelleen tiivistä. Ruotsissa ensimmäinen selkokielineen kirja julkaistiin jo vuonna 1968, ja selkokielineen uutislehti 8 sidor on ilmestynyt vuodesta 1984. Selkokirjojen kustantaminen on keskitetty omaan kustantamoon, ja selkouutislehti 8 sidor ja kustantamo kuuluvat vuonna 1987 perustettuun selkokeskukseen (Centrum för lättläst). 8 sidor -lehden toimitus tuottaa myös mm. selkokieliisiä esitteitä ja toimittaa selkokielistä materiaalia muillekin lehdille. Lisäksi ilmestyy maahanmuuttajille tarkoitettu selkouutislehti Sesam. Arvioiden mukaan Ruotsissa noin joka neljäs aikuinen ei saavuta

---

¹¹ Teksti työnä, virka kielenä -teos esittelee Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa vuosina 1997–2000 toteutetun virkakielitutkimuksen (Akvaariohanke) kysymyksenasettelua ja tuloksia.

sellaista lukutaitoa, jota edellytetään peruskoulun käyneeltä. Osa heistä hyötyy selkokielisestä materiaalista. (Centrum för lättläst 2007; Selkokeskus 2008.)

Haastattelemiini selkokirjoittajat vahvistavat sen, että malli selkokielen kehittämiseen otettiin aikanaan Ruotsista. He korostavat yhteistyön merkitystä mutta näkevät eroja etenkin siinä, mitä ryhmiä pidetään selkoviestinnän ensisijaisina kohderyhminä. Suomessa keskeisin kohderyhmä on edelleen kehitysvammaiset, mutta maahanmuuttajat ja vanhuksat ovat yhä tärkeämmässä asemassa. Ruotsissa taas vanhuksia ei pidetä samanlaisena kohderyhmänä kuin Suomessa. Selkokielen asema voi olla erilainen, ja julkaisukäytännöt poikkeavat toisistaan, mutta toiminnan perusta ja taustaideologia ovat samansuuntaisia, ja yhteistyö maiden välillä on edelleen tärkeää.

Selkoviestintää on kehitetty monissa maissa, vaikka lähtökohdat saattavat olla erilaiset. Joissakin maissa selkokielistä materiaalia tuotetaan lähinnä kehitysvammaisten tarpeisiin, osassa maahanmuuttajat ovat keskeinen kohderyhmä. Englanninkielisissä maissa näkyvimpiä ovat toimijat, jotka tähtäävät viranomaistekstien ymmärrettävyyden parantamiseen *Plain English* -kielimuotoa käyttämällä¹². Tavoitteena on vaikuttaa etenkin julkishallinnon tuottamaan materiaaliin. Toiminnan tavoitteissa on osin samoja piirteitä kuin Suomessa on 1980-luvun alussa kirjattu ns. virkakielityöryhmän muistioon (Kieli ja virkakoneisto 1981). Julkaisuilta edellytetään kuitenkin vielä yksinkertaisempaa ilmaisua. Cutts (2007 [1995]: 4) kuvailee *Plain English* -kielimuotoa seuraavasti:

The writing and setting out of essential information in a way that gives a cooperative, motivated person a good chance of understanding it at first reading, and in the same sense that the writer meant it to be understood.

Erityisryhmille suunnattu materiaali (*easy-to-read*) sen sijaan vastaa suomenkielistä selkokieltä. Tekstien ymmärrettävyyteen kiinnitettiin yleisesti 1980- ja 90-luvuilla aiempaa enemmän huomiota. Solomonin (1996: 281–282) mukaan esimerkiksi Australiassa on vaikuttanut kaksi keskeistä syytä, miksi tekstien viestinnällisyyteen on ollut tarvetta kiinnittää erityistä huomiota. Ensinnäkin maahanmuuttajien määrä maassa on kasvanut, ja toiseksi työelämässä tekstit ovat entistä tärkeämmässä roolissa. Samat syyt ovat vaikuttaneet monissa muissa maissa.

Selkoviestinnän ja selkoistamisen tavoitteet vaihtelevat melko paljon eri maissa. Suomessa ja Ruotsissa selkokieli ja yleiskielen selkeyteen pyrkivä käyttö ovat toimintoina ja yhteiskunnalliselta asemaltaan erilaisia. Suomessa selkoviestintä määrittellään erityisryhmille kohdennetuksi viestinnäksi ja keskeinen toimija Selkokeskus on kiinteästi yhteydessä Kehitysvammaliittoon. Selkeän kielenkäytön, viranomaiskielen selkeyttämisen ja esimerkiksi EU-kielenhuollon asiantuntija on Kielitoimisto. Ruotsissa on samoin erillinen selkokeskus, joka keskittyy erityisryhmille suunnattuun viestintään (*lättläst material*). Virallisesta kielenhuollosta vastaavan Språkrådetin toimialaan kuuluu 'klarspråk', jonka avulla selkeytetään viranomaistekstejä. Tavoitteena on kielenhuollon suositusten mukainen, yksinkertainen ja ymmärrettävä kielenkäyttö viranomaisteksteissä. (Klarspråk lönar sig 2006: 7.) Toimintaperiaatteeltaan *klarspråk*-kampanjat muistuttavat *Plain English* -liikkeitä. Suomessa ei käytännössä ole Ruotsin

---

¹² Esimerkiksi Isossa-Britanniassa toimivat Plain English Campaign -liike (Plain English Campaign 2007) ja yritys Plain Language Commission (Plain Language Commission 2008).

klarspråk-toimintaa vastaavaa kampanjaa. Ruotsinkielinen nimitys 'lättläst' vastaa siis suomen kielen 'selkokieltä', englanninkielinen termi on 'easy-to-read'. 'Klarspråk' vastaa suomen kielessä selkeän yleiskielen käyttöä (lähinnä virkakielen huoltoa), josta englannin kielessä on käytössä nimitys 'Plain English'. Toiminnot eivät kuitenkaan vastaa täysin toisiaan.

1980–1990-luvuilla monissa maissa perustettiin selkokieliä lehtiä, joista useimpia voi nykyisin lukea myös internetissä. Ruotsin lisäksi selkokieliä uutis- ja aikakauslehtiä ilmestyy mm. Norjassa, Tanskassa, Belgiassa, Hollannissa, Italiassa, Saksassa ja Yhdysvalloissa. Selkouutisiin verrattuna kyseisten maiden lehdissä on laajemmalle lukijaryhmälle suunnattuja tekstejä. Useassa maassa on lisäksi selkokieliä lehtiä, jotka on suunnattu ensisijaisesti kehitysvammaisille lukijoille ja jotka ovat sisällöltään suppeampia. Samoin maahanmuuttajille julkaistaan omia lehtiä, joissa voidaan ottaa huomioon toisen kielen oppimisen haasteet. (Virtanen & Österlund 2006: 160–167.)

2.2.2 SELKOViestinnän Kehittyminen Suomessa

Suomessa selkoviesticinnän alkuvaiheet ovat olleet pitkälti yksittäisten aktiivisten toimijoiden varassa. Kokemukset erityisryhmiin kuuluvien henkilöiden kielellisistä vaikeuksista antoivat pontta muokata tekstejä esimerkiksi kehitysvammaisille paremmin sopiviksi. Lähtökohtana oli käytännön tarve, johon asiasta kiinnostuneet ryhtyivät miettimään ratkaisuja ja pohtimaan erityisryhmien viestinnällisiä kysymyksiä. 1970-luvulla tultiin tietoisiksi siitä, että kielelliset vaikeudet ovat myös yksi syrjäytymisen syy. (Sainio 2000: 46–47; myös PV 2.5.2007.)

Käsityksiin viestinnästä ja tekstien vaikeaselkoisuudesta vaikuttivat 1970-luvulla erityisesti Wiion (esim. 1973 [1968]) tutkimukset tekstien luettavuudesta ja ymmärrettävyydestä sekä tekstien vaikeusasteen mittaamisesta matemaattisin kaavoin ja vertailuluvin. Viestinnällä tarkoitettiin tuolloin ”informaatioiden vaihdantaa lähettäjän ja vastaanottajan välillä” (Wiio mts. 30). Tekstien luettavuutta arvioitiin pitkään kyseisten tutkimustulosten perusteella, vaikka mittarien käyttökelpoisuutta myös kritisoitiin. Kuvaukset ”helposta” kielestä (ks. esim. Wiio mts. 220–223) ovat olleet malleina myös selkokirjoittamisen periaatteita mietittäessä ja ymmärrettävyyttä arvioitaessa (Rajala & Virtanen 1986: 22–25).

Selkokielen aktiivisen kehittämisen katsotaan alkaneen 1970-luvun puolivälissä. Silloin Kehitysvammaliitossa toimi selkokirjallisuuden työryhmä ja alettiin käyttää nimityksiä 'selkokirja' ja 'selkokirjallisuus'. (Virtanen 2006: 87.) Suomen kielen lautakunta suositteli vuonna 1978 sanaa 'selkokirjallisuus' ruotsin 'lättläst litteratur' -nimityksen vastineeksi. Koivusalo (1979b: 14) esittelee Kielikello-lehdessä nimityksen:

Ruotsin kielen ilmaus ”lättläst litteratur” (”LL-litteratur”) voidaan suomentaa sanalla selkokirjallisuus. Selkokirjallisuuden teksti on painettu helppolukuisin isokokoisin kirjaimin. Aapinen on ollut vanhastaan tällaista ”selkotekstiä”.

Ensimmäinen laajahko selkokirjallisuuden esittely oli vuonna 1980 lastenkulttuuri-lehti Tyyris Tyllerössä. Ulla Puranen (1980: 2–10) erittelee lastenkirjallisuuden luettavuuteen vaikuttavia tekijöitä. Ruotsalaistutkimuksiin viitaten hän käyttää 'mukauttami-

sen' käsitettä, jolla viitataan yleisesti lastenkirjallisuuden kirjoittamisen prosessiin ja lukijan huomioonottamiseen. Pirjo Toivonen (1980: 11–14) esittelee artikkelissaan selkokirjallisuutta. 1970- ja 1980-lukujen taitteessa käytiin keskustelua siitä, mitä eroa on helppolukuisilla kirjoilla ja selkokirjallisuudella. Lukemista ja lukutaitoa koskevista tutkimuksista haettiin teoriataustaa sille, että kirjallisuustarjonnassa pitäisi ottaa huomioon lukijan iän lisäksi lukutaito.

Vuonna 1981 järjestettiin selkokirjallisuuden seminaari, jonka merkitys selkoviestinnän kehittämisessä on keskeinen ja jossa määriteltiin selkokielen viestinnän kehittämisen linjoja. Seminaarissa keskusteltiin mm. selkokirjan määritelmästä ja esiteltiin Unescon luettelo selkoviestinnän kohderyhmistä. Seminaarista oli Ketju-lehdessä kaksi artikkelia (Ørjasäter 1981; Tuunainen 1981) ja yhteenvedo Mitä selkokirjallisuus on? (Ketju 1981). Yhteenvedon mukaan seminaarin tarkoituksena oli ”perehtyä lukuvaikeuksista kärsivien ongelmiin, selkiyttää käsitteitä ja antaa niistä suosituksia”. Koska paikalla oli edustajia myös Kouluhallituksesta ja valtion kirjallisuustoimikunnasta, keskusteltiin myös siitä, kenen vastuulla selkoviestinnän kehittäminen Suomessa pääasiassa on. Vastuutoimijaksi nimettiin Kehitysvammaliitto, joka oli ollut aktiivinen siihenkin asti. Kyseinen linjanveto on vaikuttanut selkoviestinnän kehittämiseen Suomessa huomattavan paljon. 1980-luvun alussa selkokielistämisestä ei vielä puhuttu yleisesti ’mukauttamisena’, vaan seminaarissa on käytetty myös käsitteitä ’sovellutukset’ ja ’selkeälukuisuus’. (Virtanen 2006: 87–89.) Selkoviestinnän kehittämisessä oli siis 1980-luvun alkupuolelle tultaessa tehty kaksi tärkeää rajausta, jotka antoivat suuntaa kielimuodon kehittämiseksi. Ensimmäinen selkoversioiden lähtökohtana olivat helppolukuiset kaunokirjalliset teokset, ja toiseksi selkoviestinnän kehittämistä pidettiin ensisijaisesti Kehitysvammaliiton toimintaan kuuluvana, mikä vaikutti ajatteluun kohderyhmistä.

Vuonna 1982 ilmestyi Kari Vaijärven toimittama Selkokirjat 1 -luettelo. Siinä ei kuitenkaan ole mukana nykyisenlaisia selkokirjoja vaan mm. helppolukuisia kirjoja sekä piste- ja kosketuskirjoja. Selkokirja-nimitys tuli kuitenkin käyttöön helppolukuisen kirjan rinnalle. Toinen Selkokirjat-kokoelma ilmestyi vuonna 1988. Teoksessa on luettelot selkokirjoista sekä ns. helppolukuisista kirjoista ja isotekstisistä kirjoista. Selkokirjan ja helppolukuisen kirjan eroina mainitaan, että selkokirjassa kieli on ”astetta helpompaa kuin helppolukuisessa kirjassa”¹³ ja että kirja on tuotettu selkokirjaksi. Edelliseen kokoelmaan verrattuna vuoden 1988 luettelossa on myös jo joitakin aikuisille suunnattuja selkokirjoja. (Selkokirjat 1 1982; Vaijärvi & Virtanen 1988: 7–8; Virtanen 2006: 87–89.) Näin siis 1980-luvulla käyty keskustelu vaikutti siihen, että ’selkokirjallisuus’ alkoi käsitteenä korvata ’helppolukuista’. Nimitysten käyttö osoittaa, että selkokirjallisuutena pidettiin vielä 1980-luvulla kirjavasti kirjallisuutta, jonka luettavuutta oli eri tavoin parannettu.

Selkoviestinnän kehittämisessä aktiivinen on ollut myös omaisjärjestö Kehitysvammaisten tukiyhdistysten liitto, jonka Tukiviesti-lehdessä oli jo 1980-luvun alussa selkosivuja. Ensimmäinen selkokielineen lehti, kehitysvammaisille suunnattu aikakauslehti Leija, alkoi ilmestyä vuonna 1983. Lehteä kustantaa Kehitysvammaisten Tukiliitto, ja se ilmestyy edelleen kuusi kertaa vuodessa.

¹³ Tuolloin tehtiin siis käsitteiden vastaavuuteen vaikuttava valinta: ’helppolukuinen’ jäi vähitellen pois käytöstä, ja ’selko(kirjallisuus)’ vastasi käsitteitä ’lättläst’ ja ’easy-to-read’.

Selkokielistä viestintää alettiin edistää aiempaa järjestelmällisemmin, kun vuonna 1984 perustettiin sosiaali- ja terveysjärjestöjen yhteinen selkotyöryhmä. Samalla tarkennettiin selkoviestinnän tavoitteita ja tehtiin yhteenvedoita teoreettisista lähtökohdista¹⁴. Institutionaalista tukea selkoviestintä sai vasta 1980-luvun lopulla, kun opetusministeriö asetti tammikuussa 1988 selkokieliöryhmän. Sen tehtävänä oli ”edistää selkokielen asemaa maassamme suunnittelemalla ja tekemällä esityksiä selkokieltä edistävistä toimenpiteistä opetusministeriön hallinnonalalla”. Erityisinä alueina mainittiin selkokielen kirjallisuuden tukeminen, tutkimustoiminnan kehittäminen ja koulutustarpeiden selvittäminen. Selkoistaminen yhdistettiin siis alkuvuosina selkokirjallisuuden julkaisemiseen, ja kielenkäyttöä koskeva keskustelu aktivoitui 1980-luvun loppupuolella.

Selkokielen viestinnän kehittämisen ensimmäinen vuosikymmen oli ollut aktiivinen, mutta alan toimijoiden mielestä selkokieltä ei tunnettu kovin laajasti eikä selkoversioista saatu palaute ollut aina myönteistä.

Selkokieli tunnetaan vielä heikosti. Sen hyväksymiseen liittyy paljon asenteellisia vaikeuksia niin selkokielen kohderyhmien kuin myös muiden piirissä. Vaikeudet johtuvat osin tiedon puutteesta. (Selkokieliöryhmän muistio 1988: 15.)

Muistiossa (mts. 9–10) esitettiin, että selkokirjallisuudelle luodaan oma pysyvä tuotantoyritys. Työryhmä ehdotti, että valtio varaa erillisen määrärahan selkokielen kirjallisuuden tukemiseen ja että varojen käyttöä ohjaamaan ja valvomaan perustetaan eri alojen asiantuntijoista koostuva opetusministeriön alainen toimikunta. Työryhmä ehdotti myös mielipidelehtituen nostamista, jotta olisi voitu tukea selkokielisten aikakauslehtien julkaisemista. Selkokieliöryhmän muistiossa esiteltiin edelleen käytössä oleva selkokirjojen tunnus¹⁵, ja vuonna 1991 se lunastettiin selkokieliöryhmän käyttöön. Muistio lisäsi osaltaan selkokielen tunnettuutta. Kielikellossa oli Pertti Rajalan artikkeli selkokielestä (Rajala 1990: 19–21), ja voi katsoa, että selkokielisellä viestinnällä oli vähitellen myös virallisen kielenhuollon tukea. Seuraava selkokielen esittely oli Kielikellossa vasta yli kymmenen vuotta myöhemmin. (Lehdessä 3/2002 oli Ari Sainion yhteenvedonomainen artikkeli Mitä on selkokieli?.)

Selkokieliöryhmän (nykyinen nimi on Selkokirjatyöryhmä) tehtävänä on ”edistää helposti ymmärrettävän selkokielen asemaa Suomessa”. Työryhmä tekee vuosittain esityksen selkokielen kirjallisuuden edistämiseen tarkoitettua määrärahan jakamisesta, osallistuu seminaarien ja koulutustilaisuuksien järjestämiseen, myöntää joka toinen vuosi selkokirjallisuuden Seesam-palkinnon sekä jakaa selkotunnuksia kirjoille ja lehdille, jotka täyttävät selkokielen kriteerit. (Virtanen 2006: 95.) Vuoden 2004 alussa

¹⁴ Ensimmäinen teoretiseen pohjaava katsaus Selkokieli. Miten sanoma perille? ilmestyi vuonna 1986. Julkaisun tekijät ovat Pertti Rajala ja Hannu Virtanen.

¹⁵ Tarja Brolan suunnitteleman logon oli teettänyt Kirjastopalvelu Oy, ja sitä oli jo aiemmin käytetty selkokirjojen merkitsemiseen. Selkologon rinnalla käytetään omaa lasten selkokirjallisuuden tunnusta. Logot ovat esillä esimerkiksi Selkokeskuksen kotisivulla (<http://papunet.net/selkokeskus/>).

opetusministeriö siirsi Selkokeskukselle oikeuden myöntää selkokielen kirjallisuuden tukemiseen tarkoitettuja valtiontukia. Selkokirjatyöryhmä toimii Selkokeskuksen neuvottelukunnan yhteydessä ja jakaa avustuksia ja apurahoja selkokirjojen kustantajille, kirjoittajille, mukauttajille ja kuvittajille. Selkokielen kirjallisuudesta julkaistaan säännöllisesti luettelo, joka ilmestyy mm. internetin selkokielen sivustossa. (Peltomaa 2006: 124.)

Yksi tärkeimpiä selkokielen viestinnän kanavia on vuonna 1990 perustettu Selkouutiset-lehti, joka on alusta lähtien ilmestynyt myös ruotsinkielisenä LL-Bladet-lehtenä. Lehtien aineistosta noin 90 prosenttia on yhteneväistä. Selkouutisten tilaajien suurin ryhmä on kehitysvammahuolto, seuraavaksi suurimpia ovat vanhustenhuolto ja maahanmuuttajat. LL-Bladetin suurin tilaajaryhmä ovat koulut. (Virtanen & Österlund 2006: 155–156.)

Selkotyöryhmän muistiossa ei vielä mainita sähköistä tiedonvälitystä, mutta Yleisradion Radio Finland on lähettänyt jo vuodesta 1992 lähtien selkokielen ohjelmia, joiden ensisijainen kohderyhmä on alun perin ollut ulkosuomalaiset. Vuonna 2000 uutisia alettiin lähettää myös Suomessa, ja vuodesta 2003 lähtien kohderyhmäksi on määritelty myös maahanmuuttajat. Nykyisin päivittäinen uutislähetys on suunnattu useille kohderyhmille ja ohjelma on vakiinnuttanut asemansa. Radiouutisissa noudatetaan pääasiassa samoja kielellisiä periaatteita kuin muussakin selkokielen viestinnässä. (Seppä 2006: 168–169; Selkouutisten historiaa 2008.) Selkokielen tv-ohjelmaa ei sen sijaan Suomessa vielä ole. Selkokeskuksen johtajan Hannu Virtasen mukaan selkokielen viikoittaisen ajankohtaisohjelman saaminen on yksi tulevaisuuden tavoitteista. (HV 2.5.2007.)

Vuonna 2000 perustetun Selkokeskuksen tehtävänä on ”edistää selkokielen tiedotusta, tiedonvälitystä ja kulttuuria”. Keskus julkaisee Selkouutiset-lehteä ja LL-Bladeta sekä toimittaa selkokielen verkkosivuja. Keskus edistää selkokirjallisuuden julkaisemista ja päättää julkaisutoimintaan suunnattujen opetusministeriön myöntämien avustusten jakamisesta. Se tuottaa selkokielelle liittyviä palveluja ja toteuttaa erilaisia tiedottamiseen liittyviä hankkeita esimerkiksi valtion virastojen kanssa. Selkokeskus on keskeisessä roolissa alan yhteistyö- ja tiedotuskanavana ja vaikuttaa hyvin paljon siihen, miten selkoviestintää kehitetään Suomessa. Se on osa Kehitysvammaliiton toimintaa, mutta keskus palvelee laajasti selkokielestä kiinnostuneita. Toimintaa ohjaavat keskuksen johtaja ja neuvottelukunta. Selkokeskus on julkaissut useita esitteitä, esimerkiksi perustuslaista, liikenne- ja paloturvallisuudesta, euroista ja matkapuhelimen käytöstä. Selkokielen kirjoja ja selkoviestintää koskevia artikkelikokoelmia julkaisee Kehitysvammaliiton oppimateriaalikeskus Opik. Selkokeskuksen toiminnassa keskeisiä ovat koulutus ja tutkimus. Keskus koordinoi selkokieltä koskevien kirjojen julkaisemista ja on mukana kansainvälisessä yhteistyössä vastaavien keskustusten kanssa. (Selkokeskus 2008.) Selkokeskuksella on merkittävä rooli selkoviestintään liittyvässä ohjauksessa ja palveluissa, joista on yhteenveto teoksessa Selkokielen käsikirja (Virtanen 2009).

Vuosia 2005–2010 koskevan tavoite-ohjelman *Selkokieli ja joukkoviestintä* (ks. Toisin sanoen 2006: 228–232) mukaan selkokielen tiedonvälitystä voidaan pitää välttämättömänä osana joukkotiedotusta ja viranomaisten tiedottamista. Selkokielenä ei saa aiheuttaa lisäkuluja käyttäjälle, mutta tavoiteohjelmassa katsotaan, että elinkeinoelämä

ja kansalaisjärjestöt hyötyvät viestinnän suuntaamisesta myös selkokieltä tarvitseville. Ohjelmassa esitetään esimerkiksi sitä, että joissakin viranomaislehdissä, erityisesti Kellan sanomissa, ja järjestölehdissä pitäisi olla myös selkosivut. Tavoiteohjelmassa mainitaan Selkokeskuksen neuvottelukunnan kantana, että Yleisradiolaissa¹⁶ mainituksi vähemmistö- ja kieliryhmäksi tulee hyväksyä myös selkokieltä tarvitsevat henkilöt.

Vuonna 2001 avattiin Papunet-sivusto, jonka toteutuksessa on mukana alan asiantuntijoita ja eri organisaatioita. Sivuston tavoitteena on selkeä ja esteetön tiedonvälitys. Sivustoon kuuluvat yleiskieliset, selkokielliset, blisskielliset¹⁷ ja kuvilla toteutetut sivut sekä pelisivut. Selkokeskus ylläpitää selko.fi-sivustoa, johon kootaan linkkejä internetin selkomateriaalista.

2.2.3 SELKOVIESTINNÄN IDEOLOGIA

Selkokiellisen viestinnän kehittämisessä aktiivisin on ollut Kehitysvammaliitto. 1970-luvulla alettiin keskustella kehitysvammaisten oikeuksista ja osallistumismahdollisuuksista, ja viestinnässä haluttiin ottaa huomioon kehitysvammaisten omat lähtökohdat. Ruotsissa samantapainen vaihe oli läpikäyty aiemmin, ja malli selkokiellisen kehittämiseen saatiin sieltä. Kehitysvammahuollossa tapahtuneessa ajattelutavan muutoksessa selkokiellisen kehittymisellä on ollut merkittävä rooli. (Sainio 2000: 46–47.)

Selkokiellisen viestinnän ideologisina lähtökohtina ovat osallistumisen mahdollisuudet ja tasa-arvo. Ne on kirjattu myös opetusministeriön alaisen työryhmän muistioon: ”Täyden osallistumisen ja tasa-arvon perusedellytys on, että saa tietoa itselleen ymmärrettävällä kielellä.” Katsottiin, että yhteiskunnan muuttuminen informaatioyhteiskunnaksi oli lisännyt kielellisten taitojen merkitystä ja että osalle yleiskielinen viestintä oli liian vaikeaa. Muistiossa puhutaan ’kielellisesti rajoittuneista’, jotka hyötyvät selkokiellisestä viestinnästä. (Selkokiellityöryhmän muistio 1988: 3.)

Haastatteluaineistostani voi päätellä, että juuri tasavertaisuus ja osallistumisen mahdollisuuksien parantaminen ovat olleet toimijoiden keskeisiä motiiveja kehittää selkokiellistä viestintää. Koska suomalaisen selkoviellinnän lähtökohdat ovat kehitysvammahuollossa, selkokiellisen kehittämiseen ovat vaikuttaneet vammaisten asemaa koskevat muutokset. Selkoviellinnän rekisteriä on alun perin kehitetty juuri kehitysvammaisille sopivaksi.

Keinänen (1995) on tutkinut selkolehtien (Selkouutisten ja Leijan) välittämää kuvaa kehitysvammaisuudesta. Hänen tutkimustuloksensa on, että selkoteksteissä näkyy voimakas vastakkainasettelu kehitysvammaisten ja muiden välillä ja ettei kehitysvammai-

---

¹⁶ Viittaa lakiin Yleisradio Oy:stä (635/2005). Lain 7. pykälän mukaan: ”Julksen palvelun ohjelmatoiminnan tulee erityisesti: – 4) kohdella ohjelmatoiminnassa yhtäläisin perustein suomen- ja ruotsinkielistä väestöä, tuottaa palveluja saamen, romanin ja viittomakielellä sekä soveltuvin osin myös maan muiden kieliryhmien kielellä; 5) tukea suvaitsevaisuutta ja monikulttuurisuutta sekä huolehtia ohjelmatarjonnasta myös vähemmistö- ja erityisryhmille; –.”

¹⁷ Blisskieli on kommunikointikeino, jolla tuetaan ja korvataan puhetta. Sitä käyttävät henkilöt, joilla motorinen vamma estää sekä puheen että viittomien käytön. Sanojen tilalla käytetään kansainvälisiä bliss-symboleita. Jokainen symboli ilmaisee kokonaista käsitettä. (Papunet-sivusto 2009.)

sia esitetä yksilöinä. Vaikka selkoviesticinnän tausta-ajatuksina ovat tasa-arvo ja integraatio, selkolehdissä konstruoidaan kehitysvammaisen poikkeavana, ja integraatiosta puhuminen luo näennäistä hyväksyntää. Kehitysvammaisia henkilöitä ei siis pidetä yhteiskunnallisina toimijoina.

Selkoviesticinnän ideologiaan on vaikuttanut se, että kohderyhmiä on aiempaa enemmän ja erityisryhmiin kuuluvien toimintamahdollisuuksia on yhteiskunnassa pyritty parantamaan muutoinkin. Haastattelussa (2.5.2007) yhtenä keskustelunaiheena oli ns. inklusioajattelu, jonka mukaan erityisryhmät ovat osa yhteiskuntaa ja sen toimintaa. Esillä oli myös ns. sosiaalinen malli, jonka mukaan vammaisuus käsitteenä määrittyy sosiaalisesti. Yhteisö asettaa normaaliuden kriteerit, joiden ulkopuolelle osa ihmisistä jää. Keskeinen kysymyksenasettelu on siksi se, onko erityisryhmiin kuuluvien sopeuttava kriteereihin vai onko yhteiskuntaa kehitettävä niin, että osallistumisen tasa-arvoisuus toteutuu. (Vrt. Vehmas 2001: 369–370; Moberg 2001: 36–39.) Keskeinen kohderyhmä on myös maahanmuuttajat, joiden asemaan vaikuttaa kotouttamislaki¹⁸. Kielitaito on kotoutumisen ehto, ja selkomateriaalin katsotaan edistävän kielenoppimista.

Selkokirjoittajat mieltävät itsensä monin tavoin myös selkokielen kohderyhmiin kuuluvien etujen ajajiksi, ja heillä on näkemystä selkokielen taustaideologiasta. Haastatellut mainitsevat osallistumisen ja itsensä ilmaisemisen mahdollisuudet, tasa-arvon, saavutettavuuden (laajasti ajateltuna) ja yhteisöllisen osallisuuden.

Selkokieltä tarvitaan ihmisille, joilla on kielellisiä vaikeuksia, hyvin erilaisille ihmisille. Se on mun mielestä **tasa-arvokysymys**, että heillä on mahdollisuus osallistua, saada selvää siitä, mitä tapahtuu ja lukea kirjallisuutta. Ja itse kun olen kiinnostunut tästä puheviesticinnästä, niin että heillä olis myöskin **mahdollisuus selkokielisen puheviesticinnän kautta ilmaista itseään ja osallistua ja keskustella**. Että nähdään, että niillä ihmisryhmillä, joilla on kielellisiä vaikeuksia, on myöskin oikeuksia yhteiskunnassa toimia. – – ajatellaan, ettei kyse ole mistään marginaaliryhmistä, jotka ei tarvitsisi mitään materiaaleja. – – Yhteiskunnan täytyy muuttua, eikä että näiden ihmisten täytyy muuttua. **Ihmisten ei tarvitse muuttua sopiviksi yhteiskuntaan, vaan yhteiskunnan pitää muuttua sopivaksi heille.** (LL)

Selkokieli menee hyvin tähän nykyiseen vammaispuolen **saavutettavuuskäsitteistöön**. – – Mukana on tiedon ja tiedotuksen saavutettavuus. Tähän ideologiseen kehitkoon selkokieli asettuu erinomaisen hyvin. – – **Jotta yhteiskunta on saavutettava, tarvitaan tietyille ryhmille ymmärrettävässä muodossa olevaa tiedotusta, tietoa ymmärrettävässä muodossa**. – – Vammaisryhmien puoleltahan ideologia, esimerkiksi kehitysvammaisille suurimpana ryhmänä, tulee siitä, että **vammaisten iso tavoite on inklusio, integraatio. Siis eläminen tässä yhteisessä maailmassa**. Ja ennen muuta tasa-arvoinen eläminen. – – **Maahanmuuttajien kohdalla ideologia nousee kotouttamisesta**, taas tästä ymmärrettävästä tiedosta. Ei pysty kotoutumaan, ellei opi kieltä. Maahanmuuttajat saattavat kaksi kolme vuotta käyttää selkolehteä ja selkomateriaalia, ja sitten se katkeaa kun on opittu kieli. – – **Kohderyhmistä käsin löytyy aivan selvä ideologinen perusta.** (PR)

¹⁸ Kyseessä on laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta 493/1999.

'Saavutettavuus' on otettu käsitteenä käyttöön 2000-luvun alussa, ja sillä on haluttu laajentaa aiemmin käytetyn 'esteettömyyden'¹⁹ periaatetta. Saavutettavuus tarkoittaa ihmisten yhdenvertaista kohtelua ja syrjimättömyyttä. Vähemmistö- ja erityisryhmille se voi olla myös myönteistä erityiskohtelua, jotta yhdenvertaisuus voi toteutua. Saavutettavuutta pyritään parantamaan poistamalla liikkumisen, näkemisen, kuulemisen, ja ymmärtämisen esteitä. Opetusministeriön alaisen työryhmän muistiossa (Kulttuuria kaikille 2002: 15–16) eritellään kulttuuripalvelujen saavutettavuuden osatekijöiksi fyysisten, tiedollisten, taloudellisten, asenteellisten, sosiaalisten ja kulttuuristen esteiden poistaminen sekä tiedottaminen ja eri aistien avulla toteutuva saavutettavuus. Tiedolliseen saavutettavuuteen kuuluu ymmärtämisen helpottaminen, jota tuetaan selkokieli-ellä viestinnällä. Tiedottamisen saavutettavuudessa kiinnitetään huomiota esimerkiksi esitteiden visuaaliseen ja kielelliseen selkeyteen (vrt. Selkouutiset ja LL-Bladet). Saavutettavuus on myös keskeisenä periaatteena esillä Selkokeskuksen käyttämässä koulutusmateriaalissa²⁰.

Saavutettavuuden taustaideologia saa tukea Toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden kansainvälisestä luokituksesta (ICF 2004: 208–210, 237–238), jonka mukaan yksilön toimintakyvyn puutteet eli toimintarajoitteet arvioidaan suhteessa kontekstuaalisiin tekijöihin, yksilön elämän koko viitekehukseen. Luokituksessa käytetään yksilöistä nimityksiä *vammainen* tai *henkilö, jolla on toimintarajoitteita*. Lisäksi suositellaan nimitystä *henkilö, jolla on oppimisvaikeuksia* aiemmin käytetyn *henkisesti vammaisen henkilön* tilalle. Luokituksen tavoitteena on neutraali, myönteinen ja konkreettinen kielenkäyttö. Raportissa ei mainita selkoviestintää, mutta sitä voidaan pitää toimintakykyä edistävänä tekijänä, jolla lisätään ihmisten osallisuutta eri elämäntilanteisiin ja parannetaan saavutettavuutta.

2.2.4 SELKOKIELEN MÄÄRITTELY JA KOHDERYHMÄT

Selkokielen käsitteen käyttäminen on edellyttänyt operationaalista määritelmää, jolla on samalla rajattu kielenkäytön tavoitteita ja kohderyhmiä sekä selkokielen viestinnän mahdollisuuksia. *Selkokirja* on aikanaan määritelty esimerkiksi seuraavasti: ”Selkokirja on tietoisesti muokattu selkeälukaiseksi vastaanottajan tason ja iän mukaan ottaen huomioon seuraavia seikkoja: sisältö, kieli, rakenne, kuvitus ja taitto sekä typografia.” (Ketju 1981: 21.) Määritelmässä on siis otettu huomioon laajasti sekä kielelliseen että typografiseen esittämiseen liittyviä seikkoja.

---

¹⁹ Nimitysten ero osoittaa myös jonkinlaista näkökulman eroa: 'saavutettavuus' kääntää toimijuuden erityisryhmiin kuuluville, siihen mitä tavoitetaan, mutta 'esteettömäksi' tekemisessä näkökulma on muissa, siinä, mitä muut tekevät mahdolliseksi tavoittaa.

²⁰ Käytössäni on ollut Selkokeskuksen koulutusmateriaalia, johon on koottu keskeiset taustatiedot ja yhteenvetoa selkokielestä, kohderyhmistä ja selkosovelluksista. Materiaali on yhteensä 116 diaa sisältävä Powerpoint-tiedosto, jonka otsikko on Selkoa selkokielestä. Tulostettu 2.5.2007.

Kielitoimiston vuonna 1978 suosittelman *selkokirjallisuus*-sanan rinnalle on tullut muita *selko*-alkuisia sanoja, mm. *selkokieli*²¹. Selkokielen määritelmä on muotoutunut ajan kuluessa eri kirjoittajien ja tutkijoiden teksteissä. Aluksi korostettiin selkokirjoittajan näkökulmaa ja sitä, miten tekstiä muokataan. Myöhemmin kirjatuissa määritelmässä on korostettu selkokielen suhdetta yleiskieleen. Tavoitteina mainitaan ymmärrettävyyden parantaminen ja kielimuodon kohdentaminen tietyille ryhmille. Rajala ja Virtanen (1986: 31–32) määrittivät selkokielen seuraavasti:

Selkokielessä kieltä on tietoisesti ja suunnitelmallisesti muutettu niin rakenteellisesti kuin sisällöllisesti helpommaksi ymmärtää. Tyypillisesti selkokielen viesti tai taideteos **suunnataan jollekin rajatulle väestöryhmälle, jonka vastaanottokyvyssä tiedetään olevan puutteita.**

Rajala ja Virtanen (mt.) puhuvat myös 'selkoilmaisusta', johon kuuluvat kirjoitukseen perustuvien sovellusten lisäksi kuvaan, elävään kuvaan, puheeseen ja tilassa tapahtuvaan ilmaisuun perustuvaa viestintää. Rajala ja Virtanen (mts. 31) korostavat, että selkokielen viestin vastaanottajan on voitava kokea myös viestin sisältämä elämys- ja tunnesanoma. On huomattava, että selkokielen määritelmässä mainitaan "selkokielen – – taideteos", mikä viittaa siihen, että selkokielistämisen keskeinen alue on ollut selkokielen kaunokirjallisuus.

Määritelmä on ollut mallina Selkokieliforyhmän muistion (1988: 4) kuvaukselle, mutta silloin määrittelyssä on keskitytty kielellisiin viesteihin. On merkittävää, että esillä ovat sekä kirjoitettu että puhuttu kieli.

Selkokieli on helposti ymmärrettävää kieltä, jossa otetaan mahdollisimman pitkälle huomioon kulloisenkin kohderyhmän **edellytykset ymmärtää puhuttua ja kirjoitettua kieltä.** Selkokielessä kieltä on tietoisesti ja suunnitelmallisesti muutettu niin rakenteellisesti kuin sisällöllisesti helpommaksi ymmärtää.

Määritelmää käytettiin hieman edellistä pelkistetympänä pari vuotta myöhemmin (Rajala 1990: 9):

Selkokieli on helposti ymmärrettävää kieltä, jossa kieltä on tietoisesti ja suunnitelmallisesti muutettu niin rakenteellisesti kuin sisällöllisesti mutkattommaksi. Selkokielessä otetaan huomioon vastaanottajan kielelliset edellytykset, ja usein selkokielen viesti suunnataan jollekin kohderyhmälle.

Kahdessa edellä olevassa määritelmässä näkökulma on siirtynyt aiempaa enemmän kohderyhmiin. Keskeisenä avainsanana on *kieli* eikä *teksti*.

Turunen (1994: 21–23) pitää 1990-luvun taitteeseen mennessä esitettyjä selkokielen määritelmiä kovin väljinä ja kriteereitä yleisluontoisina. Hän korostaa ehdottamassaan määritelmässä tekstin mukauttamista ja lukuprosessia. Hän ei kuitenkaan puhu erityisryhmistä vaan "lukijoiden erityispiirteiden" ottamisesta huomioon.

---

²¹ Kielitoimiston sanakirjan (2004) hakusanoina ovat *selkokieli*, *selkokieleninen*, *selkokirja*, *selkokirjallisuus*, *selkolehti*, *selkopainos* ja *selkoteksti*. *Selkoviestintä*-sanaa sanakirjassa sen sijaan ei ole.

Selkokieli on esimerkki tietoisesti mukautetusta kielestä. **Tekstin mukauttamisella tarkoitetaan tekstin laatimista niin, että huomioidaan lukijoiden erityispiirteet.** Tekstiä mukautettaessa kiinnitetään huomiota tekstin luettavuuteen (ns. mekaaninen luettavuus) ja ymmärrettävyyteen.

Vinnin (1998: 101) käyttämä määritelmä puolestaan pohjautuu Rajalan ja Virtasen esittämiin:

Selkokieli on helposti luettavaa kieltä, jossa **yleiskieltä on tietoisesti muutettu niin rakenteellisesti kuin sisällöllisesti helpommaksi ymmärtää.** Selkokielessä otetaan huomioon vastaanottajan kielelliset edellytykset.

Määritelmässä mainitaan yleiskieli, mutta erityisryhmille kohdentamisen sijaan puhutaan ”vastaanottajan kielellisistä edellytyksistä”. ”Kielen muuttaminen” voi kuvata hyvin monenlaista kirjoitusprosessia.

Kielimuodon määrittelyssä on hyödynnetty aihepiiriä koskevaa tutkimusta ja asiantuntijoiden käsityksiä. Vuonna 2000 ilmestyneessä artikkelikokoelmassa on yhteenveto tutkimuksista, jotka ovat vaikuttaneet selkokielen määrittelyyn ja kirjoittajille annettuihin ohjeisiin. (Sainio 2000: 50–55.)

Selkokeskuksen nykyisin käyttämä selkokielen määritelmä on seuraava:

Selkokieli on **mukautettu** sisällöltään, sanastoltaan ja rakenteeltaan **yleiskieltä luettavammaksi ja ymmärrettävämmäksi.** Se on suunnattu **ihmisille, joilla on vaikeuksia lukea ja/tai ymmärtää yleiskieltä.** (Leskelä & Virtanen 2006: 8.)

Määritelmässä lähtökohtana on selkokielen suhteuttaminen yleiskieleen.²² Keskeinen käsite on ’mukauttaminen’²³, joka korvaa aiemmin käytetyn muotoilun ”kieltä on tietoisesti ja suunnitelmallisesti muutettu”. On tärkeää, että määritelmässä mainitaan sekä luettavuus että ymmärrettävyys, jotta huomio kiinnittyy myös tekstin asetteluun ja visuaalisiin piirteisiin. Aiemmin pyrittiin luonnehtimaan selkokieltä kielimuotona: ”selkokieli on helposti ymmärrettävää kieltä”. Nykyinen määritelmä kiinnittää huomion kirjoitusprosessiin. Selkoviestinnässä korostetaan vuorovaikutuksellisuutta, ja mukauttamalla pyritään suuntaamaan teksti tietynlaisille lukijoille.

Selkokieli on yleiskielen tavoin normitettua ja kielenhuollon suositusten mukaista. Koivusalo (1979b: 220) määrittelee yleiskielen käyttäjien näkökulmasta: yleiskieli on ”kielilyhteisön eri ikä- ja ammattiryhmille yhteinen kielimuoto”. Hän korostaa myös normienmukaisuutta, sanaston tuttuutta sekä virke- ja lauserakenteiden yksinkertaisuutta. Yleiskieli on mahdollisimman laajassa piirissä ymmärrettävää kieltä ja koostuu pääosin kielen vakiintuneista ilmauksista. Koivusalo ja Huovinen-Nyberg ovat hallinnon tekstejä tarkastellessaan ottaneet sen kannan, että kielellisesti helppo teksti ei välttämättä tarkoita asian liiallista yksinkertaistamista tai yleistämistä. (Koivusalo & Huovi-

²² Selkokieltä voi tosin myös pitää yleiskielen alaan kuuluvana ilmaisutapana, mutta käytän määrittelyssä ja aineistoon viitatessani asetelmaa selkokielineen–yleiskielinen.

²³ Kielitoimiston sanakirja s.v. *mukauttaa*: sovittaa jnk mukaiseksi, jhk, sopeuttaa. – – *Mukautettu opetus* kehityksessä viivästyneille t. lievästi kehitysvammaisille oppilaille annettava opimäärältään supistettu opetus.

nen-Nyberg 1980: 12–13; vrt. Iisa & Piehl 1992: 15.) Määrittelyssä on siis tehty ero yleiskielen käytön ja puhekielen, murteiden, ammattikielten ja institutionaalisten esitystapojen välille. Yleiskielisissä esitystavoissa on myös huomattavan paljon tekstila-jeittaista ja tilanteista vaihtelua. (Ks. Kolehmainen 2005: 10–11 ja Hiidenmaa 2005: 5–11; myös Kankaanpää 2006: 207.)

Koivusalo (1979b: 220–221) pohtii yleiskielen asemaa ja kielenkäyttöön vaikuttavia muutoksia. Hän pitää merkittävänä muutoksena 1970-luvulla tapahtunutta hallinnon tekstien määrän kasvamista, mikä johti yhteisen kielen ”byrokratisoitumiseen”. Sama kehitys johti osaltaan myös siihen, että syntyi tarve kehittää selkokielistä viestintää.

Selkokieli-nimitystä käytetään etenkin arkikielessä myös yksinkertaistetun selvästi ilmaisusta, mikä aiheuttaa jonkin verran sekaannusta. Sanan kaksi eri merkitystä ovat myös Kielitoimiston sanakirjassa (2004)²⁴. *Selkokieli*-sanana toisena merkityksenä on *selväkieli*. Haastatteluissa kävi ilmi, että selkoviestinnän parissa toimivat haluaisivat pitää selkokieli-nimityksen ensisijaisesti erityisryhmille kohdistettuun kielenkäyttöön viittaavana (PR ja LL 2.5.2007).

Selkokielistämässä tärkeintä on käytön kohdentaminen tietyille ryhmille. Selkokirjoittajan on sisäistettävä se, kenelle hän kirjoittaa ja miten tekstin ymmärrettävyyttä voi parantaa lukijan tai kuulijan ehdoilla. Suomessa selkokielisen viestinnän kohderyhminä pidetään seuraavia: 1) eri vammaisryhmiin kuuluvat (mm. kehitysvammaiset, autistiset, afaattiset, dysfaattiset ja monivammaiset henkilöt), 2) henkilöt, joilla on vaikeasteinen lukemis- ja kirjoittamisvaikeus, 3) vanhuksat (erityisesti dementiaa sairastavat ja hyvin iäkkäät) ja 4) henkilöt, joiden äidinkieli ei ole suomi. Yleensä selkokieli on tarpeen vain osalle ryhmiin kuuluvista. Selkokielisestä materiaalista saattavat hyötyä monet muutkin ryhmät, esimerkiksi lukemaan tottumattomat ja koululaiset. On arvioitu, että lapsista ja nuorista selkokielistä viestintää tarvitsee 4–8 prosenttia, työikäisistä 4–6 ja yli 65-vuotiaista 10–20 prosenttia. Kohderyhmiin lasketaan siten kuuluvan Suomessa yhteensä 200 000–350 000 henkilöä. (Leskelä & Virtanen 2006: 9–10, 12.)

Kohderyhmiksi on nimetty samat 1980-luvulta lähtien (Rajala & Virtanen 1986, 38–49; Virtanen 1989: 6–7; Selkokirjoittajan opas 1990: 10–13; Guidelines for easy-to-read materials 1997: 10; Virtanen 2002b: 14), ja kysymystä kohderyhmistä ja selkoviestinnän tarpeellisuudesta on pidetty keskeisenä 1970-luvulta lähtien. Kehitysvammaiset ovat olleet selkoviestinnän kohderyhmistä keskeisin – historiallisistakin syistä. Haastattelemieni selkokirjoittajien mielestä kohderyhminä aiempaa keskeisempään asemaan ovat nousseet maahanmuuttajat ja vanhuksat.

Kolme isointa ryhmää on maahanmuuttajat, vanhusryhmät ja kehitysvammaiset. Maahanmuuttajista on puhuttu aika paljon viime vuosina, koska se on tällanen aika iso asia, joka 90-luvulla tuli. **Se muutti selkokieliä jättelua aika paljon. Mutta tulevaisuudessa vanhusryhmät saattaa olla keskeisin.** Jonkin verran puhutaan selkokielen tekijöiden kesken siitä, että on ikään kuin unohdettu kehitysvammaiset. Tämä ei mun mielestä pidä paikkaansa, vaan se

²⁴ Kielitoimiston sanakirja (2004) s.v. *selkokieli*: 1. selkokirjallisuudessa käytettävä muotora-kenteeltaan ja sisällöltään yksinkertainen kieli, 2. = selväkieli. Kielitoimiston sanakirja (2004) s.v. *selväkieli*: 1. tavallinen kieli salakielen, koodin tms. vastakohtana. *Kääntää salakirjoitus selväkielelle*. 2. ymmärrettävästä kielenkäytöstä, selkokieli (2). *Selväkielellä sanottuna ministeri tarkoitti, että – –*.

syntyy siitä, että kun maahanmuuttajien ryhmä tuli, niin se muutti selkokieltä niin paljon. – – Mutta en mä kyllä sillä perusteella kun mä katson miten tekstejä tuotetaan, niin ei kehitysvammaisia ole kyllä mitenkään syrjäytetty. (LL)

Suomessahan on tavallaan ihan omia kohderyhmiä, joita muualla ei ole. Esimerkiksi **vanhukset** on sellanen, jota Suomessa on paljon korostettu ja heille on suoraan tehty materiaalia. Ruotsissa kehitysvammaiset ja maahanmuuttajat on edelleen keskeisiä. **Kehitysvammaiset on kyllä täällä edelleen erittäin tärkeä ryhmä. Se tulee toisaalta ihan luontevastikin siitä, että Selkokeskus toimii Kehitysvammaliitossa ja samoin oppimateriaalikeskus.** – – Maahanmuuttajapuoli on löytänyt tavallaan itse selkoviestinnän silloin alussa. **Maahanmuuttajia ei aluksi osattu edes ajatella kohderyhmäksi, mutta jollakin tavalla se meni sille puolelle.** (AS)

Kahdeksankymmentä prosenttia ellei enemmän kaikista teksteistä on kompromissitekstejä eli sitä lukee kehitysvammaisista maahanmuuttajiin. Samaa tekstiä lukee somalialainen tohtori ja juuri lukemaan oppinut kehitysvammainen. On pakko tehdä tietynlaista kompromissia. – – Mä ainakin henkilökohtaisesti koen, kun mä kehitysvammaisten opettajana kirjoitan, että **jotenkin se mun sisäinen kohdemaalini on lievästi kehitysvammainen nuori aikuinen, jolloin mun kielenkäyttöni on ehkä liiankin yksinkertaista.** (PR)

Haastatteluista käy ilmi, että kohderyhmien ottaminen huomioon on selkokielistämisessä erittäin tärkeä näkökohta, vaikka selkotekstejä pidetäänkin ”kompromissiteksteinä”, joiden ajatellaan palvelevan hyvin erilaisia lukijaryhmiä. Viestin ymmärrettävyyttä ei siis pidetä pelkkänä tekstin piirteenä, vaan vaikeuden tai helppouden nähdään määrittävän vastaanottajan merkitysprosessissa. Tietoisuus kohderyhmien erilaisuudesta herättää myös kysymyksen, millaiselle vastaanottajalle selkokirjoittaja suuntaa tekstinsä, millainen lukija tekstiin ensisijaisesti kirjoittuu. Haastateltavista PR (edellä) kertoo ajattelevansa lukijakseen ”lievästi kehitysvammaisen nuoren aikuisen”. Maahanmuuttajia ei aluksi osattu pitää selkoviestinnän kohderyhmänä, mutta suomea toisena kieleinä opetettaessa on alettu käyttää selkokieliä tekstejä opetusmateriaalina (ks. Martin 1990). Myös LL-Bladetia käytetään opetusmateriaalina: tilaajaryhmistä suurin ovat koulut, sekä ruotsinkieliset alakoulut että suomenkieliset lukiot (Virtanen & Österlund 2006: 156). Selkoviestinnän kehittämisen linjana korostetaan toisaalta kielimuodon apuvälineluonnetta, mutta toisaalta painotetaan niiden merkitystä oppimateriaalina.

Selkouutisten keskeisimmiksi lukijaryhmiksi mainitaan yli 16-vuotiaat kehitysvammaiset henkilöt, suomea opiskelevat maahanmuuttajat ja ikäihmiset. ”Yhteisen sisäislukijan” sanotaan olevan ”yli 16-vuotias henkilö, jolla on jostakin syystä vaikeuksia suomen kielen ymmärtämisessä, erityisesti lukemisessa”. Sisäislukijalla on puutteelliset tiedot maailmasta, ja teksteissä on siksi tuettava kokonaisuuksien ja syyseuraussuhteiden ymmärtämistä. (Konseptikirja 2007: 4.)

Selkokirjoittajat lähtevät siitä, että on mahdollista konstruoida kielimuoto, joka on yleiskieltä yksinkertaisempi ja ymmärrettävämpi ja joka sopii erilaisille käyttäjäryhmille. Asetelma ei sinänsä eroa perusteiltaan kovinkaan paljoa siitä, miten perustellaan yleiskielen asemaa ja käyttöä kieliyhteisössä. Selkokielistämisen lähtökohta saattaa näyttää vuorovaikutuksen näkökulmasta ristiriitaiselta. Toisaalta ajatellaan, että selko-

kirjoittaja ottaa erityisesti huomioon lukijan ja tukee kielellisillä valinnoillaan hänen merkityksenantoprosessiaan. Toisaalta samojen tekstien uskotaan sopivan heterogeenisiin ryhmiin kuuluville, joiden lukutaito ja lukemiseen liittyvät ongelmat voivat olla hyvin erilaisia.

Selkoviestinnän asemaa mietittäessä ja suosituksia annettaessa ei kuitenkaan ole sivuutettu kysymystä tekstien sopivuudesta erilaisille ryhmille. Ryhmän sisällä erot voivat olla lähes yhtä suuret kuin ryhmien välillä. Koska tekstin ymmärtämisessä vastaanottajan rooli ja lukijan omat valmiudet ovat joka tapauksessa erittäin keskeisiä, perustellaan selkokielen oikeutusta keskimääräisellä sopivuudella. (Ks. esim. Guidelines for easy-to-read materials 1997.) Lisäksi korostetaan sitä, että eri kohderyhmiin kuuluvista todennäköisesti vain osa hyötyy selkoversioista (Rajala & Virtanen 1986: 36–37; Toisin sanoen 2006: 9).

Rainò (1997: 613) on kritisoinut sitä, että selkotekstin katsotaan sopivan kovin erilaisille ryhmille. Hänen mukaansa selkoteksti on esimerkiksi monille kuuroille ja kuulovammaisille liian yksinkertaistettua kieltä, jossa jää välittämättä lukijalle kaikki muu kuin aivan keskeisin tekstin sisältö. Viittomakieltä käyttävälle toisen kielen asemassa on suomen yleiskieli.

2.3 SELKOKIRJOITTAMISTA KOSKEVAT SUOSITUKSET

Käsitykset selkokirjoittamisesta ja mukauttamisesta pohjautuvat pitkälti yksittäisten toimijoiden intuitiiviseen tietoon kielestä ja kokemukseen perustuviin kielenkäyttötaitoihin. Selkokirjoittajille annettujen suositusten ensimmäiset versiot tukeutuivat 1970-luvulla tehtyihin luettavuustutkimuksiin ja käytännön työssä saatuihin kokemuksiin. Rajala ja Virtanen (1986: 32–33) hakevat luettavuustutkimuksista (esim. Wiio 1973 [1968]) pohjaa sille, mikä on helppoa ja mikä vaikeaa kieltä. He esittelevät lyhyesti ”periaatteita, joita kirjoitetun selkokielen tulisi noudattaa”. Ne koskevat kielenkäyttöä, painoasua ja kuvia.

Käsittelen tässä luvussa eri aikoina annettuja suosituksia vertaillen niitä toisiinsa ja arvioiden tehtyjä muutoksia. Ensimmäinen yksityiskohtainen ohjeisto ilmestyi vuonna 1990 Selkokirjoittajan oppaassa, ja seuraavassa versiossa (ks. Teksti, joka rakastaa lukijaansa 2000) tukeuduttiin kansainvälisiin ohjeisiin. Vuonna 2006 ilmestyneessä artikkelikokoelmassa (Toisin sanoen. Selkokielen teoriaa ja käytäntöä) esiteltiin ajantasaistettu versio suosituksista. Vuonna 1990 julkaistuilla ohjeilla on ollut merkittävä vaikutus käsityksiin selkokielestä ja mukauttamisesta. Ensimmäinen ohjeisto on seuraavanlainen:

1. Käytetään lyhyitä lauseita.
2. Vältetään vaikeita lauserakenteita (ei runsaasti lauseenvastikkeita ja sivulauseita yhteen virkkeeseen)
3. Käytetään runsaasti verbejä ja substantiiveja ja vähän adjektiiveja ja adverbejä.
4. Vältetään pitkiä sanoja.

5. Käytetään tuttuja ja yleisiä sanoja.
  6. Oudot ja vaikeat sanat selitetään mieluiten tekstin yhteydessä.
  7. Vältetään erityissanastoa (esimerkiksi ammattikieli) slangi- ja murre sanoja sekä symbolisia ja abstrakteja ilmaisuja.
  8. Kielikuvia käytetään varoen, tarpeen mukaan ne selitetään.
  9. Kerronnan tulee olla rakenteeltaan selkeä ja loogisesti etenevä.
  10. Ajan ja paikan runsasta vaihtelua tulee välttää.
  11. Mitä oudompi ympäristö, tapahtuma tai ilmiö on kyseessä, sitä enemmän tulee kiinnittää huomiota sen ja mahdollisten taustatekijöiden selittämiseen.
  12. Tekstissä ei saa olla liikaa henkilöitä.
  13. Henkilöt tulee esitellä selkeästi ja heidän tulee olla helposti tunnistettavissa silloin, kun he esiintyvät tekstissä.
  14. Monet maantieteelliset nimet, isot luvut ja mittayksiköt voivat olla vaikeita ymmärtää.
  15. Sisällöltään tekstin on oltava konkreettista.
- (Selkokirjoittajan opas 1990: 24–25.)

Ohjeiden kohdat 1–6 vastaavat Wiion (1973 [1968]: 220–222) erittelyä ”helpon kielien tuntomerkeistä”. Kohdat 8–13 sopivat ohjaamaan lähinnä kertovaa, etenkin kaunokirjallisen tekstin mukauttamisen prosessia. Kyseisenlaisiin ohjeisiin on saatettu päätyä siksi, että selkoistaminen on ensin koskenut kaunokirjallisten teosten muokkaamista ymmärrettävämmiksi ja suosituksia ovat pohtineet ne, joilla on kokemusta erityisesti kertovien tekstien mukauttamisesta. Suosituksista osa sopii yleisiksi ohjeiksi selkoversioiden kirjoittamiseen. Selkokirjoittajan oppaassa (1990: 24–25) korostetaan myös sitä, että ohjeet ovat suositusten luonteisia eikä niitä pidä noudattaa orjallisesti. Olennaisista on pyrkä suunnitelmallisesti muokkaamaan tekstiä ymmärrettävämmäksi ja madaltamaan vastaanottamisen kynnyksiä. Selkokielen ilmaisun tulisi olla rikasta ja elävää ja sisältää tunneviestejä. Ryhmien erilaisuus pitäisi ottaa huomioon ja valmistaa materiaali vuorovaikutuksessa kohderyhmän kanssa.

Edellä esiteltyjä ohjeita on kritisoitu selkoistamista koskevissa tutkielmissa ja artikkeleissa. Sainio (2000: 45–65) on tehnyt yhteenvedon esitetyistä argumenteista. Kielentutkimuksen näkökulmasta suosituksia on pidetty liian mekaanisina, koska ne eivät ota juurikaan kantaa muihin kuin sana- ja lausetason piirteisiin. Turunen (1992; Turunen 1994: 24–25) on arvioinut ohjeita Wiion (1973 [1968]) esittämien luettavuuskriteerien sovelluksina. Esimerkiksi sanojen pituuden hän yhdistää lähinnä vain mekaaniseen luettavuuteen mutta ei pidä käsitettä siinäkään yhteydessä ongelmattomana. Keskimääräinen sanapituus ei kuvaa kovinkaan hyvin tekstin ymmärrettävyyttä. Ne, joille tekstin lukeminen on vaikeaa, voivat koodata lukemaansa liian pieninä tai liian suurina kokonaisuuksina. Siksi myös tavujen tai morfeemien pituus vaikuttaa ymmärtämiseen. Merkitykselliset tekstinosat siirtyvät pitkäaikaiseen muistiin, mutta muistin kyky säilyttää merkityksettömiä yksiköitä on selkotekstin lukijoilla usein alentunut.

Aaltonen (1993) on tutkinut selkokielen tekstin adverbeja. Tutkimuksen päähypoteesi perustuu annettuihin suosituksiin: selkokielessä käytetään adverbeja rajoitetusti,

koska niiden runsas määrä heikentäisi ymmärrettävyyttä. Tuloksena Aaltonen (1993: 60–61, 68, 72) esittää, että määrää tärkeämpi seikka on se, millaisia adverbija käytetään ja kuinka niiden avulla muodostetaan lausekokonaisuuksia. Itse asiassa esimerkiksi modaalisten adverbien käytöllä voidaan muokata tekstiä ymmärrettävämmäksi. Materiaalisten adverbien avulla taas luodaan viitepisteitä, joilla teksti viittaa ympäröivään maailmaan. Adverbien käyttö muokkaa tekstiä konkreettisemmaksi ja parantaa näin tekstin ymmärrettävyyttä. Tutkimuksen mukaan etenkin selkokielisissä uutis- ja urheiluteksteissä on enemmän adverbija kuin yleiskielisessä tekstissä.

Janger (1992) on verrannut adjektiivien käyttöä romaanissa ja siitä mukautetussa selkokielisessä versiossa. Tutkimuksen mukaan selkokirjassa on käytetty eniten lyhyitä ja yleisiä perusadjektiiveja sekä produktiiveja johdoksia ja adjektiiviseen käyttöön vaikiintuneita partisiippeja. Selkoteksti noudattaa siis suosituksena annettua tuttuuden periaatetta. Adjektiiveja käytetään selkotekstissä lähtötekstiä vähemmän attribuutin asemassa. Sen sijaan niitä käytetään huomattavasti useammin predikatiiveina. (Mts. 92–94.) Mukauttamisprosessissa attribuuttirakenteet on muutettu asioiden suhdetta luonnehtiviksi lauseiksi, joita selkotekstissä käytetään lähtötekstejä enemmän. Adjektiivien ymmärrettävyyteen lauserakenteet eivät välttämättä vaikuta.

Periaate ”käytä tuttuja ja yleisiä sanoja” sisältää itse asiassa kaksi erilaista kielen piirrettä. Toisaalta sana voi olla ’tuttu’, siis lukijan kokemusmaailmaan kuuluva. Toisaalta mainitaan yleisyys, jota voisi perustella sanan esiintymistaajuudella suomen kielessä. Turusen (1994: 26–27) mielestä tuttuus vaikuttaa paremmalta ymmärrettävyyden kriteeriltä kuin tilastollinen yleisyys. Tekstissä olevien käsitteiden abstraktiotaso vaikuttaa luettavuuteen, mutta eri lukijaryhmien välillä on suuria eroja sen suhteen, millaisia käsitteitä voi käyttää. Yhtenä selkokielen periaatteena mainitaan konkreettisuus, mikä voidaan ymmärtää niin, että abstraktien käsitteiden merkitystä on pyrittävä havainnollistamaan.

Laurinen (1994: 40) pitää luettavuuskertoimiin perustuvien suositusten suurimpana epäkohtana sitä, että laskemisessa huomio kohdistuu yksittäisiin sanoihin ja sanaluokkiin, joita tarkastellaan lause kerrallaan. Tekstin luettavuuteen ja ymmärrettävyyteen vaikuttaa kuitenkin huomattavan paljon se, miten lauseet liittyvät toisiinsa ja miten ne muodostavat merkityskokonaisuuden. Laurinen (mts. 57) toteaa, ettei selkotekstien ymmärrettävyyttä koskeneessa tutkimuksessa löytynyt yhtään kielellistä piirrettä, joka olisi selkokielelle ominainen. Hän on tutkinut tekstien sidosteisuutta ja temaattista yhtenäisyyttä. Ainut teksteille leimallinen piirre oli lyhyiden virkkeiden suuri määrä. Selkokielisten tekstien välinen vaihtelu oli varsin suurta, eivätkä selkotekstit näyttäneet tulosten valossa johdonmukaisesti tietynlaisilta.

Samoin Heiskanen (1992: 68–69) on tutkimuksessaan kritisoinut sitä, ettei suosituksissa näy tekstinäkökulma. Kohdassa kahdeksan kiinnitetään huomiota kerronnan selkeyteen ja loogisuuteen mutta ei oteta kantaa esimerkiksi eri tekstityyppien käyttöön. Tekstityyppi vaikuttaa ymmärrettävyyteen: kertomusmainen teksti luo prototyypisenä tekstinä odotuksia rakenteesta, jossa edetään ajallisesti aloituksesta henkilöiden esittelyn kautta loppuratkaisuun. Kuvaileva teksti taas on käsitteellisempää ja rakentuu havaintojen pohjalta tehdyistä oletuksista ja luokituksista ja niiden välisistä suhteista.

Pelkästään ohjeita noudattamalla ei välttämättä pysty tuottamaan yleiskielistä yksinkertaisempaa ja ymmärrettävämpää tekstiä. Ei siis voida olettaa, että selkotekstiäkään

pystyttäisiin määrittelemään kyseisten piirteiden avulla. Tekstin ymmärrettävyys on tulkinnan tuottamaa merkitystä, mutta suosituksissa keskitytään lähes pelkästään muotoon selittämättä valintojen vaikutusta tekstin merkitysrakenteeseen. Selkotekstien ja yleiskielisten tekstien erot todentuvat erilaisessa merkityksenannossa. On siksi odotuksenmukaista, ettei voi nimetä pelkästään selkokielelle ominaista kielellistä piirrettä (vrt. Laurinen 1994: 57).

Selkokirjoittamisen kansainvälisissä ohjeissa korostetaan tekstin sisältöön liittyviä seikkoja. YK:n alainen kirjastojärjestö IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) on antanut ohjeiston²⁵, joka on käännetty myös suomeksi. Ohjeissa liikutaan tekstin kokonaisuuden kannalta kovin yleisellä tasolla, mutta ohjeista saa kuvaa siitä, millaiseksi selkokieltä halutaan kehittää. Tekstin rakenteesta ohjeissa ei ole juuri mitään uutta suomalaisesta selkokielestä annettuihin ohjeisiin verrattuna.

1. Kirjoita konkreettisesti, vältä abstraktioita.
2. Ole looginen, toiminnan on noudatettava loogista jatkuvuutta.
3. Toiminnan on oltava suoraa ja yksinkertaista ilman pitkiä johdatteluja ja liikaa henkilöitä.
4. Vältä symbolista kieltä ja metaforia, jotka lukija saattaa ymmärtää väärin.
5. Ole ytimekäs. Vältä useita toimintoja yhdessä lauseessa. Järjestä sanat yksinkertaiseksi lauseeksi.
6. Vältä vaikeita sanoja mutta kirjoita aikuisille. Vaikeat sanat tulisi selittää tekstin yhteydessä.
7. Selitä ja kuvaa monimutkaiset suhteet konkreettisesti ja loogisesti; tapahtumien on seurattava kronologista järjestystä.
8. Rohkaise kirjoittajia ottamaan selvää kohdeyleisöstään ja heidän lukuvaikeuksistaan. Anna heidän tavata lukijoita ja kuunnella heidän kokemuksiaan arkipäivän elämästä.
9. Testaa materiaalit ennen painatusta. Varmista, että teksti testataan kohde-ryhmässä. (Teksti, joka rakastaa lukijaansa 2000: 37–44.)

IFLA:n ohjeissa painottuvat tekstin merkitysrakenne ja pragmaattisen tason piirteet. Tavoitteena ovat konkreettisuus, yksinkertaisuus ja loogisuus. Ohjeissa ei mennä juuriakaan lauseen tai ilmauksen tasolle, eikä yleiskielistä tekstiä mukauttava ehkä tiedä, miten tekstin abstraktiutta tai epäjohdonmukaisuutta voi vähentää. Käyttökelpoisuutta lisääisi se, jos ohjeet sisältäisivät myös erityisesti suomen kieltä koskevia ohjeita.

Toisen kansainvälisen ohjeiston on julkaissut European Association of Inclusion International -järjestö, joka toimii kehitysvammaisten ja heidän omaistensa oikeuksien puolesta Euroopan unionin maissa. Ohjeet on käännetty useimmille virallisille EU:n kielille, ja suomeksi ne ovat ilmestyneet nimellä *Tee se helpoksi*²⁶. Ohjeisto keskittyy erityisesti kehitysvammaisille suunnattuun selkokieleen, mutta periaatteita voi soveltaa mukauttamiseen yleensäkin. Ohjeistossa selkokirjoittamisen vaiheita kuvataan askelei-

²⁵ Ohjeisto on ilmestynyt englanninkielisenä nimellä Guidelines for easy-to-read materials (1997). Tekstin on kirjoittanut ruotsalainen Bror I. Tronbacke.

²⁶ Ohjeiston suomennos on artikkelina teoksessa Teksti, joka rakastaa lukijaansa 2000.

na. Kuudesta askelesta kaksi koskee tekstin suunnittelua, yksi kirjoittamista, yksi palautteen saamista ja kaksi viimeistelyä. Vaiheissa on piirteitä yleisestä tekstin tuottamisen prosessista. Kielellistä ilmaisua koskevinä suosituksina on mainittu seuraavat:

1. Käytä helppotajuista, suorasanaista kieltä.
2. Vältä abstrakteja ilmauksia.
3. Käytä lyhyitä, jokapäiväisiä puhekielen sanoja.
4. Käytä paljon persoonaan viittaavia sanoja.
5. Viljele käytännön esimerkkejä.
6. Puhuttele lukijoita kunnioittavasti.
7. Käytä lähinnä lyhyitä lauseita.
8. Esitä yksi ajatus yhdessä lauseessa.
9. Käytä myönteistä kieltä.
10. Käytä mieluummin aktiivi- kuin passiivilauseita.
11. Älä oletta, että lukijalla on aikaisempaa tietoa aiheestasi.
12. Käytä samoja sanoja johdonmukaisesti.
13. Pidä välimerkkien käyttö yksinkertaisena.
14. Vältä vaikeita sijamuotoja ja verbimuotoja.
15. Ole varovainen sanontatapojen ja vertauskuvien kanssa, elleivät ne ole hyvin yleisiä.
16. Ole varovainen lukusanojen kanssa.
17. Älä käytä vierasperäisiä sanoja.
18. Vältä viittauksia tekstin toisiin kohtiin.
19. Jos mahdollista, mainitse yhteystietoja lisäinformaation hankkimista varten.
20. Vältä erityissanastoa, lyhennyksiä ja alkukirjainten käyttöä.

(Teksti, joka rakastaa lukijaansa 2000: 11–28; lyhennelmä Sainio & Rajala 2002: 25–30.)

Suosituksissa näkyy aiempaa enemmän tieto tekstin ymmärrettävyyteen vaikuttavista kielellisistä piirteistä, vaikka ohjeet ovat edelleen yleisiä ja sanakeskeisiä. Mainitaan esimerkiksi sanajärjestys, ilmausten konkreettisuus, lauserakenteet, ilmausten aktiivimuotoisuus, verbimuodot, kielikuvat, lukusanat, vierasperäiset sanat ja erityissanasto. Ohjeissa on viitteitä myös tekstin tasosta, kuten kohdissa 5, 11 ja 18. Ohjeiden informatiivisuutta lisäksi se, jos ne esitettäisiin näkökulmittain loogisessa järjestyksessä, esimerkiksi sanastoa koskevat kohdat peräkkäin.

Selkokirjoittajan oppaassa (1990) esitettyihin ohjeisiin verrattuna edellä esitetyt (Teksti, joka rakastaa lukijaansa 2000) ovat kirjoittajalle käyttökelpoisemmat ja ohjaavat selvemmin kirjoitusprosessia. Ohjeet sopivat etenkin asiateksteihin. Suosituksissa on viitteitä tekstilajien ottamisesta huomioon: esimerkiksi kohta 19 (*mainitse yhteystietoja lisäinformaation hankkimista varten*) on lähinnä tiedotetekstin piirre (vrt. Kan-

kaanpää 2006: 171). Samoin tiedottamiseen liittyy arviointi siitä, miten paljon vastaanottajalla voi olettaa olevan aiempaa tietoa aiheesta. Suositukset sopivat kohtalaisen hyvin asiateksteihin, joiden viestinnällisenä funktiona on tiedonvälitys. Ohjeissa suositellaan selkoteksteissä käytettävään ”lyhyitä, jokapäiväisiä puhekielen sanoja”. Aiempien suositusten mukaan tavoitteena on käyttää sanastoa, jonka voi olettaa olevan lukijalle tuttua, vaikka ’tuttuus’ käsitteenä onkin monitulkintainen. Ohjeessa viitataan puhuttuun kieleen, joten tarkoituksena on ohjata käyttämään kirjoitettua kieltä, joka ei ole erkaantunut liian kauaksi puhekielestä.

Kirjoittajalle annettuihin suosituksiin sisältyy rajausta siitä, millaisen sanaston käyttö palvelee parhaiten erityisryhmiin kuuluvan lukijan tarpeita: tekstin ymmärrettävyyttä tukee erityisesti konkreettisten, lyhyiden, jokapäiväisten, puhutusta kielestä tutujen sanojen käyttö. Jos ymmärrettävyyttä tarkastellaan lukemisprosessin näkökulmasta, on huomioon otettava myös hahmottamiseen, lähinnä lukemisen nopeuteen, vaikuttavia seikkoja. Vainio (2007: 3–10) on tutkinut ennustettavuuden vaikutusta lauseen prosessointiin. Ennustamisen todennäköisyyteen lukemisessa vaikuttavat hänen mukaansa kongruenssi (esimerkiksi luvun, persoonan, suvun ja sijan ilmaiseminen) ja kollokaatiot (jotka tutkimuksessa on määritelty merkityksen tai muodon rajaamaksi sanojen esiintymiseksi yhdessä). Tutkimuksen (Vainio 2007: 26–27, 45–46, 52, 60) mukaan kongruoiva määrite helpottaa kohdesanan prosessointia ja myös possessiivipronomini alentaa kohdesanan kokonaislukemisaikaa. Vaikutus näkyy niin, että kongruenssi tukee lausekkeen pääsanana yhdistämistä lauseeseen. Kollokaatiota ilmentää verbiohjauksen vaikutus objektin prosessointiin. Verbi aikaansaa paitsi syntaktista myös semanttista ennustettavuutta, ja siksi objektisanan lukemisaika on lyhyempi, jos lauseessa vaikuttaa vahva verbiohjaus. Kontekstin luoma ennustettavuus siis edistää tutkimuksen mukaan lukemisprosessia. Sanaston tuttuuden hyväksikäyttäminen tekstien selkoistamisessa on siten yhteydessä leksikaalis-semanttiseen ja syntaktiseen ennustettavuuteen.

Ohje ”vältä vaikeita sijamuotoja” on yhdistetty ”vaikeisiin” verbimuotoihin. Lähinnä kyse on verbien nominaalimuodoista ja niihin liitettävistä sijapäätteistä (esimerkkinä on *nähdäkseni*). Esimerkkejä vaikeista (morfologisesti monimuotoisista) verbimuodoista ovat myös *saattaisi*, *pitäisi*, ja *tulee olla*. Verbien nominaalimuotojen välttäminen liittyy pääasiassa lauseenvastikkeiden käyttöön. Tärkein näkökohta suosituksia pohdittaessa on se, että ilmaisutapojen ja rakenteiden vaikutusta tekstin ymmärrettävyyteen analysoidaan käytön näkökulmasta. Näin näkökulma siirtyy funktioihin ja merkityksiin, minkä vuoksi otetaan huomioon käyttöyhteys ja esimerkiksi tekstilajeittainen vaihtelu.

Ohjeissa on kohtia, esimerkiksi 4, 6, 9, 11 ja 19, jotka koskevat tekstin ylläpitämää vuorovaikutusta. Tekstiin pyritään luomaan puhutteleva sävy käyttämällä ”persoonaan viittaavia sanoja” ja ”puhuttelemalla lukijaa kunnioittavasti”. Jotta asiat selitetään riittävän perinpohjaisesti, suosituksena on, ettei lukijalla oleteta olevan asiasta aikaisempaa tietoa. Verrattuna noin 10 vuotta aiemmin annettuihin suosituksiin vastaanottajan näkökulma on paremmin esillä. Suositusten kehoitus käyttää myönteistä kieltä on ymmärrettävä, mutta ajatusta on perusteltu vain sillä, että kieltomuodoilla ”on taipumus saattaa lukija ymmälle”. Asiaa voi perustella myös merkityksen näkökulmasta: kielteinen lause tulkitaan myönteisen kautta, joten se on merkitykseltään monipiirteisempi kuin myönteinen lause. Kieltoilmaus on rakenteena tunnusmerkkinen ja siitä herää

usein mielikuva, että vastakkainen asiaintila olisi odotuksenmukainen (ISK 2004: 1535).

Sainio (2000: 45–46) ottaa esille sen, ettei selkokielen kirjoittamisesta ole hyvä antaa liian tiukkoja ohjeita. Uhkana on selkokielen kaavamaistuminen ja kielenkäytön luovuuden väheneminen. Hänen mielestään selkokieli on parhaimmillaan elävää ja rikasta kieltä, jolla on yleiskielestä poikkeavia erityispiirteitä. Tähän liittyy mielestäni myös se, että mukauttajan on arvioitava tekstiä kokonaisuutena ja otettava huomioon alkuperäisen tekstin tekstilaji.

Nykyisissä suosituksissa pyritään hyödyntämään tekstien ymmärrettävyydestä ja selkoteksteistä saatua tutkimustietoa (ks. Kulkki-Nieminen 2002). Lähtökohtina painottuvat lukutaitotutkimukset sekä tieto teksteistä ja tekstilajeista. Selkokirjoittamista halutaan kuitenkin edelleen ohjailta melko yksityiskohtaisesti. Leskelä ja Virtanen (2006: 13–14) esittävät selkokirjoittamisesta tiivistetysti seuraavat ohjeet (vrt. Selkoa selkokielestä 2007):

Sisältö: Mieti, mitä haluat sanoa ja kenelle. Rajaa aihe olennaiseen, tarkista tekstin sisältöjen johdonmukaisuus.

Sanasto: Käytä yleistä, tuttua sanastoa. Vältä pitkiä sanoja ja selitä vaikeat tai abstraktit ilmaisut.

Yksinkertaista rakenteet: Korvaa vaikeat sijamuodot tai verbirakenteet helpommilla. Vältä passiivia, hankalia lauseenvastikerakenteita tai partisiippi-muotoja sekä runsaita määriteryypäitä. Käytä persoonaan viittaavia sanoja.

Lyhyet lauseet: Yksi tärkeä asia lauseessa. Suosi suoraa sanajärjestystä, jossa tärkein asia on päälauseessa ja tarkennukset sivulauseessa. Huolehdi siitä, että lauseet liittyvät toisiinsa loogisesti.

Teksti kokonaisuutena: Sido lauseet ja tekstin kappaleet toisiinsa eri sidoskeinoja käyttäen. Tarkista, että tekstin rakenne on looginen. Kiinnitä asia aikaan ja paikkaan, ole konkreettinen ja anna esimerkkejä. Vältä viittauksia toisiin kohtiin tekstissä (tämä ei estä käyttämästä tarvittaessa metatekstiä). Suosi myönteistä kieltä. Käytä aikuisten kieltä kun kirjoitat aikuisille.

Tarkista teksti. Jos mahdollista, pyydä palautetta kohderyhmään kuuluvalta lukijalta.

Leskelä ja Virtanen (mts. 14) mainitsevat myös eri tekstilajien erot, mitä pidän tärkeänä lähtökohtana.

Selkokielen periaatteet ovat suuntaa antavia ja painottuvat eri tavoin tekstilajin mukaan. Tiukkoja ja yksityiskohtaisia jokaiseen tekstiin sopivia sääntöjä ei ole tarkoituksenmukaista antaa.²⁷

Ohjeet ovat synteesi aiemmista suosituksista, mutta kohtien kiinnittäminen tiettyihin tekstin yksiköihin ja näkökohtien looginen järjestys tekevät niistä aiempia käyttökel-poisemmat. Näkökulma on aiempaa enemmän tekstissä kokonaisuutena, ja ohjailu koskee tiettyjä teemoja, sisältöä, sanastoa, lauserakenteita ja tekstin rakennetta. Ohjeiden

---

²⁷ Haastattelussa 2.5.2007 kävi ilmi, että selkokirjoittajille annettuja suosituksia aiotaan edelleen päivittää. Samalla on tarkoitus yhtenäistää Pohjoismaissa käytössä olevia ohjeita.

soveltaminen saattaa kuitenkin olla vaikeaa, ellei kirjoittaja ole perehtynyt kielen rakenteen käsitteisiin. Esimerkiksi kohta *Yksinkertaista rakenteet* ei välttämättä havainnollistu, kun puhutaan ”vaikeista sijamuodoista”²⁸, ”vaikeista verbirakenteista”, ”lauseenvastikerakenteista”, ”partisiippimuodoista”, ”määriteryppäistä” ja ”persoonaan viittaavista sanoista”. Samoin käsite ’metateksti’ jää epäselväksi. Rakenteen vaikeus tarkoittaa sitä, että lukijan on vaikea päätellä ilmauksen merkityksiä kyseisessä kontekstissa, mutta ohjeissa pitäisi kiinnittää enemmän huomiota lauseisiin ja lausekkeisiin yksikköinä. Yksinkertaista rakenteet -kohdassa voisi käsitellä ymmärrettävyyden parantamista lauseiden aktiivimuotoisuudella ja toiminnallisuudella, sillä että esimerkiksi yksittäisestä lauseesta pystyy päättämään suhteellisen helposti keskeiset osat, etenkin predikaatin ja tekijän. Suosituksista näkee myös, että entistä keskeisemmiksi ovat nousseet erityisesti suomen kielen rakenteeseen liittyvät yksityiskohdat. On tärkeää, että kansainvälistä ohjeistoa tarkennetaan suomen kielen erityispiirteet huomioon ottavilla kohdilla.

Selkoviehistintää käsittelevistä artikkelikokoelmista voi päätellä, että alaa koskevaa tutkimusta seurataan tarkasti ja selkokirjoittajat refleктоivat omaa työtään suhteessa tuloksiin. Keskeinen kysymys on edelleen se, miten syntyy vaikutelma tekstin helppoudesta tai vaikeudesta. Millaisin ohjein kirjoitusprosessia ja kirjoittajan valintoja voi ohjaila niin, että tuloksena on yleiskielistä rekisteriä ymmärrettävämpiä merkitysrakenteita? Selkokirjoittamisesta annetut ohjeet eivät pysty tyhjentävästi vastaamaan näihin kysymyksiin. Tekstissä näkyvät kirjoittajan valinnat, joten ohjeilla pitäisi pystyä vaikuttamaan tekstin merkitysrakenteisiin. Selkokirjoittajan on pohdittava sitä, miten merkityksiä tuotetaan yksinkertaisemmin rakentein ja miten sisältö mahdollisesti muuttuu. Selkoistamisen näkökulmasta ohjeet eivät ole kovinkaan kattavat, koska niissä ei näy lähtötekstin analyysi. Ohjeissa ei myöskään korosteta sitä, että eri tekstilajien tekstien mukauttamisella on kirjoitusprosessina omia erityispiirteitään. Vaikka on olemassa suosituksia, selkoistamista on harjoitettava ja kirjoittajia koulutettava.

Ohjeissa ei suoraan kerrota, miksi jokin tietty ilmaisutapa parantaa tai huonontaa tekstin ymmärrettävyyttä ja luettavuutta. Ohjeita muotoiltaessa on myös luotettu siihen, että kirjoittajat tuntevat kielen rakenteen peruskäsitteet ja pystyvät arvioimaan, mikä on esimerkiksi ”pitkä sana” tai ”vaikea lauserakenne”. Pitkä sana voi olla ongelma morfologisen monimutkaisuuden tai abstraktiuden vuoksi, tai lauserakenne voi tuntua hankalalta, koska lauseessa on poikkeava sanajärjestys tai päälauseen ja sivulauseen suhde ei ole selvä. Pitkien sanojen ja monimutkaisten lauserakenteiden välttämistä voi perustella myös muistin toimintaa koskevien tutkimusten tuloksilla. Lukemaan oppimisessa ja luetun ymmärtämisessä tarvitaan sekä ns. työmuistia että pitkäkestoista muistia. Työmuistilla tarkoitetaan kognitiivisia prosesseja, jotka pitävät informaatiota mielessä tietyllä hetkellä ja muokkaavat nähdyn ja kuullun aineksen sellaiseen muotoon, että sen voi painaa pysyvästi mieleen. Työmuistissa voi pitää samanaikaisesti 3–7 hahmotusyksikköä. Pitkäkestoinen muisti tallentaa ja organisoii kaiken sen, mitä tiedämme ja osaamme. (Niemi, Poskiparta & Hyönä 1986: 9–10.)

Selkokielen kohderyhmiin kuuluvilla voi olla erityisiä muistiin liittyviä vaikeuksia, jotka vaikuttavat lukutaitoon. Työmuistin ongelmat vaikeuttavat pitkien lauserakentei-

---

²⁸ Suosituksissa mainittu sijamuotojen käytön vaikeus koskee ilmeisesti partisiippimuotoja ja lauseenvastikkeita.

Haastatteluista voi päätellä, että kokeneelle selkokirjoittajalle ei välttämättä ole enää hyötyä yksityiskohtaisista ohjeista. Selkoistamisen periaatteet ohjaavat toimintaa, mutta kirjoittajat tiedostavat tekstilajeittaisia (edellä PV 2.5.2007), teksteittäisiä (edellä AS 2.5.2007) ja kirjoittajakohtaisia (edellä LL 2.5.2007) eroja. Selkoistajia hyödyttäisi tieto tekstilajeista ja rekisterien eroista sekä kielen rakenteesta ja kielellisestä merkityksenmuodostuksesta.

2.4 SELKOViestintään KOHDISTUVAT ODOTUKSET

2.4.1 LUKUTAIDON VAATIMUKSET

Selkoviesticinnällä on vahva yhteiskunnallinen ulottuvuus, mikä on osa tekstin ideologista merkitystä. Selkoviesticinnän kehittäminen ja selkokielen asema heijastavat keskustelua tasa-arvosta ja osallistumisen oikeudesta. 1970–80-luvuilla selkokielen ajateltiin osaltaan tukevan ihmisten tasavertaista mahdollisuutta osallistua yhteiskunnan toimintaan ja päätöksentekoon. Nykyisin tasa-arvoajattelu vaikuttaa ns. saavutettavuusideologian taustalla, ja selkokielen tarvetta perustellaan tiedollisella saavutettavuudella. Tiedon ja tiedotuksen saavutettavuus nostaa esiin yhteydet lukutaidon vaatimuksiin. (Haastattelut 2.5.2007.)

Selkoviesticintää koskevissa artikkelikokoelmissa ei ole juurikaan käsitelty lukutaitoa tai sen ongelmia ennen vuonna 2002 ilmestynyttä Selko-opasta, jossa Hannu Virtanen perustelee artikkelissaan (2002b) selkokielen tarpeellisuutta ja hyötyä osin lukutaitotutkimusten tuloksilla. Hän arvioi selkokielisten viesticinnän tarvetta myös sen mukaan, miten suurella osalla Suomessa tutkimusten mukaan on heikko lukutaito. Virtanen pitää tärkeinä 1990-luvun lopulla ja 2000-luvulla tehtyjä kansainvälisiä lukutaitotutkimuksia, koska niiden tuloksista keskusteltaessa on huomiota kiinnitetty myös niihin, joiden lukutaito on arvioitu heikoksi (haastattelu 2.5.2007).

1990-luvulla alettiin sekä Suomessa että muualla tutkia aiempaa järjestelmällisemmin lukutaidon tasoja ja taidon merkitystä ihmisille. Linnakylä (2000: 108–109) on eritellyt lukutaitoon kohdistuneita muutoksia. Suomalaisissa ja kansainvälisissä tutkimuksissa on analysoitu sitä, mitkä ovat olleet keskeiset lukutaidon vaatimuksiin vaikuttaneet muutostrendit. Lukutaitoa ei tarkastella pelkästään lukemaan oppimisen näkökulmasta, vaan monipuolinen lukutaito nähdään kulttuuria ja talouselämää uudistavana ja ihmisten vaikuttamismahdollisuuksia vahvistavana tekijänä. Lukutaidon tason ja tarpeiden vaatimuksiin vaikuttaa yhteiskunnassa vallalla oleva ajattelu elinikäisestä oppimisesta, koulutuksen vaikuttavuudesta, tietoyhteiskunnasta ja kansalaisten aktiivisuudesta. Lukutaitoon kohdistuvia odotuksia muokkaavat myös uudet kanavat, verkkotekstien luomat mahdollisuudet ja sosiaalinen media²⁹. On huomattava, ettei Suomessa ole

---

²⁹ Erkkola 2008: 83: ”Sosiaalinen media on teknologiasidonnainen ja [-]rakenteinen prosessi, jossa yksilöt ja ryhmät rakentavat yhteisiä merkityksiä sisältöjen, yhteisöjen ja verkkoteknolo-

sataprosenttista luku- ja kirjoitustaitoa, vaikka sellainen käsitys yleisesti vallitseekin. Vaikka tilanne on hyvä, myös täällä on ongelmia luku- ja kirjoitustaidon laadussa ja toimivuudessa, koska lukutaitoon liitetään uudenlaisia odotuksia ja vaatimukset ovat kasvaneet. (Lukutaidon uudet ulottuvuudet (1990), esipuhe.)

Arvioinnissa keskeinen muutos on se, että lukutaidon vaatimuksia ja tarpeita määriteltäessä otetaan huomioon myös yhteiskunnallinen näkökulma. Opetusministeriön raportissa Suomi (o)saa lukea (2000: 21–24) lukutaito määritellään funktionaalisesti: ”lukutaidolla tarkoitetaan yksilön taitoa ymmärtää, käyttää ja arvioida erilaisia tekstejä ja mediatekstejä saavuttaakseen omia tavoitteitaan, kehittääkseen tietojaan ja mahdollisuuksiaan sekä osallistuakseen aktiivisesti yhteiskunnan toimintaan”. Määritelmässä huomioidaan erilaiset kanavat ja tekstien monipuolisuus; erikseen mainitaan mediatekstit (tai laajemmin mediasivistys), joka käsittää myös kuvanlukutaidon ja kriittisen lukutaidon. Funktionaalisen lukutaidon lajit määräytyvät lukutaidon merkityksen tai päämäärän mukaan. Keskeisiä ovat seuraavat: 1. ympäristöön ja arkitoimintoihin yhdistyvä lukeminen, 2. sosiaalista ja yhteiskunnallista osallistumista tukeva lukeminen, 3. ammatillinen lukeminen, 4. opiskelulukeminen ja 5. vapaa-ajan viihdyttävä ja virkistävä lukeminen. Suomi (o)saa lukea -muistiossa (2000) luetellaan eri lajeina esimerkiksi visuaalinen lukutaito, tietokonelukutaito, intertekstuaalinen lukutaito, monilukutaito ja medialukutaito. Kuten Seppänen (2001: 17) huomauttaa, lukutaito käsitteenä on metaforisoitunut, ja käsitettä käytetään sekavasti monenlaisesta toiminnasta.

Myös oppimistulosten kansainvälisessä arviointiohjelmassa PISAssa³⁰ lukutaito määritellään toiminnalliseksi niin, että se yhdistetään lukijan omien tavoitteiden saavuttamiseen, valmiuksien kehittämiseen ja yhteiskuntaan osallistumiseen (Linnakylä 2004a: 75³¹). Vuoden 2000 PISA-tutkimuksen tulosten mukaan 15-vuotiaat suomalaisnuoret olivat OECD-maiden parhaita lukijoita. Tulos koskee sekä lineaarisesti etenevien suorasanaisten tekstien että epälineaaristen dokumenttien ymmärtämistä, tulkintaa ja arviointia. Lisäksi muihin maihin verrattuna heikkojen oppilaiden osuus oli Suomessa pieni. Lineaaristen tekstien tulkinnassa noin 7 prosentilla suomalaisnuorista (noin 4000

---

gioiden avulla – –.” Sosiaalinen media vaikuttaa yhteiskuntaan, talouteen ja kulttuuriin, koska se muuntaa tuotanto- ja jakelurakenteita.

Sosiaalinen media -nimityksen rinnalle on suositeltu ilmausta *yhteisöllinen media* (Partanen 2009: 33).

³⁰ PISA on OECD-maiden yhteishanke. Ensimmäiseen, vuoden 2000 tutkimukseen osallistui yhteensä 265 000 15-vuotiasta oppilasta 32 maasta. Tutkimuksessa selvitettiin, miten hyvin peruskoulutuksensa päättövaiheessa olevat nuoret hallitsevat tulevaisuuden yhteiskunnan, työelämän ja laadukkaan elämän kannalta keskeisiä tietoja ja taitoja. PISAssa arvioidaan kolmen vuoden välein osaamista lukutaidon, matematiikan ja luonnontieteiden alueilla. Kullakin tutkimuskerralla on yksi pääalue; vuonna 2000 se oli lukutaito. Suomessa PISAn toteutuksesta vastasi Koulutuksen tutkimuslaitos Jyväskylän yliopistossa. Aiemmin kansainvälisistä lukutaitotutkimuksista vastasi kasvatustieteellisten tutkimuslaitosten kansainvälinen yhteistyöjärjestö IEA (The International Association for the Evaluation of Educational Achievement). Se käynnisti vuonna 1989 kansainvälisen lukutaitotutkimuksen. Kansainvälisten vertailutulosten perusteella vuonna 1991 toteutetussa tutkimuksessa sekä 9-vuotiaiden että 14-vuotiaiden suomalaisten oppilaiden lukutaito oli osanottajamaiden paras. (Tulevaisuuden lukijat 2004; Linnakylä 2004b: 123, 126–127.)

³¹ Linnakylä viittaa PISA-tutkimuksen kansainvälisiin ohjeisiin: Measuring student knowledge and skills. A new framework for assessment 1999.

nuorella ikäluokasta) on kuitenkin vakavia puutteita. Heidän lukutaitonsa on heikko (5 prosenttiyksikön osuus) tai jää alle suoritustason (2 prosenttiyksikön osuus). Epälineaaristen tekstien tulkinnassa heikolle tasolle jäi 6 prosenttia eikä 2 prosenttia osallistujista saavuttanut alintakaan tasoa. (Linnakylä 2004a: 83, 90–93.) Vuoden 2003 tutkimuksessa tulokset olivat hyvin samankaltaisia. Heikkojen lukijoiden osuus oli 6 prosenttia, joista 1 prosentti jäi alle ensimmäisen tason. (Linnakylä ja Sulkunen 2005: 51.) Vuoden 2006 tutkimuksessa Suomi oli kansallisten keskiarvojen mukaan OECD-maista toiseksi paras, Korea oli ensimmäinen (Arinen & Karjalainen 2007: 28).

Heikko lukutaito on kuvattu tutkimuksissa seuraavasti:

Alimmalle suoritustasolle sijoittuneet oppilaat osaavat hakea yksittäisiä tietoja selkeistä, lyhyistä teksteistä, joissa ei esitetä turhaa tai kilpailevaa tietoa³². He saavat useimmiten selville tekstin tarkoituksen ja pääsisällön sekä osaavat verata tekstin yksityiskohtia omiin kokemuksiinsa. (Linnakylä & Sulkunen 2005: 48.)

Linnakylä ja Sulkunen (mts. 49) korostavat kuitenkin sitä, että ne, jotka eivät saavuta ensimmäistään tasoa, eivät ole täysin lukutaidottomia, vaan he eivät ole ylittäneet alimman tason kynnyсарvoa. He eivät ole osanneet vastata oikein vähintään puoleen ensimmäisen vaatimustason tehtävistä.

Suomi on osallistunut myös aikuisten lukutaidon kansainväliseen tutkimukseen, joka koski 16–65-vuotiaita. Tiedot on kerätty vuonna 1998, ja haastatteluun ja lukutaidon testaukseen osallistui yhteensä 2928 henkilöä. Aikuisten lukutaidosta arvioitiin kolmea osa-alueita: asiatekstien lukutaitoa, dokumenttien käyttötaitoa ja kvantitatiivista, peruslaskutoimituksia soveltavaa, lukutaitoa. Kansainvälisen vertailun perusteella suomalaisen aikuisväestön asiatekstien lukutaito on erittäin hyvä, dokumenttien käyttötaito kohtuullisen hyvä ja kvantitatiivinen lukutaito keskinkertainen. Ikäryhmien väliset erot olivat kuitenkin suuret: nuorimpien ikäryhmiin (16–25-vuotiaat) kuuluvien lukutaito oli huomattavasti muita parempi kaikilla osa-alueilla. Vanhimpien eli 56–65-vuotiaiden ryhmässä alimmille tasoille (1 ja 2) jäi asiatekstien lukutaidossa 72 prosenttia vastaajista, joten tutkimuksen mukaan huomattavan suurella osalla ikäryhmästä on vaikeuksia selvittää nyky-yhteiskunnan asiatekstien lukemisvaatimuksista. Tulosten mukaan vanhimpaan ikäryhmään kuuluvista 73 prosentilla oli selviä vaikeuksia dokumenttien käytössä ja 65 prosenttia vastaajista jäi kvantitatiivisen tiedon soveltamisessa alimmille tasoille. (Linnakylä, Malin, Blomqvist & Sulkunen 2000: 1, 3, 13, 21, 27, 101.)

Lukutaitotutkimukset osoittavat, että kaikissa tutkituissa ikäryhmissä on ns. heikkoja lukijoita. Arvion mukaan noin 15 prosentilla aikuisväestöstä, eli puolella miljoonalla aikuisella, lukutaito jää ainakin yhdellä osa-alueella alimmalle suoritustasolle. Kyseisillä henkilöillä lukutaidon puutteet vaikeuttavat oppimista sekä työntekoa ja työllistymistä, rajoittavat arkielämää ja harrastamista sekä vähentävät aikuisopiskelua. Lukutaidon arviointia ja taitotasojen määrittelyä on käytetty taustatietona arvioitaessa selkoviestinnän tarvetta. Osalle heikoista lukijoista olisi hyötyä selkokielisestä materiaalista. Vanhukset, erityisesti hyvin iäkkäät ja dementiaa sairastavat, on mainittu potentiaalisena selkoviestinnän kohderyhmänä. On kuitenkin huomattava, ettei yli 65-vuotiaita ole ol-

³² Tutkimuksessa käytetyt tekstit ovat pelkistettyjä. ”Turhan” ja ”kilpailevan tiedon” karsiminen tarkoittanee sitä, että sisältönä on lähinnä vain se tieto, jota kysymykset koskevat.

lut mukana lukutaitotutkimuksissa. Aikuisten lukutaitotutkimuksessa kävi ilmi, että erityisesti viranomaisten tiedotteiden lukemisessa oli vaikeuksia sekä hyvillä että heikoilla lukijoilla. Tiedotteiden kieliasuun ja sisällön jäsentämiseen olisi siksi kiinnitettävä erityistä huomiota. (Virtanen 2002b: 12; Malin 2006: 18–19, 28.)

Lukutaitoa arvioitaessa ei välttämättä korosteta tekstien tai kielenkäytön näkökulmaa. Kielitieteilijät sen sijaan tarkastelevat sitä, millaisia kielellisiä prosesseja lukeminen ja kirjoittaminen ovat ja miten lukutaitoa voi määritellä funktionaalisin käsittein. Esimerkiksi Halliday (1996a) käyttää termiä 'literacy' viittaamaan nimenomaan kirjoitettujen tekstien käyttöön: lukutaitoiseksi tuleminen on toimimista kielen kirjoitetun muodon kanssa. Puheeseen verrattuna kirjoitettu teksti tuo kielenkäyttäjälle uusia sosiaalisen toiminnan muotoja ja kielenkäytön konteksteja. Lukutaito on ennemminkin toimintaa kuin tietoa.

So here I shall use literacy throughout to refer specifically to writing as distinct from speech: to reading and writing practices, and to the forms of language, and ways of meaning, that are typically associated with them (Halliday mts. 340).

Kirjoitus ei ole pelkkää näkyviin kirjattua puhetta, vaan puhutun ja kirjoitetun kielimuodon välillä on merkittäviä eroja. Kirjoitettuun kieleen liittyvillä käsitteillä ei voi kovin tarkasti kuvata puhuttua tekstiä. Sekä puhutussa että kirjoitetussa kielessä on lisäksi monia variantteja, ja ne ilmentävät erilaisia diskurssikäytäntöjä. Puhuttu kieli on käyttäjälle ensisijainen, ja kirjoitettu kieli merkitsee toista sosiaalistumista kieleen. Lukutaito mahdollistaa osallistumisen "tekstiyhteisön" toimintaan, ja voidaan puhua kielenkäyttäjän 'tekstitaidoista'. (Olson 1994: 7–8, 273–274.)

Halliday (1996a: 347, 354, 356) pohtii puhutun ja kirjoitetun kielen eroja ja arvioi, että uusi viestintäteknologia ja muutokset kielenkäytössä lähentävät eri kielimuotoja. Hän ottaa esille myös sen, että kirjoitetun kielen ymmärrettävyyden parantamiseksi yksi keino on käyttää yksinkertaisempia, puhutulle kielelle ominaisia rakenteita. Esimerkiksi kirjoitetulle kielelle tyypillisten nominaalisten rakenteiden purkaminen ja leksiikaalisen tiheyden pienentäminen parantavat ymmärrettävyyttä. Tämä näkyy tekstilajipiirteissä ja kielimuotojen käyttöalan muutoksina. On siis perusteltua, että kirjoitettu kieli ei ilmaisutavoiltaan etäänny liian kauaksi puhutusta kielestä.

2.4.2 YMMÄRRETTÄVYYDEN OSATEKIJÖITÄ

Tekstin ymmärrettävyyden ohella selkokielen määritelmässä puhutaan luettavuuden parantamisesta. Selkoviestinnässä on annettu alusta lähtien ohjeita myös tekstin asettelusta, typografiasta ja kuvien käytöstä (vrt. Rajala & Virtanen 1986: 26–35). Luettavuuteen voi katsoa kuuluvan lähinnä typografiaan kuuluvia piirteitä, tai käsitettä voi käyttää yläkäsitteenä, johon sisältyy myös ymmärrettävyys³³.

³³ Kielitoimiston sanakirjan (2004: s.v. *luettavuus*) määritelmässä näkyvät samoin mainitut kaksi puolta. 'luettavuus': "tekstin selkeys, ymmärrettävyys t. helppolukuisuus. *Käsialan luettavuus. Teoksen luettavuutta häihtaava pitkävirkkeisyys*".

Selkokieltä koskevissa oppaissa ja artikkelikokoelmissa (esim. Rajala & Virtanen 1986; Selko-opas 2002; Toisin sanoen 2006) luettavuutta ja ymmärrettävyyttä käsitellään erikseen. Ymmärrettävyys koskee tekstien kielellisiä piirteitä, luettavuus tekstin typografiaa ja kuvitusta. Myös IFLA:n julkaisemissa selkokirjoittajan ohjeissa tehdään ero luettavuuden ja ymmärrettävyyden välille:

There are two slightly different definitions of the term "easy-to-read". One means a linguistic adaptation of a text that makes it easier to read than the average text but does not make it easier to comprehend; the other means an adaptation that makes both reading and comprehension easier. (Guidelines for easy-to-read materials 1997: 1.)

Koska luettavuuden ja ymmärrettävyyden parantaminen toimintoina ovat erilaisia, ne antavat selkoistamiseen eri näkökulman (Vrt. Bhatia 1998 [1993]: 145–146). Wiio (1973 [1968]: 160–165, 169–175) on käsitellyt luettavuuteen vaikuttavina tekijöinä mm. kirjasintyyppiä, kirjasimen kokoa, palstan leveyttä ja välikkeitä sekä taittoa. Ymmärrettävyyden osatekijöitä taas ovat (Wiion esittämässä tärkeysjärjestyksessä) käsitteellisyys, samastuminen, kieliäsu ja kiinnostavuus. Tärkein tekijä on tekstin käsitteellisyys, se ovatko käytetyt käsitteet ensisijaisesti abstrakteja vai konkreettisia. Selkoistamisessa abstraktiutta vähennetään ja käsitteiden väliset merkityssuhteet osoitetaan lähtötekstiä selvemmin. Toinen tekstiin suoraan vaikuttava on kieliäsu, etenkin sananvalinta ja rakenteiden monimutkaisuus tai yksinkertaisuus.

Rajala ja Virtanen (1986: 22–24) käsittelevät selkotekstien luettavuutta ja ymmärrettävyyttä Wiion mukaisesti. Tekstin vaikeuden mittarina käytetään luettavuuskaavaa, jossa keskeisiä muuttujia tekstin vaikeusastetta määritettäessä ovat 1) pitkien sanojen määrä, 2) ns. määresuhde eli määreiden (adjektiivien ja adverbien) lukumäärän suhde verbien ja substantiivien lukumäärään sekä 3) virkkeiden pituus. (Wiio 1973 [1968]: 193–195.) Wiion mainitsemat ymmärrettävyyden osatekijät tekstien vaikeustason mittaamisessa ovat olennaisia, mutta ns. määresuhteesta tehtyjä päätelmiä on käytetty liian yksinkertaistettuina, esimerkiksi yleistäen että adjektiivien ja adverbien määrä sinänsä tekisi tekstistä helpompaa tai vaikeampaa.

Lukutaidon luonne ja vaatimukset vaihtelevat eri tilanteissa ja edellyttävät vastaanottajalta (tekstin tulkitsijalta) erilaisia taitoja. Tutkimuksissa on keskitytty mm. luetun ymmärtämisen arviointiin ja siihen, miten tekstin merkitys rakentuu yksilön ja ympäröivän kulttuurin vuorovaikutuksessa. Lukutaidolta vaaditaan enemmän kuin ennen, ja tasoerot ovat kasvaneet. (Suomi (o)saa lukea 2000: 44.) Wiion (1992: 137) mukaan ymmärtäminen on sitä, että "vastaanottaja pystyy toistamaan ja selittämään näkemänsä tai kuulemansa ja pystyy toimimaan sanoman edellyttämällä tavalla".

Linnakylän (2000: 111–113) mukaan luetun ymmärtäminen määritellään monissa kansainvälisissäkin arviointitutkimuksissa "aiempiin kokemuksiin, yksilöllisiin ajattelutapoihin, arvostuksiin ja tavoitteisiin liittyväksi merkityksen luomistapahtumaksi, jossa lukija rakentaa omaa tulkintaansa ja omia johtopäätöksiään tekstin ja sen osien sekä oman kokemusmaailmansa ja kulttuurisen kontekstin varassa". Määrittelyssä on siis yksilön näkökulman ohella vahva sosiaalinen ja kontekstuaalinen ulottuvuus. Luetun ymmärtämisessä korostetaan lukijan aktiivista osuutta tulkinnassa: lukija tulkitsee tekstin merkityksiä omien lähtökohtiensa varassa. Arffmanin ja Brunellin (1989: 4–5)

mukaan tekstin vaikeustaso on määriteltävä interaktiivisesti tekstin ja lukijan välisestä suhteesta. He kuvaavat tekstin ymmärtämisen aktiiviseksi ja konstruktiviseksi prosessiksi, johon vaikuttavat tekstin piirteiden lisäksi vastaanottajan lukemiskokemukset sekä kulttuuri- ja kokemustausta.

Selkokielen määritelmät ja kirjoittajille annetut ohjeet ovat funktionaalisesta näkökulmasta tarkasteltuina osin ongelmallisia. Solomon (1996: 289, 300–301) on kritisoinut Australiassa annettuja selkoistamisen ohjeita siitä, että toimintaan sisältyy perusteettomia käsityksiä viestinnästä, tekstistä ja merkityksestä. Hänen mielestään selkoviestinnän kehittämisessä ei ole osattu käyttää hyväksi kielitieteen tarjoamaa tietoa kielenkäytöstä ja teksteistä. Ohjeissa puhutaan ymmärrettävyydestä ja siitä, että teksti voidaan erillisenä kokonaisuutena muokata ryhmälle tai useallekin ryhmälle sopivaksi. Hänen mukaansa taustalla on implisiittisenä ajatus, että kirjoittaja koodaa tekstiin merkityksen ja se siirtyy sellaisenaan lukijalle, huolimatta siitä, millainen lukija tekstin lukee, missä tilanteessa lukee jne. Tekstiä tarkastellaan kontekstittomana yksikkönä ja tekstin merkitys nähdään koodina; teksti on ymmärretty, jos koodi pystytään purkamaan. Käytännössä kuitenkin tekstin merkitys on prosessi, jonka jokainen vastaanottaja ”neuvottelee” tekstin kanssa. Teksti sekä tuotetaan että vastaanotetaan kontekstissa, joka on tekstin merkitystä. Selkokirjoittajan pitäisi pystyä tarjoamaan tekstin lukijalle aineksia prosessoida tekstin merkityksiä tarkoituksenmukaisesti.

Solomon (1996: 295, 300, 304–305) pitää selkokielen kehittämisen myönteisenä vaikutuksena sitä, että kirjoittajat oppivat ottamaan vastaanottajan paremmin huomioon ja miettivät tarkemmin kielellisiä valintojaan. Perustava ongelma on hänen mukaansa se, että suosituksissa ei oteta huomioon kielen vaihtelua käytön ja viestintätarkoituksen mukaan. Ohjeisiin sisältyy ajatus neutraalista kielimuodosta, jota voisi käyttää minkälaisessa kontekstissa tahansa. Tekstin viestinnällinen tarkoitus ja käyttöyhteys näkyvät myös tekstin rakenteessa, joten yleiset selkoistamista koskevat ohjeet eivät sovi kaikkiin teksteihin. Solomonin mielestä selkoviestinnän kehittämisessä olisi merkittävää hyötyä tekstilajeihin pohjaavasta lähestymistavasta³⁴ kirjoittamisen lähtökohtana.

Ymmärrettävyyden arviointi kohdistuu useimmiten pääosin siihen, miten teksti ”välittää” informaatiota ja miten selkeältä se lukijasta vaikuttaa. Kielen merkitykset ja funktiot nähdään vastaanottajan kannalta suppeasti ottamatta huomioon tekstistä välittyviä tunteita, asenteita ja kannanottoja. (Tiililä 1992: 21.) Funktionaalisesta näkökulmasta tarkastelussa painottuvat ns. ideationaaliset merkitykset, vuorovaikutuksen ylläpitoon ja tekstin rakentumiseen liittyvien merkitysten jäädessä vähemmälle huomiolle.

2.4.3 TEKSTIEN LUETTAVUUDEN PARANTAMINEN

Edellisissä luvuissa olen käsitellyt luettavuutta ymmärrettävyyden näkökulmasta. Tarkastelen vielä erikseen typografiasta, taitosta ja kuvituksesta sekä yleisesti selkotekstien julkaisemisesta annettuja ohjeita. Laukkasen (2006: 72–73) mukaan selkeällä ulkoasulla luodaan mielikuvaa ymmärrettävästä sisällöstä ja julkaisun taitto vaikuttaa siten suoraan luettavuuteen. Sillä, miten kuvat, teksti ja muu aineisto on sijoiteltu julkai-

³⁴ Solomon mainitsee lähteenään teoksen Martin 1992.

sun sivuille, houkuttellaan lukijaa kiinnostumaan materiaalista esteettisesti ja sisällöllisesti. Erilaiset typografiset ratkaisut, kuten otsikot, ingressit, kuvat ja kuvatekstit, tukevat asiasisältöä ja tekstin sisäistä hierarkiaa.

Helppolukuisuuteen on yhdistetty alusta pitäen tekstin asettelu (vrt. luku 2.4.3), ja kuvia on käytetty tukemaan tekstiä ja rajaamaan merkityksiä. 2000-luvulla ilmestyneissä artikkelikokoelmissa (Teksti, joka rakastaa lukijaansa 2000; Selko-opas 2002, Toisin sanoen 2006) selkojulkaisujen ulkoasu on aiempaa enemmän esillä. Toisin sanoen -kokoelmassa on graafikko Markus Itkosen kirjoittama yhteenveto typografian peruslähdekohdista, joihin hän suhteuttaa selkojulkaisujen graafista ilmettä. Itkosen (2006: 72) mukaan typografian tehtävä on saattaa teksti miellyttävään, helppolukuiseen ja houkuttelevaan muotoon. Tekstin ulkoasu luo ennakkokäsityksen tekstistä. Typografialla välitetään mielikuvia tekstin aihepiiristä ja siitä, millaiselle yleisölle teksti tai julkaisu on tarkoitettu. Selkoviestinnässä tekstin ulkoasuun on kiinnitettävä erityistä huomiota.

Selkouutisten ja LL-Bladetin taitossa noudatetaan seuraavia ohjeita (Konseptikirja 2007):

1. Otsikko taitetaan aivan tekstin päälle. Otsikon ja tekstin väliin ei siis sijoiteta kuvaa eikä jutun alkua otsikon viereen.
2. Koska tekstit ovat lyhyitä, väliotsikoita ei juurikaan käytetä. Pitkä teksti jaetaan mieluummin useaksi erilliseksi jutuksi.
3. Kappaleet ovat lyhimmillään 3–4 rivin pituisia ja pisimmillään 15 rivin pituisia. Kappaleet erotetaan toisistaan tyhjällä rivillä.
4. Sivut taitetaan niin, että jutut erottuvat helposti toisistaan. Erottelu tehdään kevyillä linjoilla.
5. Negatekstejä (vaalea teksti tummalla pohjalla) ja voimakkaita väripohjia ei juurikaan käytetä.
6. Henkilöiden nimet lihavoidaan, muut erisnimet (kirjojen, levyjen, yritysten ym.) kursivoidaan ensimmäisellä esiintymiskerralla.
7. Jutun teksti taitetaan kiinteäksi kokonaisuudeksi. Juttua ei esimerkiksi jaeta kuvan molemmin puolin tai eri sivuille.
8. Pääjuttujen alussa on iso, kahden rivin harmaa kolmio, pikkujuttujen alussa pieni, yhden rivin kolmio.

Lisäksi ohjeissa on määritelty kirjasimen laji ja koko, palstan leveys ja palstan muoto (vain vasen laita on tasattu). Palstan oikea laita on liehu, eikä tekstissä käytetä tavuja-koa. Yhdelle riville pyritään sisällyttämään yksi ajatuskokonaisuus, ja lauseet sijoitetaan riveille niin, että mahdollisimman moni lause alkaa rivin alusta. (Konseptikirja 2007: 12–13.)

Visuaalinen lukutaito on kuvan merkitysten ja merkityksenannon analyysia ja tulkintaa (Seppänen 2001: 175), joten selkoistamisen pitää koskea myös kuvitusta (vrt. Virtanen 2002a: 68–69 ja Selkoa selkokielestä 2007, kuvaesimerkit). Uutiseen kuuluvan kuvan tai muun visuaalisen komponentin merkityksiä ei tulkita tekstin kautta (tekstin merkityksinä), vaan kuvalla on omia merkityksellistämisen keinoja. Kuvalla voidaan vahvistaa keskeisiä merkityspiirteitä ja tukea vastaanottajan merkitysprosesseja. Kress ja van Leeuwen (1996: 40–42) soveltavat systeemisen-funktionaalisen kieliopin

mukaisia merkityksen metafunktioita kuvien merkitysten analysointiin ja tulkintaan. Kuva kanavoi eksperientiaalisia kokemuksia maailmasta, pitää yllä tuottajan ja vastaanottajan (tulkitsijan) välistä vuorovaikutusta ja muodostaa visuaalisin keinoin viestin.

Uutistekstin selkoistamisessa kiinnitetään entistä enemmän huomiota juttuun kokonaisuutena ja sen osien yhteisvaikutukseen tulkitsijan kannalta. Haastattelussa Selkouutisten päätoimittaja arvioi selkoistamisen prosessin eri osatekijöitä seuraavasti:

Tarvitaan ehdottomasti myös typografiset ohjeet. Selkokirjoittamisessa on kolme osaa. Ensimmäinen on se että kirjoittaja miettii ennen kuin alkaa kirjoittaa, minkä kerrontatekniikan hän valitsee. Hän rajaa sen aiheen. Vois ajatella että on jo kolmasosa sitä asiaa. Että onko se kiinnostava, miten kiinnostavaksi vastaanottaja asian ajattelee. Ehkä kolmasosa on se itse kirjoittaminen. **Ja kolmasosa sitten on, jos on painotuotteesta kysymys, niin typografia ja kuvitus. Helposti kun puhutaan selkokielestä niin puhutaan vaan siitä kielestä.** (HV)

Haastateltavan mukaan typografiaan ja kuvitukseen liittyvä osa on noin kolmannes selkoistamisen prosessista eli hyvin merkittävä osa. Selkoistamisessa olisi siksi pohdittava myös kuvatekstien roolia tekstikokonaisuudessa ja mahdollisuuksia tukea tekstin ja kuvan merkityksenantoa.

Selkokirjoittajan oppaassa (1990: 31) käsitellään lyhyesti kuvaa ja kuvittamista. Kuva liittyy keskeisesti tekstiin, ja useimmiten sen tehtävänä on lisäinformaation antaminen. Kuvalla on siis samoja funktioita kuin tekstillä: se välittää tietoa, se voi tarjota esteettisen elämyksen, viihdyttää ja keventää sanottavaa. Selkokirjoittajan oppaassa (mts. 31, 33–34) esitetään kuitenkin se kanta, että 1990-luvulle tultaessa ei ollut vielä näkemystä ”selkokuvasta”. Myös kuvitusta kehitettäessä haettiin mallia Ruotsista, ja kuvalle haluttiin asettaa samantapaisia ymmärrettävyyden ja selkeyden vaatimuksia kuin tekstille. Virtasen (2002a: 55–62) mielestä väärillä taiton ratkaisuilla hyväkin selkoteksti saatetaan muuttaa vaikeasti ymmärrettäväksi. Selkomateriaalien ei pidä kuitenkaan olla ulkoasultaan kaavamaisia, vaan myös niissä tarvitaan graafista mielikuvitusta. Tekstin ulkoasu palvelee monin tavoin lukijaa.

Selkouutisten ja LL-Bladetin Konseptikirjan (2007: 13–14) mukaan lehtien jutuissa on paljon kuvia ja visuaalista näyttävyyttä käytetään hyväksi. Periaatteena on, että jokaiseen juttuun liittyy kuva, ja lehteen pyritään tekemään myös kuvareportaaseja, joissa tekstin osuus on vähäinen. Selkojulkaisuun sopivina pidetään kuvia, jotka ovat hyvälaatuisia, hyvin rajattuja ja asiasta olennaisen näkökulman esittäviä. Selkokuvassa korostuu voimakkaasti esimerkiksi jokin tunnetila. Kuva pyritään sijoittamaan lähelle tekstin kohtaa, johon kuva liittyy, esimerkiksi henkilön kuva lähelle sitä kohtaa, jossa henkilö ensimmäisen kerran mainitaan. Jos kuvassa on poikkeava mittakaava, esimerkiksi voimakas suurennos, se kerrotaan kuvatekstissä. Selkojulkaisussa kuvat ovat harvoin symbolikuvia, ja pidetään tärkeänä, etteivät kuvan merkitykset vaikuta ristiriitaisilta tekstin kanssa. (Myös Virtanen 2006: 60–61.) Selkoversioissa käytetään siis kuvia

tukemaan ja toistamaan tekstin merkityksiä. Symbolikuvien merkitysten avoimuutta pidetään vastaanottajalle ongelmallisena.³⁵

Kuvan funktiota ja selkokuvan merkityksiä mietittäessä ei ole kiinnitetty huomiota kuvateksteihin, eikä niiden selkeyttämisestä anneta ohjeita (vrt. Konseptikirja 2007). Ne ovat kuitenkin merkittävässä tehtävässä kuvan ja tekstin yhteyttä analysoitaessa ja merkityksiä tulkittaessa. Heikkilän (2006: 15) tutkimuksen mukaan tyypilliset kuvatestit kertovat kuvassa näkyvästä tilanteesta preesensmuodossa. Useimmiten kuvateksti on yhden virkkeen mittainen. Aineistoni selkoteksteistä 31:ssä on kuvateksti, ja suurin osa teksteistä on lausemuotoisia (vain 6 kuvan tekstissä on elliptisiä lauseita tai pelkkä henkilön nimi). Melkein puolet kuvateksteistä koostuu useasta virkkeestä³⁶. Kuvia ja kuvatekstejä käytetään useassa jutussa havainnollistamaan tekstin käsittelemää asiaa.

1, SU 9.12.2003³⁷

Ulkomaiset jouluturistit tutustuvat poroon Napapiirillä.

(Otsikko: Lapin joulumatkat edelleen suosiossa)

2, SU 16.3.2004

Hoitaja tarjoilee lounasta Kustaankartanon vanhainkodissa Helsingissä.

(Otsikko: Vanhustyöhön vaikea löytää työntekijöitä)

3, SU 7.11.2006

Lapsia Tshetsenian pääkaupungissa Groznyissa. Tshetsenian lapset kärsivät paitsi köyhyydestä, myös sodasta.

(Otsikko: Lapset kärsivät usein eniten köyhyydestä)

Aineistossani on myös juttuja, joissa on ns. symbolikuvia, vaikka lehtien typografisten ohjeiden mukaan niitä pyritään välttämään (vrt. Konseptikirja 2007: 13–14). Näissä tapauksissa kuvateksti on lainattu suoraan leipätekstistä, esimerkiksi:

4, SU 13.4.1999

Nykyisin vain pieni osa autovarkauksista on ajeluhaluisten nuorten tekemiä. Tavallisesti autovarkaus liittyy muihin rikoksiin. (Kuvassa puistokatua kiitävä auto, josta näkyy vain osa.)

(Otsikko: Autovarkaudet ovat lisääntyneet)

---

³⁵ Aineistooni kuuluvista selkoteksteistä (yhteensä 50) 16:ssa ei ole kuvaa. Käytetyistä kuvista lähes kaikki ovat peräisin Lehtikuvasta, jonka kanssa Selkouutisilla on sopimus (Konseptikirja 2007: 15).

³⁶ Koska STT:n teksteihin ei kuulu kuvia, minulla ei ole kuvista tai kuvateksteistä vertailuaineistoa.

³⁷ Numeroin esimerkit juoksevasti luvuittain. Numeron yhteydessä on tekstin ilmestymispäivämäärä. Käsittelemän analyysiluvuissa 4, 5 ja 6 esimerkkejä pääasiassa vertaillen niin, että ensin on STT:n versio ja sen jälkeen poiminta Selkouutisten tekstistä. Esimerkit ovat kieliasultaan alkuperäisen lähteen mukaisia.

5, SU 25.11.2003

Maahanmuuttajien kokema väkivalta on useimmiten uhkailua, kiinni tarttumista, tönimistä ja tyrkkimistä.) (Kuvassa etualalla keskisormea näyttävä käsi, taustalla henkilö – ehkä maahanmuuttaja – sivuittain kameraan.)

(Otsikko: Maahanmuuttajat joutuvat usein väkivallan uhreiksi)

Sen paremmin kuva kuin kuvatekstikään eivät lisää jutun informaatiota käsitellystä aiheesta, mikä merkitsee sitä, että selkeyttämisen mahdollisuuksia jää käyttämättä.

Selkoistettuina kuvateksteinä pidän niitä, joissa teksti on suunnattu lukijalle ja joissa korostuu tekstin tuottajan ja vastaanottajan vuorovaikutus. Esimerkissä 6 vastaanottajalle annetaan kuvan tulkintaohje (*Tästä kuvasta saa hyvän käsityksen – –*).

6, SU 3.1.2006

Tästä kuvasta saa hyvän käsityksen siitä, kuinka valtavasti pyhiinvaellukseen osallistuu ihmisiä. **Kuvassa näkyy** Suuri Moskeija, jossa ihmiset kiertävät Kaabaa.

(Otsikko: Saudi-Arabiaan virtaa pyhiinvaeltajia)

Myös kuvatekstien selkoistamisen voisi ottaa lehtien konseptikirjassa huomioon ja pohtia, mikä funktio kuvateksteillä on suhteessa jutun otsikkoon, tekstiin ja kuvaan. Lukijalle kuvateksteillä on varsin suuri merkitys, koska ne todennäköisesti luetaan ennen leipätekstiä.

2.5 YHTEENVETO SELKOViestinnän KEHITTÄMISESTÄ

Selkokieli on selkeyttä ja ymmärrettävyyttä korostavan kielenkäytön muoto, jonka ominaispiirre on tekstin kohdentaminen erityisryhmille. Lähtökohtana olleesta ”helppolukuisen kirjallisuuden” julkaisemisesta on noin 30 vuoden kuluessa edetty selkoviestintään, jossa otetaan huomioon sekä kirjoitettu että puhuttu teksti ja jossa korostetaan aiempaa enemmän vuorovaikutusta. Selkotekstin nykyinen määritelmä suhteuttaa ns. mukautetun kielen yleiskieleen, ottaa huomioon sisällön, sanaston ja rakenteen näkökulman sekä erityisryhmille kohdistamisen. (Ks. Leskelä ja Virtanen 2006: 8.)

Kehitysvammaiset ovat edelleen selkoviestinnän keskeinen kohderyhmä, mutta esimerkiksi maahanmuuttajia pidetään entistä tärkeämpänä selkoteksteistä hyötyvänä ryhmänä. Ideologisina lähtökohtina selkokielen asiantuntijat mainitsevat osallistumisen ja itsensä ilmaisemisen mahdollisuudet, tasa-arvon, saavutettavuuden (laajasti ajateltuna) ja yhteisöllisen osallisuuden. Eri tieteenaloista ja ajatusmalleista on haettu taustaa selkoviestinnälle. Selkotekstien tarpeellisuutta ja oikeutusta perustellaan esimerkiksi luettavuustutkimuksilla, lukutaitotutkimuksilla, erityisryhmiin kuuluvien aseman kehittämisellä ns. inklusioksi, maahanmuuttajien kotoutumista koskevalla lailla, psykologian tutkimuksilla työmuistin toiminnasta, erityisryhmien viestintää koskevalla tutkimuksella, tekstinhuollon näkökulmalla sekä tekstintutkimuksen ja viestinnän tutkimuksen tuloksilla.

Selkoistaminen kohdistuu ensisijaisesti kirjoitettuun tekstiin, ja mukauttamista ohjailaan suosituksilla. Ensimmäisissä versioissa selkokirjoittamisen ohjeista on tukeuduttu laskennallisiin tuloksiin. Suositusten sanakeskeisyys ja vaikeaselkoisuuden sitominen tiettyihin sanaluokkiin ei kuitenkaan palvellut kovinkaan hyvin selkokirjoittamista prosessina. Nyt huomiota kiinnitetään enemmän tekstiin kokonaisuutena ja pyritään nimeämään tarkemmin ilmaisutavat, jotka pitävät yllä monimutkaisuutta ja vaikeaselkoisuutta. Suositukset on jaettu teemoittain koskemaan sisältöä, sanastoa, lauserakenteita ja tekstin rakennetta. Selkoistaminen koskee kielellisen ilmaisun lisäksi kuvitusta ja typografiaa. Viime vuosina on alettu kiinnittää aiempaa enemmän huomiota selkoviestinnän visuaalisuuteen ja selkotekstiin merkityskokonaisuutena.

3. TEKSTIN MERKITYSTEN ANALYYSI JA TULKINTA

Tässä luvussa käsittelen tutkimukseni teoreettista taustaa ja määrittelen keskeisiä käsitteitä. Lingvistinen tekstintutkimus hyödyntää tekstilaji- ja rekisteriteoriaa, jota käsitteelen luvussa 3.1. Tarkastelen selkokirjoittamisen rekisteriä ja selkouutista konteksteissaan ja teen luvuissa 3.2, 3.3 ja 3.4 yhteenvedoa uutisesta ja selkouutisesta tekstilajinsa edustajina. Luvuissa 3.5, 3.6 ja 3.7 pohdin merkityksenannon lähtökohtia ja esittelen funktionaalisen kieliopin mukaisen metafunktioittaisen analyysitavan.

3.1 SELKOTEKSTIT KONTEKSTEISSAAN

Kieli on sosiaalinen merkitysten tuottamisen järjestelmä, minkä vuoksi kontekstit ovat tärkeä osa tulkintaa. Systemis-funktionaalisen kieliopin peruslähtökohtana on se, että tarkastellaan kielenkäyttöä, tiettyihin päämääriin tähtääviä tekstejä. Tekstin, kielellisen viestin, merkitys tulkitaan dialogisena prosessina kielen systemisten piirteiden ja kontekstipiirteiden välillä. Tämä merkitsee sekä kontekstin (miten kieltä käytetään) että tekstin (millaista kieltä käytetään) merkityspiirteiden analyysia ja tulkintaa. Jokainen teksti tulkitaan tietyn tilanteen käyttöön konstruoituna ja tekstilajinsa edustajana. Kielenkäytöllä on toimintana tarkoituksia ja tavoitteita, toisinaan ne ovat yksittäisiä ja läpinäkyviä, toisinaan vaikeammin nimettäviä. Kielellisen viestin kontekstia ovat (kielenkäyttö)tilanne, rekisteri, ja kulttuurikonteksti, joka aktuaalistuu tekstilajeina eli genreinä³⁸. Kielenkäyttöä ohjaa yhteinen kulttuurinen tieto viestintätilanteista ja niihin liittyvistä tekstilajeista. Tekstilajien ja rekisterien erot todentuvat kielellisenä variaationa, erilaisina puhuttuina ja kirjoitettuina teksteinä. Tekstien tuottamiseen ja tulkintaan vaikuttaa keskeisesti myös ideologia, joka aikaansaa kulttuurikontekstissa muodostuvia, kielenkäyttöä ohjailevia arvojen, arvostusten, ennakoasenteiden ja tottumusten luonnollistumia. (Eggins 1994: 2–4, 7–11; Halliday 1985: 3–5.) Kyseisten luonnollistumien osoittaminen ja tulkitseminen tekstiin kirjoittuneina (implisiittisinä) merkityksinä on yksi kriittisen analyysin keskeisistä tavoitteista (Heikkinen 1999: 71–72).

Tekstin ja kontekstin suhde on semioottinen³⁹: kumpikin on osatekijänä samassa merkityksiä tuottavassa prosessissa, joka todentuu sekä tuottamisessa että tulkitsemisessä. Tekstistä pystytään siksi päättämään kontekstipiirteitä, esimerkiksi se, onko kyseessä puhelinkeskustelu vai kasvokkainkeskustelu, miten puhuja/kirjoittaja suhtautuu käsittelemäänsä aiheeseen tai mikä hänen viestinnällinen tarkoituksensa on, miten

³⁸ Käytän käsitteitä 'tekstilaji' ja 'genre' toistensa synonyymeina.

³⁹ 'Semioottinen' on tässä yhteydessä käsitteenä 'merkitystä muodostava'. Käytän sanaa samassa yleisessä merkityksessä kuin Halliday (esimerkiksi Halliday & Hasan 1985: 4).

hän suhtautuu tekstin vastaanottajaan. Toisaalta kielenkäyttäjät pystyy ennakoimaan, millainen kielenkäyttö liittyy tiettyihin tilanteisiin tai tiettyyn tekstilajiin. Hallidayn mukaan vuorovaikutuksen onnistumiseen vaikuttaa myös se, että kielenkäyttäjät ennakoivat tekstiä (puhuttua tai kirjoitettua) kontekstiedon varassa. (Halliday 1985: 9; Eg-gins 1994: 7–8.) Tekstin ja kontekstin suhdetta voi pohtia eri näkökulmista. Hallidayn (mts. 5) mukaan konteksti on lähtökohtana, koska teksti ilmenee tietyssä jo syntyneessä tilanteessa. Tekstiä ja kontekstia yhdistää siis merkityksenmuodostamisprosessi: merki-tyksiin vaikuttavat tekijät ovat viestintätilanteessa osallisina samassa prosessissa. Myös Hasan (1996: 41) pitää kontekstia tärkeänä tekstiä määrittävänä ja ennakoivana teki-jänä: ”– given the nature of the context of situation – the contextual configuration – we can predict the crucial semantic elements of the embedded text as well as the per-mitted range for the overall message form”.

Tietotoimiston tekstin mukauttaminen selkoutiseksi on uuskontekstointia. Linellin (1998: 144–145, 149) mukaan uuskontekstointi on tiettyyn kontekstiin kuuluvan teks-tin tai diskurssin siirtämistä toiseen kontekstiin ja muuntamista siihen sopivaksi. Uus-kontekstointia voi Linellin mukaan tutkia intertekstuaalisista ketjuista tai tarkastelemal-la tekstejä moniäänisinä kokonaisuuksina. Bhatia (2004: 198) pitää tyypillisenä uus-kontekstointina kääntämistä ja yksinkertaisten versioiden muokkaamista asiantuntijoil-le tarkoitettua tekstistä. Silloin on kuitenkin pidettävä kiinni tekstilajista, niin että uus-kontekstoitu teksti on tunnistettavissa lähtötekstin lajiin kuuluvaksi. Tekstien tulkin-nassa on otettava huomioon, että kontekstien ja uuskontekstien analyysi on olennainen osa tekstien merkitystä (Hiidenmaa 2000: 183). Mukauttamisessa uuskontekstin piirteet kirjoittuvat tekstiin. Selkokirjoittaja suuntaa tekstin erityisryhmiin kuuluville, mikä muuttaa sekä tekstilajipiirteitä että kielellistä ilmaisua monin tavoin. Selkoutinen ero-aa yleiskielisestä myös visuaalisesti. Tulkinnan lähtökohtana on, että tekstilaji on ni-metty ja että selkoutisella on oma julkaisukanavansa.

Swales (2002 [1990]: 24–27) yhdistää tekstilajin ns. diskurssiyhteisöihin, joilla on yhteisiä viestinnällisiä tavoitteita ja jotka keskittyvät tietynlaiseen vuorovaikutukseen. Diskurssiyhteisöllä on yhteinen tekstilaji tai useita yhteisiä tekstilajeja, ja yhteisö käyt-tää mahdollisesti erikoistuneita kielellisiä ilmaisutapoja. Kuvaus sopii jossakin määrin myös selkoviestintään, koska voi ajatella, että erityisryhmiin kuuluvat muodostaisivat diskurssiyhteisön, jolle yhteiset tekstilajit ovat selkokieliä. Pidän diskurssiyhteisön käsitettä kuitenkin enemmän rekisterin osallistujarooleihin kuin tekstilajiin liittyvänä. (Ks. myös Shore & Mäntynen 2006: 29.) Diskurssiyhteisö on käsitteenä abstrakti ja ko-rostaa tekstilajia sosiokulttuurisesti määrittävänä ja vuorovaikutusta korostavana sopi-muksena. Mielestäni tärkein tekstilajia määrittävä tekijä on se, että samaan lajiin kuu-luvilla teksteillä on yhteisiä viestinnällisiä tavoitteita ja tarkoituksia. Lemke (1988: 158, 162) puhuu tekstilajeista toimintatyyppinä ja pitää tekstiä ja tekstin rakennetta tietyn toimintatyyppin muotona, mikä kuvaa osin myös selkotekstejä.

Kielellistä samankaltaisuutta tärkeämpi genren edellytys on tietty kulttuurinen funk-tio (Mauranen 2006: 215). Tekstilajilla voi olla useita viestinnällisiä tarkoituksia, mutta tekstin vastaanottajan tekemä tulkinta on keskeinen. Erityisryhmiin kuuluvalla vas-taanottajalle selkoutinen täyttää uutisen viestinnällistä tehtävää. Swales (2002 [1990]: 49–52) käyttää genren määrittelyssä apuna Wittgensteinin käsitettä perheyhtäläisyys. Hänen mielestään tekstilajin määrittely tietyn välttämättömin piirtein tai ehdoin ei ole

kattava. Sen sijaan voi ajatella, että samaan tekstilajiin kuuluvilla on yhteisiä piirteitä, joiden perusteella lajit voidaan tunnistaa ja nimetä samaan luokkaan kuuluviksi. Perheyhtäläisyys herättää myös kysymyksen prototyypisyydestä. Voidaan olettaa, että kuhunkin lajiin kuuluu prototyypisiä edustajia. Esimerkiksi uutisen tekstilajissa niin sanottu kova uutinen on prototyyppinen verrattuna selkouutiseen. Genre- ja rekisteriteoriassa tekstilajia käytetään kattavana nimityksenä, samaan tapaan kuin Bahtin (esim. 1986: 78–79) on käyttänyt sitä omissa tutkimuksissaan.

Tekstilajien eroja kuvaa se, miten tunnistettavia tai toisaalta pysyviä ne ovat suhteessa muihin. Halliday (1996a: 361–362) puhuu kontekstien läpinäkyvyydestä, kontekstin ja tekstin kielellisten valintojen välisestä konventionaalistuneesta yhteydestä. Hän mainitsee esimerkkeinä mm. säätiedotuksen, ostoslistat ja ruokaohjeet. Kyseisistä teksteistä on helposti pääteltävissä kontekstipiirteitä ja toisaalta se, millaisia tekstejä niille tyypillisiin tilanteisiin liittyy. Samoin Bhatia (2004: 25, 29) korostaa genren tunnistettavuutta ja kommunikatiivista tarkoitusta, vaikka kielenkäytölle ominaista ovat myös tekstilajien sekoittuminen, muuttuminen ja niiden suhteuttaminen toisiinsa. Yksittäinen teksti on genren toteuma, joka toisaalta ylläpitää ja toisaalta uudistaa kielellistä toimintaa (Karvonen (1995: 26). Kieliyhteisö toimii tekstilajien varassa: kielenkäyttäjillä on taju eri tekstilajeille ominaisista kielellisistä piirteistä, eri lajien konventioista. Tekstilajin taju herkistää puhujan tekstilajien sosiokulttuurisille käytänteille ja niiden muutoksille. Tekstilajit muuttuvat ja niitä syntyy uusia, kun sosiokulttuurinen konteksti muuttuu. (Kalliokoski 2002: 147–148.)

Egins ja Martin (1997: 233–237, 246, 251; myös Martin 1992: 10–11) tarkentavat rekisterin ja tekstilajin eri tason käsitteiksi. Rekisteripiirteitä analysoimalla saadaan tietoa tilanteen vaikutuksesta tekstiin, ja eri lajien teksteillä on kulttuurikontekstissaan erilaisia tarkoituksia ja tavoitteita. Analyysin tavoitteena ei ole pelkästään kuvata tekstien eroja ja kielenkäytön variaatiota vaan tuoda esiin ja selittää, miten sosiaalista todellisuutta konstruoidaan tekstissä ja tekstillä. Tekstin osille voidaan nimetä tehtävä, joka heijastaa tekstilajille tyypillistä viestinnällistä funktiota. (Ks. myös Ventola 2006: 108–109.) Karvonen (1995: 26–27) yksinkertaistaa käsite-eron niin, että rekisteri kuvataan kieltä ja merkityksiä koskevilla käsitteillä, genre yhteisön toimintaa kuvaavilla käsitteillä.

Jos rekisterin käsitteellä viittaa yleisesti siihen, että kielenkäyttö vaihtelee tilanteittain (vrt. Shore & Mäntynen 2006: 38), selkoviestintää voi pitää rekisterinä, joka tuottaa eri tekstilajeihin uusia versioita. Keskeiset rekisterin tuottamat merkitykset liittyvät *alaan* (field), *osallistujarooleihin* (tenor) ja kielen *ilmenemismuotoihin* (mode)⁴⁰. Käsitteet ovat abstraktioita, mutta niillä voidaan eritellä kielenkäyttötilanteessa merkitystä muodostavia osatekijöitä. Tilannekontekstin ala tarkoittaa sosiaalista toimintaa, jossa

⁴⁰ Käsitteistä 'field', 'tenor' ja 'mode' on käytetty erilaisia suomenkielisiä vastineita. Monissa lähteissä käytössä ovat 'ala' (field), 'sävy' (tenor) ja 'tapa' (mode) (esimerkiksi Heikkinen 1999: 41 ja Kankaanpää 2006: 39). Luukka (esimerkiksi 2000: 140) käyttää suomennoksia 'kenttä' (field), 'suhteet' (tenor) ja 'asu' (mode). Mäntynen (2003: 87) on käyttänyt nimityksiä 'ala', 'osallistujasuhteet' ja 'tapa'. Käyttämäni nimitykset 'ala' (field), 'osallistujaroolit' (tenor) ja 'ilmenemismuodot' (mode) ovat käytössä artikkelikokoelmassa Genre – tekstilaji (ks. esimerkiksi Shore & Mäntynen 2006: 21 ja Ventola 2006: 102). Vrt. Halliday (1987: 142–143): "The situation consists of – – the social action – – the role structure – – the symbolic organization – –."

käytetään kieltä ja johon kuuluu siis teksti. Kyse voi olla esimerkiksi opetustilanteesta, asiointikeskustelusta, arkikeskustelusta tai lehtijutun kirjoittamisesta. Alalla voidaan viitata myös sisällön alaan eli aihepiiriin. Osallistujaroolit nimetään tietyssä viestintätilanteessa olennaisista sosiaalisista suhteista ja rooleista sekä niihin vaikuttavista muuttujista. Vuorovaikutustilanteessa voi olla kyse sosiaalisista rooleista, jotka ovat kielestä riippumattomia, tai puhetilanteessa muodostuvista kielellisistä rooleista. Rekisterin ilmenemismuodolla tarkoitetaan sitä, miten kieltä käytetään kyseisessä tilanteessa. Perusero muodostuu esimerkiksi siitä, onko kyse puhutusta vai kirjoitetusta tekstistä. Tilannekontekstin merkitystekijät aktivoivat tiettyjä merkityksenmuodostamisen keinoja kielessä. (Halliday 1987 [1978]: 142–145; Halliday 1985: 12; Martin 1992: 499–500; Shore & Mäntynen 2006: 18–20.)

Rekisterin sosiosemanttisilla merkitystä muodostavilla piirteillä on yhteys tekstin metafunktioiden ilmentämiin merkityksiin, mikä on tekstien tulkinnassa merkittävä funktionaalinen lähtökohta. (Käsittelen merkityksen metafunktioita luvussa 3.7.) Halliday (1987 [1978]: 142–145) yhdistää *alan* kielen ideationaaliseen metafunktioon, *osallistujaroolit* interpersoonaiseen ja *ilmenemismuodot* tekstuaaliseen metafunktioon. Rekisterin merkitystä luovat tekijät siis aktivoivat tiettyjä kielen merkityksenantotapoja. Genre on Hallidayn jaottelussa ilmenemismuotoon kuuluva käsite, ja merkityksen abstraktiona rekisterin tasossa. Rekisteripiirteiden ja metafunktioiden yhteydellä perustellaan siis sitä, että voidaan aidosti puhua tekstin tulkitsemisesta kontekstissaan. Heikkinen (1999; Heikkinen 2004: 9–10) ja Karvonen (1995) puhuvat kontekstin kirjoittumisesta tekstiin ja sen vaikutuksesta tekstin kielellisiin valintoihin.

Selkorekisteri tuottaa tekstilajien alalajeja ja lainaa muiden tekstilajien piirteitä. Bhatian (1998 [1993]: 20–22) mukaan tekstilaji käsitteenä on väljä ja sen ominaispiirteisiin kuuluu variaatio, minkä vuoksi on vaikeaa määrittellä tekstilaji ja toisaalta siihen kuuluvat alalajit. Esimerkiksi uutisen tekstilaji vaihtelee julkaisukanaviin, vastaanottajiin tai uutisoinnin luonteeseen liittyvien tekijöiden mukaan. Sen vuoksi puhutaan esimerkiksi talousuutisista, kulttuuriuutisista tai urheilu-uutisista. Selkotekstien ja niiden lähtötekstien kielelliset erot johtuvat rekisterien eroista. Kulttuurisesti, tekstilajin tasolla, kommunikatiiviset tavoitteet ovat pääosin samat kuin lähtöteksteillä: selkokielisinä ilmestyy mm. uutisia ja muita mediatekstejä, oppaita ja esitteitä sekä kaunokirjallisuutta. Selkoistaminen ei siis ole tekstilajin ainoa tai edes ensisijainen viestinnällinen tavoite, vaan selkorekisterin käyttö tuottaa lähtötekstien tekstilajeihin variantin. Tekstin viestinnällisen funktion arvioiminen on myös osa vastaanottajan tekemää tulkintaa.

Genre- ja rekisteriteorian avulla voi analysoida sitä, miten tekstit eroavat toisistaan ja miten kontekstipiirteet näkyvät tekstin merkityksissä. Rekisterin muuttujien analyysi havainnollistaa ja selittää myös selkotekstien ja niiden lähtötekstien eroja. Tilannekontekstin piirteet näkyvät selkotekstien kielellisissä valinnoissa ja määrittävät siten selkokirjoittamista prosessina. Rekisterin ala on rajautunut sen mukaan, missä tilanteissa selkokielestä katsotaan olevan hyötyä. Selkomateriaalit painottuvat tiedonvälitykseen, koska keskeiseksi alueeksi katsotaan tiedon välittäminen yleiskieltä ymmärrettävämässä muodossa. Lisäksi selkorekisterin funktioksi katsotaan elämysten tuottaminen, minkä vuoksi ilmestyy selkokielisiksi kirjoitettuja ja mukautettuja kaunokirjallisia tekstejä. Selkorekisterin osallistujaroleja määrää se, että vastaanottajat ovat erityisryhmiin kuuluvia, joiden viestinnällisiä tarpeita selkokirjoittaja ennakoit. Selkoviestin-

nän ilmenemismuotona ovat pääasiassa kirjoitetut tekstit, joissa puhuttu kieli on lähteen asemassa. Rekisterin ilmaisuvarana on mukautettu kieli, joka poikkeaa merkityksenannoltaan yleiskielisestä rekisteristä. Selkoteksti ei ole genre, vaan selkoistaminen koskee eri tekstilajeja, joilla on oma viestinnällinen funktionsa ja käyttötarkoituksensa.

Selkorekisterin leimallisin tekijä on osallistujaroolit, koska selkotekstin lukija on määriteltä lähtötekstiä rajatun. Tosin on otettava huomioon, että selkotekstien kohderyhmät ovat keskenään varsin heterogeenisiä. Kielellisiin valintoihin vaikuttaa se, millainen kuva kirjoittajalla on lukijasta. Lukijakunnan ottaminen huomioon on selkoistamisessa keskeistä, mikä käy ilmi myös haastatteluaineistosta:

– – pitäähän siinä ensin olla mietitty se, että mikä asia siinä halutaan sanoa sillä tekstillä, mikä asia sen tekstin pitää välittää sille lukijalle ja mistä näkökulmasta sitä katsotaan. – – **sitä miettii vähintään yhtä paljon sitä lukijaa kuin sitä asiaa. Asiaa pitää lähestyä sen oletetun lukijan kautta.** (AS)

Osallistujaroolit näkyvät selkoteksteissä monin tavoin, lähtien aiheen rajauksesta ja näkökulman valinnasta. Teksteihin kirjoittuu lukija, jonka merkityksenmuodostamisprosessia on tuettava selvin ja mahdollisimman yksinkertaisin rakentein, ja kirjoittaja, joka on lukijaan nähden asiantuntijan roolissa. Roolien eroja ilmentävät Poyntonin (1990 [1985]: 76–78) mukaan valta, yhteydenpidon luonne ja suhtautuminen. Vallankäyttö selittää etenkin sosiaalisesti epätasa-arvoisia suhteita, jollaisina myös selkokirjoittajan ja tekstin vastaanottajan rooleja voi pitää. Tilanteeseen osallistuvien suhtautuminen voi olla positiivista tai negatiivista, tai osallistujaroolit voivat olla sellaisia, ettei tunnetason suhtautuminen ole keskeinen selittävä tekijä. Selkouutiset luovat etäistä ja asioihin keskittyvää vuorovaikutusta, vaikkakin selkotekstit voivat olla kohderyhmilleen tuttu viestinnän muotona. (Ks. myös Eggins 1994: 64–65.)

Bhatia (1998 [1993]: 207) ottaa kantaa selkeytettyihin versioihin (Plain English versions) ja pitää niiden suurimpana puutteena sitä, että muokattaessa teksti saattaa menettää keskeiset tekstilajipiirteensä. Bhatian (mts. 209) mukaan lakiteksteihin ja viranomaisten kielenkäyttöön kohdistunut kritiikki on oikeutettua, mutta hän näkee perusteluja myös väitteelle, että lakiteksti menettää muokattaessa vakuuttavuutensa ja kattavuutensa, lakimaisuutensa. Bhatian mukaan on tarkoituksenmukaista, että lakiteksteistäkin on käytössä eri versioita. Tarvitaan sekä asiantuntijoille suunnattuja että muille sopivia versioita, jotta on mahdollista ottaa käyttäjät paremmin huomioon. Lakitekstit ovat tyypillisiä asiantuntijatekstejä, joiden viestinnällistä tehtävää voi luonnehtia välilliseksi: tekstejä käytetään hyvin erilaisissa konteksteissa, ja ne ovat monien tekstien lähdetekstejä. Alkuperäisten tekstien ja yksinkertaistettujen versioiden erilaiset viestinnälliset tarkoitukset olisi mahdollista ottaa näin huomioon. Lakitekstien yksinkertaistamisen keinoina Bhatia (mts. 209–218) mainitsee käsitteiden selventämisen, informaation vähentämisen ja jakamisen useaan jaksoon, lain tarkoituksen kirjaamisen näkyviin ja havainnollistamisen esimerkein. Bhatia päätyy siihen, että Plain English -versio ja alkuperäinen teksti edustavat eri tekstilajeja, koska niillä on erilainen viestinnällinen tarkoitus ja koska ne on suunnattu eri lukijakunnille. (Bhatia 1998 [1993]: 219, 226.) Tekstien eroja ei siis selitetä rekisteristä johtuviksi.⁴¹

⁴¹ On huomattava, että Bhatia (1998) ei käsittele varsinaisia selkotekstejä. Plain English -versiot on suunnattu ns. suurelle yleisölle, ei erityisryhmille. Siksi on perusteltua, että lakiteksti ja siitä kirjoitettu yleistajuinen versio edustavat hänen mukaansa eri tekstilajeja. Esimerkiksi

Selkokirjoittajien haastatteluista (2.5.2007) käy ilmi, että lakitekstin mukauttamisessa tehty tekstilajin muutos on tarkoituksenmukainen ja johtuu viestinnän tavoitteista. Selkoversion tehtävänä on esitellä esimerkiksi lain keskeiset kohdat, ei korvata itse lakitekstiä.

Yksiä kauhuja on ylipäätään nää kaikki lakitekstit ja ohjeet, varsinkin jos siellä alla lukee Kansaneläkelaitos tai oikeusministeriö tai joku muu, jolloin **niillä on viranomaisvastuu**. – – Sen takia me ollaankin yleensä pyritty ottaan niistä irti, että tässä **kerrotaan pääpiirteet näistä etuuksista tai muista**, ettei niitä sitten käytetä oikeusistuimissa. (PR)

Eagleson (1987: 200–201) kommentoi artikkelissaan Australian Plain English -kampanjaa ja ottaa kantaa kielenkäytön selkeyttämisen puolesta. Hän ei pidä yksinkertaisemmän ja selkeämmän kielen käyttämistä pelkkänä vaihtoehtona ”normaalille” viranomaiskielelle vaan toivoo suhtautumisen hallinnon ja suunnittelun kieleen ylipäätään muuttuvan. Hänen mielestään ei pidä hyväksyä sitä luonnollistunutta käsitystä, että lakiteksti ja niihin perustuvat viranomaistekstit saavat olla vaikeaselkoisia. Selkeyttä korostavan kielenkäytön tulisi olla mahdollista myös lakiteksteissä.

3.2 UUTINEN TEKSTILAJINA

Uutinen on median ensisijainen tekstilaji (Bell 1991: 1). Uutista voi pitää prototyyppisenä mediatekstinä. Kuutti (2006: 242) mukaan uutinen kertoo ”uuden, yllättävän ja merkittävän tiedon – – äskettäin tapahtuneesta tai tietoon saadusta, yleisesti kiinnostavasta asiasta” (myös esim. van Dijk 1988: 4). Journalistisista genreistä se on yleisin ja vanhin. Genreä pidetään ”implisiittisenä sopimuksena” tuottajan ja vastaanottajan välillä. Laji luo tulkintakehyksen, ja yksittäisen jutun tai ohjelman tunnistaa tiettyyn genreen kuuluvaksi siitä, että se noudattaa lajin tarkoitusta, muotoa ja merkitystä ilmentäviä konventioita. (Kuutti 2006: 76–77; Hemánus 1990: 91; vrt. Kunelius 1996: 100–102, 264.) Reunanen (2007: 3) käyttää sanomalehtiteksteistä jakoa uutismaiset jutut, mielipidejutut ja palveluaineisto. Uutismaisia ovat varsinaisten uutisjuttujen ohella ”ajattomat jutut” (esimerkiksi henkilökuvat ja feature-jutut), kainalojutut (esimerkiksi tietolaatikko tai taustajuttu) ja muut (esimerkiksi kritiikit ja esittelyt). (Vrt. Bell 1991: 14.)

Journalismitutkimuksessa on 1990-luvulta lähtien tarkasteltu eri medioiden omia ja niiden yhteisiä tekstilajeja etenkin kommunikaation näkökulmasta, jolloin keskeistä on genren viestinnällisyys. Ridellin (2006a: 207–208) esittelemän ns. sosiosemioottisen genremallin mukaan tekstilajiin perustuvalla merkityksenannolla on tekstuaalisen ja tulkinnallisen lisäksi käytännöllinen ulottuvuus, joka ilmenee esimerkiksi esityksen asemassa ja paikassa kokonaistarjonnassa (vrt. television ohjelmarakenne). Viestinnälliset tekstilajimerkitykset syntyvät puhuttelussa eli niinä tapoina, jotka määrittävät yleis-

---

Suomen perustuslain selkoversio on tyypiltään esite, jonka lähtötekstinä on käytetty yleiskielistä esitetekstiä.

söyttä. Tekstit ja tekstilajit siis tarjoavat vastaanottajalle tietynlaista merkityksellistäjän roolia ja ylläpitävät lajeittain määräytynyttä sosiaalista suhdetta todellisuuteen. Pidän käytännöllistä näkökulmaa tärkeänä rekisterin ja tekstilajin yhteyttä osoittavana tekijänä.

Journalistinen tutkimus tarkastelee uutista suhteessa kontekstiinsa ottaen huomioon tekstien yleisön, jota varten merkityksellistäminen tehdään, ja ne konventiot, joita teksteihin sisältyy (Ridell 1994: 16–17). Vastaanottajien nimeäminen yleisöksi korostaa tekstien julkisuutta. Mediatekstien vastaanotossa keskeisiä käsitteitä ovat yleisö ja yleisönä oleminen, mikä asettaa tulkinnan laajempiin yhteyksiin. Ridell (2006b: 244) lähestyy yleisönä olemista diskursiivisen käsityksen pohjalta: huomio kohdistetaan ”suhteeseen, joka ihmisten ja mediaesitysten välille virittyy”. Tällöin suhde mediaan sisältää tulkinnan ja representaatioiden ymmärtämisen lisäksi tuotantoon ja teknologiaan liittyvät seikat.

Uutinen on tekstilajina moninainen, ja lajin variaatiota selittävät esimerkiksi rekisteriä määrittävät tekijät. Uutisen alaa rajaavat ja erikoistavat esimerkiksi sanomalehden osastot (mm. kotimaan uutiset, ulkomaita koskevat uutiset, kulttuuriuutiset, talousuutiset, urheilu-uutiset, viihdeuutiset). Lisäksi uutisen sisällön ja muodon mukaan ovat yleistyneet käyttöön nimitykset kova ja pehmeä uutinen (esim. Bell 1991; Hemánus 1990; Kunelius 1996). Eri osallistujaroolit näkyvät siinä, millaiselle yleisölle uutinen on suunnattu; onko jutun lukijaksi ajateltu ns. suureen yleisöön kuuluva vai tietyissä määrin asiantuntija. Lisäksi vuorovaikutukseen kuuluu se, että vastaanottaja on saatava kiinnostumaan tekstistä ja olemaan yleisönä, mikä luo tietynlaisen vuorovaikutussuhteen tuottajan ja vastaanottajan välille. Uutisen ilmenemismuotoa rajaavat julkistamisen kanavat (kuten lehdet, televisio ja radio eri kanavineen sekä eri medioiden verkkoversiot).

Bruun, Koskimies ja Tervonen (1989: 52–56) käsittelevät uutista journalismin erityisenä muotona, jonka tärkeimpiä vaatimuksia ovat ajankohtaisuus ja tosiasiapohjaisuus. Perusuutinen on uutissähke, jossa asiat esitetään edeten olennaisimmista vähemmän olennaisiin, minkä vuoksi uutisen rakennetta on verrattu kärjellään seisovaan kolmioon. Sähkettä laajempia ovat uutisraportti ja uutistausta. Uutisraportissa kerrontatapa on kuvailevampi, ja teksti voi alkaa konkreettisen tapahtuman havainnoinnista. Uutistausta liittyy uutisaiheen laajempaan asiakontekstiin. Utiskommentti on aiheen mielihiteenomaista tulkintaa. Utistyyppien kuvaus ottaa huomioon uutisen eri funktioita ja antaa tilaa erilaiselle vuorovaikutukselle tuottajan ja vastaanottajan välillä.

Pietilä (1993: 354–355) korostaa uutisen tiedonvälitystehtävää, mutta sen ohella hänen mukaansa on kyse ”yhteisyyden luomisesta, rituaalista, arkijärkisen konsensuksen ylläpidosta, sosiaalisista suhteista ja sosiaalisesta organisoitumisesta”. (Vrt. Hemánus 1990: 143–146.) Tiedonvälitystehtävä määrää muita funktioita enemmän uutista tekstimuotona, mikä näkyy esimerkiksi lähteiden käytössä. Keskeiseksi tekstilajipiirteeksi nousee siis uutismaisuus. Heikkinen (1999: 190–191) on pääkirjoitustekstejä tutkissaan kiinnittänyt huomiota niissä näkyviin uutismaisiin merkityspiirteisiin. Utismaisuus on hänen mukaansa ”teksteihin kirjoittuva käsitys kielen mahdollisuuksista uutisen välittämiseen”. Van Dijk (1988: 74) mukaan oletettu kirjoitetun uutisen lukija on vuorovaikutuksessa osallisena vain epäsuorasti ja implisiittisesti, minkä vuoksi tekstejä

luonnehtii tietty etäisyys. Kirjoittaja on julkaisijayhteisön edustaja, ja teksti on suunnattu laajalle yleisölle ja edustaa siten julkista diskurssia.

Uutisen tekstilajia toteuttaa etenkin ns. kova uutinen, jossa käsitellään ajankohtaisia merkittäviä tapahtumia, ja useimmat uutisen määritelmät sopivat parhaiten juuri kovaan uutiseen. Näiden vastakohtana pehmeä uutinen ei ole samalla tapaa tiettyyn ajankohtaan tai tapahtumaan liittyvä vaan kovaa uutista yleisempi, taustoittavampi ja tekstinä laajempi. (Vrt. edellä uutismaisiin teksteihin kuuluvat juttutyypit.) Uutisvirtaa ei kuitenkaan voi yksiselitteisesti jakaa tyyppiltään koviin ja pehmeisiin juttuihin. (Bell 1991: 14.) Kunelius (1996: 266–279) kuvaa kovan uutisen erityispiirteitä sisällön, sanaston ja ilmaisutavan sekä rakenteen ja kerronnan näkökulmista. Uutisen ’kovuus’ tai ’pehmeys’ on siis tiettyjen piirteiden kuulumista ilmaisutapoihin ja käsittelyyn tai niiden puuttumista. Siksi kyse ei ole tarkkarajaisista ryhmistä vaan tekstilajin variaatiosta.

On huomattava, että tekstistä on luettavissa käsityksiä oletetusta lukijasta ja viitteitä siitä, millaiselle lukijalle teksti suunnataan (vrt. selkotekstien suuntaaminen kohderyhmille). Mielikuva uutistekstin ”etäisyydestä” perustuu siihen, että teksti suunnataan laajalle lukijakunnalle. Kovan ja pehmeän uutisen erottaa myös siitä, että teksteinä ne ylläpitävät erilaista vuorovaikutusta. Myös selkokielistäminen muuttaa juuri vuorovaikutuksen luonnetta, minkä vuoksi selkotekstissä todentuvat tietyt kielelliset muutokset. Tämä ei tosin merkitse sitä, ettei selkoversioissa olisi sekä kovia että pehmeitä uutisia.

Uutisen analysoimiseen käytetyillä narratologian käsitteillä luodaan kuvaa moniäänisyydestä, tekstin rakentumisesta sekä kertojan ja tulkitsijan vuorovaikutuksesta.⁴² Ridell (1994: 115–119) kiinnittää huomiota tekstin kertojan valintoihin ja merkityksenantoon. Tämän lisäksi on kyse painotuksista (tai näkökulmista): kertovalla diskursilla otetaan käyttöön muita diskursseja ja operoidaan niiden painotuksia. (Ks. myös Kalliokoski 1999: 37.) Uutisessa siis eri diskursseja tuetaan tai horjutetaan ns. sidosdiskurssilla⁴³, vaikka merkityksenanto vaikuttaa objektiiviselta.

Ridell (mts. 104–105) käsittelee tekstin ja yleisön suhdetta narratologiaa hyödyntäen tekstuaalisesti, merkityksenannon näkökulmasta. Reaalista lukijaa varten tekstissä rakentuu diskursiivisia ja tulkintaa rajaavia tulkinta-asemia. Narratiivinen lähestymistapa nostaa keskiöön kertojan ja ns. sisäislukijan (esim. Ridell 1994: 120), jotka määrittävät tekstin ylläpitämän vuorovaikutuksen osapuolia. Sisäislukijan käsitteellä on tarkoitus asemoida tekstiin tulkitsija, johon viitataan eri yhteyksissä myös nimityksillä lukija, oletettu lukija, vastaanottaja, yleisö. Kyse on konventioista ja odotuksista, ”joiden pohjalta uutisia luetaan ja merkityksellistetään juuri uutisina” (mts. 121). Myös kertojaa voi pitää tekstin tulkitsijan konstruktiona (Kunelius 1996: 129).

---

⁴² Kalliokoski (1999: 38) nimeää narratiivisena suhteena lehtiuutisen kertojaksi toimittajan. Tekstissä on hänen mukaansa journalisti-kertojan näkökulma.

⁴³ Sidosdiskurssin käsite, ks. Pietilä 1993.

3.3 SELKOTEKSTIEN INTERTEKSTUAALISUUS

Selkotekstissä näkyy muokkausprosessi monin tavoin, ja etenkin käyttämäni vertaileva tarkastelutapa nostaa esiin selkouutisten yhteyksiä muihin teksteihin. Teksteissä on merkkejä paitsi lähtöteksteistä myös lähtötekstin lähdeteksteistä, niissä mainituista tutkimuksista, tiedotteista ja haastatteluista sekä esimerkiksi muista selkoteksteistä ja uutisista. Vaikka läheskään kaikkia Selkouutiset-lehden tekstejä ei kirjoiteta aiemmin julkaistun lähtötekstin pohjalta, selkokielistäminen kirjoitusprosessina on yleiskielisen ilmaisutavan muokkaamista ja siten mukauttamista. Tavallaan kaikilla selkoteksteillä on intertekstinä yleiskielinen versio tai yleiskielisiä lähteitä, jotka ovat keskeisiä selkotekstin merkitysten tulkinnassa (vrt. Solin 2001: 19).

Tekstin näkyminen toisessa tekstissä luo intertekstuaalisen yhteyden. Tekstien väliset yhteydet näkyvät sekä tekstin tuottamisessa että tulkinnassa. Tekstiin sisällytetään osia toisista teksteistä, ja merkitykset tulkitaan suhteessa muihin teksteihin ja tekstiketjuihin. (Fairclough 1992: 84, josta viittaus Bahtin 1986: 94.⁴⁴) Fairclough (1992: 104) puhuu erikseen avoimesta intertekstuaalisuudesta ja interdiskursiivisuudesta. Avointa intertekstuaalisuutta edustaa esimerkiksi suora esitys: toisesta tekstistä peräisin olevat osat merkitään lainausmerkeillä tai osoitetaan johtolauseilla tai -ilmauksilla, ja samalla yhdistetään puhuttua ja kirjoitettua tekstiä. Interdiskursiivisuutta ovat yhteydet abstrakteihin konventioihin, kuten genreihin ja tyyleihin. Tekstilajeista muodostuu interdiskursiivinen, yhteisön ylläpitämä systeemi. Genrekonventiot ovat ilmaisun kannalta mahdollistavia mutta myös rajoittavia. (Ks. Heikkinen, Hiidenmaa & Tiililä 2000: 73–74 ja Solin 2006: 74–75.) Bell (1991: 41) mainitsee erityisesti mediatekstien tekstilajipiirteenä ja keskeisenä tekstien tuottamisen prosessina sen, että puhetilanteita yhdistetään toisiinsa lainaamalla muita tekstejä.

Selkoistamisessa näkyvät myös interdiskursiiviset yhteydet, koska selkokirjoittamisen rekisteriä käytetään eri tekstilajien teksteissä. Esimerkiksi selkouutinen toteuttaa uutismaisuutta, mutta siinä voi näkyä myös muiden selkokielellä kirjoitettujen tekstilajien piirteitä. Keskustelua on herättänyt esimerkiksi se, antaako selkoistettu esitystapa opettavaisen vaikutelman. Keskeisiä interdiskursiivisuuden ilmentymiä ovat tekstilajien muuttuminen ja eri tekstilajien sekoittuminen. Avoimella intertekstuaalisuudella selitetään yksittäisten tekstien tai tekstiketjujen yhteyksiä, interdiskursiivisuus hakee tekstien ja tekstilajien tai diskurssien yhteyksiä (Ks. Fairclough 1992: 124–125; Solin 2001: 23–24; Solin 2006: 85–86, 87–89.)

Selkotestit ovat moniäänisiä (vrt. Linell 1998: 150) jo senkin vuoksi, että mukauttaminen kirjoitusprosessina sisällyttää selkoversioon yleiskielisen tekstin kertojan valintoja. Selkoversio noudattaa (pääosin) lähtötekstin tekstilajia, ja lähtötekstistä lainattuja osia saatetaan sisällyttää selkotekstiin suoraan. Siinä referoidaan ainakin osaa lähtötekstin puhujista ja lähdemateriaaleista, ja tekstin kertoja on esillä eri tavoin kuin lähtötekstissä. Faircloughin (1997: 84–85, 103) mukaan interdiskursiivinen analyysi edellyttää tulkinnan taitoa ja sosiaalista ja kulttuurista ymmärtämystä. Tekstien yhteyksiä

---

⁴⁴ Kuten Fairclough (1992: 101) huomauttaa, käsite 'intertekstuaalisuus' ei ole Bahtinin, vaan sitä on käyttänyt Julia Kristeva esitellessään Bahtinin genreteoriaa.

ilmentävät kategoriat on tunnistettava tekstin kielellisistä erityispiirteistä, joten lingvistinen analyysi kytetään intertekstuaaliseen analyysiin.

Fairclough (1997: 107) nimeää tarkastelemastaan radiouutisesta representoivan diskurssin (toimittajan puheen) ja representoidun diskurssin (raportoidun puheen) jaksoja, joiden välistä eroa pidetään eri tavoin yllä. Tekstin merkityksiin vaikuttaa hyvin paljon se, miten representoitu diskurssi esitetään ja miten representoitua puhetta käytetään uudessa kontekstissa. Fairclough (mts. 108) on kiinnittänyt huomiota siihen, että ”representoiduista puheäänistä” toiset saavat painoarvoa, toisia voidaan käyttää muiden kehyksinä. ”Äänien verkko” on hienovarainen järjestelmä, joka näkyy esimerkiksi sananvalinnoissa, nimeämisessä ja näkökulmien valinnassa. (Käsittelen referointia luvussa 4.3.)

Intertekstuaalisia kytkentöjä tekstien välille luovat referoinnin lisäksi presuppositio, kielto, metadiskurssi ja ironia, joilla on tulkinnallinen yhteys toiseen tekstiin ja jotka edellyttävät yhteistä tietoa (Fairclough 1992: 118–123). Selkokirjoittajan on mietittävä erityisesti sitä, että tekstienväliset yhteydet on ilmaistu niin, että vastaanottajan tulkitaan vaikuttaa myös intertekstuaaliseen suhteeseen perustuva merkitys.

Selkoteksti ja sen lähtöteksti ovat samaan intertekstuaaliseen tekstiketjuun kuuluvia muunnoksia. Intertekstuaaliset ketjut syntyvät puhuttujen ja kirjoitettujen tekstien joukosta, jossa tekstit on yhdistettävissä toisiinsa säännönmukaisin ja ennustettavin tavoin (Fairclough 1992: 130). Tiedonvälityksessä yleinen intertekstuaalinen ketju voi syntyä esimerkiksi tiedotteen tai tiedotustilaisuuden, haastattelun, uutistoimiston tekstin, eri medioissa ilmestyvien yksittäisten uutisten ja vaikka selkotekstin välille. Solin (2004: 272) korostaa tekstiketjujen konventionaalisuutta: tekstien muunteluun liittyy pysyvyyttä ja ennustettavuutta. Kun esimerkiksi tutkimuksessa esitettyjä väitteitä käsitellään median teksteissä – ja näin eri tekstilajissa –, ne ilmaistaan uudelle tekstilajille tyypillisin tavoin. Tekstiketjuja tutkimalla saadaan selville tekstilajin muuttumisen ja tekstin uuskontekstoinnin aikaansaamia kielellisiä eroja. Solin (2001: 250–252, myös 2004: 289–290) on vertaillut ilmansaasteiden vaikutuksia käsittelevien tieteellisten artikkelien, tiedotteiden ja uutistekstien intertekstuaalisia ketjuja ja todennut eri tekstilajien tekstien ilmaisevan esimerkiksi keskeisten syysuhteiden voimakkuutta eri tavoin. On siis ennustettavissa, millaisina tieteellisen tekstin väitteet esitetään uutistekstissä. Lähdetekstien väitteitä ei siirretä suoraan tekstistä toiseen, vaan niitä muokataan kontekstin ehdoin.

3.4 SELKOKIRJOITTAMISEN PROSESSIT

3.4.1 MUKAUTTAMINEN

Selkorekisterin keskeinen kirjoitusprosessi on mukauttaminen, jossa tekstiä selkeyttämällä pyritään tuottamaan merkitykseltään yleiskielistä yksinkertaisempi ja erityisryhmille suunnattu teksti. Mukauttaminen määrittää selkoistamista toimintana, vaikkei

varsinaista lähtötekstiä olisikaan, sillä selkokirjoittamisen lähtökohtana on yleiskielinen ilmaisutapa. Kirjoittajan valintoja ohjaa pyrkimys yleiskielistä yksinkertaisempiin ilmaisutapoihin, ja teksti on suunnattu suppealle yleisölle. Yleiskielinen teksti ja sen selkokielinen versio ovat kaksi eri tekstiä, eikä merkityksen näkökulmasta voida ajatella, että tekstien sisältö olisi sama. Selkoistaminen karsii merkityksiä, eivätkä tekstien lukuprosessit ole samanlaisia. Yleiskielinen teksti ja selkokielinen versio tuottavat toisistaan poikkeavia tulkintaprosesseja. Mukauttaminen on tekstin merkitysrakenteiden tekemistä näkyvämmiksi. Virtanen (2009: 64) korostaa myös vastaanottajan näkökulmaa: kirjoittajan on ymmärrettävä selkotekstin lukijan tapaa ajatella ja toimia.

Selkoistaminen muuttaa alkuperäisen tekstin merkitysrakenteita, joten selkokirjoittamista koskevien ohjeiden pitäisi koskea myös tekstiä kokonaisuutena. Mukauttamisessa on otettava huomioon, että teksti edustaa tiettyä tekstilajia ja että sillä on viestinnällisiä tavoitteita. Ymmärrettävyyttä tukee se, että tekstiä tulkitaan tekstilajin edustajana. Selkoversio toteuttaa pääosin samaa tarkoitusta ja ottaa huomioon tekstilajipiirteet, koska ne ovat keskeinen osa tulkintaa. Selkoistamisessa voidaan kuitenkin lähteä myös siitä, että tekstilaji muuttuu, esimerkiksi perustuslaista on tehty esite, johon sisältyvät lain keskeiset pykälät selkoistettuina.

Ohjeiden mukaan selkoteksteissä on kiinnitettävä erityistä huomiota loogiseen rakenteeseen ja lauserakenteisiin. Yksinkertaisten lauserakenteiden vaatimus on tehnyt selkoteksteistä päälausevaltaisia. Lisäksi suositellaan, että tärkein asia olisi päälauseessa ja tarkennukset sivulauseessa. Vaikka ohjetta ei voikaan aina noudattaa, tekstissä voi tukea lukuprosessia lauserakenteilla, joissa lauseen keskeiset osat eli tekijä, pääverbi ja pakolliset verbiin liittyvät osat on löydettävissä rakenteesta helposti. Se, mitkä osat ovat pakollisia, on kiinni argumenttirakenteesta. Lähtökohtana on, että verbin argumenttien määrä riippuu siitä, miten paljon tekemiseen liittyy osallistujia (ks. Pajunen 2001: 19–21). Tulkinta on helpompaa, jos teksti on konkreettista ja sisältää lukijalle tuttua sanastoa.

Selkoistaminen perustuu suurella määrällä kielenkäyttäjän intuitiiviseen tietoon ilmaisutapojen vaikutuksesta merkityksiin ja tekstin ymmärrettävyyteen. Kirjoitusprosessina mukauttaminen luo hyvin erilaisia suhteita lähtötekstin ja selkotekstin välille. On eri näkemyksiä siitä, miten selkoistaminen vaikuttaa tekstin merkityksiin. Leiwo (2003: 28) lähtee siitä, että tekstin yksinkertaistaminen yksinkertaistaa myös merkitystä. Satu Itkonen (2006: 106–107) on sitä mieltä, että selkoistaminen ei muuta tekstin tietoa. Tieto voi selkoistettaessa ”yksinkertaistua tai suoraviivaistua” tai ”jopa vääristyä”, mikäli kirjoittaja ei ole tajunnut tekstin kokonaisuutta tai miettinyt tarpeeksi tarkkaan näkökulmaansa. Itkonen pohtii myös sitä, että selkoistettaessa voivat paljastua alkuperäisen tekstin hämärät ilmaukset ja sekava ajattelu, koska selkokirjoittaja etsii tekstin pääidean ja jäsentää tekstin loogisiksi ajatusketjuiksi. Ajatuksena on siis se, että tekstin keskeisen sisällön voi välittää selkokielisesti⁴⁵.

Selkotekstin suhdetta lähtötekstiin voi pitää referoivana, koska mukauttamisen tuloksena voi olla lähtötekstin pääasiat sisältävä, tiivistelmänomainen, lyhennetty teksti. Alkuperäisen tekstin ja referaatin yhteyttä havainnollistaa ns. merkityssuhdekaavio, jo-

⁴⁵ Satu Itkonen on kirjoittanut esimerkiksi selkokielisen teoksen *Muuttuvat kuvat. Polkuja suomalaiseen taiteeseen* (2004), jossa hän esittelee 38 suomalaista taideteosta Ateneumin taidemuseon kokoelmista.

ka havainnollistaa tekstin pääkäsitteiden ja muiden käsitteiden suhdetta. Merkityskäsitys on kognitiivinen: käsitteet muodostavat tietorakenteita, skeemoja, jotka teksteissä luovat koherenssia ja ilmentävät käsitteiden välisiä suhteita. Tekstissä esiintyvä uusi tieto liitetään näihin verkostoihin vihjeiden avulla, joita kirjoittaja lukijalle kielellisesti tai esimerkiksi esitysjärjestyksellä antaa. Myös referaatin tekemistä edeltää alkuperäisen tekstin tarkka analyysi ja tulkinta. (Kauppinen & Laurinen 1988: 10–27, 62–64.)

Mukauttaminen ilmentää selkokirjoittajan suhdetta lähtötekstiin, joten selkoistaja on välittäjän roolissa. Haastattelemistani selkokirjoittamisen asiantuntijoista jokainen mainitsi sen, että selkoistamisen lähtökohtana on alkuperäisen tekstin tarkka lukeminen ja että mukauttamiseen liittyy tulkintaa. Selkotekstitaitoihin kuuluvat lähtötekstien analyysi ja tulkinta, tekstien erityispiirteiden tunnistaminen ja kyky tuottaa tiettyyn genreen kuuluvia tekstejä (vrt. Svinhufvud 2007: 36–37). Selkotekstin merkitykset ovat kirjoittajan tulkintoja lähtötekstistä, ja mukautetussa versiossa on valintoja, joilla tekstiä kohdennetaan erityisryhmiin kuuluville tulkitsijoille. Perelman (1996: 50–51) lähestyy tulkintaa konstruktiona, joka muodostuu valinnoista. Tämä kuvaa hyvin selkoistamista: tiettyyn tulkintaan päätyminen tarkoittaa keskeisten merkitysten valitsemista ja muiden jättämistä sivuun. Tulkintaan liittyy valikoitumisen lisäksi merkityksen luomista ja joissakin yhteyksissä tiettyyn viitekehukseen tai teoriaan sijoittamista. Teksti vaikuttaa selkeältä, kun sillä näyttää olevan vain yksi tulkinta. Tosin Perelman (mts. 51, 53) lisää, että ”selkeyden kokemus voi johtua myös tietämättömyydestä tai mielikuviituksen puutteesta”, mikä painottaa tulkinnan dialogisuutta. Useiden tulkintojen mahdollisuus on ominaista luonnolliselle kielelle.

Haastatteluissa tulkinnan näkökulma korostuu, vaikka vastaajat eivät puhu merkityksistä. Tulkinta yhdistetään ”tarkkaan lukemiseen” ja ”kokonaisviestin” löytämiseen ja sen välittämiseen:

Jos kirjoittajana lähtee asiaa miettimään, niin pitäähän siinä olla ensin mietitty se, että mikä asia siinä halutaan sanoa sillä tekstillä, mikä asia sen tekstin pitää välittää lukijalle ja mistä näkökulmasta sitä katsotaan. – – Sitä miettii vähintään yhtä paljon sitä lukijaa kuin sitä asiaa. Asiaa pitää lähestyä sen oletetun lukijan kautta – – **Mukauttamisessa on tulkintaa. Lähtökohtana on tarkka lukeminen.** – – **Mukauttaminen voi olla hyvin monenlaista, harvoin selkeää, että teksti olisi verrattavissa yksi yhteen yleiskieliseen.** Että kyllä sillä mun mielestä on enemmän tai vähemmän lähdetekstin arvo sillä alkuperäisellä tekstillä. (AS)

Puhutaan nyt ensin kaunokirjallisesta tekstistä. – – On haettava sen kirjailijan taiteellinen, tunteellinen semmonen **kokonaisviesti**, mikä siitä kirjasta tulee. Sitten on lähdeävä katsomaan, mitkä kohtaukset, luvut, tarinat tukee sitä kokonaisviestiä. Sitten on lähdeävä karsimaan, poimimaan se olennainen siitä omasta kokonaisviestistä. Tämähän on tulkintaa. Eli siis mukauttaminen on enemmän kuin kääntämistä. **Se meidän on ehdottomasti hyväksyttävä, että mukauttaja tekee myöskin tulkinnan siitä kirjasta.** (PR)

Yksi vastaajista pohtii tulkitsijan vastuuta: tulkinta on ”tekstiin kajoamista”, jolloin tekstiin saattaa sisällyttää ”omia vivahteita ja sävyjä”.

Tulkitseminen on kiperä asia. **Kun tekstiä tulkitsee, niin aika usein huomaa sisällyttävänsä tekstiin omia vivahteita ja sävyjä.** Usein yksityiskohtien karsiminen luo tekstiin sävyjä. **Ilman tulkintaa mukauttamista ei voi tehdä,**

koska kaikenlainen tekstiin kajoaminen on aina tulkitsemista, mutta toisaalta selkokirjoittajan pitää olla hirveän varovainen. **Omaa äänensävyään ei voi sisällyttää esimerkiksi esitteeseen.** (LL)

Haastateltavat korostavat mukauttamisprosessin vaihtelua tekstilajeittain, koska myös kirjoittajan rooli vaihtelee. Vastauksissa esimerkiksi kaunokirjallisen tekstin mukauttamisessa korostuvat taustatyö ja tulkinta. Mukautusta pidetään teoksen uutena versiona, samantapaisena tulkintana kuin esimerkiksi kirjan pohjalta tehtyä elokuvaa. Kaunokirjallisen tekstin mukauttamisessa haastateltavat korostavat myös tekstin tunnistamista samaksi teokseksi ja siten kielellisen ilmaisun merkitystä, ns. poeettisen funktion toteutumista. (Vrt. Jakobson 1960: 356.) Lakitekstiä tai muuta viranomais-tekstiä mukauttaessaan kirjoittajat nimeävät selkoversion mieluummin esittelyksi.

Jos ajattelee kirjan mukauttamista, niin kyllä se lähtee siitä, että mukauttaja lukee kirjan usein moneen kertaan ja miettii mikä tässä on perusteema ja miten sitä käsitellään. **Jos mukautus on onnistunut, niin lukija kokee esimerkiksi kaunokirjallisen teoksen samaksi** [kuin alkuperäinen teos]. – – **Kun tehdään mukautusta laista, niin me korostetaan että tämä on lain esittely.** Ja että se ei ole juridinen paperi vaan juridinen on itse se laki. Esimerkiksi perustuslaista jätettiin joitakin sellaisia osia pois, joista ajateltiin, ettei ne kosketa näitä kohderyhmiä ollenkaan. Siihen valitaan sellasia kiinnostavia alueita. (HV)

Jos ajattelee vaikka kaunokirjallista tekstiä, niin siinä pyrkii ehkä ottamaan sen vähän tarkemmin, että pääsee samoihin lopputuloksiin kuin se alkuperäinen teksti. Varsinkin tietotekstiä joutuu välillä muokkaamaan hyvin rohkeasti. Tai kirjoittamaan uudestaan. **Voi puhua uudelleen kirjoittamisesta.** (AS)

Oikeastaan mukauttaminen on kamalasti kiinni siitä, mitä mukauttaa. Sen kans pitää olla kauhean hienotunteinen. Sitten kun tullaan tämmösiin, esimerkiksi kun olen mukauttanut vammaisten ihmisoikeussopimuksen, siinä on luoja kiitos aina ministeriön juristit, joilla se hyväksytetään, kun se ei saa olla ristiriidassa sen alkuperäisen kanssa. (PR)

Haastattelemillani selkokirjoittajilla on monipuolinen kuva siitä, millainen kirjoitusprosessi mukauttaminen perusteiltaan on. He korostavat tarkan lukemisen tärkeyttä ja tekstin kontekstin muuttumista. Selkoistaminen on ”uudelleen kirjoittamista”, siihen sisältyy ”tulkintaa” ja kirjoitetaan ”uusi versio”. Kirjoitusprosessia ei siis (ainakaan enää) nähdä sellaisena, että yleiskielisen tekstin sisältö voitaisiin toistaa lähes samana yksinkertaisemmin syntaktisin rakentein. Kysymyksenasetteluun ’sisällön’, ’merkityksen’ tai ’tiedon’ muuttumisesta vaikuttaa tietysti myös se, miten määritellään käsitteet ’teksti’ ja ’merkitys’. ’Sisältöä’ saatetaan pitää samana kuin tekstistä luettavia merkityksiä.

Sainio (2006: 131) esittää yhteenvedon kaunokirjallisen tekstin mukautuksesta:

Selkomukautus on alkuperäisen kaunokirjallisen teoksen aineksista koottu uusi, omilla jaloillaan seisova kaunokirjallinen kokonaisuus. Alkuperäinen kaunokirjallinen teos käy mukautuksessa läpi aikamoisen muutosprosessin. Tavoi- te kuitenkin on, että kirjasta välittyvä tunnelma ja henki pysyvät samoina.

Kaunokirjallisuuden mukauttaminen on herättänyt keskustelua enemmän kuin esimerkiksi selkokielisten uutisten tai tietokirjallisuuden julkaiseminen. Koska kaunokirjallisuudessa kielellä ja ilmaisutavoilla on erityinen arvo, selkoistamisen ei katsota tekevän oikeutta teoksille. Selkoversio ei välttämättä täytä alkuperäisen teoksen poeettista funktiota. (Ks. Helakisa 1980: 16–17; Leiwo 2003: 29; Virtanen 2006: 99.) Kaunokirjallisten teosten selkoversioissa etenkin dialogijaksojen merkitysten yksinkertaistaminen ja pelkistäminen muuttavat tekstin merkityksiä ja kaventavat henkilökuvia (ks. Kuikka 2001; Luokkanen 2004; Honko 2005). Haastatelluista yksi otti esille kaunokirjallisuuden selkoistamisen ideologisen perusteen:

Silloin se ideologia lähtee tästä lukemisen oikeudesta. **Jos ei ole koskaan mitään mahdollisuuksia lukea Seitsemää veljestä niin eikä silloin ole parempi että lukee sen mukautettuna.** (HV)

Kaunokirjallisen teoksen selkoversiota haastateltava vertaa alkuperäiseen teokseen. Onnistuneen selkoversion katsotaan täyttävän alkuperäisen teoksen tehtävän.

Jos mukautus on onnistunut, niin kuin esimerkiksi Seitsemää veljestä pidetään aika onnistuneena, niin, sitä on vanhusryhmissä käytetty, niin ei ainakaan vanhuksot ole sanonu, ettei tämä ole Seitsemän veljestä. **Lukija kokee siis teoksen samaksi.** (HV)

Kirjailija Mari Mörö (2006: 29) ei näe selkokielistämistä uhkana kaunokirjallisuudelle. Hänen mielestään on tärkeää, että selkokirjoilla voidaan johdattaa kirjallisuuden pariin myös niitä, joille hankalat lauserakenteet tai vaikea kieli koituvat esteiksi. Tosin hänkin on sitä mieltä, että kaikenlaista kirjallisuutta ei voi kuvitella selkokielliseksi, koska kielellisen ilmaisun omintakeisuus on kirjailijan tärkeä työkalu. Ruotsalainen Johan Werkmäster on mukauttanut ja kirjoittanut useita selkokirjoja. Hän puolustaa selkoistamista sillä, että usein selkokirja saa lukijoita, jotka eivät aiemmin ole päässeet sisälle kirjallisuuden maailmaan. Selkokirjalla voi olla siksi jopa voimakkaampi vaikutus lukijaan kuin tavallisella teoksella. (Hyväri 2005: 17.)

3.4.2 SELKOKIRJOITTAJA KÄÄNTÄJÄNÄ

Selkokirjoittamista on verrattu kääntämiseen (esim. Järvinen 1998: 17): selkokääntämisessä alkuperäisestä tekstistä luodaan tulkinnan kautta uusi teksti. Kielestä toiseen kääntämisen ja selkoistamisen yhtymäkohtia perustellaan niin, että sekä käännoistä että selkoversiota edeltävät lähtötekstin⁴⁶ tarkka analyysi ja tulkinta (vrt. Bassnett 1995: 100). Kääntämiseen on verrattu etenkin kaunokirjallisuuden selkoistamista. Lähtöteksti-käsitteen rinnalla käytetään nimitystä lähdeteksti. 'Lähtötekstin' parina on 'tuloteksti' tai 'kohdeteksti', 'lähdetekstin' sanapari on 'kohdeteksti'. (Ks. Ingo 1990; Vehmas-Lehto 1999; Tommola 2006.) Käytän lähtötekstin nimitystä selkoteckstin pohjana ole-

⁴⁶ Hietanen (2005: 30–31) on tehnyt yhteenvetoa ko. nimityksistä ja käyttää omassa tutkimuksessaan 'lähdetekstin' ja 'kohdetekstin' käsitteitä. Samoin hänen mukaansa Suomen kääntäjien ja tulkien liitto ry käyttää viestinnässään lähde–kohde-paria.

vasta yleiskielisestä tekstistä. Lähdetekstin nimitystä käytän sen sijaan samoin kuin selkokirjoittajat eli viittaamaan teksteihin, joita on referoitu lähtötekstissä tai selkotekstissä. Samalla tavoin lähdetekstin käsitettä käyttää Solin (2006: 73): ”Periaatteessa intertekstuaalisuuden analyysin voi siis ymmärtää varsin konkreettisesti mielessä lähdetekstien tutkimuksena. Tällöin tarkastelun kohteena ovat ne ainekset, joista teksti on rakennettu.”

Käännösprosessissa hyväksytään se, että kahden kielen välinen samuus ei ole teksteissä mahdollista. Käännöksessä voidaan menettää alkuperäisen tekstin merkityksiä, mutta kääntäjä voi myös tämentää ja rikastuttaa lähtötekstiä. (Bassnett 1995: 47–48.) Hietanen (2005: 59–60) korostaa kääntämisen luonnetta toimintana: translatiorisessa prosessissa on kyse aloitetun toiminnan jatkamisesta, ei kokonaan uuden tekstin kirjoittamisesta tai vanhan toistamisesta. Tekstityö on muotoilun jatkamista toisella kielellä. Kinnusen (2006: 58) mukaan kääntämisen tarkastelun painopisteen tulisi olla enemmän kohdekielen merkitysten ja siten käännösratkaisujen analyysissä. Lähdetekstin merkityksiä tärkeämpiä ovat kohdetekstin mahdolliset merkitykset, se että lukija liittää käännöksen ilmauksiin lähdetekstin kannalta relevantteja semanttisia ja kommunikatiivisia merkityksiä.

Vehmas-Lehto (1999: 26–27, 29) kuvaa kääntämisen erilaisia muotoja: toisena ääripäänä on adaptointi eli muokkaaminen, jolloin ”käännettävän tekstin kanssa voi toimia miten vain” ja toisena muodollinen vastaavuus, jolloin kieliasun on oltava mahdollisimman lähellä lähtötekstiä. Mainittujen ääripäiden välillä on ns. vapaa käännös, jossa välitetään mahdollisimman tarkasti lähtötekstin asiasisältö ja muut tekstin piirteet. Samalla tärkeä tavoite on, että käännöksen kieliasu on luontevaa kohdekieltä. Vehmas-Lehto mainitsee, että tietynasteinen muokkaaminenkin kuuluu kääntämisen piiriin. Jos tekstiin kuitenkin tehdään huomattavia muutoksia, se ei ole käännös vaan tekstin versio. Esimerkkejä muokkaamisesta ovat lapsille suunnatut kaunokirjallisten teosten versiot. Muokkaaminen on toimintana lähellä mukauttamista, tekstin muokkaamista erityisryhmille sopivaksi.

Kääntäminen ja osin selkoistaminen yhdistyvät toiminnallisesti ns. kirjoitustulkkauksessa, jossa tulkki muuttaa puhutun tekstin samankieliseksi kirjoitetuksi tekstiksi. Kyse on siis kielensisäisestä tulkkauksesta, jossa tulkki kirjaa puheen mahdollisimman kattavana referaattina tai käyttää tiivistävää tulkkausta. Kirjoitustulkkausta käyttävät etenkin kuuroutuneet ja huonokuuloiset. (Mäkiranata 2006.)

Sekä selkokirjoittajan että kääntäjän on sisäistettävä, mitkä lähtötekstien ja kohdetekstien funktiot ovat, millaista vuorovaikutusta teksteillä ylläpidetään ja millaisia viestejä tekstit muodoltaan ja merkityksiltään ovat. Selkotekstiksi mukauttamisella ja kääntämisellä on siis toimintana yhteisiä piirteitä, ja on otettava huomioon, että kääntämiseen ja selkoistamiseen sisältyy monenlaisia kirjoitusprosesseja. Aineistoni osoittaa, että yleiskielinen teksti voi olla selkotekstille lähtötekstin asemassa mutta sitä voidaan myös käyttää yhtenä lähdetekstinä muiden lähteiden ohella. Selkoteksteille on ominaista intertekstuaalisuus, ja teksteissä voi olla aineksia useista muista teksteistä. Selkouutisen kirjoittajan toimintaa kuvaavatkin useimmiten parhaiten toimittajan työtavat.

Bhatia (1983 ja 1998 [1993]) pitää lakitekstien muokkaamista helpommiksi eräänlaisena kielensisäisenä käännöksenä. Vaikeana pidetyn tekstin sanoja, lakitermejä ja käsitteitä, voidaan korvata vastaanottajan tutummaksi kokemalla sanastolla, käyttämäl-

lä parafraaseja ja synonyymeja. Usein kyse on tekstin koheesion parantamisesta ja asioiden välisten suhteiden osoittamisesta. Virkkeitä ja lauseita lyhentämällä ja kirjoittamalla uudelleen voidaan pelkistää tekstin syntaktista rakennetta ja yksinkertaistaa tekstiä. Yksinkertaistaminen koskee tekstin sisältöä tai muotoa tai niitä kumpaakin, ja ajatuksena on, että tekstiä käsittelemällä parannetaan ymmärrettävyyttä. Yleensä tekstin yksinkertaistaminen tarkoittaa sitä, että teksti edustaa edelleen samaa tekstilajia, mutta Bhatia mainitsee, että muokkaaminen voi merkitä siirtymistä tekstilajista toiseen. (Vrt. luku 3.3, tekstiketjut.) Toisen näkökulman tarjoaa huomion kiinnittäminen lukuprosessiin. Vastaanottajaa ”opastetaan” tekstissä erilaisin keinoin, joita ovat esimerkiksi asioiden järjestyksen osoittaminen havainnollisemmin tai tekstin merkitysrakenteen selvittäminen. Nähdäkseni kyse voisi olla esimerkiksi metatekstin käytöstä. (Bhatia 1983: 42–46, 48; Bhatia 1998 [1993]: 145–146.)

Leiwo (2003: 29–30) käyttää tekstiin lisätyistä lukuprosessia tukevista keinoista ja esitystavoista nimitystä ennakkojäsentäjät, jollaisina hän pitää esimerkiksi tekstiä ennakkoivista kysymyksistä, kuvia ja metatekstiä. Ennakkojäsentäjien etuna Leiwo mainitsee sen, että jäsentäjät eivät vaikuta tekstin sisältöihin. Mielestäni niillä voi olla vaikutusta esimerkiksi niin, etteivät kyseisen tekstilajin ominaispiirteet enää toteudu yksittäisessä tekstissä samalla tavoin.

Haastattelemani selkokirjoittajat eivät miellä mukauttamista toimintana kääntämiseksi.

Mukauttaminen on voimakkaampaa kuin kääntäminen. – – Selkoteksti on eri versio. (HV)

Mukauttaminen on tulkintaa; se on enemmän kuin kääntämistä. (PR)

On vaarallista verrata mukauttamista kääntämiseen, mutta joitakin samoja piirteitä on. **Alkuperäinen teksti voi jäädä lähdetekstin⁴⁷ asemaan. Siitä on vain joitakin asioita otettu ja ne esitetään toisessa yhteydessä.** (AS)

Kommenteista voi päätellä, että kääntäminen nähdään suppeasti. Käännöstä pidetään tekstinä, joka on kieliasultaan mahdollisimman lähellä lähtötekstiä. Käännösprosessiin liittyvää tulkintaa ei oteta huomioon. (Vrt. Tommola 2006: 10.) Vaikka selkoistaminen ei ole yksittäisen tekstin kääntämistä, prosesseissa on yhteisiä piirteitä esimerkiksi suhteessa tulkintaan. Alkuperäinen teksti vertautuu muihin lähteisiin.

3.4.3 SELKOKIRJOITTAJA TOIMITTAJANA

Selkokirjoittamisen prosessissa on myös tekstilajista riippumatta ’toimittamisen’⁴⁸ piirteitä: aineisto muokataan julkaistavaksi, ja julkaisemisen erityispiirteenä on kohdentaa teksti tietyille, rajatulle lukijakunnalle. Selkouutisen toimittaminen on kirjoitusprosessi, jossa näkyvät tiedonvälityksen ohella muut uutisen tehtävät ja jossa tekstin tuottajalla on erityinen yleisösuhte. Aineistooni kuuluvien Selkouutiset-lehden tekstien ja uutis-

⁴⁷ Haastateltava käyttää ’lähdetekstin’ käsitettä tekstistä, jota on referoitu selkotekstissä.

⁴⁸ Kielitoimiston sanakirja s.v. *toimittaa*: 4. koota ja muokata jk aineisto julkaistavaksi; tehdä t. johtaa tällaista työtä.

toimiston julkaisemien tekstien tuottamista kuvaa toimintana hyvin toimittaminen, mutta sen voi katsoa määrittävän yleensäkin asiatekstien selkoistamista, ehkä myös osin kaunokirjallisen teoksen mukauttamista.

Monia mediatekstien piirteitä ja etenkin uutisen kirjoittamista koskevia käytännön ohjeita voi soveltaa suoraan selkotekstiin. Lehtijutun ansioina pidetään selkeyttä, tiivyyttä ja havainnollisuutta. Selkeän ja jäsenneilyn tekstin edellytyksenä on selkeä ja analyttinen ajattelu, ja tekstin tuottajan on mietittävä myös sitä, millaiselle vastaanottajalle juttu on tarkoitettu. Teksti rakentuu erilaisista osista, jotka vaikuttavat tekstin kokonaismerkitykseen. Lehtijutun osia ovat otsikko, kuvat, kuvatestit, ingressi, väliotsikot, leipäteksti, piirroket, taulukot ja tietolaatikot; lähdeviitteet, kirjoittajan esittely ja tekijöiden ja tekijänoikeuden haltijoiden nimet. Yksittäisessä tekstissä ei useinkaan ole kaikkia mainittuja osia, mutta luetteloa voidaan pitää tehokkuusjärjestyksenä, joka kuvaa osien merkitystä ja huomioarvoa lukijan näkökulmasta. (Kotilainen 1994: 17, 21, 59, 63, 65.)

Selkouutiset-lehdessä on noin 30 prosenttia kotimaan ja ulkomaiden uutisia, noin 25 prosenttia viihteellisiä juttuja ja loppuosassa arkipäivätietoutta, luonto- ja matkailujuttuja, urheilua ja muuta aineistoa. Selvästi yli puolet aineistosta on asiapitoista, eikä viihteellisen materiaalin osuutta ole toimituksen mielestä syytä lisätä. (Konseptikirja 2007: 6.) Toimituksellinen ote näkyy siinä, että kirjoittajat miettivät tekstin funktiota ja suuntaamista vastaanottajille.

Sainio (1995: 44–45) on pohtinut selkokirjoittajan roolia ja sitä, miten kirjoittaja voi tai saa näkyä tekstissä. Asiateksteissä pyritään säilyttämään objektiivinen ote, vaikka se voi etäännyttää tekstiä lukijasta. Selkoteksti tuodaan lähemmäs lukijaa esimerkiksi niin, että teksti kirjoitetaan yksittäisen henkilön näkökulmasta, jolloin mukana on hänen kommenttejaan. Kirjoittaja ei kuitenkaan kirjaa uutisteksteihin omia mielipiteitään. Eri selkolehdet saattavat poiketa toisistaan toimitusperiaatteiltaan; esimerkiksi Ruotsissa ilmestyvässä 8 sidor -lehdessä toimittajat ottavat kantaa käsiteltyihin asioihin.

Haastattelemani selkokirjoittajat korostavat tiedon jäsentämisen, aiheen rajaamisen ja tekstin kokonaisrakenteen merkitystä. Jokainen puhuu myös tekstin suuntaamisesta vastaanottajalle, ja kirjoitusprosessi kuvataan aktiiviseksi tekstin muokkaamiseksi ja valintojen tekemiseksi. Vastauksissa näkyy se, että selkokirjoittaja tiedostaa vastuunsa tulkitsijana ja tiedonvälittäjänä.

Olellaisimpia asioita siinä on, että se aihe on osattu rajata. Jos vaikka puhutaan tietoaineksesta, siihen on osattu poimia se olellaisin. Ja sitten, että todella nää selkokielen periaatteet näkyy siinä. Ja sitten pitää vielä miettiä sitä, kuka on ensisijainen lukija. (PR)

Asiaa pitää lähestyä sen oletetun lukijan kautta. – – **Loogisuus** on tärkeää, että asiat etenevät loogisesti ja seuraavat punaista lankaa. – – Sit ihan nämä tekniset, sanasto ja lauserakenteet, ne tulee mulla ainakin jo pitkälti itsestään. Se asian jäsentely ja tavallaan kirjoitettavasta asiasta tietäminen on tärkeintä. **Pitäää tietää siitä paljon, että pystyy löytämään sen olellaisen asian, mitä kannattaa kulloinkin kertoa.** Tämähän pätee kaikkeen kirjoittamiseen, mutta saattaa olla, että **selkokielen kirjoittamisessa se suunnitteluvaihe ja lähtötilanne voi korostua vielä enemmän.** Koska sitähan on hirveän vaikea korjata

jälkikäteen. Tällaisia teknisiä juttuja voi korjata ja hioa. **Sitä suunnittelua, jäsentelyä ja näkökulmaa ei voi sitten enää korjata millään.** (AS)

Ensimmäinen on se, että kirjoittaja miettii ennen kuin alkaa kirjoittaa, minkä kerrontatekniikan valitsee. **Hän rajaa sen aiheen, valitaan tietynlainen näkökulma, joka voi poiketa alkuperäisestä tekstistä.** Vois ajatella, että se on jo kolmasosa sitä asiaa. Että onko se kiinnostava, miten kiinnostavaksi vastaanottaja asian ajattelee. **Ehkä kolmasosa vaan on se itse kirjoittaminen. Ja kolmasosa sitten on, jos on kyse painotuotteesta, niin typografia ja kuvitus.** Helposti kun puhutaan selkokielestä, niin puhutaan vaan siitä kielestä. (HV)

Mä ehkä sanoisin, että ylitse näiden kaikkien muiden ohjeiden olisi **selkeä ajattelu siellä taustalla. Että kenelle kirjoitan tätä tekstiä.** Mitä hän pystyy lukemaan ja omaksumaan. Ehkä se olisi kuitenkin kaikkein tärkein. Sen jälkeen vasta tulee nää, tällaiset lyhyet lauseet ja muut. Vältä tiettyjä muotoja tai pyri käyttämään tiettyjä muotoja. (LL)

Aineistooni kuuluvista tekstipareista suurinta osaa kuvaa parhaiten toimituksellinen tekstin muokkaaminen. Lähtötekstit ovat keskimäärin 294 sanan pituisia ja selkotekstit vain 154 sanaa, joten mukautetut versiot ovat keskimäärin vain noin puolet lähtötekstin pituudesta. Koska tekstit ovat lajiltaan uutisia, on luonnollista, että lähtötekstin alkuosa on mukana selkouutisessakin, vaikka yksityiskohtia karsitaan. Uutisaihe pysyy selkoistetussa poikkeuksetta samana, vaikka myös tekstin alkua, ns. uutiskärkeä, muokataan ja annetaan näin aiheesta eri näkökulma. (Käsittelen tekstien aloitustapoja luvussa 6.)

Riippuu paljolti lähtötekstin abstraktiuden asteesta ja aihepiiristä, millaisiin ratkaisuihin mukauttaja päätyy kohdentaessaan tekstiä erityisryhmiin kuuluvalla lukijalle. Yhtäkään selkoversiota ei ole koostettu niin, että koko lähtöteksti käsiteltäisiin selkouutisessa⁴⁹. Teksteissä näkyy jälkiä haastateltujen edellä kuvaamista kirjoitusprosesseista, joihin kuuluvat tarkka lukeminen, olennaisten asioiden valitseminen sekä aiheen ja näkökulman rajaaminen. Siksi aineistoni selkotekstien suhde lähtötekstiin vaihtelee hyvin paljon. Mukauttamisessa voidaan toisaalta keskittyä lähinnä ilmaisutapojen muokkaamiseen, jolloin tekstien rakenne, käsittelyjärjestys ja uutiskärki ovat lähellä toisiaan. Toisaalta selkoversiossa voidaan rajata tekstin näkökulma huomattavasti suppeammaksi kuin lähtötekstissä. Aineistossa on esimerkkejä sekä siitä, että aihe rajataan tiettyyn yksityiskohtaan mutta myös siitä, että aiheen käsittelyssä on yleisempi näkökulma kuin lähtötekstissä.

---

⁴⁹ Aineistossani neljällä selkotekstillä on kaksi lähtötekstiä. STT on julkaissut samasta aiheesta useita tekstejä, ja niistä on poimittu osia selkoutiseen. Koska Selkouutiset ilmestyy vain joka toinen viikko, uutisoinnissa on viivettä.

3.5 TEKSTI MUOTOINA JA MERKITYKSIINÄ

Tekstianalyysin lähtökohdat ilmentävät tietynlaista käsitystä kielestä sekä kielen ja kielenulkoisen suhteesta. Hasan (1996: 14, 23–25) pitää funktionaalisen lähestymistavan keskeisenä teesinä sitä, että kieli muokkaa ja kielellä muokataan todellisuutta. Hän korostaa kielen **käytön** roolia kielen kehittymisessä eri tilanteisiin ja tarkoituksiin sopivaksi. Kielenkäyttö luo, ylläpitää ja muuttaa kieltä systeeminä. Sen, että kieli on eriytynyt niin moniin tarkoituksiin sopivaksi, voi katsoa johtuvan juuri siitä, että kieli luo sosiaalista todellisuutta. (Ks. myös Halliday 1987 [1978]: 108.)

Language is able to cope with our demands because it is in meeting these demands that its origin is rooted; it is able to give satisfaction in all situations because it is largely by and with language that these situations are created in the first place. (Hasan 1996: 24)

Kieliopin funktionaalisuus näkyy tekstien, kielen systeemin ja kielellisten rakenteiden tulkinnassa (Halliday 1994: xiii). Kieli on merkityspotentiaali, joka todentuu teksteinä, ja teksti on sosiaalisen vuorovaikutuksen kielellinen muoto. (Halliday 1987 [1978]: 122.) Kielen ja todellisuuden suhde on konstruktiivinen.

The view we are adopting is a constructivist one, familiar from European linguistics in the work of Hjelmslev and Firth. According to this view, it is the grammar itself that construes experience, that constructs for us our world of events and objects. (Halliday & Matthiessen 2000: 17.)

Konstruktiivinen käsitys merkityksestä ja merkityksenannosta liittyy eri alojen suuntauksiin⁵⁰, joissa tutkitaan maailman merkityksellistymistä kielessä. Samalla kieli järjestää, rakentaa ja muuntaa sosiaalista todellisuutta. Konstruktiivinen ajattelu on muokannut käsityksiä paitsi tekstien tulkinnasta myös viestinnästä, vuorovaikutuksesta ja oppimisesta. (Ks. esim. Jokinen, Juhila & Suoninen 1993: 18; Lehtonen 1996: 30–31; Pietilä 1995 [1991]: 11–13; Pälli 2003: 24–25, 229–230; Rauste-von Wright 1997: 19; Ridell 1994: 102–105.) Kielitieteessä samankaltaisia lähtökohtia on myös kriittisellä lingvistiikalla, diskurssianalyysillä ja keskusteluntutkimuksella.

Tekstiä kielenkäytön yksikkönä määrittää ensisijaisesti merkitys, mutta tekstin analysoiminen merkityskokonaisuutena ohjaa tarkastelun näkökulman muodon ja merkityksen suhteeseen: millaiset muodon ja merkityksen valinnat tekstissä reaalistuvat. Hallidayn (1994: xix–xx) mukaan funktionaalisen kieliopin nimityksessä ’funktionaalisuus’ merkitsee juuri sitä, että perustana on merkitys, mutta koska kyse on kieliopista, tulkinta koskee kielellisiä muotoja (ks. myös Eggins 1994: 22).

Shore (2005: 45) tarkentaa kielen ’muodosta’ puhumisen koskevan yleisesti kielen järjestäytyneisyyttä, joka näkyy kielen eri tasojen rakenteissa. Fawcett (2008: 37–39) näkee muodon ja merkityksen käsitteet vastavuoroisina: kielen merkkijärjestelmän tehtävä on muuntaa merkitykset muodoiksi ja muodot merkityksiksi. (Vrt. Langacker 1987: 12; myös Östman 2000: 70–71.) Halliday (1997: 12–13) mainitsee myös sen, et-

⁵⁰ Mainitsen tässä yhteydessä suomenkielisiä lähteitä enkä käsittele eri alojen kansainvälisiä yhteyksiä.

tä muoto mahdollistaa merkityksenannon mutta toisaalta rajoittaa merkitysten reaalisuutta. Kieli semioottisena systeeminä tekee merkityksen instantiaation mahdolliseksi, mutta samalla muotoa koskevat valinnat antavat rajat sille, miten merkitykset ovat tulkittavissa ja ymmärrettävissä.

Merkityksen dialogisuus ja sosiaalisuus ovat keskeisiä teesejä Vološinovin (1990 [1929]) ja Bahtinin (1986) esittämissä näkemyksissä. Bahtin (mts. 68–69) korostaa tekstin tulkinnassa vastaanottajan aktiivista roolia ja tekstin yhteyttä muihin teksteihin. Samoin Vološinovin (1990 [1929]: 92–93) mukaan lausuma tulkitaan yhteydessä muihin lausumiin ja kielellisen ilmauksen ymmärtämiseen liittyy aktiivinen suhde sanottuun ja ymmärrettyyn. ”Kaikki ymmärtäminen on dialogista” (mts. 125). Myös Bruner (1995: 19–23) korostaa merkityksen sosiaalisuutta. Hänen mukaansa kokemukset ovat tulkintoja konteksti- ja kulttuurisidonnaisista merkityksistä. Merkityksen osatekijöitä ovat siten intersubjektivisuus, instrumentaalisuus ja normatiivisuus. Intersubjektivisuudella viitataan merkityksen muodostumiseen vuorovaikutuksessa ja yhteisöllisesti. Instrumentaalisuutta ovat vuorovaikutussuhteen roolit, esimerkiksi toimijat, vastaanottajat ja kohteet. Normatiivisuus osoittaa kulttuurisidonnaisen merkityksen rajat. On ennustettavissa, minkälaiset ilmaukset tai toiminnot ovat mahdollisia kontekstissaan ja mitkä merkitykset ovat luonnollistuneita ja kielenkäyttäjän valintoina keskeisiä. Ajatus merkityksen konstruktivisuudesta, dialogisuudesta ja sosiaalisuudesta vaikuttaa myös genre- ja rekisteriteorian lähtökohtiin.

Funktionaalisen suuntauksen ja kognitiivisen kielentutkimuksen yhteinen lähtökohta on, että kielen käyttö ja merkitys motivoivat kieliopillisia luokkia. Merkityksiä tarkastellaan osana ihmisen kognitiota, ja kielentutkimus ottaa huomioon sen, mitä ylipäättään tiedetään kielen, mielen ja ajattelun yhteyksistä. Kielellinen merkitys on mentaalista käsitteistä mutta luonteeltaan intersubjektivista ja sosiaalista vuorovaikutusta. (Esim. Onikki 2000: 90, 96, josta viittaus Langacker 1987.) Langacker (1997: 231–232) tarkentaa kognition suhdetta sosiaaliseen ja kontekstin luomaan vuorovaikutukseen:

While I concur that language is grounded in social and contextual interaction, and that certain linguistic regularities are probably emergent rather than having direct cognitive representation, it nonetheless seems evident that speaking a language requires a vast amount of conventional knowledge that somehow has to be learned and stored by individuals.

Kognitiivisessa kielentutkimuksessa merkitys määritellään suhteessa käsitteellistämiseen ja käsiterakennelmiin, mikä on näkökulmana tärkeä tekstissä tapahtuvaa merkityksenantoa analysoitaessa. Croft ja Cruse (2004: 8) käyttävät keskeisenä käsiterakennelmiin viittaavana käsitteenä kehystä (frame⁵¹). Kehysesemantiikka on luonteeltaan ymmärtämisen ja yhdistämisen semantiikkaa: sanojen ja rakenteiden merkitys määrittyy kehyksessä, johon kielellinen yksikkö kuuluu. Croft ja Cruse (2004: 14, 40) nimitävät käsitteellistämisen prosesseja konstruoiviksi operaatioiksi (construal operations), jotka luovat käsitteelle koherentteja alueita. Kehys on siis käsitteellisen tietoisuuden koherentti alue. Langacker (1997: 237) korostaa dialogisuutta: kielellisten elementtien merkitykset muodostuvat ”neuvottelussa” kielenkäyttötilanteessa. Yksittäinen ilmaus

⁵¹ Käsite ’frame’, ’kehys’ on peräisin Fillmorelta (ks. esim. Fillmore 1977: 58). Cruse (2004) käyttää vastaavasti nimitystä ’domain’, joka on peräisin Langackerilta (esim. Langacker 1987).

aktivoi laajan käsiterakennelmien verkoston ja sen merkitysyhteydet. Tästä johtuu, ettei yksittäistä ilmausta itse asiassa koskaan käytetä eri tapauksissa täysin samoin tavoin, samassa merkityksessä. Merkitys ei ilmaise kielellisen ilmauksen suhdetta maailmaan vaan ihmisen käsityksiin maailmasta. Langacker (mts. 240) nostaa artikkelissaan esiin kontekstin merkityksen ja tarkentaa edelleen, että myös kognitiivista lingvistiikkaa määrittävät sosiaalisuus, kulttuurisuus ja kontekstuaalisuus. (Vrt. Cruse 2004: 262; Leino 1993: 50–51.) Cruse (mts. 263–264) pitää kategorioinnin konventionaalisuutta kielellisen vuorovaikutuksen edellytyksenä.

Tekstissä kehyksellä on merkittävä funktio tekstin koherenssin muodostajana ja semanttisten suhteiden osoittajana. Kehysten ja koherenssin suhdetta voi pitää dialogisena: toisaalta samaan kehykseen kuuluvat käsitteet ja kehykset suhteessa toisiinsa luovat koherenssia, toisaalta koherentti käsitteiden käyttö tekstissä tukee, vahvistaa, tarkentaa ja kehittää kuulijan tai lukijan käsiterakennelmia ja siten tulkintaan vaikuttavia kehyksiä. Kontekstuaalisuuden korostaminen ja ajatus merkityksistä käsiterakennelmina vähentävät prototyypillisyyden käsitteen merkitystä. Konteksti rajaa aina käytetyn ilmauksen merkityksen prototyypistä tarkemmaksi.

Crusen (2004: 11–13, 20) mukaan merkitysten tulkinnasta kontekstissaan seuraa, ettei merkitys pysy samana vaan vaihtelee käytön mukaan. Lauseessa merkitys muodostuu siten sanojen merkityssisällöstä ja niiden kieliopillisesta järjestäytymisestä. Cruse (mts. 127) esittää, ettei erillistä semantiikan tasoa tarvita, koska kaikki se, mitä tarvitaan kieliopilliseen rakenteeseen, sisältyy käsiterakennelmiin. Syntaktiset rakenteet liittyvät siis suoraan käsiterakennelmiin. Näkemykseen sisältyy ajatus todellisesta muodon ja merkityksen ykseydestä. Lemke (1988: 158–159) pitää tärkeänä yhteyttä tekstin rakentumisen, muodon, ja sosiaalisten käytäntöjen rakenteiden välillä. Hän korostaa funktionaalisen teorian lähtökohtana sitä, että puhuttu ja kirjoitettu teksti syntyvät yhteisön sosiaalisissa käytännöissä. Merkitysten tulkinta on siten sekä tekstin muodon että sosiaalisten käytäntöjen rakenteiden analyysia. Siksi käsitteen 'tekstin merkitys' käyttö edellyttää tekstin vastaanottamiseen liittyvää sosiaalista konventiota.

Kieltä tulkitaan merkityssysteminä, joka reaalistuu tekstissä kielellisinä muotoina ja rakenteina. Osien merkitys selittyy suhteessa niiden tehtävään kielen järjestelmässä. (Halliday 1994: xiv.) Teksti on tuotettu tiettyyn tarkoitukseen, joten sillä on yhteisössä vuorovaikutuksellinen funktio. Vuorovaikutus on merkitysten luomista konteksteihin. Tekstin analysoiminen ja tulkitseminen ovat siis sen erittelyä, miten tekstiä rakennetaan semanttisesti käyttöä varten. Käytännössä on kyse tekstistä tulkittavista useista merkityksistä, ei yhdestä merkityksestä, joka tekstissä siirtyisi tuottajalta vastaanottajalle. Teksti on nähtävä sekä prosessina että tuotteena, ja tekstianalyysi kohdistuu sekä muotoon että merkitykseen. Jos muoto muuttuu, myös merkityspiirteissä on eroja. (Eggins 1994: 11; Fairclough 1997: 79–80; Halliday 1985: 10–12.)

Käsitteellisyyden ja tulkintakehysten korostaminen kielellisen merkityksen analyysissa näkyy hahmottamisen eri puolina. Kyse on hahmottamisen ja konstruoinnin ulottuvuuksista. Langacker (1987: 116–117) nimeää lauserakenteisiin ja sananvalintaan vaikuttaviksi ulottuvuuksiksi valinnan, perspektiivin ja abstraktiotason⁵², joiden määrittelyssä näkyy merkityksen eri puolia samaan tapaan kuin funktionaalisessa analyysissa.

⁵² Langackerin käyttämät nimitykset ovat 'selection', 'perspective' ja 'abstraction'. Suomenokset 'valinta', 'perspektiivi' ja 'abstraktio(taso)' Leino 1993: 51 ja Onikki 2000: 102.

Valinta rajaa sitä, mitä puolia asiasta tai tilanteesta käsitellään, perspektiivi viittaa käsittelyn näkökulmaan ja abstraktiotaso siihen, millä tarkkuustasolla asia tai tilanne kuvataan. (Ks. Leino 1993: 51–53 ja Onikki 2000: 101–103.)

Rahtu (2006: 19) on ironiaa tutkiessaan lähtenyt siitä, että tulkintaa tutkimalla saa käsityksen myös tuottajan intentiosta. Merkityksen tutkiminen tulkinnan avulla ei siis ohita tuottajan intentiota vaan tarjoaa eri näkökulman. Tulkinnassa on mukana samaisumista, koska tulkitsija päättelee merkityksen omasta näkökulmastaan, sen tiedon ja kokemuksen varassa, joka hänellä on kyseisenlaisesta intentiosta.

Pietilä (1995 [1991]: 15–16) pohtii merkitysten tulkintojen riippuvuutta tulkitsijasta. Koska merkitykset ”syntyvät tekstin ja tulkitsijan kohdatessa”, tulkitsijan näkökulmat ja analyysitaidot vaikuttavat siihen, mitkä merkitykset tulkinnassa aktualisoituvat. Esimerkiksi tv-uutisten vastaanotto (katselutilanteessa) on merkityksenannon näkökulmasta hyvin erilainen verrattuna ns. tutkijaluentaan, jossa tutkija analysoi ja tulkitsee tekstien merkityksiä.

Tulkinta on prosessina hermeneuttinen: tekstin kokonaisuus ymmärretään osiensa kautta, ja osia tulkitaan suhteessa kokonaisuuteen (Kakkuri-Knuuttila & Ylikoski 1999: 30). Tekstien tutkimus pohjaa tutkijaluentaan, josta saatujen käsitysten varassa voidaan esittää tulkintoja tekstistä luettavissa olevista merkityksistä. Tulkintaa voi toimintana pitää neuvotteluna tekstiin kirjoittuneiden merkitysten kanssa, ja merkitysten analyysissä on hyväksyttävä prosessimaisuus ja variaatio. Tekstin tulkintaan vaikuttavat varioivasti kaikki merkityksenantoa ja vuorovaikutusta ylläpitävät tekijät. Esimerkiksi aineistooni kuuluvia selkotekstejä analysoin selkoviestinnän rekisteriin kuuluvina ja selkouutisen tekstilajia edustavina. Tulkitsen merkityksiä sosiaalisten käytänteiden ja tekstin muodon ja merkitysten yhteyksinä.

Tekstin merkitysten tulkintaan vaikuttaa keskeisesti se, millainen käsitys tulkitsijalla on merkityksestä. Tässä työssä lähtökohtana on dialogisuus: teksti on osa kieliyhteisön tekstien ketjua, jolle yhteisyyttä luovat käyttötilanteet. Merkityksen tulkinta on prosessi, jossa tulkitsija on aktiivisessa roolissa. Merkityksillä on kognitiivinen perusta, jossa keskeisiä ovat käsiterakennelmat ja kehykset. Merkitys on sosiaalista, se rajautuu ja määrittyy kulttuurisesti ja kontekstiehtoisesti. (Vrt. edellä viittaukset Bahtin 1986, Bruner 1995, Croft & Cruse 2004, Cruse 2004, Eggins 1994, Halliday 1987 [1978], Hasan 1996, Langacker 1997, Lemke 1988 ja Vološinov 1990 [1929].) Eri suuntaukset painottavat merkityksenannossa eri piirteitä, mutta yleisimmin korostetaan merkityksen konstruktivistista luonnetta. Tulkinta on käsitteellistämistä, käsiterakennelmien hahmottamista ja suhteuttamista toisiinsa.

3.6 FUNKTIONAALINEN TULKINTA

Tutkimukseni peruskysymyksiä ovat tekstien merkitysten analysoiminen ja aineiston tekstien merkityksenannon erot. Lähestymistapani on funktionaalinen, joten pidän kielen käyttöä ensisijaisena ja tekstejä kielen käytön yksikköinä. Merkityskäsitykseni nojaa kognitiiviseen kielentutkimukseen: merkitys on mentaalista käsitteistämistä mutta

luonteeltaan intersubjektivistista, sosiaalista ja kontekstuaalista (ks. tarkemmin luku 3.5). Tulkinta on konstruktio tekstin merkityksistä.

Funktionaalisen lähestymistavan vastakohtana voidaan pitää ns. formalistista suuntausta, jossa kieli kuvataan abstraktiksi muotojärjestelmäksi ja jossa tutkimuksen kohteena on se, miten kieli on rakentunut, millainen sen muotojärjestelmä on ja millaisen koodin se muodostaa. Funktionaalinen suuntaus taas tutkii ensisijaisesti sitä, miten kieli toimii sosiaalisen vuorovaikutuksen välineenä ja miten kieltä käytetään. Tarkastellaan kielenkäyttäjien tekemien valintojen systematiikkaa ja tapoja tuottaa merkityksiä. Tutkimusote on tekstilähtöinen, ja huomio kiinnittyy ensisijaisesti merkityksiin ja niiden kautta muotoon. Funktionaalisuus ei ole yhtenäinen teoria, vaan se luo tietynlaisen tavan lähestyä kieltä. Tutkimussuuntien erot näkyvät tarkastelun näkökulmissa: jos tarkastellaan ensisijaisesti kielen rakennetta, ei välttämättä kiinnitetä huomiota tekstin funktionaalisuuteen. Tutkimusote ei siis voi olla samanaikaisesti sekä formalistinen että funktionaalinen. (Martin 1992: 3; Luukka 2000: 135–138, 142–143.)

Funktionaalinen näkökulma korostaa kielenkäytön vuorovaikutuksellisuutta, joten tekstiä tulkitaan merkityksenannon näkökulmasta. Vastakohtana strukturalistiselle ajattelulle tekstin, puhutun tai kirjoitetun, ajatellaan olevan merkityksiä luova ja funktionaalinen, eli sillä on sekä tuottajalle että vastaanottajalle käyttötarkoitus. Tekstejä tarkastellaan merkityskokonaisuuksina, jotka ovat tarkoituksenmukaisia tietyissä tilanteissa, tietyissä konteksteissa käytettyinä. (Halliday 1994: xiii–xiv.) Halliday ja Matthiessen (2004: 21–24) korostavat kieliopin keskeistä asemaa: kielen merkitykset luodaan kieliopillisilla rakenteilla, jotka muodostavat systeemisen verkoston. Rakenteissa reaalistuvat kielenkäyttäjän tekemät valinnat kielen systeemisinä piirteinä. Tekstin analysoimisen tavoitteena on osoittaa, miten teksti funktionaalisesti rakentuu kontekstissaan. Analyysin tarkoituksena on tekstien, kielen järjestelmän ja kielellisten rakenteiden suhteiden tulkinta.

Kieli ei ole pelkkä merkkijärjestelmä, vaan kielen systeemi on merkityksenannon potentiaali⁵³, joka reaalistuu teksteinä. Teksti edustaa systeemiä ja on siten sen instantiaatio. Kielioppi on samalla sekä kielen systeemin että tekstin kielioppi. Halliday (esim. 1996b: 30) on verrannut systeemiä 'ilmastoon' ja tekstejä analogisesti 'säätötilaan'. Ilmasto ja säätila eivät ole toisistaan riippumattomia vaan saman asian kaksi eri näkökulmaa. 'Ilmasto' on nimityksenä abstraktimpi ja teoreettisempi, ja ilmastoa tarkastellaan pitkän ajanjakson ilmiönä. Säätila on lyhyen aikavälin reaalistuma ilmastosta. Ilmasto on potentiaali, säätilan "teoria", josta eri säätilat kehkeytyvät. (Vrt. nimityksiä 'ilmastonmuutos' ja 'säätilan muutos'.) Kielen systeemi ei siis ole kaikkien mahdollisten tekstien summa vaan kielen teoreettinen taso (Halliday & Matthiessen 2004: 26–27).

Teksti on merkityksen yksikkö, ja merkitykset todentuvat tekstissä valintoina. Tekstianalyysissa perustana on kielioppi eri tasoinen. Analyysi, jossa ei oteta huomioon muodon ja merkitysten yhteyttä ja joka ei pohjaa kielioppiin, ei ole varsinaista tekstianalyysia vaan tekstin kuvailua. Funktionaalisuus siis tarkoittaa sitä, että tarkastellaan ensisijaisesti merkityksiä, mutta koska kyse on kieliopista, tulkinnan kohteena ovat kielelliset muodot. (Halliday 1994: xv–xvii, xx.) Fawcett (2008: 36–39) lähtee Hallidayn

---

⁵³ Halliday (1997: 7) on lisännyt, että kieli on oikeastaan merkityspotentiaalinen potentiaali, ei pelkkä merkityspotentiaali.

tapaan siitä, että kieli on merkityspotentiaali. Fawcett puhuu kuitenkin sekä merkityksen että muodon potentiaaleista, jotka reaalistuvat kielellisinä valintoina tekstissä⁵⁴. Tarkastelun keskiössä ovat tekstilauseet, joita koskevat muotoon kohdistuvat valinnat. Ajatus muodon ja merkityksen potentiaaleista ja niitä koskevista valinnoista kuvaa myös kielen vaihtelua.

Analyysin kohteena voi olla se, miten kieltä käytetään yksittäisessä tekstissä tai mikä on tyypillistä tietyn tekstilajin kielenkäytölle, mutta olennainen on myös kielen systeemiin liittyvä, abstraktia tasoa koskeva kysymys, miten kieli on jäsentynyt käyttöä varten (Eggins 1994: 11). Systemis-funktionaalisen teorian mukaan kieli nähdään äärettömän laajana resurssina, jonka avulla tuotetaan kieliyhteisössä rajallinen määrä tekstejä. Kielessä on rinnakkaisia vaihtoehtoja ja esimerkiksi metaforisuutta. Kielelliset kategoriat eivät ole tarkkarajaisia, joten kielen kuvaukseen liittyy tulkintaa ja kompromisseja. Kieli on kehittynyt vuorovaikutuksessa ja käyttöä varten, joten sille on tyypillistä varioivuus. (Halliday 1997: 4–6; ks. Luukka 2002: 99–100.)

Funktionaaliseen kielioppiin sisältyy näkemys merkityksenannosta ja kielellisten valintojen variaatiosta. Ilmaisutavoissa on rinnakkaisia ja tavallaan vaihtoehtoisia muotoja, jotka ovat merkitykseltään ja funktioltaan lähellä toisiaan. Tulkinnalle ja tekstien vertailulle tarjoaa mielenkiintoisen asetelman se, millaisiin ratkaisuihin tekstin eri versioissa päädytään. Tarkastelun lähtökohtana on se, että tietyt selkotekstien ja lähtötekstien erot ilmentävät keskeisiä tekstien merkityksenannon eroja, joten tekstit eroavat toisistaan myös metaforisten muotojen käytössä. Kun tekstin ymmärrettävyys mukautettaessa pyritään maksimoimaan, suositaan semanttisia ja leksikkokieliopin valintoja, jotka mielletään selkeiksi ja vastaanottajan tekemää analyysia ja tulkintaa tukeviksi.

Hallidayn (1994: 341–343) mukaan kieliopilliset kategoriat voivat olla luonteenomaisessa, tyypillisessä käytössä, jolloin muoto ja merkitys kongruoivat ja suhde on tunnusmerkitön. Metaforisuus taas on merkitysten ilmaisemisen variaatiota ja ilmiönä keskeisesti leksikkokielioppiin kuuluva. Kielen kongruenttien ja metaforisten ilmaistapojen tunnistaminen kuuluu kielikykyyn. Kongruentti ilmaus ei kuitenkaan ole metaforiseen nähden ensisijaisempi tai yleisempi, eikä sitä voi pitää kielenkäytön normina. Voi kuitenkin sanoa, että kongruentisti käytettyinä muotoryhmien väliset erot ovat suurimmat mahdolliset. Leksikkokielioppiin kuuluu aina merkityksenmuodostamisen tapana kongruentti muoto, mutta sen rinnalla voi olla metaforisia muotoja. Kongruoivassa käytössä toimintaa, tapahtumista ja prosesseja ilmaistaan ensisijaisesti verbeillä. Konjunktioilla ilmaistaan lauseiden tai konstituenttien välisiä suhteita (esimerkiksi syy- ja seuraussuhteita, ehtoa tai vastakohtaa), adjektiiveja käytetään kuvailuun ja substantiivit nimeävät tarkoitteita. Tunnusmerkittömässä käytössä muoto vastaa tehtävää tekstissä. Tunnusmerkistä käyttöä taas on se, että muodon ja merkityksen suhde on inkongruentti, jolloin muodostuu ns. kieliopillinen metafora. Metafora on merkitykseltään abstraktimpi ja semanttisesti yleisemmällä tasolla kuin kongruentti ilmaus. Tyypillistä metaforista käyttöä on esimerkiksi se, että tekemistä ilmaistaan substantiivilla. (Ravelli 1988: 133–134; ks. myös Karvonen 1991: 149–150.)

Kielen merkityspotentiaalissa kongruentit muodot ovat keskeisiä ja perustavia esimerkiksi seuraavista syistä: ne ovat kehittyneet kieleen ennen metaforisia, lapset oppi-

---

⁵⁴ Fawcett käyttää Hallidayn tapaan käsitettä 'instantiaatio'.

vat kongruenteja muotoja ennen vastaavia metaforisia ja kongruenteilla muodoilla voidaan tekstissä pohjustaa metaforisia ilmaisutapoja, mikä ilmentää eri muotojen esiintymisjärjestystä (Halliday & Matthiessen 2000: 235). Shore (1992: 178–179) pitää kongruenttien muotojen keskeisinä piirteinä yksinkertaisuutta ja selkeyttä, ei niinkään tyypillisyyttä. Systeemis-funktionaalisen kieliopin ansio on se, että metaforisuus laajennetaan koskemaan sanaston lisäksi kieliopillisia ilmiöitä.

Typologisesti tarkastellen kieliopilliset metaforat ovat esimerkkejä kielen kompleksisuudesta. Kielen rakenteeseen kuuluu tunnusmerkkisiä ja tunnusmerkittämiä muotoja, jotka edustavat erilaista kompleksisuuden astetta. (Ks. Kusters 2008: 4–5.) Kompleksisuus määritellään suhteellisen arvioiden ilmaisutapaa tietyn kielenkäyttäjien ryhmän kannalta. Miestamo (2008: 33–34) tarkastelee kompleksisuutta myös muotojen ja merkitysten kautta. Kielen kompleksisuutta lisää se, että kieliopillisia merkityksiä koodataan useilla eri muodoilla eikä kieliopillisessa järjestelmässä päde ajatus yhden merkityksen ja yhden muodon periaatteesta. Selkoistettaessa pyritään vähentämään rakenteellista kompleksisuutta ja käyttöön otetaan kongruenteja muotoja, jotka tunnusmerkittöminä kielellisinä valintoina yhdistävät merkityksen yksinkertaisempaan muotoon. Esimerkiksi nominaalilauseke muokataan finiittilauseeksi, jossa kielelliset kategoriat ovat tunnusmerkittömässä käytössä (ks. tarkemmin luku 5.1).

Metaforisuutta lähestytään yhtenä analogian muotona (Aristoteles 2007 [1967]: 55; myös Perelman 1996: 135–136; Itkonen 2005). Itkonen (mts. 41) lähtee siitä, että ajatus metaforisesta merkityksestä edellyttää ei-metaforisen, kirjaimellisen (literal) merkityksen olemassaoloa. Tämä peruslähtökohta unohtuu, jos kaikkea merkitystä pidetään metaforisena. Myös Onikin (1992: 37) mukaan metafora on merkitysten välinen luokittelusuhte. Kyse ei ole identtisuudesta vaan samankaltaisuudesta, ja metafora on siksi yksi analogian muoto. Mielestäni analogisuus on myös kieliopillisen metaforan lähtökohta. Erilaisista merkityksenmuodostamiseen liittyvistä ja tekstuaalisista syistä puhuja valitsee tietyn kieliopillisen muodon. Kongruentti muoto ja vastaava metaforinen ilmaus ovat tunnistettavissa toistensa varianteiksi. Tällöin otetaan huomioon sekä ilmausten merkitysten että funktioiden analogisuus.

Halliday ja Matthiessen (2000: 233) vertailevat kieliopillista ja leksikaalista metaforaa. He näkevät kummassakin taustalla saman metaforisen merkityksenmuodostamisen strategian. Yhteisenä piirteenä he pitävät esimerkiksi sitä, että kummassakin tapauksessa metaforisuus on vaikutusalueeltaan laajempi kuin yhtä ilmausta koskeva. Metaforisuudesta voi tulla tekstin ominaisuus, jolloin tekstissä on useita samaan aihepiiriin kuuluvia leksikaalisia metaforia (esimerkiksi sota-aiheiset kielikuvat urheilu-uutisessa). Kieliopilliset metaforat voivat samoin olla tyypillisiä tietynalaisille teksteille tai tekstilajeille. Halliday ja Matthiessen (mts. 240, 353) pitävät niitä ominaisina esimerkiksi tieteelliselle ja tekniikan alan kielenkäytölle sekä virkateksteille. Metaforisia rakenteita on toisaalta hyödynnetty teknisten termien luomisessa, ja toisaalta tiivistämällä asia nominaalisiksi rakenteiksi voidaan muokata abstraktin tekstin informaatorakennetta ja vaikuttaa argumentin rakentumiseen.

Kieliopilliset metaforat laajentavat merkityksenmuodostamisen tapojen valikkoa, ja niillä on tekstissä leksikaalisia, syntaktisia ja tekstuaalisia vaikutuksia. Kongruentti muoto ja kieliopillinen metafora eroavat sekä muodoltaan että osin merkitykseltään, ja käyttö on kontekstisidonnaista. Eri muodot eivät siis ole toistensa vapaita variantteja.

Merkittävä käytön ero on se, että kongruentit muodot ovat tyypillisempiä puhutulle ja metaforiset kirjoitetulle kielelle. (Halliday & Matthiessen 2000: 227, 238.) Halliday ja Matthiessenin (2004: 626) mukaan metaforisia merkityksiä kehittyi sen vuoksi, että kielen merkityspotentiaali voi näin kasvaa. (Vrt. muodon potentiaali, Fawcett 2008: 39.)

Ravellin (1988: 134–137) mukaan metaforisen ja kongruenttien rakenteen suhde on sellainen, että semanttinen valinta on jokseenkin sama, mutta se toteutuu leksikkokieliopissa eri tavoin. Erilaisilla ilmauksilla on systeeminen merkityssuhde, jonka esiintymien valintaan vaikuttavat sekä kontekstipiirteet että tekstuaaliset seikat. Kieliopilliseen metaforaan sisältyy metaforisten piirteiden ohella vastaavan ilmauksen kongruentteja piirteitä (Halliday & Matthiessen 2000: 283). Halliday (2002 [1987]: 348) tähdentää myös sitä, että kieliopillisten metaforien käyttö ei ole osoitus tekstin tekemisestä vaikeaselkoisemmaksi ja epäselväksi, vaan ilmaisutavan avulla voidaan muokata lauseen informaatorakennetta. Halliday (esim. 1985: 321) jakaa metaforat merkityksen ja vaikutusalan mukaan ideationaalisiin ja interpersoonaisiin, joista kummallakin on tekstuaalisia vaikutuksia.

3.7 MERKITYKSEN METAFUNKTIOT

Systeemis-funktionaalissa kieliopissa kieli systeeminä jaetaan kolmeen tasoon: semanttiseen (merkitys), leksikkokieliopin (syntaksi, morfologia ja sanasto) ja fonologiseen (äännetaso). Jokainen taso muodostaa valintojen verkoston, joka reaalistuu tekstissä tiettyinä muotoina ja merkityksinä. Leksikkokielioppi yhdistää kaksi muuta tasoa ja tavallaan tekee ne näkyviksi tekstinä, joka puolestaan muodostuu tekstissä muotonsa saavista lauseista. Leksikkokieliopista ja semanttisesta tasosta voi puhua sisällön tasona ja äännetasosta ilmauksen tasona. Kielenkäyttö on systeemisten valintojen ilmentymistä tekstissä, vaikka ei voikaan sanoa, että kielenkäytön tuloksena olisi aina teksti. Merkityksenannossa kokemukset ja vuorovaikutussuhteet muuntuvat merkityksiksi ja muodostavat semanttisen tason. Merkitykset puolestaan näkyvät kielellisinä valintoina ja muodostavat leksikkokieliopin tason. (Halliday 1987 [1978]: 128–129; Halliday & Matthiessen 2004: 24–25.)

Edellä kuvattu asetelma herättää kysymyksen systeemin ja yksittäisen tekstin suhteesta⁵⁵. Systeemi ja teksti nähdään eri perspektiiveinä instantiaatioon (Halliday & Hasan 2000: 206). Lemke (2000: 222) huomauttaa myös, ettei tekstiä voi tarkastella pelkkänä valmiina merkityskokonaisuutena, vaan on otettava huomioon intertekstuaalisuuden näkökulma, se miten tekstin merkityksiin vaikuttaa toinen teksti. Hän korostaa merkityksenannon dynaamisuutta:

The choices are not the same once the sequence has progressed to some particular point in the making of a text; the choices made up to now influence the possible sequences that can follow, and do so on multiple scales. Neither lan-

⁵⁵ Systeemis-funktionaalinen kielioppi ei käsittele systeemiä ja käyttöä samaan tapaan erillisinä kuin Saussuren strukturalistisessa teoriassa käsitteillä 'langue' ja 'parole' tai Chomskylla 'kompetenssi' ja 'performanssi' (Halliday & Hasan 2000: 202; Lemke 2000: 221).

guage not text is ever truly a synchronic phenomenon; both are dynamic in nature. (Lemke 2000: 222.)

Merkityksen tasoa käsitteellistetään kolmella metafunktiolla, ideationaalisella⁵⁶ interpersoonaisella ja tekstuaalisella (Halliday 1987 [1978]: 128). Metafunktioittainen tarkastelu erittelee kielen viestinnällisiä tehtäviä. Ensinnäkin kielellä nimetään ja kuvataan, luodaan sisällöllinen aspekti, jota voidaan tarkastella tekstin ideationaalisena metafunktiona. Näkökulmana on siis se, miten kieli konstruoi kokemuksia. Interpersoonainen metafunktio puolestaan antaa kuvaa siitä, millaista vuorovaikutusta teksti ylläpitää, miten kielellä ilmaistaan ja ylläpidetään sosiaalisia suhteita, luodaan vuorovaikutusta. Kolmanneksi tarkastellaan tekstin tekstuaalista rakentumista: miten teksti toimii kokonaisuutena, kielellisenä viestinä. Tekstuaalisen metafunktion keinoin luodaan kielellisiä edellytyksiä kahden muun metafunktion merkitysten reaalistumiselle. Merkitysten analyysi on kieliopin eri tasojen ja metafunktioiden näkökulman yhdistämistä. (Halliday 1994: xiii; Matthiessen 1995: 20–21, 26; Halliday & Matthiessen 2004: 29–31.)

Interpersoonaisen metafunktion avulla analysoidaan tekstistä sitä, millaisissa rooleissa tekstin tuottaja (puhujaja tai kirjoittaja) ja vastaanottaja (kuulija tai lukija) ovat, ja toisaalta sitä, miten puhujaja suhtautuu sanomaansa ja mitä kielellisiä keinoja hän käyttää. Tekstin tuottaja määrittää oman roolinsa viestijänä ja edellyttää vastaanottajalta tietynlaista asemointia viestiin nähden. Jos puhujaja esimerkiksi esittää kysymyksen ja on näin tietoa pyytävän roolissa, vuorovaikutuksen onnistuminen edellyttää, että kuulija on vastaajan roolissa ja mahdollisesti antaa pyydetyn tiedon eli vastaa kysymykseen. Tekstejä tarkastellaan vuorovaikutuksena, joten kyse on sekä viestin tuottajan että vastaanottajan toiminnasta ja rooleista. (Halliday & Matthiessen 2004: 106–107.)

Tekstin analysoinnin näkökulmana etenkin interpersoonainen metafunktio eli vuorovaikutusmetafunktio pitää yllä ajatusta tekstistä toimintana. Vuorovaikutuksen kielellinen analyysi paljastaa tekstiin rakentuvan sosiaalisen todellisuuden, osapuolten roolit ja identiteetit (Hiidenmaa 2000: 173–174). ”Interpersonaalinen⁵⁷ metafunktio kattaa siis kaiken sen kielenkäytön, joka mahdollistaa sosiaalisen yhdessäolon ja itseilmaisun” (Luukka 2002: 103). Tekstissä vuorovaikutusmetaforaan kuuluu merkityspiirteitä, jotka ilmentävät tekstin funktiota käyttötilanteessaan ja jotka liittyvät näkyvimmin puhujan kirjoittamiseen tekstiin. (Halliday & Matthiessen 2004: 106–107; Heikkinen 1999: 213.)

Shore (1992: 36) jakaa interpersoonaisen metafunktion merkityspiirteet vuorovaikutukselliseen merkitykseen ja asennemerkitukseen. Vuorovaikutuksellisuus viittaa puhujan ja vastaanottajan suhteisiin ja rooleihin, asennemerkityksiin kuuluu erityisesti puhujan suhtautuminen sanomaansa. Interpersoonaisia merkityksiä syntyy esimerkiksi sanottavan varmuusasteen ja totuudellisuuden, useuden ja todennäköisyyden kommen-

---

⁵⁶ Ideationaalinen metafunktio sisältää eksperientiaalisen ja loogisen suhteen (Halliday 1987 [1978]: 128). Eksperientiaalinen merkitys viittaa asioihin, joista puhutaan, looginen merkitys sisältää niiden välille kielellisesti luotuja suhteita (ks. Shore 1992: 37). Käytän tutkimuksessani ideationaalisen metafunktion käsitettä enkä tee jakoa eksperientiaaliseen ja loogiseen.

⁵⁷ Luukka käyttää muotoja ’interpersonaalisuus’ ja ’interpersonaalinen metafunktio’.

toimisesta sekä tekemisen pakollisuuden tai mahdollisuuden ilmaisemisesta. (Käsittelen selkotekstien interpersoonaisia erityispiirteitä luvussa 4.)

Ideationaalisen metafunktion merkityksenannossa keskeistä on käsitteellistäminen. Kielellä luodaan käsitteitä, määritellään niitä, esitetään niiden taksonomioita, osoitetaan käsitteiden välisiä suhteita, nimetään toiminnan prosesseja ja luodaan metaforisia merkityksiä. Ideationaalisen metafunktion avulla kielestä analysoidaan leksikkokielopin keinoin konstruoitua kokemusmaailmaa, sen luomaa mentaalista kuvaa. (Halliday & Matthiessen 2004: 29.) Ideationaalisten merkityspiirteiden analyysi on tekstin sisällöllistä kuvausta. Shoren (1992: 36) mukaan kyse on siitä, mitä perinteisesti on pidetty semantiikkana, siitä miten kieli kanavoi ihmisen ulkoista ja sisäistä kokemusmaailmaa. Hiidenmaa (2000: 174–175) korostaa analyysin konstruktiivisuutta: teksti luo tulkinnan maailmasta, ja se voi jäsentää todellisuutta uudella tavalla ja luovasti. Jokainen tulkinta on tavallaan uusi tekstin ja vastaanottajan kohtaaminen. Tarkastelun kohteena on se, mitä tekstin maailmaan kuuluu; millaisia tarkoituksia, toimintoja ja toimintoja tekstiin sisältyy ja minkälaiset suhteet niiden välillä vaikuttavat.

Interpersoonaiseen ja tekstuaaliseen metafunktoon verrattuna ideationaaliseen liittyy selvemmin referentiaalisuus (Martin 1992: 93). Halliday ja Matthiessen (2004: 29, 169, 363) puhuvat lauseen representaatiosta ilmentämässä merkitysten konstruoimista kielessä. Tämä näkyy etenkin nimeämisessä ja tekstiin sisältyvien prosessien luokittelussa. Ideationaalisen metafunktion eri puolia ilmentää jako eksperientiaaliseen ja loogiseen, joista ensimmäinen viittaa käsitteellistävään funktioon ja jälkimmäinen esimerkiksi lauseiden välisiin suhteisiin. Eksperientiaalisuus on kokemuksen representoimista merkityksinä. Kieliopillisina käsitteinä keskeisiä ovat kielen transitiivisuussysteemin konstruoimat prosessityypit, jotka antavat yleiskuvan tekstin semanttisesta rakentumisesta. Eri prosesseilla tehdään siis ero ihmisen sisäisten kokemusten, toiminnan ja ulkoisten tapahtumien välille sekä luokittelevien prosessien välille. Halliday (1994: 106–107) nimeää päätyypeiksi materiaalisen, mentaalisen ja relationaalisen prosessin. Materiaaliseen kuuluu tekemisen prosesseja, mentaalinen on tuntemisen tai kokemuksen ja relationaalinen olemisen prosessi⁵⁸. Kolmen päätyypin lisäksi voi nimetä eksistentiaalisen prosessityypin, joka semanttisesti jää relationaalisen ja materiaalisen väliin, behavioraalisen prosessin, jossa on piirteitä materiaalisesta ja mentaalista, sekä verbaalisen prosessin relationaalista ja mentaalista prosessia yhdistävänä alatyypinä. Eri prosessityypit eivät kuitenkaan ole tarkkarajaisia kategorioita, vaan niissä on prototyyppiä ja vähemmän tyypillisiä esimerkkejä. (Ks. myös Shore 1996: 240.)

Tekstin prosesseja analysoimalla nimetään ja luokitellaan sitä, millaisia merkityksiä tekstillä luodaan ja minkälaista 'tekemistä' tekstiin sisältyy. Transitiivisuussysteemin mukaiset prosessit reaalistuvat lauseina: ne muodostavat kokonaisuuksia, joiden osatekijöitä ovat itse prosessin erityinen semanttinen luonne, prosessiin osallistujat ja prosessin olosuhteet (mm. ajan, paikan ja tavan ilmaukset). (Halliday & Matthiessen 2004: 170.) Merkityksen kannalta on olennaista, millaiseksi kuulijat tai lukijat prosessin hahmottavat ja tulkitsevat, keitä prosessiin osallistuu, millaisissa rooleissa osallistujat

---

⁵⁸ Kyseinen ryhmittely on perusteiltaan samanlainen kuin Pajusen (2001: 55–57) esittämä jako verbien A- ja B-luokkiin. A-verbrit ilmaisevat konkreettista tilaa, tekoa, tapahtumaa ja liikettä, B-verbrit mentaalitilaa, -tekoa ja -tapahtumaa, joihin liitetään myös puheakti ja kielellinen kommunikaatio.

ovat ja millaisissa olosuhteissa prosessi tapahtuu (vrt. Karvonen 1995: 112–113). (Käsitteiden selkotekstien ideationaalisia erityispiirteitä luvussa viisi.)

Tekstuaalisen metafunktion näkökulmasta tekstiä tarkastellaan viestinä, jonka muotoutumista ilmentää erityisesti lauseiden temaattinen rakentuminen, teemankulku ja informaatorakenne. Tekstuaalinen metafunktio mahdollistaa ideationaalisen ja interpersoonaisen merkityksenannon ja kielellistämisen luomalla koherenssia ja osoittamalla lauserakenteeseen kuuluvien osien väliset suhteet. Lause muotoutuu tekstuaalisesti tarkoituksenmukaiseksi ja kontekstiinsa sopivaksi. (Halliday & Matthiessen 2004: 30; Eggins 1994: 273.) Matthiessen (1995: 22) korostaa tekstuaalisen metafunktion osuutta kielen instantiaatiassa, systeemin reaalistumisessa tekstiksi:

Since text is a process of instantiation, we can further understand the 'guidance' as guidance in constructing instantial ideational and interpersonal systems. We can consider guidance from the listener's point of view (which is 'projected' by the speaker in her/his textual choices).

Tekstin temaattisia merkityspiirteitä tarkastellaan lausetasolla, koska lauseesta määriteltävät osat teema ja reema ilmentävät koko tekstin tematiikkaa. Tekstuaalinen metafunktio ilmentää muiden merkityksenantoa ja osoittaa leksikkokieliopin, erityisesti sanajärjestyksen, keinoin tekstin käsiterakennelmia ja käsitteiden välisiä merkityssuhteita (vrt. Matthiessen mts. 20). Lyons (1996: 154) erottaa lauseen temaattisen merkityksen propositionaalista. Jos lauseita koskevat samat totuusehdot, niitä voi pitää propositionaaliselta merkitykseltään samoina, mutta lauseesta voi muodostaa eri variantteja, joilla on erilainen temaattinen merkitys. Temaattinen merkitys määräytyy Lyonsin mukaan kontekstuaalisena ja ilmentää puhujan valintaa siitä, mikä lauseen aihe tai lähtökohta on. Tekstuaalisuus on semanttisesti ajatellen tekstin yhtenäisyyttä. Siksi koherenssi, teemankulku ja informaatorakenne ovat keskeisiä tekstuaalisen metafunktion merkityksenannossa, ja ne kytkeytyvät ilmaisuissa ja rakenteissa toisiinsa.

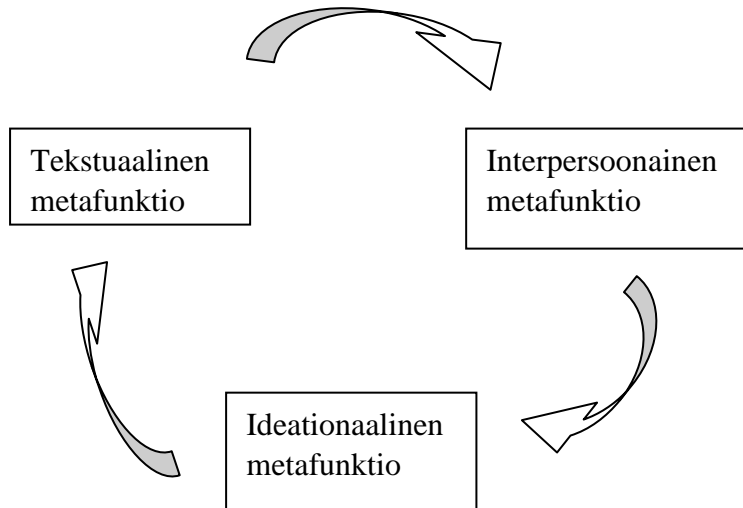
Tekstin tuottajan tai vastaanottajan tulkinta tekstistä on semanttisen yhtenäisyyden, koherenssin, analyysia. Egginsin (1994: 87–88) mukaan koherenssi ja tekstiys arvioidaan suhteessa kontekstiin ja koheesiolla tarkoitetaan tekstinsisäistä järjestyneisyyttä ja yhtenäisyyttä muodostavia keinoja, ns. semanttisia sidoksia. Eggins erottaa tilanteisen eli suhteessa rekisteriin syntyvän koherenssin ja tekstilajiin perustuvan koherenssin. Teksti on tietyssä rekisterissä koherentti, kun kaikki lauseet on yhdistettävissä kyseisen rekisterin alan, osallistujaroolien ja ilmenemismuotojen piirteisiin. Tekstilajiin perustuva koherenssi edellyttää yksittäisen tekstin tunnistamista tiettyyn genreen kuuluvaksi. Rekisteriin ja tekstilajiin perustuva koherenssi ohjaa vastaanottajaa ja luo odotustasoa tekstin tulkinnalle ja arvioinnille.

Metafunktioiden eri näkökulmat näkyvät lauseen tasolla niin, että esimerkiksi aktiivisessa toimintalauseessa lauseenalkuista tekijää ilmaiseva jakso olisi tekstuaalisesti ajatellen teemaosa, joka ilmentäisi lausetta viestinä. Teema on lauseen lähtökohta, joka kertoo kirjoittajan valinnoista. Kun tarkastellaan lausetta ilmentämässä vuorovaikutusta, interpersoonaisia merkityksiä, lauseenalkuinen jakso on usein subjekti, jonka vaikutus näkyy lauseessa. Ideationaalisesti lauseesta tarkastellaan sitä, miten nimetään ja konstruoidaan puhujan kokemuksia. Lauseen alun konstituentti on toimija, joka on mukana lauseen verbin määrittämässä prosessissa. Merkityksen kolmijako metafunkti-

oihin ei ilmennä vain lausetason merkitysnäkökulmien eroja vaan ne ovat ominaisia kielen koko semioottiselle systeemille. (Halliday 1994: 33–34; Halliday & Matthiessen 2004: 58–60.)

Kuvio 1. Mukauttamisen merkityksenanto syklinä.

Metafunktioittainen tarkastelu on eri näkökulmien ottamista huomioon tekstin kokonaismerkitystä analysoitaessa. Siksi kielellisiä ilmauksia, esimerkiksi lauseita tai lausekkeita, ei voi luokitella niin, että ne ilmentäisivät pelkästään yhtä metafunktiota, siis vain yhtä tai yhdenlaista merkitystä. Selkotekstiksi mukauttamisessa metafunktioiden voi ajatella järjestyvän sykliksi (ks. kuvio 1), joka korostaa merkityksenannon eri puolien yhteisyyttä. Mukauttaminen on konstruoitu kirjoitusprosessi, jonka lähtökohtana voi pitää vuorovaikutuksellisuutta, vaikei se merkityksenantona olekaan ensisijainen muihin nähden. Tekstin muokkaaminen muuntaa keskeisesti ideationaalisia merkityksiä, joihin vaikuttavat tekstin tuottajan käsitykset vastaanottajasta, joten mukauttamisen syklin (kuvio 1) aloituskohtana voi pitää interpersoonaista metafunktiota. Tekstuaalinen metafunktio puolestaan tekee näkyväksi interpersoonaiset ja ideationaaliset merkityksenannon valinnat sekä muokkaa tekstiä viestinä, mikä vaikuttaa edelleen muihin metafunktioihin yhdistyvään merkitysprosessiin.

Tekstianalyysin tarkoituksena on tutkia merkityksiä, jotka ovat vastaanottajan tulkintoja tekstistä. Tekstiä tarkastellaan kontekstissaan, ja lähtöoletuksena on, että sillä on tietty viestinnällinen tarkoitus ja se ylläpitää tietynlaista vuorovaikutusta. Analyysi kohdistuu yksittäisiin teksteihin, mutta olennaista on, että kielenkäytön tarkastelun avulla saadaan kuvaa kielen rakenteesta ja kielellisten valintojen vaikutuksesta. Systemis-funktionaalinen kielioppi perustuu ajatukseen, että kielen funktiot ovat tulkittavissa jokaisesta tekstistä ja abstrahoitavissa metafunktioiksi. Metafunktioiden avulla kielenkäytön tasosta päästään systeemin tasoon, ja voidaan tarkastella sitä, miten kielen systeemi on järjestynyt ilmaisutehtäviinsä eli miten kieli konstruoii kokemusmaailmaa. (Eggins 1994: 11; Luukka 2002: 102; Halliday & Matthiessen 2004: 29–31.)

3.8 YHTEENVETOA MERKITYSANALYYSISTA

Kieli on sosiaalinen merkitysten tuottamisen järjestelmä, minkä vuoksi kontekstitekijät ovat tekstin tulkinnassa keskeisiä. Jokainen teksti tulkitaan tietyssä tilanteessa konstruoituna ja tekstilajinsa edustajana. Kieli on toisaalta systeemi, merkityspotentiaali, toisaalta teksti, joka on systeemin reaalistuma. Kielioppi kuvaa sekä systeemiä että tekstiä. Viestin kontekstia ovat (kielenkäyttö)tilanne ja kulttuurikonteksti, joka aktuaalistuu tekstilajeina.

Tekstin merkityksenannossa näkyvät puhujan valinnat, joissa kokemukset ja vuorovaikutussuhteet muuntuvat merkityksiksi. Merkityksen eri puolia ilmentävät metafunctiot ideationaalinen, interpersoonainen ja tekstuaalinen, jotka määrittyvät kielen viestinnällisistä tehtävistä. Ideationaalisesti tarkastellaan sitä, miten kielellä konstruoidaan kokemusmaailmaa. Interpersoonainen metafunctio puolestaan ilmentää tekstin ylläpitämää vuorovaikutusta, sitä miten kielellä rakennetaan sosiaalisia suhteita. Kolmanneksi tarkastellaan tekstin järjestymistä merkityskokonaisuudeksi, kielelliseksi viestiksi. Tekstien analysointi on merkitysten analyysia ja tulkintaa. Lähtökohtana on dialogisuus: teksti on osa kieliyhteisön tekstien ketjua, jolle yhteisyyttä luovat käyttötilanteet. Merkitys on sosiaalista, joten se rajautuu ja määrittyy kulttuurisesti ja kontekstiehtoisesti. Tulkinta on konstruktivistista toimintaa, käsiterakennelmien hahmottamista ja suhteuttamista toisiinsa. Selkotekstien ja lähtötekstien eroja selittää osaltaan käsite kieliopillinen metaforisuus. Ilmaisutavoissa on rinnakkaisia ja tavallaan vaihtoehtoisia muotoja, jotka ovat merkitykseltään ja funktioltaan lähellä toisiaan mutta jotka eivät ole muodoltaan samanlaisia.

Selkouutista voi pitää yhtenä uutisen tekstilajin alalajina. Mukauttamisen tuloksena syntyneet tekstit ovat uuskontekstoituja, koska tiettyyn kontekstiin kuuluva teksti on muunnettu toiseen kontekstiin sopivaksi. Selkoviesticintää määrittää siksi intertekstuaalisuus, joka näkyy tekstien moniäänisyytenä ja kuulumisena tekstiketjuihin. Selkoteksteistä on tulkinnallisia yhteyksiä lähtöteksteihin ja niiden lähdeteksteihin, referoituihin tutkimuksiin, tiedotteisiin ja haastatteluihin sekä muihin selkoteksteihin ja uutisiin. Selkouutisen kirjoittamisessa on prosessina mukauttamisen lisäksi piirteitä kääntämisestä ja mediatekstin kirjoittamisesta. Mukauttamisen merkityksenannon lähtökohta on vuorovaikutuksellisuus. Ideationaalisissa piirteissä näkyvät tekstin tuottajan käsitykset vastaanottajasta; esimerkiksi nimeämistä käsitellään selkotekstissä vastaanottajaa varten. Selkotekstin järjestymisessä viestiksi näkyvät sekä ideationaalisen että interpersoonaisen merkityksenannon erityispiirteet.

4. SELKOTEKSTIEN JA LÄHTÖTEKSTIEN VUOROVAIKUTUKSELLISET EROT

Lähestyn vastaanottajan kirjoittumista tekstiin vuorovaikutuksen kielellistymisen (luku 4.1) kautta pohtimalla tekstin tuottajan ja vastaanottajan vuorovaikutukseen vaikuttavia piirteitä. Selkotekstien interpersoonaisina erityispiirteinä käsittelen varmuusasteen ilmaisemista (luku 4.2) ja referointia (luku 4.3). Varmuusasteen ilmaisemisessa erot näkyvät etenkin kommentoivien ainesten käytössä ja modaaliverbien muuntelussa. Referoinnissa erot näkyvät sekä suorassa että epäsuorassa esityksessä.

4.1 VUOROVAIKUTUKSEN KIELELLISTYMINEN

Selkokirjoittajat korostavat sitä, että tekstissä on ensisijaisen tärkeää ottaa huomioon vastaanottajat ja miettiä siksi mahdollisimman tarkkaan, millaisille lukijoille teksti on suunnattu. Mukauttaminen vaikuttaa keskeisesti siihen, minkälaista vuorovaikutusta teksti ylläpitää: miten tekstin tuottaja ja vastaanottaja näkyvät tekstissä. (Selkoviestinnän kohderyhmiä ja lukijan huomioonottamista olen käsitellyt luvuissa 2.2.4.) Kirjoittamisen oppaissa neuvotaan kohdentamaan teksti vastaanottajalle ja määrittelemään, millaiselle lukijalle teksti on suunnattu. Lukijan huomioiminen vaikuttaa aiheen valinnasta ja rajaamisesta lähtien kirjoittajan valintoihin. Kirjoittajaa ohjataan miettimään lukijan kiinnostuksenkohteita, arvioimaan hänen taustatietojaan, asenteitaan ja uskomuksiaan. Tekstiin vaikuttaa myös se, mitä odotuksia ja tarpeita kirjoittaja uskoo tekstinsä täyttävän. (Iisa, Kankaanpää & Piehl 1998: 50–53.) Tuottajan ja vastaanottajan välisistä suhteista on tekstissä kielellisiä merkkejä. Niiden analysoiminen on keskeinen osa tekstin merkitysten tulkintaa. Kirjoittaja voi myös tietoisesti pyrkiä vaikuttamaan suhteen syntymiseen ja siihen, millaisen vaikutelman lukija tekstistä saa. (Luukka 1992: 135.)

Dillon (1986: 17–33) analysoi tekstin tuottajan ja vastaanottajan välisiä suhteita ilmaisutapaan ja vuorovaikutuksen luonteeseen liittyvien näkökohtien avulla. Hänen mukaansa vuorovaikutusta ilmentävät erityisesti käytetty persoonamuoto ja muodollisuus sekä ilmaisutavan suoruus tai vihjailevuus. Suhdetta luonnehtivat vuorovaikutuksen muodollisuus ja autoritaarisuus. Kirjoittaja⁵⁹ on selvästi läsnä tekstissä, kun hän käyttää *minä*-pronominia tai esimerkiksi *mielestäni* -ilmausta. Hän voi myös sitouttaa lukijaa tekstiin puhuttelulla, kysymyksillä ja imperatiivimuodoilla. Sen sijaan passiivin ja geneeristen muotojen käyttö vähentää vaikutelmaa kirjoittajan läsnäolosta.

---

⁵⁹ Käytän tässä nimityksiä kirjoittaja ja lukija, koska tarkastelu keskittyy kirjoitettuihin teksteihin. Dimensioita voi soveltaa myös puhuttujen tekstien vuorovaikutuksen analyysiin.

Kirjoittajan ja lukijan yhteenkuuluvuus tai etäisyys kertoo siitä, vaikuttavatko osapuolet kuuluvan samaan ryhmään, onko heillä suurin piirtein samat taustatiedot ja yhteinen tapa puhua asiasta. Saukkonen (1984: 107) puhuu sosiaalis-psykkisestä etäisyydestä, jolla hän viittaa tekstin tuottajan ja vastaanottajan yhteisen tiedon ja kokemusmaailman (pragmaattisen presupposition) laatuun ja määrään. Tekstin eksplisiittisyys ja implisiittisyys ovat riippuvaisia sosiaalis-psykkisestä etäisyydestä. Mitä enemmän vastaanottajia on, sitä vähäisempänä pragmaattista presuppositiota voi pitää. Selkokirjoittaja joutuu arvioimaan teksteihin kirjoittuvaa sosiaalis-psykkistä etäisyyttä monin tavoin, ja erot näkyvät kaikkien metafunktioiden merkityspiirteissä.

Tekstin tuottaja voi asettua selvästi vastaanottajan auktoriteetiksi joko asemansa vuoksi tai asiantuntijana. Hän käyttää varmuutta osoittavia ilmauksia (*kaikki, jokainen, ei kukaan, aina, ei koskaan, selvästi, varmasti*) tai esittää asiat yleisesti tunnettuina. (Ks. Heikkinen 1999: 217.) Kirjoittaja voi myös osoittaa asemansa yksinkertaistamalla asiaa vastaanottajan näkökulmasta liikaa. Osapuolten tasavertainen suhde edellyttää, että lukija saa tilaisuuden arvioida tekstissä esitettyjä näkökohtia. Kirjoittajan odotetaan myös osoittavan käsiteltyyn asiaan liittyvä epävarmuus, todennäköisyys tai vastaava to-usehto. (Dillon 1986: 27–28; Luukka 1992: 136.)

Kirjoittajan ja lukijan suhdetta voi leimata myös ohjailevuus. Suorassa vastakainasettelussa lukijalle annetaan selviä ohjeita, neuvotaan, miten hänen pitää toimia tai miten yleensä toimitaan. Peitellymmin voi ilmaista asian kolmannessa persoonassa tai kolmannen osapuolen kautta. Muodollisen tai epämuodollisen tyylin valitseminen ilmentää myös sitä, miten kirjoittaja suhtautuu tekstin lukijaan tai miten hän haluaa lukijan suhtautuvan tekstiin tai tekstin kirjoittajaan. Epämuodollisuus antaa vaikutelman osapuolten välisestä yhteydestä: asiat voidaan ilmaista ”yhteisellä kielellä” epämuodollisesti ja epätäsmällisesti. Toisaalta huoliteltu ja tarkka ilmaus osoittaa, että kirjoittaja ottaa vastuuta lukijasta ja näkee vaivaa muokatakseen tekstin täsmälliseksi. (Dillon 1986: 30–32, Luukka 1992: 136–137.)

Vuorovaikutuksen kielellistymistä osoittavat ns. evaluoivat ilmaukset⁶⁰, joilla kommentoidaan tapahtumia ja välitetään omia mielipiteitä ja asenteita. Evaluoivuus liittyy siten vuorovaikutusmetafunktioon. Kalliokosken (1999: 43–44, 52) mukaan esimerkiksi uutisissa evaluointi ilmenee siitä, miten tapahtumissa osallisina olleista henkilöistä puhutaan. Henkilötarkoitteisten ilmausten valinta osoittaa sitä, miten tekstin kirjoittaja suhtautuu käsiteltävään asiaan. Nimeämistä käytetään mielipiteen ilmaisemiseen, ja valittu näkökulma ilmentää tekstin ideologiaa, uutisoinnin konventioita sekä lehdistön ja yleisön suhdetta. Evaluoivat ilmaukset ovat useimmiten empatiaa ilmaisevia, mutta myös ironiaa voi pitää yhtenä evaluoinnin keinona. Empatiailmaukset luovat tekstiin lähentävää vaikutelmaa, ironia sen sijaan etäännyttää kertojaa yleisöstä ja kertomuksen henkilöistä. Selkoistaminen voi luoda teksteihin etäännyttävää vaikutelmaa sen vuoksi, että esimerkiksi persoonallisia ja kuvallisia ilmauksia sekä huumoria karsitaan (ks. luku 5.6).

Interpersoonaista merkitystä on myös puhujan intentio, se mitä puhuja haluaa viestiä ja millaista tulkintaa hän pitää tekstilleen keskeisenä. Pidän puhujan intentiota merkit-

⁶⁰ Kertomuksella voi katsoa olevan kaksi funktiota, referentiaalinen ja evaluoiva, jotka määrittävät kertomista sosiaalisena toimintana (Labov & Waletzky 1967). Mielestäni kyseiset funktiot rinnastuvat ideationaaliseen ja interpersoonaiseen metafunktioon.

tävänä osallistujaroolia määrittävänä tekijänä. Tosin esimerkiksi Luukka (1995: 98) huomauttaa, että intentionaalisuus on etenkin puhutussa tekstissä ongelmallinen käsite. Tutkija lähtee tulkinnassaan siitä, että puhuja esittää väitteensä varmuusasteen rehellisesti, siis että varmana esitetty tieto antaa vastaanottajalle tulkinnan kannalta oikean kuvan. On kuitenkin otettava huomioon, että puhujan intention tulkintaa ovat vaikutelmat, joita vastaanottajalle tekstistä syntyy. Saukkonen (2001: 34) määrittää tekstin funktion viestijän omista tarpeista lähtevän päämäärän, intention, mukaiseksi tehtäväksi. Varis (1998: 38) lähtee siitä, että intentiot ovat tulkittavissa kielellisestä viestistä, vaikkei niitä eksplisiittisesti ilmaistaakaan. Intentioiden pitää koodautua kielen rakenteisiin, jotta kieli itsessään antaa tulkinnan vihjeitä siitä, mikä viestin tehtävä on. Olennaisin näkökulma ei siis ole se, mitä tekstin tuottaja alun perin on ajatellut tehtäväksi vaan vastaanottajan tulkinta funktioista.

Yleiskuva aineistostani on, että selkoteksteissä ylläpidetään varsin suurta sosiaalispsykykkistä etäisyyttä, mikä näkyy etenkin interpersoonaisissa merkityspiirteissä. Toisaalta aineistossa on lukuisia esimerkkejä sanotun kohdentamisesta vastaanottajille ja vuorovaikutuksen korostamisesta, toisaalta mukautettaessa karsitaan ilmauksia, jotka osoittaisivat tekstin tuottajan läsnäoloa ja kertoisivat suhtautumisesta käsiteltyyn asiaan. Lähtöoletuksena voisi pitää sitä, että tekstin selkeyttäminen ei juurikaan muuta totuusehtojen, kattavuuden tai modaalisten piirteiden ilmaisemista, mutta niin ei tekstien vertailun perusteella näytä olevan. Selkoversioon ei välttämättä sisällytetä esimerkiksi lähtötekstissä ilmaistua epävarmuutta, todennäköisyyttä tai totuusehtoa. Tekstien yksinkertaistaminen karsii myös diskurssin tasoja ja vähentää moniäänisyyttä jopa niin, että tiedon alkuperästä tulee epämääräinen kuva. Selkoistaminen muuntaa erityisesti varmuusasteen ilmaisemista, ohjailevuutta ja referoinnin eri muotoja. Käsitellen alaluvuissa esimerkkien avulla erikseen kommentoivia aineksia ja modaalisuutta sekä suoraan ja epäsuoraan esitykseen liittyviä erityispiirteitä.

4.2 SELKOISTAMISEN VAIKUTUKSET VARMUUSASTEEN ILMAISEMISEEN

4.2.1 KOMMENTOIVIEN AINESTEN KÄYTTÖ

Puhujan suhtautuminen sanottuun näkyy lauseessa kielellisenä aineksena, joka ei kuulu propositionaaliseen merkitykseen vaan jolla on kommentoiva tehtävä (vrt. Hakulinen 1989: 115; Luukka 1995: 97). Asennoituminen sanottuun tai sitoutuminen esitettyyn väitteeseen käy ilmi esimerkiksi käytetyistä vahvistimista ja varauksista⁶¹. Varauksella väitteen totuusarvoa rajataan kattavuudeltaan tai varmuusasteeltaan. Vaihtoehtojen tosi ja epätosi välille jää siis tapauksia, jotka ovat tosia tietyin varauksin, esimerkiksi modifioivalla rajauksella 'eräänlainen'. Puhujanäkökulma näkyy ilmauksissa, joiden tehtä-

---

⁶¹ 'Varaus' on suomennos englanninkielisestä nimityksestä 'hedge' (ks. Lakoff 1975).

vänä on lisätä tai vähentää asioiden sumeutta⁶². (Lakoff 1975: 221, 234; Luukka 1995: 99.) Markkanen ja Schröder (1997: 5–7; myös Clemen 1997: 239) määrittelevät varauksen käsitteenä erityisesti vuorovaikutuksen näkökulmasta. Varausten käyttö on interpersonainen piirre, joka muokkaa tekstien ylläpitämää vuorovaikutusta niin, että näkökulma kääntyy puhujaan. Varauksilla voidaan kommentoida totuusarvon lisäksi olosuhteita sekä ajallista tai määrällistä rajausta. Varausten esittäminen liittyy etenkin episteemisen modaalisuuden piirteisiin. Hyland (1998: 3) lähtee siitä, että varauksella on aina kielellinen merkki, vaikkakin on olemassa lukuisia leksikkokieliopin keinoja ilmaista asia. Varaukset liittyvät siis proposition totuudellisuuteen tai ovat puhujan kommentteja sisällöstä, sen varmuusasteesta tai mahdollisuuksista. Varauksen käytön motiivina voi olla juuri puhujan epämääräistäminen: varauksella voidaan peittää oma kanta tai käyttää sitä niin, että vastaanottaja ei tiedä, kenen esittämä varaus itse asiassa on (Clemen 1997: 240; myös Luukka 1995: 98–100).

Orpana (1988: 40–42) on ottanut puhuja-asenteisuutta käsitellessään huomioon ilmiön monitahoisuuden: merkitykset tuotetaan kieliopillistumilla (esim. moduksilla: *alkanee*) ja leksikaalistumilla (esim. adverbilla *todennäköisesti alkaa*) mutta myös semanttisesti irrallenen jäsentyvillä aineksilla (esim. leksikaalistumattomilla adverbeilla *työ jäi harmillisesti kesken*). Suhtautuminen voidaan ilmaista erillisenä asiointilana (*minua harmittaa, että työ jäi kesken*), jolloin rakenteina on kaksi samassa tasossa olevaa asiointilaa. Adverbien funktiota ja jäsentymistä havainnollistaa seuraava esimerkkipari (1 ja 2):

1

Hän **harjoittelee sisukkaasti** maailmanmestaruuskilpailuihin.

2

Juontaja piti **sisukkaasti** hellehattua päässä (vaikka satoi).⁶³

Ensimmäisessä lauseessa adverbi kuvaa predikaatin toimintaa. Toisessa lauseessa sen sijaan adverbilla tuotetaan selvittävä lisärelaatio, jolla suhteutetaan koko propositio ulkopuoliseen (vrt. ISK 2004: 771). Kommentoinnissa ei ole tärkeintä se, onko kyse puhujan subjektiivisesta arviosta, vaan ylipäättään siitä, että näkökulma siirtyy puhujaan. Siksi pitäisi oikeastaan puhua puhujakeskeisyydestä ja sen vaikutuksista merkityksenantoon. Esimerkissä 3 mainitun tapahtuman luonnehdinta *yllättäen ja dramaattisesti* voi olla peräisin myös muualta kuin uutisen kirjoittajalta. Selkoversioon (esimerkki 4) sisältyy vain ilmoituksen odottamattomuus.

3, STT 30.5.2002

Lindén ilmoitti asiasta **yllättäen ja dramaattisesti** eduskunnan kyselytunnilla torstaina.

4, SU 4.6.2002

Lindén ilmoitti erostaan **yllättäen** viime toistaina eduskunnan kyselytunnilla.

⁶² Sääsilahti (2006: 200) käyttää Lakoffin *fuzzy*-nimityksestä suomennosta *sumea*. (Ks. Varis 1998.)

⁶³ Kappaleessa on Orpanan (1988: 41, 43) käyttämiä esimerkkejä.

Solin (2001: 250) on kiinnittänyt huomiota samantapaisia eroja ilmentäviin muutoksiin tutkiessaan samaan tekstiketjuun kuuluvia tieteellisiä artikkeleita, tiedotteita ja uutisia. Keskeinen tekstien välinen ero on esimerkiksi se, miten syy-seuraussuhteita ilmaistaan ja miten varauksia käytetään. Asiantuntijoiden kirjoittamissa teksteissä ja median teksteissä asiaa käsitellään eri tavoin. Uutiset esittävät syy-seuraussuhteet vahvempina ja käsittelevät asiaa havainnollisemmin. Kussakin tekstilajissa on konventionaalistuneita tapoja ilmaista kausaalisuutta, ja siten on jossain määrin ennustettavaa, millaisia muutoksia saman tekstiketjun teksteihin tehdään. Tästä syystä uutisen muotoon kirjoitetut tiedotteet päätyvät todennäköisimmin julkaistaviksi.

Uutisessa käytetään hyväksi sille ominaisia rakennepiirteitä niin, että vahvin väite esitetään alussa, esimerkiksi heti otsikossa ja uutiskärkenä. Tulkinnan kannalta tekstin alussa esitetyt vahvat väitteet ovat tärkeitä, koska ne vaikuttavat myös muiden vastaavien suhteiden tulkintaan. Tekstissä varaukset liittyvät todennäköisemmin vahvoihin kuin heikompiin väitteisiin. (Solin 2004: 277–278, 284–285.) Tekstinalkuiset vahvat väitteet johtuvat oletettavasti siitä, että otsikosta ja ensimmäisistä virkkeistä on käytävä ilmi uutisaihe, jotta uutismainen rakenne toteutuu. Tekstilajierojen lisäksi korostuvat vastaanottajien erot: monet tekstiin tehdyt muutokset johtuvat siitä, että tekstien ylläpitämää vuorovaikutusta koskevat erilaiset odotukset.

Selkoteksteille näyttää olevan tunnusomaista, että lähtötekstiin verrattuna lauseiden väitteisiin ja kuvattuun toimintaan liittyy merkitystä rajaavia lievennyksiä ja vahvistuksia sekä puhujan arvioita käsitelystä asiasta. Kielellisin valinnoin halutaan tukea mielikuvaa tekstin tuottajan läsnäolosta ja tekstin sisältämän tiedon käsittelystä mukauttamisen keinoin. Tosin selkokielisistä radiouutisista on sanottu, että ”tilkesanat häiritsevät kuuntelukokemusta”, koska ”pikkusanoihin” ei jakseta keskittyä eikä pohtia niiden merkityksiä (Seppä 2006: 184). Oletettavasti mainittuihin ”tilkesanoihin” tai ”pikkusanoihin” kuuluu juuri kommentoivaa ainesta.

Puhuja-asenteisuutta ilmaistaan tekstissä esimerkiksi kommenttiadverbiaaleilla ja erilaisilla intensiteettisanoilla. Kommenttiadverbiaalit ovat laaja ryhmä, jolla ilmaistaan arvioita tilanteen todennäköisyydestä (esim. *luultavasti*, *ilmeisesti*) tai asennoitumista sanottuun (esim. *onneksi*, *valitettavasti*). Lisäksi niihin kuuluu metatekstuaalisia ilmauksia (esim. *niin sanoakseni*), joilla viitataan asian ilmaisemisen tapaan tai järjestetään tekstiä. Modaalisisina kommenttiadverbiaaleina on adverbeja, partikkeleita tai paikallissijaisia lausekkeita. Modaalisisina kommentteina voi lisäksi pitää evidentialisia ilmauksia, joilla osoitetaan asian perustuvan muuhun kuin omaan tietoon (esim. *kuulemma* ja *muka*). (ISK 2004: 949–950.) Samoin selkoistettaessa tekstiin saatetaan lisätä astemäärätteiksi intensiteettisanoja (esim. *erittäin*, *varsin*, *oikein*, *melko*; *hyvin*, *ilmeisen*, *kauhean*; *todella*, *tarpeeksi*, *liian*) (ks. ISK 2004: 653–654).

Aineistoni selkoversioista suurimmassa osassa on esimerkkejä, joissa selkoistettaessa tekstiin on lisätty likimääräistä, intensiteettiä muuttavaa, lieventävää tai vahvistavaa, totuusehtoa rajaavaa tai muuta kommentoivaa ainesta. Erilaisilla ilmaisutavoilla kohdennetaan tekstiä vastaanottajalle tai käännetään näkökulma puhujaan. Käsitellen erilaisia tapauksia esimerkkiparien avulla. Seuraavissa selkoversioissa käytetään vahvistavia ja lieventäviä sanoja, joilla kirjoittaja kommentoi määrällisen ilmauksen vaikeavuutta, useutta tai suuruusluokkaa.

5, STT 28.5.2003

Valvonnassa löytyi muun muassa riipus, joka oli pinnoitettu seoksella, jossa oli **peräti 78 prosenttia** nikkeliä.

6, SU 10.6.2003

Valvonnassa on löytynyt muun muassa hopeana myyty riipus, joka olikin oikeasti **melkein kokonaan** nikkeliä.

Yksinkertaisin selkoistamisessa käytetty keino on likimääräistä luku ja samalla antaa kuvaa vaikuttavuudesta. Edellä olevan esimerkkiparin lähtötekstin ilmaus *peräti 78 prosenttia nikkeliä* on ilmaistu selkoversiossa kuvauksella *melkein kokonaan*. Kyseinen esitystapa on selkoteksteissä yleisesti käytetty muutos, jossa lukumäärän lisäksi voidaan esittää tulkinta vaikuttavuudesta. Samaa numeroilmauksen mukauttamisen periaatetta käytetään seuraavissa esimerkkipareissa.

7, STT 2.12.2006

Rovaniemen lentoaseman päällikkö, Pohjois-Suomen aluejohtaja Martti Oinas kertoo, että joulusesongin aikana Lappiin saapuu noin 560 tilauslentoa. Tämä on **hieman alle sata enemmän** kuin viime vuonna.

8, SU 19.12.2006

Rovaniemen lentoaseman päällikkö Martti Oinas kertoo, että tänä vuonna Lappiin saapuu noin 560 tilauslentoa. Tämä on **selvästi enemmän** kuin viime vuonna.

Selkoversiossa ei kerrota lukumäärää kuten STT:n tekstissä (*hieman alle sata enemmän*) vaan esitetään tulkinta muutoksen merkittävydestä kommenttiadverbiaalilla (*selvästi enemmän*). Kyse on ilmauksista, joita Hyland (1998: 50) nimittää metadiskursiivisiksi. Niillä vastaanottajalle annetaan ohje esitetyn asian arvioimisesta ja suhtautumisesta siihen. Seuraavissa selkoesimerkeissä on samoin kommentoiva tulkintaohje vastaanottajalle:

9, STT 9.3.2002

Uusimman ns. Harris Poll -kyselyn mukaan **80 prosenttia** yli 25-vuotiaista on luokiteltava ylipainoisiksi, kun mittarina käytetään ns. painoindeksiä.

10, SU 26.3.2002

Tuoreen tutkimuksen mukaan **selvä enemmistö eli peräti 80 prosenttia** aikuisikäisistä amerikkalaisista on ylipainoisia.

11, STT 10.11.2003

Huonoimmassa asemassa ovat somalialaiset, joista **puolet** on kohdannut väkivaltaa kuluneen vuoden sisällä.

12, SU 25.11.2003

Huonoimmassa asemassa ovat tutkimuksen mukaan somalialaiset. Heistä **peräti puolet** on kohdannut väkivaltaa viimeksi kuluneen vuoden aikana.

Lähtötekstissä (esimerkit 9 ja 11) esitettyä määrää (*80 prosenttia, puolet*) kommentoidaan selkotekstissä (esimerkit 10 ja 12) ja osoitetaan asian merkittävyys (*selvä enemmistö eli peräti 80 prosenttia, peräti puolet*).

Seuraavassa esimerkkiparissa selkoteksti vahvistaa sanottua fokuspartikkelilla (ks. ISK 2004: 803–804) *jopa*, joka auttaa vastaanottajaa vertailemaan annettua tietoa.

13, STT 19.5.2003

Vierolan mukaan kevytsavukkeista tulee häkää **enemmän** kuin normaalisavukkeesta, jossa taas tervaa on enemmän.

14, SU 27.5.2003

Hannu Vierolan mukaan niin sanotuista kevytsavukkeista tulee häkää **jopa enemmän** kuin normaaleista savukkeista. Niissä⁶⁴ on enemmän tervaa.

Selkoversioon lisätty määrä kommentoiva *jopa* kiinnittää huomion merkitysten ristiriitaisuuteen: puhutaan 'kevytsavukkeista', vaikka niissä on häkää *jopa enemmän kuin normaaleissa savukkeissa*.

Seuraavassa esimerkkiparissa suhtautuminen käsiteltävään asiaan on selkoistamisen tuloksena muuttunut varauksellisemmaksi. Lähtöteksti (15) esittää numerofaktan *neljä viidestä* ja tulkinnan (*lähestymiskielto tehoaa hyvin*), selkotekstiin (16) on lisätty intensiteetipartikkelit ja korvattu lukumäärä likimääräistävällä ilmauksella *melko hyvin; melkein kaikki*.

15, STT 4.2.1999

Ruotsin kokemukset osoittavat, että lähestymiskielto tehoaa **hyvin**, sillä **neljä viidestä** kiellon saaneesta noudattaa sitä.

16, SU 16.2.1999

Laki on toiminut Ruotsissa **melko hyvin**. **Melkein kaikki** lähestymiskieltoon tuomitut ovat noudattaneet sitä ja lopettaneet suojeltavan henkilön häiritsemisen ja uhkailemisen.

On perusteltua, että lukumäärä ilmaistaan likimääräisesti (*neljä viidestä – melkein kaikki*). Selkotekstissä käytetty *melko*-partikkeli sisältää lain toimivuutta koskevan varauksen, jota ei sisälly lähtötekstiin.

Seuraavissa esimerkkipareissa on samoin kyse sanotun vahvistamisesta tai lieventämisestä, mutta kyse ei ole määrällisten ilmausten kommentoimisesta kuten edellä. Selkotekstissä (esimerkit 18 ja 20) käytetään vahvistavaa *jopa*-sanaa.

⁶⁴ Tekstistä ei käy selvästi ilmi, onko niissä-pronominin korrelaattina jakso *normaaleista savukkeista* vai *kevytsavukkeista*.

17, STT 17.1.2004

Suomessa viitisenkymmentä ihmistä osoitti mieltään Helsingissä Ranskan suurlähetystön edustalla.

18, SU 2.3.2004

Mielenosoituksia huivin käyttökieltoa vastaan on ollut myös monissa muissa maissa, **jopa** Suomessa.

19, STT 9.4.2006

Pelastuslaitokset tekevät hallirakennusten lumen peittämistä katoista riskianalyyseja eri puolilla Suomea. Sisäministeriö on määrännyt laitokset työhön askeisten **kattojen notkahdusten ja sortumien takia**.

20, SU 11.4.2006

Näin keväällä lumi on hyvin vetistä ja raskasta, ja sen vuoksi kattorakenteisiin kohdistuu suuri rasitus. Erilaiset hallirakennukset ovat tästä syystä **jopa vaarassa romahtaa**.

Selkoesimerkeissä *jopa*-partikkelilla kommentoidaan asian merkittävyyttä. Esimerkissä 18 korostetaan Suomen osuutta: – – *monissa muissa maissa, jopa Suomessa*, jolla tuodaan käsitelty asia lähemmäs lukijaa. Lähtötekstiesimerkissä 19 puhutaan kattojen sortumisesta jo tapahtuneena asiana, selkoteksti korostaa mahdollisten romahdusten vakaavuutta: *ovat – – jopa vaarassa romahtaa*.

Seuraavassa esimerkkiparissa selkoteksti (22) vahvistaa kieltolausetta *millään* sanalla.

21, STT 24.3.2004

Kesäkauden alusta alle 18-vuotiailta kiellettyjä ohjelmia **ei näytetä televisiossa** ennen kello 23:a.

22, SU 30.3.2004

Kesäkuun alusta lähtien alle 18-vuotiailta kiellettyjä ohjelmia **ei näytetä millään kotimaisella kanavalla** ennen iltayhtätoista eli kello 23:a.

Selkoteksti ilmaisee kiellon lähtötekstiä tarkemmin, mikä korostaa asian vaikuttavuutta. Ilmaus *ei näytetä millään kotimaisella kanavalla* yksilöi ja vahvistaa lähtötekstin lausetta – – *ei näytetä televisiossa* – –. Samoin seuraavissa esimerkeissä selkoteksti (24) vahvistaa ilmausta:

23, STT 31.5.2002

Yhdysvaltain päätös tyrmistyi muut teollisuusmaat, sillä Kioto-sopimuksen tavoitteita on **vaikea toteuttaa** ilman Yhdysvaltoja.

24, SU 18.6.2002

Erityisesti Yhdysvaltojen päätös jäädä sopimuksen ulkopuolelle on suututtanut muita maailman maita. Kioton sopimuksen tavoitteita on nimittäin **hyvin vaikea toteuttaa** ilman amerikkalaisten mukanaoloa.

Lauseiden erona on se, että selkotekstiin on lisätty vahvistava kommenttiadverbiaali *erityisesti* ja intensiteettisana *hyvin*. Selkokirjoittaja ottaa näin kantaa asian merkittävyyteen ja antaa lukijalle tulkintamallin sisällöstä ja suhtautumisesta asiaan.

Seuraavassa esimerkkiparissa kommenttoivien ainesten tehtävä on erilainen: lähtöteksti (25) lieventää sanottavaa ilmauksella *yleisesti ottaen*, selkoteksti (26) vahvistaa kantaa *juuri*-sanalla.

25, STT 10.11.2003

Tutkija Kirsti Pohjanpää sanoo olevansa väkivallan määrästä järkyttynyt. Hänen mukaansa somalialaiset pärjäävät **yleisesti ottaen** Suomen maahanmuuttajaryhmistä huonoiten.

26, SU 25.11.2003

Tutkija Kirsti Pohjanpää sanoo olevansa väkivallan yleisyydestä järkyttynyt. Hänen mukaansa **juuri** somalialaiset pärjäävät **kaikista** maahanmuuttajaryhmistä huonoiten.

Selkoteksti (26) korostaa somalialaisten asemaa *juuri*-sanalla ja suhteuttamalla ryhmänä muihin (*kaikista maahanmuuttajaryhmistä huonoiten*). Vastakkainen merkityksenmuutos sisältyy seuraaviin esimerkkeihin, joissa selkoteksteissä käytetään lieventäviä ilmauksia. Lähtötekstin ehdottomuutta muokataan epämääräistämällä sanottua.

27, STT 29.12.2004

Alalla ei ole selkeää palkkausjärjestelmää, mutta Palvelutyönantajat ry:n mukaan kosmetologien keskiansiot liikkuvat 1500 euron paikkeilla. Suomen Kuvalehden viime vuonna teettämässä tutkimuksessa **kosmetologin ammatti sijoittui kymmenen vähiten arvotetuimman joukkoon**.

28, SU 18.1.2005

Kosmetologit tienavat keskimäärin 1500 euroa kuukaudessa. Erään tutkimuksen mukaan **ammattia ei niin arvosteta**. Silti alalle riittää halukkaita.

Siinä missä lähtöteksti esittää faktan (*kosmetologin ammatti sijoittui kymmenen vähiten arvotetuimman joukkoon*), selkoteksti epämääräistää tiedon (*ammattia ei niin arvosteta*), jota lieventää partikkeli *niin* merkityksessä 'juurikaan'. Seuraavassa esimerkkiparissa on samoin kyse siitä, että selkotekstissä on asiaa lieventävä ilmaisutapa.

29, STT 9.3.2002

Liikapainon taustalla on **esimerkiksi** se, että **amerikkalaiset näyttävät kadottaneen tyystin** tuntuman siihen, millainen on normaali, suositusten mukainen ruoka-annos.

30, SU 26.3.2002

Amerikkalaisten liikapaino johtuu osin siitä, että ruoka-annokset ovat suuria ja lihottavia.

Lähtötekstissä (29) *tyystin*-sanana käyttäminen lisää vuorovaikutusta ja vahvistaa ilmaisua kantaa. Kirjoittajan näkökulmaa ilmaisee lähtötekstissä myös *näyttää*-verbi: *näyttävät kadottaneen tyystin*. Selkotekstistä (30) vastaavat ilmaukset on jätetty pois, ja esitettyä väitettä lieventää *osin*, joka korvaa lähinnä lähtötekstin ilmausta *esimerkiksi*.

Vastaanottajalle kohdentamista on myös se, että tekstiin lisätään erityisryhmiin kuuluvaa lukijaa varten tietoa, jota pidetään hänen näkökulmastaan olennaisena. Seuraavaan selkotekstiin on lisätty Suomea koskeva lause, joka on luonteeltaan metadiskursiivinen.

31, STT 14.3.2005

Rikostilannetta ja sisäistä vakautta mittapuuna pitäneessä selvityksessä verrattiin tilannetta kaikkiaan 215 paikkakunnalla.

32, SU 30.3.2005

Selvityksessä oli mukana 215 paikkakuntaa eri puolilta maailmaa. **Suomesta mukana oli ilmeisesti vain pääkaupunki Helsinki.**

Kyseisessä lähtötekstissä (31) ei käsitellä ollenkaan sitä, oliko vertailussa mukana muita Suomen kaupunkeja kuin Helsinki. Selkotekstissä (32) kommenttiadverbiaali *ilmeisesti* osoittaa tiedon epävarmuutta.

Edellä käsitellyistä esimerkeistä näkee, että selkoistamisen keinona käytetään eri tavoin kommentoivia ilmauksia ja intensiteettisanoja. Ne ovat mukautettaessa tehtyjen muutosten kielellisiä merkkejä, joiden tärkein tehtävä on välittää lukijalle tulkintaa käsitelystä asiasta ja sen merkittävydestä. Vahvistamalla, lieventämällä, totuusehtoja rajaamalla ja kommentoimalla vaikutetaan huomattavan paljon merkityksenantoon ja tekstin luomaan vuorovaikutukseen.

4.2.2 MODAALIVERBIEN KÄYTTÖ

Modaalisuuteen kuuluvat kielen ilmaisukeinot, joilla viitataan asioiden todenmukaisuuteen ja toteutumismahdollisuuksiin. Puhuja ilmaisee, pitääkö hän asiointilaa esimerkiksi varmana, todennäköisenä, mahdollisena, pakollisena tai toivottavana. Semantiikan tasolla vaikuttavia puhefunktioita ilmentävät leksikkokieliopin valintoina keskeisesti modukset ja modaalisuus. Modaalisia merkityksiä ilmaistaan verbien (*saattaa tehdä*) lisäksi verbirakenteilla (*on tehtävä*), adjektiiveilla (*on luultavaa, että tekee*), moduksilla (*tehnee*) ja partikkeleilla (*ehkä tekee, luultavasti tekee*). Toteutumatta jäävä tekeminen sisältyy kieltoon. Ilmausten tulkintaan vaikuttaa se, että modaalisuuden merkitys aktivoi mieleen yhden tai useamman vaihtoehdon lauseen esittämälle tilanteelle. Modaalisiin ilmauksiin voidaan luoda mahdollisten maailmojen joukko ja suhteuttaa siihen aktu-

aalisen maailman tapahtumia. Tietoon tai päättelyyn perustuvat arviot asiointilan mahdollisuudesta, todennäköisyydestä tai välttämättömyydestä ovat episteemistä modaalisuutta, puhujan tahtoa tai puheyhteisön normeja ilmaisevat lupa ja velvollisuus deontista modaalisuutta Jos mahdollisuus tai välttämättömyys on riippuvainen tilanteen sisäisistä tai ulkoisista edellytyksistä, kyse on dynaamisesta modaalisuudesta. (ISK 2004: 1479–1482, 1488; Kangasniemi 1992: 1–4.)

Puhujanäkökulmaan vaikuttaa myös se, mitä eri funktioita tekstissä toteutuu. Kie- lenkäytön tavoitteellisuus näkyy kielellisinä valintoina, ja toiminta voidaan määritellä ja luokitella abstraktimmin puhefunktioiksi. Halliday ja Matthiessen (2004: 107–108) jakavat puhefunktiot kahteen kategoriaan, *antamiseen* ja *vaatimiseen*. Vuorovaikutus voi koskea joko kielellistä (tiedon vaihtamisen) tai ei-kielellistä (tavaroiden ja palveluiden vaihtamisen) yksikköä. Toimintojen yhdistelminä syntyy neljä puhefunktiota, *tarjous*, *käskey*, *toteamus* ja *kysymys*⁶⁵, jotka puolestaan vuorovaikutuksessa saavat myönteisen tai kielteisen vastareaktion (kuten tarjouksen hyväksymisen tai hylkäämisen, toteamuksen hyväksymisen tai vastaväitteen, käskyn noudattamisen tai kieltäytymisen sekä kysymykseen vastaamisen tai tietämättömyyden ilmaisemisen). Shore (1992: 188–190) on esittänyt vaihtoehdoisen, kielelliseen ja toiminnalliseen orientaatioon perustuvan jaottelun, joissa toteutuvat antamisen ja vaatimisen funktioina toteamus, kysymys ja käsky. Jaottelutavassa näkyvät suomen kielen kiteytyneet modaaliset lausetyypit (väite-, kysymys- ja käskylauseet), jotka ovat tunnistettavissa morfosyntaktisista ominaispiirteistään. Tosin muodon ja funktion suhde ei ole suoraviivainen, vaan on otettava huomioon puhefunktioiden abstraktius ja niiden monenlaiset kielelliset toteutumistavat. (ISK 2004: 845.)

Puhefunktio luo yhteyden ns. retoristen funktioiden ja modusten välille (Shore 1992: 173). Esimerkiksi käsky voi tosin toteutua monin tavoin. Puhefunktiona käsky voidaan ilmaista myös kysymyksellä tai väitelauseella: *Avaa ikkuna!* / *Avaatko ikkunan?* / *Avaisitko ikkunan?* / *Voisitko avata ikkunan!* / *Sinä avaat nyt sen ikkunan!* Vahvin käsky siis saadaan aikaan väitelauseella (viimeinen variantti), ja funktiota tukevat muut kielelliset ja ei-kielelliset keinot. Retorisina funktioina ko. muodoissa ovat esimerkiksi käskeminen, pyytäminen ja komentaminen. (Vrt. Shore 1992: 179–181.) Retorisella funktiolla nimetään puhujan toiminta ja intentio, mutta funktiot ovat osaltaan tulkin- nanvaraisia. Esimerkiksi Halliday (1994: 363) antaa retorista funktioista kymmeniä esimerkkejä (mm. lupaaminen, uhkaaminen, määrääminen, käskeminen, toteaminen, moittiminen, ilmoittaminen, syyttäminen).⁶⁶

Modaalisten ilmausten käyttö liittyy argumentointiin, koska puhuja voi esittää käsiteltävän asian tietynlaisena ja sisällyttää tekstiin merkityksiä, jotka lisäävät sanotun varmuusastetta tai vähentävät puhujan osallisuutta tai vastuuta väitteistä. Osallisuus vähenee esimerkiksi niin, että ensimmäisen persoonan sijasta käytetään geneeristä

---

⁶⁵ Halliday & Matthiessen (2004: 107): ”-- the four primary speech functions of offer, command, statement and question.”

⁶⁶ Ks. Austin 1975 (1962): 109: ”-- by saying we perform a *locutionary act*, which is roughly equivalent to uttering a certain sentence with a certain sense and reference, -- . Second, we said that we also perform *illocutionary acts* such as informing, ordering, warning, -- . Thirdly, we may also perform *perlocutionary acts*: what we bring about or achieve *by* saying something, such as convincing, persuading, -- misleading.

kolmatta persoonaa tai passiivia. Kannanoton yleistäminen tai epämääräistäminen häilyttää vaikutusala ja kattavuutta ja voi näin toimia argumentatiivisesti. (Perelman & Olbrechts-Tyteca 1971 [1958]: 154–155, 161–163.)

Modaaliverbeillä ilmaistaan välttämättömyyttä ja mahdollisuutta, jotka semanttisesti ilmentävät ennemminkin jatkumoa kuin tarkkarajaisia luokkia. Välttämättömyyttä ilmaisevat esimerkiksi verbit *täytyä, pitää, tarvita, joutua* ja mahdollisuutta puolestaan *voida, saada, taitaa, mahtaa*. (ISK 2004: 1488.) Selkotekstien ja lähtötekstien keskeinen merkitysero on joissakin tapauksissa se, millaisena modaalisuus ilmaistaan, joten selkoistaminen muuntaa myös tekemisen tapaa. Teksteissä ei käytetä samoja modaalisia ilmauksia, eivätkä modaaliset merkitykset tai esimerkiksi direktiiviyden⁶⁷ aste pysy aina samoina. Mukautettaessa lähtötekstin modaalista sävyä muokataan esimerkiksi niin, että tekstin velvoittavuuden aste muuttuu ja muuntaa retorista funktiota. Selkoistettaessa proposition ilmaiseman tekemisen modaalisia piirteitä saatetaan muuttaa lievemiksi.

Koska selkoistaminen muuntaa tekstin ylläpitämää vuorovaikutusta, muuttuvat myös modaaliset piirteet. Mukauttamisessa käsitellään informaatiota lukijaa varten, mikä vaikuttaa modaalisuuden ilmaisemiseen ja edelleen puhetoiminnon tulkintaan (ks. ISK 2004: 958). Selkotekstissä velvoittavuudesta voi tulla mahdollisuus ja sanottava voidaan esittää eri tavoin lievempänä kuin lähtötekstissä, tekstiä voidaan muokata ohjailevammaksi tai tekstiin lisätään haluamista ja aikomista ilmaisevia intentioverbejä (ks. ISK 2004: 1501–1502), esimerkiksi *haluta, yrittää, pyrkiä*. Käsittelemme esimerkkien avulla sitä, miten modaaliverbejä käytetään hyväksi selkoistettaessa ja miten niiden avulla muokataan vuorovaikutusta. Useimmissa tapauksissa on kyse jonkinlaisesta toimintaa koskevasta modaalisesta aste-erosta.

Seuraavassa esimerkkiparissa lähtöteksti (33) varoittaa terveydelle haitallisesta vaikutuksesta, ja siinä käytetään vahvistavia ilmauksia *usealle* ja *todennäköinen*. Selkoteksti (34) esittää terveyshaitan mahdollisena ja käyttää *saattaa*-verbiä: *saattavat (nimittäin) sisältää, saattavat aiheuttaa (monille)*.

33, STT 28.5.2003

– Kyse on hyvin edullisista, yleensä nuorten suosimista koruista. Korut eivät sinällään ole lainvastaisia, mutta **niillä on usealle kuluttajalle todennäköinen terveydelle haitallinen vaikutus**, sanoo ylitarkastaja Paula Ruotsalainen Tukesista.

34, SU 10.6.2003

Ne [korut] **saattavat nimittäin sisältää** paljon nikkeliä.

– Kyse on hyvin edullisista ja etenkin nuorten suosiossa olevista koruista. Nuo korut eivät ole lainvastaisia, mutta **ne saattavat aiheuttaa monille ihmisille terveyshaittoja**, Paula Ruotsalainen Tukesista kertoo.

---

⁶⁷ Direktiiviyys on tässä esillä kielellisesti monitahoisena funktiona, joka ilmaisee käskyn ja kiellon lisäksi esimerkiksi pyyntöä, varoitusta, ehdotusta, suostuttelua, kutsua ja tarjousta (ks. ISK 2004: 1560–1561).

Referoidulla puhujalla on tekstikatkelmissa erilainen rooli, ja selkotekstin tapaan esitetynä ongelma vaikuttaa lievemältä. On huomattava, että mukauttaminen koskee suoran esityksen modaalisia piirteitä.

Seuraavassa esimerkkiparissa selkoversio (36) muuntaa pakkona esitetyn deonttisen modaalisuuden episteemiseksi, lähinnä mahdollisuudeksi.

35, STT 22.1.1999

Henkilökunnan **pitää** itse **sisäistää** terveydestään huolehtimisen mielekkyys. –

–

Työntekijän **on** puolivuositain **osallistuttava** UKK-kävelytestiin pitääkseen palkanlisänsä. Samalla tietysti **voi** myös **nousta ja laskea** kuntoluokassaan.

36, SU 13.4.1999

Henkilökunnan kunto testataan kerran puolessa vuodessa. Silloin UKK-instituutin kävelytestillä tarkistetaan niiden kunto, **jotka haluavat osallistua** kuntokampanjaan.

Lähtötekstissä (35) on käytetty nesessiivisiä ilmauksia *pitää sisäistää* ja *on osallistuttava*. Selkotekstissä (36) käytetään intentioverbiä *haluta*, ja relatiivilauseessa korostuu tekemisen vapaaehtoisuus: *jotka haluavat osallistua kuntokampanjaan*. Selkotekstissä käytetään nimitystä *kuntokampanja*, ja siitä on jätetty pois lähtötekstissä mainittu testaamisen mahdollinen seuraus, kuntoluokassa nouseminen tai laskeminen.

Seuraavissa esimerkkikatkelmissa on samoin muunnettu toiminnan velvoittavuutta. Sekä lähtötekstissä (37) että selkotekstissä (38) käytetään toistuvasti nesessiiviverbiä *pitää* (myös konditionaalimuoto *pitäisi*), mutta selkokirjoittaja painottaa mahdollisuuden saamista.

37, STT 11.2.1999

– Ilman tätä muutosta **ei** demokraattinen tietoyhteiskunta **voi toteutua**. Tietoverkkoihin pääsyn ja sen käytön osaamisen **pulmat on ratkaistava**, tähdentää opetusministeriön ylitarkastaja Matti Sinko, joka vastaa koulujen tietotekniikan opetuksesta valtakunnallisesti.

Samaa mieltä on tutkija Esa Sirkkunen Tampereen yliopiston tiedotusopin laitokselta.

– – – Tietoverkon **pitäisi olla** kaikkien suomalaisten saatavilla, – –, Suomen Akatemian digitaalisen median projektissa työskentelevä Sirkkunen sanoo.

Sinkon mukaan **on** nyt **tajuttava**, kuinka suuri muutos tietoverkot ovat Suomessakin kansalaisen kannalta.

– Asiassa **pitää tulla** varsinkin ikääntyvää väestöä enemmän kuin puolitiehen vastaan. Tämä on tärkeää, sillä tietoverkko on kehittymässä keskeiseksi viestimeksi puhelimen ja tv:n oheen.

– Silti jää vielä niitä, jotka **eivät pääse** verkkoon kotipäätteen, kännyän tai digi-tv:n kautta. Heille luonteva kanava tietoverkkoon ovat yleiset kirjastot. Mielestäni Suomen **pitää satsata vahvasti** kirjastojen kehittämiseen tällaisiksi tietotuviksi, Sirkkunen linjaa.

38, SU 2.3.1999

Sirkkusen mielestä kaikkien suomalaisten **pitää vähitellen saada mahdollisuus käyttää** tietokonetta ja Internetiä joko töissä tai kotona. – –

– **Jotta kaikilla suomalaisilla olisi mahdollisuus** Internetin käyttöön, **pitäisi** myös kirjastojen **kehittää** Internet-palveluitaan, Sirkkunen ehdottaa.

Lähtöteksti käyttää kieltomuotoja (*ei voi toteutua, eivät pääse*), pakkoa ilmaisevia rakenteita (*pulmat on ratkaistava, on tajuttava*) ja velvoittavia ilmauksia (*pitäisi olla, pitää tulla, pitää satsata vahvasti*). Lähtötekstin modaalisuus on ohjailevaa, mikä näkyy asiantuntijoiden repliikeissä. Viimeisen lähtötekstiesimerkin suoran esityksen jakson johtolauseen verbinä on *linjaa*, joka kuvaa haastateltavien auktoriteettiasemaa ja keskustelun luonnetta (vrt. selkotekstin *ehdottaa*). Selkotekstissä modaalisuuden ilmaiseminen rakentuu mahdollisuuksien varaan (*pitää vähitellen saada mahdollisuus käyttää; jotta kaikilla suomalaisilla olisi mahdollisuus käyttää*). Velvoittava ilmaus on konditionaalissa: *pitäisi kehittää*. Suoran esityksen johtolauseen verbinä oleva *ehdottaa* korostaa edellytysten luomisen näkökulmaa.

Kun lähtötekstin vuorovaikutusta muunnetaan ja yksinkertaistetaan, direktiiviyys voi liittyä selkotekstissä eri toimijaan. Seuraavien esimerkkilauseiden suurin ero on se, että lähtöteksti referoi ohjetta ja mainitsee lähteen, selkoteksti esittää asian velvoittavana lähdeä mainitsematta.

39, STT 19.5.2003

Lääkäriseura Duodecim järjesti maanantaina Kuopiossa tietoiskun, jossa muistutettiin, että **paras ratkaisu olisi, kun äidit jättäisivät** tupakoinnin 1–3 kuukautta ennen raskautta. Tilaisuudessa korostettiin, että raskauden aikana turvallista savukemäärää ei ole olemassakaan.

40, SU 27.5.2003

Äitien **pitäisi lopettaa** tupakointi viimeistään 1–3 kuukautta ennen raskautta, **jotta** mahdollisilta haittavaikutuksilta **vältyttäisiin**. Raskauden aikana turvallista savukemäärää ei ole olemassakaan.

Lähtöteksti (39) referoi tilannetta, jossa direktiiviyys leimaa puhujien ja vastaanottajien suhdetta: – – *muistutettiin, että paras ratkaisu olisi, kun äidit jättäisivät* – –. Lähtöteksti siis välittää tilaisuudessa kerrotun ohjeen. Selkotekstiin (40) on sisällytetty lähtötekstin direktiiviyys (*Äitien pitäisi lopettaa tupakointi*) ja tehty siitä yksinkertaistaen osa tekstin merkitystä, mutta lähdeä ei kerrota. Selkoteksti on tämän vuoksi sävyiltään ohjailevampi, ja siinä toteutuu tuottajan ja vastaanottajan välisenä opettavainen sävy. Kankaanpää (2006: 77) on samoin kiinnittänyt huomiota siihen, että viraston tiedotteissa esitetty ohjailu saatetaan siirtää sellaisenaan uutiseen, jolloin virasto on taustalla toimeksiantajana ja tiedotusväline on passiivisessa ohjailun kaiuttajan roolissa.

Samantapainen direktiiviyden selkoistamisen ero näkyy seuraavassa esimerkkiparis-
sa.

41, STT 29.4.1999

– Karhun käyttäytymistä on mahdoton ennustaa. Vaaratonta karhua ei ole, tähdentää Ekman.

42, SU 11.5.1999

Ihmisen **kannattaa kaikissa oloissa välttää** karhua. Se on **aina** arvaamaton eläin.

Lähtötekstissä (41) suorassa esityksessä referoidut asiantuntijan kannanotot esitetään selkotekstissä (42) direktiivisenä lauseena, joka on oikeastaan tulkinta asiantuntijan kommentista, vaikka lähdettä ei mainitakaan. *Karhun käyttäytymistä on mahdoton ennustaa* (STT) / *Se on aina arvaamaton eläin* (SU); *Vaaratonta karhua ei ole* (STT) / *Ihmisen kannattaa kaikissa oloissa välttää karhua* (SU). Selkotekstissä toteutuu lähtötekstiä selvemmin ohjailevuus.

Yksi lähtötekstien ja selkotekstien modaalisisista eroista on se, että mukautettaessa tekstiin lisätään intentioverbejä, jolloin toimintaan saadaan haluamisen, aikomisen ja yrittämisen merkityksiä. Esimerkkiparien 43–50 lähtöteksteissä tekeminen esitetään ilman vastaavia merkityspiirteitä.

43, STT 24.3.2004

– Lähetysaikojen porrastamisessa **huomioidaan paremmin** ohjelmien sopimattomuus pienemmille lapsille.

44, SU 30.3.2004

– Lähetysaikojen uudistuksella **haluamme tuoda esiin entistä paremmin** sen, että ohjelma ei sovi lapsille.

45, STT 20.5.1999

Luonnonsuojelijoiden toimet järven suojelemiseksi saivat runsaasti julkisuutta. Valtioneuvosto puuttui asiaan, ja laaja kansalaismielipide varmistui, **ettei** tätä luonnonsuojelullisesti tärkeää järveä lopulta **kuivatettu**.

46, SU 25.5.1999

Koijärvi on kuuluisa lintujärvi. Keväällä 1979 luonnonsuojelijat estivät järven kuivaamisen. Paikalliset maanviljelijät **olisivat halunneet kuivata** järven, jotta vesi ei tulvisi pellolle keväisin.

47, STT 31.3.1999

Pulmallisempi ryhmä on huumausainerikolliset. He ottavat auton liikkuaakseen paikasta toiseen, milloin **huumeiden hakuun**, milloin keikan tekoon tai anastetun omaisuuden kuljettamiseen.

48, SU 13.4.1999

Komisario Vesa Lilja Helsingin poliisilaitoksesta kertoo, että vaikea ryhmä ovat huumausainerikolliset. He ottavat auton, koska **haluavat hakea huumeita** tai piilottaa varastettua omaisuutta auton avulla.

49, STT 27.4.1999

– – – Tämän vuoksi olen tänään ilmoittanut SDP:n puheenjohtajalle, että **en voi asettaa ehdolle** SDP:n esivaalissa, hän sanoo tiedotteessa.

50, SU 11.5.1999

Ahtisaari sanoi, **ettei halua käydä** vaalitaistelua nyt, kun Suomella on meneillään vaativa kansainvälisen politiikan vaihe. Suomi toimii heinäkuusta lähtien EU:n puheenjohtajamaana.

Selkotekstiesimerkeissä intentioverbien käyttöön liittyy myös pyrkimys havainnollistaa tekstiä ja selventää tekijän ilmaisemista. Esimerkkiparissa 43 ja 44 lähtötekstin passiivimuotoa vastaa selkotekstissä monikon 1. persoona (*huomioidaan paremmin – haluamme tuoda esiin entistä paremmin*), ja tekijä *me* viittaa puhujaan ja taustayhteisöön (ohjelmajohtaja Ismo Silvo ja Yleisradio). Toisessa esimerkkiparissa (45 ja 46) selkotekstiin on lisätty havainnollistava, tekijän ilmaiseva lause, jossa on *haluta*-verbi (*Paikalliset maanviljelijät olisivat halunneet kuivata järven*), lähtötekstissä on käytetty passiivimuotoista kieltolauseetta (*ettei – – kuivatettu*). Myös esimerkkiparissa 47 ja 48 muutokset ovat samantapaisia: lähtötekstin rakenne *He ottavat auton – – huumeiden hakuun* on selkoversiossa selvästi päälauseena ja sivulauseena, johon on lisätty intentioverbi *haluavat*: *He ottavat auton, koska haluavat hakea huumeita – –*. Viimeisen esimerkkiparin (49 ja 50) modaalisena erona on, että lähtötekstin *voida* on selkotekstissä korvattu *haluta*-verbillä. Selkotekstissä korostuu siis referoidun puhujan oma intentio, mutta lähtötekstin *voida*-verbin kieltomuotoon sisältyy myös ulkopuolisen syyn mahdollisuus. Selkoteksti ei kuitenkaan mainitse tiedotetta epäsuoran esityksen lähteeksi kuten lähtöteksti.

Modaalisten ilmausten lisääminen muuntaa tekstin ilmaisutapaa varovaisemmaksi ja lieventää kertojan tai referoidun puhujan kannanottoa. Eri muutoksilla vaikutetaan myös sanotun retoriseen funktioon. Seuraavissa esimerkkikatkelmissa selkoversioiden sananvalinta tukee modaaliverbien ja muiden varauksellisten ilmausten käyttöä.

51, STT 27.12.2005

Sri Lanka ja Malediivit **kampanjoivat kiivaasti houkutellakseen turisteja** saarille.

– –

– **Olemme panneet liikkeelle varsin aggressiivisen markkinointikampanjan** tänä vuonna, kertoo Malediivien Colombon-edustaja Mohamed Asim.

52, SU 14.3.2006

Nyt **turisteja yritetään saada takaisin**.

– Olemme aloittaneet markkinointikampanjan, kertoo Malediivien Colombon-edustaja Mohamed Asim.

Lähtötekstissä (51) (*maat*) kampanjoivat kiivaasti houkutellessaan turisteja ja mainoskampanja-sanalla on etumäärite (*varsin*) aggressiivisen. Selkoesimerkissä (52) on ennen lainausta pohjustava lause, johon sisältyy intentioverbi *Nyt turisteja yritetään saada takaisin*. Selkotekstissä sananvalinnalla tuetaan sitä, että kampanjointi esitetään laimeampana toimintana. Seuraavassa esimerkkiparissa (53 ja 54) on samoin käytössä eri keinoja, jotka muuntavat tekstin modaalista sävyä. Selkotekstissä referoitu puhuja esittää asiat vaikutuksiltaan lievempinä.

53, STT 23.8.2004

Tutkimusta Suomessa koordinoanut professori Lasse Kannas Jyväskylän yliopistosta **varoittaa vetämästä jumbosijoituksista liian hätäisiä päätelmiä**. Prosentit **eivät hänen mukaansa kerro mitään** siitä, tekevätkö nuoret läksynsä hyvin vai huonosti.

– Kolme tuntia on mahdoton määrä tehdä päivittäin **juuri** kenenkään läksyjä, Kannas **arvostelee**.

Professori Kannas **arvelee**, että selitys suomalaisten huonoon sijoitukseen löytyy koulujärjestelmien eroista eri maissa.

54, SU 31.8.2004

Jyväskylän yliopiston professori Lasse Kangas **ei kuitenkaan ole erityisen** huolissaan huonosta sijoituksesta. **Professori muistuttaa, että aika ei välttämättä kerro mitään** siitä, tekevätkö suomalaiset läksynsä hyvin vai huonosti.

Professori Kankaan mukaan kolme tuntia vapaa-ajasta läksyjentekoon on **jopa** liian paljon.

– Kolme tuntia on mahdoton määrä tehdä joka päivä läksyjä. Ei se sovi **oikein** kenellekään, Kannas⁶⁸ **sanoo**.

Kannas **uskoo**, että huomattavat erot tuloksissa johtuvat **luultavasti** eri maiden erilaisista kouluista.

Kummassakin tekstissä esillä ovat samat tutkimustuloksia koskevat selitykset, mutta selkotekstiin on lisätty asian vaikuttavuutta lieventäviä varauksia. Varauksilla *ei kuitenkaan ole erityisen, ei välttämättä kerro, ei oikein kenellekään ja luultavasti* on merkitty asiantuntijan käsitykset asiasta ja rajattu esitettyjä väitteitä. Selkotekstiin on lisätty ennen suoraa esitystä lause, jossa toistuu sitaatin väite ja jossa on määrää vahvistava *jopa (liian paljon)*. Selkotekstissä asiantuntijan roolia kuvaavat myös erilaiset verbit. Kun haastateltava lähtötekstissä *varoittaa, arvostelee ja arvelee*, selkotekstissä hän

---

⁶⁸ Sekä STT:n tekstissä että selkotekstissä on nimisekaannus Kangas–Kannas.

muistuttaa, sanoo ja usko. Asiantuntijan rooli puhujana on vastaanottajaan nähden lähtötekstissä etäisempi kuin selkotekstissä.

Selkoversiot voivat säilyttää modaaliverbien käytön samanlaisena kuin lähtötekstiinkin, mutta edellä käsittelemäni esimerkit osoittavat, että se voi olla myös yksi mukautamisen keino. Modaaliverbien käytöllä on selkoistettaessa tehtäviä, joilla yksinkertaistetaan tekstin ylläpitämää vuorovaikutusta ja muunnetaan tekstin retorisia funktioita. Välttämättömyyden ja mahdollisuuden jatkumolla selkoversioiden tekeminen sijoittuu lähtötekstiin verrattuna useammin mahdollisuuksien ilmaisemiseen, ja lähtötekstin velvoittavuus voi vaihtua mahdollisuuden tarjoamiseksi. Selkotekstiin lisätyt intentioverbit muuntavat tekemisen merkityspiirteitä, mutta toisaalta niiden käyttämisellä pystytään usein tarkentamaan tekijää ja havainnollistamaan tekstiä. Kun selkoversio yksinkertaistaa esimerkiksi suoraa esitystä, referoidun puhujan ja vastaanottajan vuorovaikutus saa eri piirteitä kuin lähtötekstissä.

4.3 REFEROINNIN FUNKTIOT

Uutistekstin keskeinen piirre on intertekstuaalisuus eli viittaukset muihin teksteihin ja erilaisten lähteiden käyttäminen. Pietilän (1993: 345, 348) mukaan uutinen on oikeastaan ”esitys esityksistä”, koska tekstin sisältämä tieto on pääasiassa peräisin muiden kertomasta ja koska näiden lähteiden esitys eri muodoissaan on mukana tekstissä. Uutisen tuottaminen on informaatiopalojen valitsemista eri diskursseista, niiden muokkaamista journalistisesti ja asettamista tiettyyn järjestykseen. Uutisen kertojan varsinainen diskurssi on sidosdiskurssia, jolla yhdistetään referoituja esityksiä. (Pietilä 1995 [1991]: 86.) Samoin Solin (2001: 175–181) nimeää keskeiseksi uutistekstien intertekstuaalisuuden piirteeksi lähteiden käytön, erilaisten suullisten ja kirjallisten tekstien hyödyntämisen toisessa tekstissä. Helpoimmin lainataan tekstiä, joka on alun perin kirjoitettu uutismaiseksi, kuten tiedote, uutistoimistojen materiaali ja aiemmin samassa tai muissa viestimissä julkaistut uutiset. Lähteiden valinta on siis tärkeä intertekstuaalisuuden piirre, mutta uutistekstistä tulkittaviin merkityksiin vaikuttaa hyvin paljon se, missä yhteydessä lainattua tekstiä käytetään ja miten se sidotaan kertojan tekstiin.

Referoinnista on tekstissä kyse silloin, kun yhteys toiseen tekstiin on jollakin tavoin kielellisesti osoitettu (Koski 1985: 70; myös Shore 2005: 47). ISK:n (2004: 1399) mukaan referoinnilla tarkoitetaan ”puheen, kirjoituksen tai ajatuksen sijoittamista oman tekstin osaksi niin, että oma ja lainattu on toisistaan erotettavissa”. Vierias puhe näkyy tekstissä suorana esityksenä, epäsuorana esityksenä ja niiden erilaisina sekamuotoina⁶⁹. Referoinnin funktioita käsittelevät pitävät lähtökohtana Vološinovin käsitettä ’vieras puhe’. Vološinov (1990 [1929]: 138, 142–146) korostaa ’vieraan puheen’ ja ’välittävän puheen’ dynaamista suhdetta. Referointi ei ole pelkästään vieraan puheen sisällyttämistä toiseen tekstiin, vaan eri esitystavat vaikuttavat tekstin merkityksenantoon laajem-

⁶⁹ Suoran ja epäsuoran esityksen piirteitä sisältävistä esityksen muodoista on käytetty mm. nimityksiä ’sekamuoto’, ’eläytymisesitys’ (esim. Penttilä 2002 [1957]), ’sekaesitys’ (esim. Kuiru 1984).

min. Oma ja vieras puhe joko pidetään erillisinä tai niiden rajoja häivytetään. Kyse on siis yleistäen suorasta ja epäsuorasta esityksestä.

Perinteisen esitystavan mukaan suora esitys on sanatarkka sitaatti, epäsuora esitys sisältää kertojan tulkintaa aiemmin sanotusta. Suorassa esityksessä pystytään välittämään alkuperäisen tekstin piirteitä ja säilyttämään tilannesidonnaisia ja persoonallisia piirteitä. Referointi koskee siis sekä sitä mitä sanotaan että sitä miten puhutaan. Epäsuora esitys on kertojan tekstiin muokattua, viitepisteiltään meneillään olevan puhetilanteen mukaista referointia. (Koski 1985: 70–71; Kuiri 1984: 3–6; myös ISK 2004: 1400–1401.) McGregor (1997: 251–253) nimittää referoitua osaa representoiduksi puheeksi (represented speech) ja selittää sen keskeisiä osia ja tehtäviä kehyksen käsitteen avulla. Referoitu osa on johtolauseen tai johtoilmauksen (vrt. representing clause) vaikutusalassa. Kehys rajaa referoidun osan uuteen kontekstiin ja antaa viitteitä siitä, miten osa on tulkittava. McGregor (mts. 254) korostaa esitystapojen määrittelyssä näkökulmaeroa: suora esitys mukailee representoitua puhetilannetta, epäsuora esitys sen sijaan edustaa samanhetkistä puhetilannetta, johon sisällytetään toinen tilanne. Referoidun osan deiktiset elementit, pronominaaliset ilmaukset, aikamuoto ja paikkaan viittaaminen, määrittyvät kehyksen mukaan. (Ks. myös Shore 2005: 66.)

Lehtitekstissä suora esitys on merkitty lainaukseksi repliikkiviivalla tai lainausmerkeillä, ja usein siihen liittyy erillinen johtolause. Lainaus on muokattu puheesta kirjoitettuun muotoon, tai se on peräisin kirjoitetusta tekstistä. Epäsuora esitys sisältää johtolauseen tai -ilmauksen ja referoivan osan, ja se voi myös sekoittua kirjoittajan omaan tekstiin, ns. kertojan esitykseen tai sidosdiskurssiin. Tekstissä eri esitystavat vuorottelevat, ja suoran esityksen jaksoiksi kirjoittaja nostaa osuvina pitämiään haastateltavan lausumia. Lainauksilla myös rakennetaan kuvaa haastateltavasta toimijana. Suoralla esityksellä on merkittävä tehtävä tuoda aiempi puhetilanne osaksi kerrontaa ja tehdä tekstistä moniääninen. Esitystavat ovat erillisiä ja omiin tarkoituksiinsa kehittyneitä, eivätkä ne välttämättä ole johdettavissa toisistaan (Pietilä 1993: 348). Kalliokoski (1999: 65–66) korostaa myös sitä, että eri esitystapojen erojen hämärtyminen on lehtitekstissä vakiintunut käytäntö. Referoitavan henkilön ja toimittajan diskursseja ei ole aina mahdollista erottaa toisistaan.

Ns. sekamuodoissa⁷⁰ on viitteitä sekä suorasta että epäsuorasta esitystavasta. Näkökulmaa osoittavia deiktisiä piirteitä käytetään ristiriitaisesti, joten ei ole selvää, puhutaanko referoijan vai referoidun näkökulmasta. Vapaa suora esitys ja vapaa epäsuora esitys ovat esitystavan mukaisesti käytettyjä osia, joita ei merkitä johtolauseilla tai -ilmauksilla. Vapaita esitystapoja käytetään puhutussa kielessä ja kaunokirjallisessa tekstissä (vrt. eläytymisesitys⁷¹) mutta myös esimerkiksi lehtitekstissä. Tekstin kirjoittajan puheenvuorokin voidaan kirjata näkyviin ilman johtolauseita. Puhuja on siten pääteltävissä mutta jää nimeämättä. (ISK 2004: 1405–1406; Kuiri 1984: 11; Pietilä

---

⁷⁰ ISK:n (2004: 1406) mukaan sekamuoto-nimityksestä voi saada käsityksen, että esitystapa olisi jollakin tavoin taitamatonta kielenkäyttöä ja että referoinnin ”ideaalityypit” olisivat ensisijaisia. Kyse on kuitenkin hyvin yleisestä käytännöstä, joka on puhutussa kielessä lähes yksinomainen. (Ks. myös Kuiri 1984: 247.)

⁷¹ Kuten Koski (1985: 162) huomauttaa, kaunokirjallisuudessa esiintyvä referaatti saattaa olla vain esitystavan variointia muodollisessa mielessä. Kirjailija käyttää fiktiivisessä tekstissä samaa esitystapaa, jolla puhuja lainaa toista puhujaa. Puhetilanne on siis konstruoitu.

1993: 346; Shore 2005: 72–73, 75; Vološinov 1990 [1929]: 146.) Vapaan suoran esityksen jaksosta on käytetty myös nimitystä nollasitaatti (zero quotative) (ks. Mathis & Yule 1994 ja Kalliokoski 1999: 68–69).

Referoinnin avulla tekstissä saadaan aikaan vaikutelma keskustelusta. Tannen (1986: 311, 313) nimittää referoituja jaksoja konstruoiduksi dialogiksi (constructed dialogue), joka kuvaa hyvin sitä, että suoran tai epäsuoran esityksen käyttö tekstissä on myös dialogin ja keskustelun vaikutelman tavoittelua ja konstruktiota siitä, mitä on sanottu. Keskustelua ei esitetyssä muodossaan ole ehkä tarkkaan ottaen koskaan käyty, eikä suoran esityksen käyttäminen tarkoita sitä, että lainaus olisi sanatarkka. Referoinnin merkitys uutisteksteissä on keskeinen, ja Fowlerin (1991: 57) mukaan uutistekstiin luodaan referoiduilla jaksoilla epämuodollisuuden, tuttuuden ja ystävällisyyden vaikutelmaa. Keskustelumuoitoisuudella voidaan luonnollistaa käytettyjä ilmauksia ja niiden kuvaamia kategorioita sekä luoda osapuolten välisestä vuorovaikutuksesta tasavertaisempi mielikuva. Fairclough (1992: 110) ottaa yhtenä keskustelunomaistumisen myönteisenä vaikutuksena esille sen, että referoinnin avulla päätöksentekoa koskeva kielenkäyttö voidaan esittää arkikielisemmin ja laajentaa näin yleisöä. (Vrt. Kalliokoski 1999: 71–72.)

4.3.1 SELKOISTETTU SUORA ESITYS

Selkoteksteissä suoraa esitystä käytetään selvästi vähemmän kuin lähtöteksteissä, ja huolimatta esitystavasta myös lainattua osaa selkoistetaan. Aineistoon kuuluvista selkoteksteistä noin 60 prosentissa on käytetty suoraa esitystä, lähtöteksteistä noin 80:ssä. Useimmissa selkoteksteissä on vain yksi suoran esityksen jakso, ja siksi mukana on vain yksi haastateltavista, vaikka lähtötekstissä olisi useita. Repliiikkien mukauttamisessa näkyvät samat muutokset kuin muuallakin teksteissä: pitkiä sitaatteja lyhennetään, yksityiskohtia ja ilmausten abstraktiutta vähennetään, kuten seuraavissa esimerkeissä.

55, STT 18.10.2006

– Riskitekijät tuntuvat meilläkin: vanhempien epävakaa asema globaaleilla työmarkkinoilla, matala koulutus ja yksinhuoltajuus. Suomessa on myös muihin Pohjoismaihin verrattuna eniten lapsia lastensuojelulaitoksissa, Taipale sanoo.

56, SU 7.11.2006

– Suomessa on muihin Pohjoismaihin nähden eniten lapsia lastensuojelulaitoksissa, Taipale sanoo.

57, STT 2.3.1999

– Esimerkiksi MTK:n ja SAK:n paikallisjärjestöt ovat luonteva yhteys myös tietoverkkoihin perehtymiselle. Paras tulos saadaan, kun oppia saa omissa porukassa, **jossa tausta, koulutus ja taitotaso ovat osapuilleen samat.**

58, SU 2.3.1999

– Oppiminen tapahtuu parhaiten ryhmässä, **jossa kaikki osaavat yhtä paljon tai yhtä vähän**, hän sanoo.

Edellä olevissa esimerkkipareissa osa lähtötekstin vastaavasta sitaatista on jätetty pois (lihavoitu osa) koko selkotekstistä ja näkökulmaa on supistettu. Selkoesimerkissä 58 on lisäksi havainnollistettu sanottua: ryhmää kuvaava relatiivilause *jossa tausta, koulutus ja taitotaso ovat osapuulleen samat* on suhteutettu ryhmään kuuluviin ja näkökulma käännetty ihmiseen: *jossa kaikki osaavat yhtä paljon tai yhtä vähän*.

Seuraavan esimerkkiparin lähtötekstin abstraktiotaso ja ilmaisutapa eivät vastaa selkoviestinnän tavoitteita, joten asia on ilmaistu huomattavasti yleisemmin.

59, STT 10.2.1999

– Huolestuttavaa on myös **tartuntatautien, erityisesti HI-viruksen leviämisen suonensisäisesti huumeita käyttävien keskuudessa – jatketusta ruiskunvaihdoista huolimatta**.

60, SU 2.3.1999

– Huolestuttavaa on myös se, että **monet sairastuvat likaisista huumeneuloista**, Tuomo Koho kertoo.

Selkotekstissä on yleistävä lause *monet sairastuvat likaisista huumeneuloista* joka kattaa lähtötekstin yksityiskohtaiset lausekkeet, (*tartuntatautien, erityisesti HI-viruksen leviäminen suonensisäisesti huumeita käyttävien keskuudessa – jatketusta ruiskunvaihdoista huolimatta*). Selkotekstin lauserakenteesta on karsittu puhutun kielen lausuman piirteitä.

Selkoversiossa haastateltavasta välittyy erilainen kuva toimijana ja vuorovaikutuksen luonne muuttuu. Lähtöteksteissä sitaattien käyttö on monipuolista, ja suoran esityksen osuus koko tekstistä voi olla iso. Teksti etenee repliikkien avulla, ja referoituja osia liitetään tekstiin vaihtelevin tavoin ja yhdistäen eri esitystapoja keskenään. Sitaatit voivat olla suhteellisen pitkiä, tai niitä voi olla useita peräkkäin. Selkoteksteissä referointi on leimallisemmin epäsuoraa kuin lähtöteksteissä. Suoran esityksen – ja ylipäättään referoinnin – käyttö luo merkittäviä eroja tekstien interpersoonaisiin merkityksiin, ja etenkin suoralla esityksellä voidaan lyhentää tekstissä toteutuvaa sosiaalis-psykkistä etäisyyttä (ks. luku 4.1). Selkoteksteistä on jätetty pois esimerkiksi seuraavat sitaatit:

61, STT 30.5.2002

– Joskus, **arvoisa puhemies**, karpäsestä kasvaa härkänen ja niin on käynyt tässä. **Mielestäni** ministerin asemassa olevan on oltava herkkä kuuntelemaan ja kantamaan poliittista vastuuta. Vain niin kansalaisten luottamus poliittiseen järjestelmään voi säilyä. **Olen perusluonnoltani tarkka**, enkä voi antaa itselleni anteeksi tehtyä virhettä, ja **siksi olen yön yli asiaa mietittyäni päätenyt siihen, että tulen pyytämään tasavallan presidentiltä eroa kulttuuriministerin tehtävästä**, Lindén ilmoitti.

62, STT 17.12.2006

– **Minulla on aina ollut hieman vaikeuksia keskittymisessä** voitetun kisan jälkeen, mutta pitää nyt yrittää tosissaan. **Sen voin sanoa**, että olen laskenut treeneissä paremmin pujottelua kuin suurpujottelua. **Kaikki varmasti ymmärtävät**, mitä se tarkoittaa huomista kisaa ajatellen.

– **Mitään bileitä ei nyt ruveta pitämään. Voittosamppanjatkin ruiskuttelin huolella pitkin mäkiä**, Palander vakuutti.

Edellä olevat suoran esityksen jaksot ovat melko pitkiä, ja niistä välittyy vaikutelma sanatarkasta lainaamisesta. Esimerkeissä 61 ja 62 näkökulma on haastatellussa, joka puhuu itsestään ja perustelee omia tekemisiään (*Mielestäni, Olen perusluonnoltani tarkka, siksi olen yön yli mietittyäni päätynyt siihen, että tulen pyytämään tasavallan presidentiltä eroa kulttuuriministerin tehtävästä; Minulla on aina ollut hieman vaikeuksia keskittymisessä*). Esimerkkiin 61 on sisällytetty osia eduskunnassa pidetystä puheesta (*arvoisa puhemies*), millä luodaan autenttisuuden tuntua. Esimerkin 62 referoiduissa osissa on puheeseen kuuluvaa johdattelua ja kommentointia (*Sen voin sanoa, Kaikki varmasti ymmärtävät*) ja kevennyksiä (*Mitään bileitä ei nyt ruveta pitämään. Voittosamppanjatkin ruiskuttelin huolella pitkin mäkiä*).

Suoran esityksen jaksoilla on ylipäänsä useita tehtäviä. Koskela (2003: 234) on todennut poliittiseen journalismiin ja tiedejournalismiin kuuluvia tekstejä tutkiessaan, että tutkijan sanomaa lainataan erityisesti silloin, kun sitaatti on tekstin kannalta osuva, mutta suoraa esitystä käytetään myös, kun sanottava on erityisen vaikeatajuista. Tällöin esitystapaan voi katsoa vaikuttaneen toimittaja-kirjoittajan haluttomuuden käsitellä sanottua. Osa lähtötekstien suoran esityksen jaksoista on vaikeatajuista ja abstraktia kieltä. Koska merkitystä on vaikea tulkita, selkotekstistä on yksinkertaisesti jätetty kyseiset jaksot pois. Esimerkiksi seuraavaa katkelmaa (esimerkki 63) ei ole sisällytetty selkoversioon ollenkaan.

63, STT 24.3.2004

– Uudistus on **tiedotus- ja informaatiopainotteinen**, eikä se mullista **ohjelmakaavioita** kokonaan. Lähinnä vanhemmille on tarkoitus antaa **kasvatuksellista tukea lasten mediankäyttöön puuttumisessa**, Yleisradion Silvo jatkoi.

Referoidussa jaksossa on abstrakteja käsitteitä (*tiedotus- ja informaatiopainotteinen; ohjelmakaavio*) ja nominaalituksia (*kasvatuksellista tukea lasten mediankäyttöön puuttumisessa*). Kyseisen tekstin selkoversioon näkökulma sisältyy implisiittisesti.

Referoitu puhetilanne näkyy tekstissä eri tavoin, ja referoijan valintana voi olla myös se, että tekstissä konstruoidaan lähteenä käytetyn haastattelun kulkua kuten seuraavassa STT:n tekstissä. Selkoversiosta kyseinen katkelma on jätetty pois.

64, STT 27.4.1999

SDP:n puheenjohtaja pääministeri Paavo Lipponen toivoi vielä tiistaina, että presidentti Martti Ahtisaari olisi käytettävissä puolueen ehdokkaana toiselle kaudelle.

Lipponen ei kuitenkaan halunnut sanoa, mitkä ovat Ahtisaaren mahdollisuudet sen jälkeen, kun hän on ilmoittanut, ettei halua asettua ehdolle esivaiheissa.

– Se on hänen asiansa, Lipponen vastasi toimittajien kysymykseen eduskunnassa.

Lipposelta ei saatu selvää vastausta myöskään kysymykseen, onko Ahtisaaren ehdokkuus nyt täysin poissuljettu asia.

– Sitä pitää kysyä presidentiltä, hän sanoi.

Esimerkissä 64 referoinnilla osoitetaan, että haastateltava ei vastaa (tai ei halua vastata) esitettyyn kysymykseen. Suoran esityksen lyhyet lauseet kuvaavat puhetilannetta ja haastateltavan haluttomuutta kommentoida. Puhetilanteessa näkyy myös haastattelijan (haastattelijoiden) näkökulma: *Lipponen ei kuitenkaan halunnut sanoa*; – *Se on hänen asiansa, Lipponen vastasi toimittajien kysymykseen eduskunnassa*; *Lipposelta ei saatu selvää vastausta myöskään kysymykseen*. Johtolauseilla rakennetaan siis kuvaa haastattelijan ja haastateltavan välisestä vuorovaikutuksesta ja tilanne representoidaan lähtötekstissä.

Suoran esityksen käytössä selkotekstejä ja lähtötekstejä erottavat toisistaan johtolauseiden funktiot. Johtolauseet ja -ilmaukset ovat referoinnissa tärkeässä asemassa, koska niihin voidaan sisällyttää referoitua jaksoa kommentoivaa ainesta ja nimetä jakson retorinen funktio. Heikkisen (1999: 145) mukaan sanomalehtien pääkirjoituksissa käytetyt johtolauseen verbit ja johtoilmaukset antavat monipuolisesti merkityksiä viestimisen tavalle, vuorovaikutukselle, sanotun sisällölle ja puhujalle. (Ks. myös Rahtu 2006: 185.) Interpersoonaisesti on tärkeää, millaisina tekstissä osallisina olevat henkilöt esitetään ja mitä heistä kerrotaan. Valtasuhteita voi analysoida myös siitä, kuinka paljon eri diskursseille annetaan tekstissä tilaa, miten paljon on lainattuja jaksoja ja miten paljon kertojan sidosdiskurssia. (Kalliokoski 1999: 55.)

Suorassa esityksessä kirjoittaja nimeää johtolauseen verbillä puhujan toiminnan, mikä luo tekstiin referoijan näkökulmaa. Lähtöteksteissä verbien kirjo on huomattavasti laajempi kuin selkoteksteissä. Esimerkiksi Kalle Palanderin haastatteluun perustuvassa STT:n tekstissä (*Palander palasi alppihiihdon eliittiin. Suomalainen laski Alta Badian suurpujottelun voittoon*, STT 17.12.2006) johtolauseiden verbeinä ovat *sanoi*, *päivitteli*, *kuvasi*, *mietti*, *tuumi*, *kertoi* ja *vakuutti*. Verbeillä sekä kuvaillaan puhujan toimintaa että kiinnitetään huomiota sanotun totuusarvoon. Vastaava selkotehti (*Palander palasi huipulle*, SU 19.12.2006) käyttää enemmän (vapaata) epäsuoraa esitystä, ja tekstissä on vain yksi suoran esityksen johtolause, *Palander sanoi*. Selkotehtissä on siis jätetty käyttämättä yksi interpersoonaisen merkityksenannon keino, puhujan toiminnan nimeäminen ja lainauksen funktion osoittaminen tekstissä. Selkoversiossa haastateltavasta muodostuu osin tästä syystä erilainen kuva kuin lähtötekstissä.

Selkoteksteissä lähes jokaiseen suoraan esitykseen sisältyy jälkijohtolause⁷². Lähtöteksteistä johtolause usein puuttuu peräkkäisistä saman puhujan sitaateista, tai puhuja nimetään edeltävässä tekstissä. Selkoteksteissä johtolauseen verbin valinta on kaavaista ja yleisimmin käytetään *sanoa*- ja *kertoa*-verbejä. Kuirin (1984: 167–168) mu-

⁷² Nimitys 'jälkijohtolause' ISK 2004: 1419.

kaan 'sanoa' on suomen viestimisverbien ”perusverbi”, jota käytetään merkitykseltään neutraalina kuvaamaan ”millaista kielellistä toimintaa tahansa”. Muina johtolauseiden verbeinä aineistoni selkoteksteissä käytetään seuraavia: *arvioi* (2 esiintymää), *selvittää* (2 es.), *arvelee*, *ehdottaa*, *jatkaa*, *kuvailee*, *lisää*, *pohtii*, *toteaa/totesi*, *valittelee*, *äimistelee*⁷³. Funktioltaan suhteellisen neutraaleina sanomiseen liittyvinä niistä voi pitää verbejä *toteaa (totesi)*, *kuvailee*, *selvittää* ja *ehdottaa*, tekstuaalisia ovat puolestaan *lisää* ja *jatkaa*. Ajatteluprosessia kuvaavia kognitiivisia verbejä ovat *arvioi*, *arvelee* ja *pohtii*, joihin liittyy myös evaluointia. Varsinaisia tiedon varmuusastetta arvioivia verbejä (esim. *muistaa*, *uskoo*, *luulee*) aineiston selkoteksteissä ei kuitenkaan ole, ellei sellaisena pidä verbiä *äimistelee*, jolla kuvataan puhujan suhtautumista sanottuun. (Luokittelusta ks. Pajunen 2001: 313–314.)

Lähtöteksteissä johtolauseet luovat keskeisiä interpersoonaisia merkityksiä ja niiden verbeillä on monenlaisia funktioita. *Sanoa-* ja *kertoa-*verbien lisäksi on käytetty muita sanomiseen ja puheenvuoron käyttöön liittyviä verbejä kuten *ilmoitti*, *kuvasi*, *mainitsi*, *selvittää/selvitti*, *toteaa/totesi* ja *vastasi*. Suoraan esitykseen liittyy myös monia funktioltaan tekstuaalisia verbejä, joilla voi olla metatekstuaalisia (tekstiä järjestäviä) tehtäviä, esimerkiksi *aloitti*, *antaa esimerkiksi*, *jatkaa/jatkoi*, *kirjoitti*, *luettelee*, *lisää* ja *summaa*. Johtolauseetta voidaan käyttää puhumisen tavan kommentointiin, kuten verbejä *huusi*, *kronikoi*, *naurahtaa*, ja *urahtaa*. Samoin käytössä on tietämistä ilmaisevia ja ajatteluprosessia kuvaavia verbejä kuten *pohtii*, *tietää*, *mietti*, *tuumi* ja *arvioi*, *aprikoi* ja *uskoo*. Sitaatin puhujan toimintaa kommentoitaessa on käytetty mm. verbejä *arvostelee*, *huomauttaa/huomautti*, *kehuu*, *kiittelee*, *kommentoii*, *korostaa/korostavat*, *kuittaa*, *linjaa*, *muistuttaa*, *myöntää*, *opasti*, *päivitteli*, *ripittää*, *tähdentää* ja *vakuuttaa/vakuutti*. (Vrt. Pajunen 2001: 313–314.) Verbeillä ilmaistaan evaluoivia merkityksiä, joilla referoitu puhuja tai tekstin puhuja arvioi sanotun totuusarvoa ja jotka osoittavat referoidun osan retorisen funktion. Selkoteksteissä lainaus on tekstuaalisesti varsin itsenäinen osa, eikä siihen sisälly samanlaisia merkityksiä kuin lähtötekstien vastaaviin jaksoihin.

Lähtöteksteissä johtolauseeseen saatetaan liittää rinnasteisia lauseita ja relatiivilauseita. Selkoteksteissä rakenteita on poikkeuksetta yksinkertaistettu. Esimerkissä 65 johtolauseeseen on rinnastettu *mutta*-sanalla epäsuoraa esitystä.

65, STT 26.1.1999

– Sunnuntai on paras ostospäivä, eikä ole paljon yöelämää. Mutta ei se minua haittaa, sillä yöelämään ei ole aikaa kovan kauden aikana. Kaikki ovat ystävällisiä, **Möttölä kuvailee tulevan olympiakaupungin rauhallisuutta, mutta kiittelee myös sitä**, että suomalainen tyttöystävä on muuttanut Salt Lakeen seuraksi.

⁷³ *Äimistellä*-verbiä käytetään yllättävästi seuraavanlaisen suoran esityksen johtolauseessa: ”– Tammikuussa tuli paljon kyselyjä vanhemmilta. Vastasin tammikuussa 13 kummin lisäämispyyntöön. Koko viime vuonna anomuksia tuli yhteensä 10, keskusrekisterin johtaja Jouko Rätty äimistelee.” Lähtötekstissä vastaavan sitaatin johtolauseen verbinä on *kertoo*.

Äimistellä’ ihmetellä tyhmänä, ällistellä, pälistellä, töllistellä. (Kielitoimiston sanakirja 2004, s.v. äimistellä.)

66, SU 16.2.1999

– Yöelämää ei paljon ole, mutta ei se minua haittaa. Sunnuntai on paras ostospäivä. Silloin kaikki mormonit ovat kirkossa, **Möttölä kuvailee**.

Lähtötekstin suoran esityksen johtolause (*Möttölä kuvailee tulevan olympiakaupungin rauhallisuutta*) on rinnasteinen epäsuoran esityksen elliptisen lauseen (*mutta kiittelee myös sitä*) kanssa.

STT:n teksteissä on selkoteksteihin verrattuna huomattavan pitkiä suoran esityksen johtolauseita, joissa nimeen liitetään määrittäviä ja relatiivilauseita. Vaikka johtolauseen tehtävänä on ensisijaisesti nimetä puhuja, siihen sisältyy usein myös kommentoivaa ja selittävää ainesta. (Vrt. esimerkit ISK 2004: 1419.) Seuraavassa lähtötekstiesimerkissä on poikkeuksellisen pitkiä johtolauseita, joissa on rinnastuksia ja relatiivilauseita. Johtolauseella kuvataan ja elävöitetään referoitua puhetilannetta. Lauserakenne on ketjumainen.

67, STT 15.4.1999

– –, sanoo 40-vuotias Zhel Povataj, **joka** pakeni neljän lapsensa ja raskaana olevan vaimonsa kanssa Dakovicasta Kosovosta ensin jalkaisin Kukesiin ja sieltä bussilla Tiranaan.

– –, Zhel Povataj selvittää **ja** osoittaa rantasandaalejaan, **jotka** jalassaan hän paleli vuoristossa ennen Kukesiin pääsyä.

– –, Ramoc sanoo täpötäydessä koulurakennuksessa, **jonka** kasvavan asukasmäärän elämä on lähes täysin avustusjärjestöjen varassa.

– –, Hoti sanoo **ja** viittaa vieressä seisoskeleihin kahteen Etyjin tarkkailijaan, **jotka** Hotin mukaan ovat kiinnostuneita ainoastaan siitä, **onko** pakolaisilla leipää ja saippuaa.

68, SU 27.4.1999

– –, Zhel Povataj selvittää. Hän osoittaa sandaalejaan, **jotka** jalassa hän paleli vuoristossa.

Tekstiä on tiivistetty mahdollisimman paljon, ja kuvailevia sekä rajaavia lauseita yhdistetään johtolauseisiin⁷⁴. Näin mainitut yksityiskohdat eivät saa tekstissä kovin keskeistä asemaa. Vastaavassa selkoversiossa on vain yksi suoran esityksen johtolause. Lähtötekstin rinnastetusta lauseesta ja relatiivilauseesta on muokattu erillinen virke (*Hän osoittaa sandaalejaan, jotka jalassa hän paleli vuoristossa*).

Vaikka suoran esityksen jaksoa voi toisaalta pitää tekstin itsenäisenä osana, sen liittämisestä tekstiin on kielellisiä merkkejä. Koskela (2003: 227–228) puhuu sitaatin kehystämisestä, jolla hän viittaa keinoihin upottaa referoituja osia tekstiin ja yhdistää esitystapoja. Referoinnin monimuotoisuus näkyy uutisteksteissä juuri eri esitystapojen yhdistelminä. Lähtöteksteissä on useita esimerkkejä siitä, että ennen suoraa esitystä on

⁷⁴ Teksti ei ole kokonaan käännösteksti, eikä johtolauseiden poikkeavia rakenteita voi pitää kääntämisestä johtuvina. STT:n tekstissä mainitaan paikkatietona Tirana, ja kirjoittajiksi on mainittu kaksi suomalaista toimittajaa.

puhujan nimeävä pohjustava lause, jossa on referoidun osan toimintaan viittaavaa ja kommentoivaa ainesta. Pohjustava lause korvaa jälkijohtolauseen, ja se voi sisältää myös epäsuoraa esitystä. Lähtöteksteissä sitaattia edeltävät lauseet täyttävät johtolauseen tehtävän, mutta niihin sisältyy myös tekstin tuottajan tulkintaa repliikissä sanotusta. Lauseet yhdistävät sitaatin muuhun tekstiin, joten niillä on merkittävä kohesiivinen vaikutus.

Lundberg (1992: 59, 108) käyttää kirjoittamisen oppaassaan nimitystä siirtymälause, joka korostaa lauseen tehtävää sitoa kappale edeltävään tekstiin tai johdattaa uuteen kappaleeseen tai alateemaan. Lundberg mainitsee eri tyyppinä sitaattimuotoiset, kysymysmuotoiset ja kehottavat siirtymälauseet. Lausetyyppiin kuuluvat siis myös kehystävät lauseet. Makkonen-Craig (2005: 63, 68) puolestaan pitää ns. dialogisia passiivilauseita (esim. *Vilkaistaanpa vielä niitä tilastoja*) funktioltaan siirtymälauseina. Pidän keskeisenä siirtymälauseiden funktiona sitä, että niiden välityksellä näkökulma siirtyy toimittaja-kirjoittajaan tai senhetkiseen puhetilanteeseen. Lauseiden tehtävä on järjestää tekstiä ja yhdistää myös erilaisia esitystapoja.

Kehystävillä lauseilla suora esitys sidotaan muuhun tekstiin, joten ne vaikuttavat tekstin koherenssiin. Suoran esityksen tehtävänä on elävöittää tekstiä ja luoda vaikutelmaa toisesta puhetilanteesta. Koherenssia luovat tehokkaasti tekstin osat, joissa sitaatti havainnollistaa edellä olevaa tekstiä. Seuraavissa esimerkeissä myös selkotekstissä säilytetään yhteys.

69, STT 4.2.1999

Peltola kertoo, että **erilainen suomalaisten vetämä yritystoiminta** on jo arkipäivää Aurinkorannikolla.

– Tarvittaessa saa paikalle **suomalaisen putkimiehen** tai voi kääntyä **suomalaisen autokauppiaan** puoleen, hän antaa esimerkiksi.

70, SU 16.2.1999

Koska suomalaisia on niin paljon, **melkein kaikkia palveluja saa myös suomen kielellä**.

– Tarvittaessa saa paikalle esimerkiksi **suomalaisen putkimiehen** tai voi kääntyä **suomalaisen autokauppiaan** puoleen, Peltola kertoo.

Lähtötekstissä (69) kehystävä lause on epäsuoraa esitystä, jota selkoteksti havainnollistaa, vaikka lähdeä ei mainita. Ilmaus *erilainen suomalaisten vetämä yritystoiminta* on selkoversiossa havainnollisemmin muodossa *melkein kaikkia palveluja saa myös suomen kielellä*, joka kääntää näkökulman asiakkaaseen. Sitaatti antaa kehyslausetta havainnollistavia esimerkkejä, mikä osoitetaan tekstissä; lähtötekstissä johtolauseessa (*hän antaa esimerkiksi*) ja selkotekstissä suorassa esityksessä (*saa paikalle esimerkiksi*).

71, STT 6.4.2002

Väyrynen **perustelee ratkaisuaan sillä, että vain omalla osallistumisellaan on mahdollista taata** puheenjohtajaehdokas, joka olisi hyvä puolueen ja maan edun kannalta ja jonka linjaa hän voisi tukea.

– Olen odottanut, että puheenjohtajan vaaliin tulisi sellainen varteenotettava ehdokas, jonka aatteellisen näkemyksen voisin tuntea omakseni, ja jonka poliittista ja strategista linjaa voisin empimättä tukea. Kun tällaista ehdokasta ei ole ilmaantunut, olen joutunut harkitsemaan myös omaa ehdokkuuttani, **Väyrynen sanoo tiedotteessaan.**

72, SU 23.4.2002

Väyrysen mukaan puheenjohtajavaaliin osallistuminen on välttämätöntä.

– Olen odottanut, että puheenjohtajan vaaliin tulisi mukaan sellainen ehdokas, jonka aatteellisen näkemyksen voisin tuntea omakseni. Kun tällaista ehdokasta ei ole ilmaantunut, olen joutunut mukaan, Väyrynen sanoo.

Lähtötekstissä (71) käytetään kehystävää lausetta epäsuorana esityksenä sitaatin sisältöä koskevien perusteluiden esittämiseen. Sekä kehystävä osa että suora esitys ovat peräisin tiedotteesta. Selkoteksti käyttää samoin epäsuoraa esitystä kehystävässä lauseessa, vaikka esitetty perustelu on yleistävä (*osallistuminen on välttämätöntä*) eikä retorista funktiota nimetä (lähtötekstissä *perustele ratkaisuaan*). Lähtöteksti osoittaa huomattavasti selkotekstiä tarkemmin kehyslauseen ja suoran esityksen yhteyden.

73, STT 30.5.2006

Evilän kevättalven harjoittelu on sujunut hyvin ja tamperelainen on erinomaisessa kunnossa. **Ongelmia on vain täydellä vauhdilla hyppäämisessä.**

– Tommi pystyy juoksemaan ja tekemään kaikkea muuta, mutta piikkarit jalassa täysillä hypätessä kipu estää suorituksen, **Evilän valmentaja Juhani Evilä kertoo.**

74, SU 20.6.2006

Valmentajan mukaan Tommin kevätkauden harjoittelu sujui hyvin. **Ongelmia oli kuitenkin täydellä vauhdilla hyppäämisessä.**

– Tommi pystyi juoksemaan ja tekemään kaikkea, mutta täysillä hypätessä kipu esti suorituksen, **Juhani Evilä kertoi** toukokuun lopulla.

Lähtötekstin (73) suora esitys tarkoittaa kehyslausesta *Ongelmia on vain täydellä vauhdilla hyppäämisessä*. Sitaatti ja edeltävä teksti vaikuttavat kumpikin olevan suoraa lainausta, ja on kirjoittajan valinta esittää tietty osa sitaattina. Selkotekstissä sitaattia edeltävä teksti on epäsuoraa esitystä, ja johtoilmauksen (*Valmentajan mukaan*) ja johtolauseen (*Juhani Evilä kertoi toukokuun lopulla*) NP:t ovat samaviitteisiä. Selkoversio osoittaa siis referoitujen osien yhteyden selvemmin, koska valmentaja mainitaan ennen sitaattia.

Esimerkkipari 75 ja 76 havainnollistaa sitä, että selkotekstissä kehystävä lause on jätetty pois ja suoraan esitykseen on lisätty johtolause, jonka predikaattina on *kertoo*. Selkoversiossa ei ole merkityspiirteenä tunnustuksen antamista, ja suorassa esityksessä puhutaan *toimivasta yhteistyöstä* (lähtötekstissä *aika hyvä ja toimiva yhteistyö*).

75, STT 31.3.1999

Itse asiassa hän [komisario Lilja] antaa tunnustusta naapurille.

– Venäjän viranomaisten kanssa on ollut voimassa jo muutaman vuoden ajan rikostorjunnan yhteistoimintasopimus. Varsinkin Pietarin alueen viranomaisten kanssa on aika hyvä ja toimiva yhteistyö.

76, SU 13.4.1999

– Venäjän viranomaisten kanssa on ollut muutaman vuoden voimassa rikostorjunnan yhteistoimintasopimus. Varsinkin Pietarin alueella meillä on toimiva yhteistyö, **Vesa Lilja kertoo.**

Samoin seuraavassa esimerkkiparissa selkotekstistä (78) on jätetty pois suoraa esitystä kehystävä lause, eikä lähtötekstissä (77) mainittujen asioiden välistä syy-seuraussuhdetta synny.

77, STT 22.1.1999

Elämäntapaurheilija Pekka Niska itse aloitti kunto- ja terveyskampanjan yrityksessään kymmenen vuotta sitten.

– Vertasin henkilökuntaa itseeni. Ajattelin, että jos kaverit olisivat yhtä hyvässä kunnossa kuin minä, niiden olisi hyvä olla, **Niska sanoo.**

78, SU 13.4.1999

– Vertasin henkilökuntaa itseeni. Ajattelin, että jos kaverit olisivat yhtä hyvässä kunnossa kuin minä, heidän olisi hyvä olla, **Niska sanoo.**

Kun suora esitys tuodaan tekstiin ilman kehystäviä lauseita, vastaanottajan on itse pääteltävä asioiden välinen yhteys. Olisi kuitenkin perusteltua, että suoraa esitystä pohjustettaisiin aina selkotekstissä kehystävillä lauseilla, jotka parantavat tekstin yhtenäisyyttä ja helpottavat suoran esityksen merkitysten tulkintaa.

4.3.2 SELKOISTETTU EPÄSUORA ESITYS

Selkoistettaessa suositetaan epäsuoraa esitystä, mikä yhtenäistää tekstiä vuorovaikutuksellisesti, ja kirjoittajan ensisijaisena tarkoituksena on lähtötekstin merkitysten referoiminen. Tekstiä pyritään yksinkertaistamaan myös niin, että siihen sisällytetään lähtötekstiä vähemmän suoran esityksen luomia representoituja puhetilanteita. Suoran esityksen jaksoja muutetaan selkoistettaessa epäsuoraksi tai vapaaksi epäsuoraksi esitykseksi, jonka voi useimmiten yhdistää tekstissä mainittuun puhujaan tai muuhun lähteeseen. Keskustelunomaisuus vähenee, ja sanotusta tulee kertojan tekstiä, jota selkokirjoittaja voi käsitellä lukijaa varten. Vuorovaikutuksena vapaan epäsuoran esityksen käyttäminen on tiedon yhteiseksi tekemistä: deiktinen keskus on nykyhetkessä, ja vuorovaikutusta rakennetaan tekstin toimittaja-kirjoittajan ja vastaanottajan välille.

Selkoteksteissä käytetään hyväksi näkökulmien eroa, ja yleisesti ottaen niissä painottuu referoijan näkökulma. Vapaa suora esitys sisältää puhtaimmin referoidun puhujan näkökulman, mutta esitystapana se ei ole käytössä aineistoni selkoteksteissä. Suora esitys edustaa samoin referoitua näkökulmaa, vierasta puhetta, ja selkoteksteissä lainauksiin sisältyy lähes poikkeuksetta jäljessä oleva johtolause. Suorassa esityksessä referoijan rooli näkyy lainattua osaa koskevilla valinnoilla ja puhujan toiminnan nimeämisellä johtolauseeseen verbillä tai esimerkiksi pohjustavina lauseina. Vapaa epäsuora esitys sisältää sekä referoijan että referoidun näkökulmat, mutta funktioltaan se on nimensä mukaisesti epäsuora esitystapa. Epäsuora esitys taas sisältää puhtaasti referoijan näkökulman, ja jaksoon sisältyy tieto puhujasta tai lähteestä. Janana ajatellen toiseen päähän siis sijoittuu vapaa suora esitys, jossa korostuu referoitu puhuja, ja toisessa päässä on vapaa epäsuora esitys, joka konstruoidaan referoijan näkökulmasta, eikä lähdeä mainita. (Vrt. Leech & Short 1981: 324.)

Näkökulman vaihtuminen on funktionaalisen kieliopin termein projektiota: asiaa, tapahtumaa tai toimintaa katsotaan ja tulkitaan jonkun muun kuin itse puhujan tai toimijan kannalta. Referointiin verrattuna projektiio määritellään kuitenkin hieman eri tavoin. Projektion katsotaan liittyvän vain verbaalisiin ja mentaalisiin prosesseihin. (Halliday & Matthiessen 2004: 440–441; Shore 2005: 51.) Referoinnin näkeminen projektiona korostaa esitystapojen luomien merkitysten interpersonaalista luonnetta.

Pietilän (1993: 360–361) mukaan vapaa epäsuora esitys on uutistekstilille erittäin tyypillinen vieraan puheen muoto, jos ratkaisevana kriteerinä pidetään johtolauseettomuutta. Pietilä pitää johtolauseetonta (johtoilmauksetonta) epäsuoraa esitystä erityisesti uutisen tiedonvälitysfunktion sopeutuneena vieraan puheen välityskeinona, vaikka se voi toteuttaa muitakin funktioita. Merkittävä vuorovaikutukseen vaikuttava piirre on se, että epäsuora esitys häivyttää puheluonnetta ja korostaa tekstiä tekoina ja tapahtumina. Vapaan suoran ja vapaan epäsuoran esityksen ero on niiden funktiossa: suoraa esitystä käytettäessä on haluttu asia esittää referoidun näkökulmasta, epäsuorassa esityksessä näkyvät referoijan valinnat ja tulkinnat. Selkoversioissa korostuvat epäsuorat esitystavat. Shoren (2005: 76) mukaan nimityksessä ”vapaa” viittaa siihen, ettei referoitua osaa ole selkeästi sidottu tiettyyn johtolauseeseen. Siksi myös raja vapaiden esitystapojen välillä on häilyvä.

Esimerkkipari 79 ja 80 havainnollistaa erilaisten referointitapojen käytön eroja lähtö- ja selkoteksteissä. Tekstiin merkityt lyhenteet⁷⁵ osoittavat erilaiset jaksot.

79, STT 19.5.2003

Tupakointi kannattaa lopettaa ennen raskautta (VEE)

Noin 14 prosenttia odottavista suomalaisäideistä tupakoi, ja tuhannet sikiöt altistuvat vuosittain äidin tupakoinnin haittavaikutuksille. Suurin ongelma ovat nuoret äidit, joista jopa 40–50 prosenttia saattaa tupakoida raskauden aikana. (VEE)

Lääkäriseura Duodecim järjesti maanantaina Kuopiossa **tietoiskun, jossa muistutettiin**, että paras ratkaisu olisi, kun äidit jättäisivät tupakoinnin 1–3 kuukautta ennen raskautta. Tilaisuudessa **korostettiin**, että raskauden aikana turvallista savukemäärää ei ole olemassakaan. (EE)

⁷⁵ Suora esitys (SE), epäsuora esitys (EE) ja vapaa epäsuora esitys (VEE).

Synnytys- ja naistentautien erikoislääkäri Hannu Vierola kertoi, ettivät kaikki äidit uskalla kertoa tupakoinnistaan neuvolassa. Neuvoloiden pitäisikin löytää paljon tupakoivat tulevat äidit jo ennen raskautta. Heitä pitäisi ohjata tupakoinnin lopettamiseen nikotiinihoidon tai bupropionilääkkeen avulla jo ennen hedelmöitymishetkeä. Ehkäisyä tulisi käyttää kunnes tupakasta on päästy eroon. (EE/VEE)

– Nikotiinipurukumia voi ja kannattaa käyttää myös raskauden aikana ellei muuten pääse tupakasta eroon. Isät ovat usein mukana ultraäänitutkimuksissa ja tutkimustilanteet antavat loistavan mahdollisuuden koko perheen terveysneuvontaan, **opasti Vierola**. (SE)

Tekstin otsikko vaikuttaa ohjailevuuden vuoksi referoidulta ja on ilmeisesti vapaata epäsuoraa esitystä, joka jäljittelee johtolauseetonta lainausta. Sen voi yhdistää tekstissä mainittuihin lähteisiin. Ensimmäinen kappale koostuu faktoista, jotka vastaanottaja yhdistää toisessa kappaleessa mainittuun Lääkärisseura Duodecimin tietoisuuteen. Koska lähde ei suoraan mainita, ensimmäinen kappale on vapaata epäsuoraa esitystä, josta muodostuu uutiskärki. Toinen kappale on epäsuoraa esitystä, jonka merkkeinä ovat mainittua tilaisuutta referoivat passiivimuodot *muistutettiin* ja *korostettiin*. Kolmas kappale alkaa referoinnilla, mutta ei ole täysin yksiselitteistä, voiko koko kappaleen lukea epäsuoraan esitykseen kuuluvaksi. Neljäs kappale on suoraa lainausta, johon sisältyy johtolause *opasti Vierola*. Kirjoittaja on siis käyttänyt monia lainaamisen ja referoinnin tapoja, mikä vaikuttaa lukijan tulkintaan tekstistä. Lähteiden mainitseminen tekee autenttisemmaksi koko tekstikatkelman sisältämän tiedon. Vapaan epäsuoran esityksen käyttäminen on funktioltaan tiedon valitsemista ja välittämistä, ei kertojan omaksi esitykseksi siirtämistä, koska intertekstuaalinen yhteys ja lähteet ovat pääteltävissä.

Vastaavassa selkotekstissä on samankaltainen rakenne, mutta referoinnin tavoissa on eroja.

80, SU 27.5.2003

Jopa puolet nuorista äideistä tupakoi (VEE)

Tuhannet sikiöt altistuvat vuosittain äidin tupakoinnista aiheutuville haittavaikutuksille. Suomessa noin 14 prosenttia odottavista äideistä tupakoi. Suurin ongelma ovat kuitenkin nuoret äidit. Heistä peräti puolet saattaa tupakoida raskauden aikana. (VEE)

Äitien pitäisi lopettaa tupakointi viimeistään 1–3 kuukautta ennen raskautta, jotta mahdollisilta haittavaikutuksilta vältyttäisiin. Raskauden aikana turvallista savukemäärää ei ole olemassakaan. Jo 2–3 savukkeen polttaminen päivässä aiheuttaa vauvan kudoksiin jatkuvan hädänpitoisuuden. Se estää vauvan solujen normaalia kasvua. (VEE)

Synnytys- ja naistentautien erikoislääkäri Hannu Vierola sanoo, että kaikki äidit eivät uskalla kertoa tupakoinnistaan neuvolassa. Neuvoloiden pitäisi kuitenkin tietää jo ennen raskautta, ketkä äideistä polttavat. Neuvoloiden tulisi ohjata nuo äidit tupakoinnin lopettamiseen. Tupakoivien naisten tulisi myös käyttää ehkäisyä aina siihen saakka, kunnes he lopettavat tupakoimisen. (EE+VEE)

– Nikotiinipurukumia voi ja kannattaa käyttää myös raskauden aikana, jos ei muuten pääse tupakasta eroon, **Hannu Vierola kertoo**. (SE)

Otsikko *Jopa puolet nuorista äideistä tupakoi* on tekstin ensimmäiseen kappaleeseen sisältyvä fakta, jota voi pitää vapaana epäsuorana esityksenä. Referoivuus näkyy kommentoivasta adverbiaalista *jopa*. Kaksi ensimmäistä kappaletta on vapaata epäsuoraa esitystä, eikä lähdettä mainita. Kolmannessa kappaleessa mainitaan tekstin ainut vieraan puheen lähde, *synnytys- ja naistentautien erikoislääkäri Hannu Vierola*, joten tekstiin sisältyvä asiantuntijoilta peräisin oleva tieto yhdistyy häneen. Tekstiä leimaa runsas modaalisten ainesten käyttö (*peräti puolet saattaa tupakoida, pitäisi lopettaa, välttyttäisiin, pitäisi tietää, tulisi ohjata, tulisi myös käyttää* ja suorassa esityksessä *voi ja kannattaa käyttää*). Vapaan epäsuoran esityksen keinoin tekstissä välitetään haastatellun henkilön puheeseen sisältyvä velvoittavuus. Selkotekstissä ei ole mainittu Duodecimia ja sen järjestämää tilaisuutta lähteinä. Sekä lähtöteksti että selkoteksti ovat referoivia, ja niissä on runsaasti vapaata epäsuoraa esitystä. Selkotekstissä on vähemmän suoraa esitystä, joten selkoistamisessa on vähennetty puhumisen esittämistä ja korvattu se tekemistä ja toimintoja korostavilla ilmaisuilla. Vieras puhe on näin selvemmin osana kertojan esitystä. Siihen voi liittyä kommentoivaa ainesta, ja puhujan toiminta nimitään. Selkoistamisessa suora esitys kirjoitetaan auki epäsuoraksi esitykseksi.

Lähtö- ja selkotekstien referoinnin eroista suuri osa syntyy siitä, että mukautetussa tekstissä suora esitys muokataan (vapaaksi) epäsuoraksi esitykseksi, kuten seuraavassa selkoversiossa.

81, STT 18.10.2006

Lisäksi näissä maissa [Romaniassa ja Bulgariassa] laitoksissa elävien lasten määrä on suuri. Lapsia pannaan laitoksiin juuri kotien köyhyyden vuoksi.

– Lastensuojeluun sijoitettujen lasten määrä (tutkimusalueella) ei vähene lainkaan huolimatta siitä, että lasten syntyvyys on laskenut dramaattisesti. Tämän alueen tulevaisuus on kiinteästi sidottu lasten hyvinvointiin. Lapsiin on sijoitettava, jos halutaan vakavissaan kehittää näitä maita, **sanoi Maria Cavilis. Hän johtaa Unicefin Itä-Euroopan-, Keski-Aasian- ja Venäjän-alueitoimistoa.**

82, SU 7.11.2006

Bulgariassa ja Romaniassa lapsia elää paljon laitoksissa. He joutuvat sinne useimmiten kotien köyhyyden takia. Laitoksiin joutuvien lasten määrä ei ole vähentynyt, vaikka syntyvyys on laskenut paljon noissa maissa. **Unicefin mukaan** lasten hyvinvointiin on sijoitettava todella paljon, jos nuo maat haluavat tulevaisuudessa kehittyä.

Selkoversiossa (82) on epäsuorana ja vapaana epäsuorana esityksenä osia, jotka lähtötekstissä kuuluvat suoraan esitykseen ja sitä edeltäviin kehystäviin lauseisiin. Selkoversion kaksi ensimmäistä lausetta (*Bulgariassa ja Romaniassa lapsia elää paljon laitoksissa. He joutuvat sinne useimmiten kotien köyhyyden takia*) ovat sitaattia edeltävistä lauseista (*Lisäksi näissä maissa laitoksissa elävien lasten määrä on suuri. Lapsia pannaan laitoksiin juuri kotien köyhyyden vuoksi*). Tekstikatkelmien ero on siis ensisijaisesti siinä, millaista vuorovaikutusta teksti luo mutta sisällöllisesti esillä ovat samat näkökohdat. Selkotekstikatkelman viimeisessä lauseessa on johtoilmaus *Unicefin mu-*

kaan, joka tietona on lähtötekstistä, vaikka puhujaa ei mainita (*Hän johtaa Unicefin Itä-Euroopan-, Keski-Aasian- ja Venäjän-toimistoa*).

Koska sitaatin ja edeltävän tekstin suhde voi olla sellainen, että suora esitys toistaa edellä sanottua tai tarkentaa sitä yksityiskohdilla, selkoversiosta saatetaan jättää sitaatti pois ja rakentaa teksti kehystävien lauseiden varaan.

83, STT 24.3.2004

Tv-yhtiöt päättävät itse ohjelmien sisällöllisistä ikärajaluokista. Elokuviensa ikärajasuosituksissa kanavat jatkavat Valtion elokuvatarkastamon määrittämien ikärajojen noudattamista.

– Jokainen kanava tekee päätökset itse, mutta moraalistandardit ovat yhtenäiset. Elokuvia koskevat nykymääritykset ovat niin tarkkoja, että niitä pystyy hyvin soveltamaan muihin ohjelmiin, **arvioi Nelosen kanavajohtaja Pirjo Airaksinen**.

84, SU 30.3.2004

Televisioyhtiöt päättävät itse ohjelmien ikärajoista. Elokuviensa ikärajoissa yhtiöt noudattavat valtaosin Valtion elokuvatarkastamon määrittämiä ikärajoja.

Selkoversiosta on jätetty sitaatti (ja samalla yksi lähtötekstin haastateltavista) pois, koska se toistaa (*Tv-yhtiöt päättävät itse – Jokainen kanava tekee päätökset itse*) ja tarkentaa edellä ollutta (*Elokuviensa ikärajasuosituksissa – Elokuvia koskevat nykymääritykset*).

Seuraava esimerkkipari havainnollistaa lähtötekstin (85) sitaatin esittämistä selkok tekstissä (86) epäsuorana esityksenä. Haastateltavana on yksi henkilö, joten lähtötekstissä ei ole toistettu johtolausetta.

85, STT 11.2.2004

Lakia ryhdyttiin laatimaan, kun viranomaiset havahtuivat ääriliikkeiden nousuun Ranskan viiden miljoonan muslimin keskuudessa.

– Ranskassahan se on nimenomaan huivikysymys, koska siellä muslimivähemmistö on niin iso. Meillä muslimien määrä on niin pieni. **Ja mikä myös on tullut esille**, Suomen muslimit ovat hyvin maltillisia. **Siltäkään osin ei ole näkyvissä mitään sellaista, joka pakottaisi ainakaan nopealla aikavälillä tekemään jotain päätöksiä.**

86, SU 2.3.2004

Ranskassa keskeinen asia on nimenomaan huivikysymys, koska siellä muslimivähemmistö on niin iso, heitä on maassa viisi miljoonaa.

—

Ranskan huivilaki ei toteudu Suomessa. Sen kaltaiselle laille ei meillä ole tarvetta. **Ranskan muslimivähemmistö on hyvin iso** ja hieman kiihkomielinen. **Suomen muslimit ovat maltillisia.**

Lähtötekstin suora esitys on selkotekstissä vapaata epäsuoraa esitystä, eikä lähtötekstiin haastateltua henkilöä mainita ollenkaan. Selkotekstiin on poimittu repliikistä faktoja: *Ranskan muslimivähemmistö on hyvin iso, Suomen muslimit ovat maltillisia*. Ranskan muslimivähemmistön sanotaan olevan ”*hieman kiihkomielinen*”, millä perustellaan Suomen ja Ranskan tilanteiden eroa. Puheelle ominainen johdattelu *ja mikä myös on tullut esille* on jätetty selkotekstistä pois. Lisäksi lähtötekstin viimeistä, informaatioltaan epämääräistä virkettä (*Siltäkään osin ei ole näkyvissä mitään sellaista, joka pakotaisi ainakaan nopealla aikavälillä tekemään jotain päätöksiä*) ei ole selkotekstissä ollenkaan. Vapaan epäsuoran esityksen avulla selkotekstiin on voitu poimia tietyt yksityiskohdat ja havainnollistaa kuvausta. Vapaan epäsuoran esityksen käyttäminen on yleisemminkin yksi selkoistamisen keinoista. Vieras puhe on toimittaja-kirjoittajan käsittelemää, ja referoidusta tekstistä ja puhetilanteesta esitetään konstruoitu muoto. Tekstin tuottaja on tiedon välittäjän roolissa, eikä alkuperäistä lähdettä välttämättä edes mainita, vaan lähteenä käytetään lähtötekstiä. Referoinnin erityispiirteet osoittavat, että selkokirjoittaminen ei kirjoitusprosessina vastaa kääntämistä, koska tekstin vuorovaikutussuhteet muuttuvat huomattavan paljon. Selkotekstiä ei tältä osin voi pitää lähtötekstin rinnakkaisena versiona vaan pelkästään samaan tekstiketjuun kuuluvana.

Suoran esityksen muuntaminen epäsuoraksi poistaa tekstistä ns. interpersoonaisia metaforia, jotka osoittavat esimerkiksi puhujan suhtautumista sanottuun. Metaforinen muoto voi syntyä myös niin, että puhuja kirjaa näkyviin oman toimintansa, jolloin lauseeseen implisiittisesti sisältyvä tieto ilmaistaan eksplisiittisesti. Halliday ja Matthiesen (2004: 626) käyttävät tästä nimitystä projisointi, joka metaforisten muotojen tapaan muuntaa myös ilmaisun tasoa (esimerkiksi kommenttiadverbiaali *luultavasti* suhteessa lauseeseen *luulen, että*). Metaforisuus syntyy siitä, että merkitys ei ole kirjaimellinen, eli kyse ei ole ensisijaisesti ’luulemisesta’ vaan faktan esittämisestä. Metaforisessa muodossa modaalinen aines on siis erillisenä lauseena, ja asia voidaan näin subjektiivistaa (*luulen, että; tiedän, että*) tai objektiivistaa (*on luultavaa, että; on todennäköistä, että*). Selkoistettaessa lauseista poistetaan puhujaa projisoivia ja sanottua kommentoivia osia, mikä vaikuttaa etenkin referoituihin jaksoihin. Useimmissa tapauksissa suora esitys jätetään pois, eikä sanottu näy selkoversiossa lainkaan. Seuraavissa esimerkkipareissa lähtötekstin suora esitys on muunnettu epäsuoraksi.

87, STT 14.3.2005

– **Voisi sanoa**, että virolaiset pärjäävät näistä ryhmistä Suomessa parhaiten. Somalialaisilla taas on edelleen vaikeuksia päästä työelämään, artikkelikoelman tekoon osallistunut erikoistutkija Hanna Sutela Tilastokeskuksesta kertoo.

88, SU 30.3.2005

Esimerkiksi virolaisten työtilanne on parantunut selvästi, mutta somalialaisten työllistyminen on kohentunut vain hiukan.

89, STT 19.5.2003

– **Voidaankin sanoa**, että on pääasia lopettaa tupakointi viimeistään 20:nneellä raskausviikolla ja näin suojella sikiön keskushermostoa tupakansavun pitkäaikaishaitoilta [puhujana Vierola].

90, SU 27.5.2003

Hannu Vierola sanoo, että tupakointi pitää lopettaa viimeistään 10:nneellä⁷⁶ raskausviikolla, mikäli äiti haluaa lapsen keuhkojen kasvavan normaalisti.

Esimerkeissä lähtötekstiin sisältyvä varausta ilmaiseva interpersoonainen metafora *Voisi sanoa, Voidaankin sanoa* on jätetty selkotekstistä pois, joten epäsuoraan esitykseen ei sisälly kyseistä modaalista merkitystä. Lähtötekstissä ilmaukset projisoivat puhujaa (vaikka esimerkissä 89 käytetään passiivimuotoa *voidaan*).

Epäsuoraa ja vapaata epäsuoraa esitystä käytetään selkoistettaessa keinona käsitellä sanottua ja välittää tulkinta suoran esityksen jaksosta. Esimerkkiparissa 91 ja 92 selko kirjoittaja on muuttanut suoran esityksen vapaaksi epäsuoraksi esitykseksi, joten kuvallisuus on voitu purkaa ja merkityksiä pelkistää.

91, STT 10.2.1999

– Vaikka Suomi **kulkeekin** esimerkiksi Ruotsiin tai Keski-Eurooppaan nähden **huumerikollisuutta ajatellen jälkijunassa**, alan rikollisuus on selvässä kasvussa. – –, selvitti keskusrikospoliisin huumerikosyksikön päällikkö rikosyli komisario Tuomo Koho.

92, SU 2.3.1999

Suomessa **tehdään** kuitenkin moneen muuhun maahan verrattuna **vähemmän huumerikoksia**. Rikoksia on enemmän esimerkiksi Ruotsissa ja monissa Keski-Euroopan maissa.

Lähtötekstin (91) metaforinen lause – – *kulkeekin* – – *huumerikollisuutta ajatellen jälkijunassa* on selkoistettu muotoon – – *tehdään* – – *vähemmän huumerikoksia*. Selkotekstissä (92) ei ole mitään johtoilmausta, ja kyseinen haastateltava mainitaan tekstissä vasta myöhemmin.

Mediatekstien referoinnin käytännöt poikkeavat monin tavoin muista vierasta puhetta hyödyntävistä puhutuista ja kirjoitetuista tekstilajeista. Kalliokosken (1999: 89) mukaan puheesta kertominen ja puheen esittäminen ilmentävät kielen ja vallan suhdetta kielellisten valintojen tasolla. Pietilä (1993: 354–355, 357) pitää lähtökohtana sitä, että tekstilaji säätelee ja muokkaa tapoja, joilla vierasta puhetta sisällytetään tekstiin. Lähteen mainitsemista voi pitää lehtitekstissä pelkkänä konventionaalistuneena tapana-kin⁷⁷, mutta esityksen kirjaaminen toisen nimiin siirtää vastuun tiedon oikeellisuudesta pois toimittajalta. Lähteiden käyttäminen tekee autenttisemmaksi ja vakuuttavammaksi myös sen tiedon, joka tekstissä on kirjoittajan esitystä tai johtoilmauksetonta epäsuoraa

⁷⁶ Ilmeisesti luvussa on painovirhe.

⁷⁷ Toimittajan työtä ohjaavat Journalistin ohjeet ja Julkisen sanan neuvosto (JSN). Haastateltavan oikeuksista ohjeissa on mm. seuraava kohta: “Haastateltavalla on oikeus saada ennakolta tietää, millaisessa asiayhteydessä hänen lausumaansa käytetään. Hänelle on myös kerrottava, jos haastattelua voidaan käyttää useammassa välineissä. Haastateltavan tulee aina saada tietää, onko keskustelu tarkoitettu julkaistavaksi vai ainoastaan tausta-aineistoksi.” (Journalistin ohjeet 2005.)

esitystä. Vieraan puheen välittämiseen vaikuttavat kunkin tekstin funktiot ja tekstikäytännöt, uutistekstissä etenkin tiedonvälitystehtävä. Lähtöteksteissä osoitetaan suoraan tai epäsuorasti, mistä mainittu tieto on peräisin. Seuraavissa esimerkeissä johtolauseen kaltaisten rakenteiden tehtävänä on osoittaa tiedon lähde. Lähtötekstiesimerkeissä (93, 95, 97, 99) lähde kerrotaan ensimmäisissä virkkeissä, selkoteksteissä on erilaisia käytäntöjä, eikä lähdettä mainita välttämättä ollenkaan (esimerkit 98 ja 100).

93, STT 18.10.2006

/Köyhyys koettelee entisen Neuvostoliiton alueen lapsia/

Joka neljäs alle 15-vuotias lapsi elää äärimmäisessä köyhydessä Kaakkois-Euroopassa ja entisen Neuvostoliiton alueella. **Asia käy ilmi YK:n lastenjärjestön Unicefin raportista, joka julkistettiin keskiviikkona Helsingissä.**

94, SU 7.11.2006

/Lapset kärsivät usein eniten köyhydestä/

Joka neljäs alle 15-vuotias lapsi elää äärimmäisessä köyhydessä Kaakkois-Euroopassa ja entisen Neuvostoliiton alueella. 18 miljoonaa lasta joutuu elämään säännöllisesti alle kahdella eurolla päivässä. Äärimmäisen köyhien lasten määrä on laskenut viime vuosina, mutta samalla erot köyhien ja rikkaiden välillä ovat jyrkentyneet huomasti.

YK:n lastenjärjestön Unicefin tutkimuksen mukaan paremmassa päässä on nykyisin Balkanilla sijaitseva Bosnia-Hertsegovina.

Lähtötekstissä (93) käytetystä lähteestä annetaan heti tekstin alussa yksityiskohtaista tietoa (*Asia käy ilmi YK:n lastenjärjestön Unicefin raportista, joka julkistettiin keskiviikkona Helsingissä*). Selkoteksti alkaa vapaalla epäsuoralla esityksellä, joka sisällöllisesti yhdistyy toisessa kappaleessa mainittuun lähteeseen (*YK:n lastenjärjestön Unicefin tutkimuksen mukaan*). Yhteyttä ei kuitenkaan osoiteta selvästi.

95, STT 14.3.2005

/Selvitys: Helsinki maailman toiseksi turvallisin kaupunki/

Helsinki on heti Luxemburgin jälkeen maailman toiseksi turvallisin kaupunki, **todetaan maanantaina julkistetussa selvityksessä.**

96, SU 30.3.2005

/Helsinki toiseksi turvallisin/

Maailmanlaajuisessa tutkimuksessa on selvitetty, mikä on maailman turvallisin kaupunki.

Lähtötekstissä (95) lähteenä käytetty selvitys mainitaan otsikossa ja ensimmäisessä lauseessa, ja uutiskärkenä on tärkeimpänä näkökohtana pidetty tulos (*Helsinki on heti Luxemburgin jälkeen maailman toiseksi turvallisin kaupunki*). Selkotekstissä (96) sen sijaan selvityksen (jota nimitetään tutkimukseksi) tekemisestä on tehty uutiskärki (*Maailmanlaajuisessa tutkimuksessa on selvitetty – –*).

97, STT 19.5.2005

/Amazonin sademetsän hakkuut ovat kiihtyneet jälleen/

Amazonin sademetsän hakkuut ovat taas laajentuneet. **Brasilian ympäristöministeriön mukaan** metsää hävitettiin ainakin 26 130 neliökilometriä vuoden kuluessa 2003–2004. – –

Ympäristöjärjestöt pelkäävät, että soijanviljelyn ja karjankasvatuksen laajeneminen johtaa sademetsän vääjäämättömään kutistumiseen.

98, SU 7.6.2005

/Amazonin sademetsää kaadetaan kiihtyvällä tahdilla/

Amazonin sademetsää hakataan joka vuosi 25 000 neliökilometrin verran. Se on valtava alue, yli puolet Tanskan pinta-alasta. Viime vuosina sademetsien tuho on kiihtynyt.

99, STT 10.4.2006

/Tutkimus: Naiset autoilevat aiempaa enemmän. Joukkoliikenteen käyttö vähentynyt lentomatkestamista lukuun ottamatta/

Naisten autoilu on lisääntynyt Suomessa merkittävästi kuuden viime vuoden aikana, **selviää valtakunnallisesta henkilöliikennetutkimuksesta.**

100, SU 25.4.2006

/Naiset ajavat autoa entistä enemmän/

Naisten autoilu on lisääntynyt selvästi kuuden viime vuoden aikana. Yli puolella kortin omaavista naisista on nykyisin aina auto käytössään.

Selkoesimerkeissä 98 ja 100 lähtötekstien lähteitä (*Brasilian ympäristöministeriön mukaan, Ympäristöjärjestöt; selviää valtakunnallisesta henkilöliikennetutkimuksesta*) ei mainita ollenkaan. Lähtötekstiin verrattuna selkotehti on siis vapaata epäsuoraa esitystä. Esimerkissä 100 mainitun tekstin asiantuntijatieo yhdistyy tekstissä referoituun liikenne- ja viestintäministeriön tarkastajaan. Kun lähde jätetään mainitsematta, lukijalla ei ole mahdollisuutta arvioida tiedon alkuperää ja luotettavuutta eikä päätellä, mitkä osat ovat vierasta puhetta ja mitkä sidosdiskurssia.

Johtoilmauksessa saatetaan käyttää myös passiivia, jolloin tekijä jää epämääräiseksi. Tietojen lähteeksi yhdistetään ehkä muut tekstissä mainitut, kuten seuraavassa esimerkkiparissa.

101, STT 9.3.2004

– Vaikka sosiaali- ja terveysalalle vielä löytyy hakijoita, liian harvat valitsevat alakseen vanhustyön, **sanoo Palomäki. Hänen mukaansa** opiskelijat huo- maavat työn mielettömyyden jo harjoitteluaiikanaan. Alalla **on valtakunnallisesti arvioitu olevan** noin 4 500 työntekijän vajuus.

102, SU 16.3.2004

On arvioitu, että vanhustyöstä puuttuu jo nyt noin 4 500 työntekijää. **Juhani Palomäen mukaan** tilanne tulee lähivuosina vain pahenemaan, jos mitään ei tehdä.

Sekä lähtötekstissä että selkotekstissä tiedon lähteenä voi pitää mainittua puhujaa, mutta kyseessä on ilmeisesti referoinnin referointi, minkä voi päätellä passiivimuodon käytöstä. Lähtötekstin sanajärjestys *on valtakunnallisesti arvioitu olevan* tarjoaa tulkinnan, jonka mukaan *valtakunnallisesti* rajaisi *arvioida*-verbin tekemistä. Oletettavasti ilmaus rajaa mainitun työntekijöiden vajauksen määrän koskemaan koko Suomea.

Selkokirjoittaja vaikuttaa hyvin paljon tekstin merkityksiin referointia koskevilla valinnoillaan, koska kyse on moniäänisyydestä ja tekstin luomasta vuorovaikutuksesta. Referointi vaikuttaa myös keskeisesti siihen, millainen kuva puhujista tulee. Esimerkiksi postinjakelun ongelmista Bagdadissa kertovasta selkotekstistä on jätetty pois postinjakajien kertoma tarina, joka keventää lähtötekstin antamaa kuvaa.

103, STT 14.6.2004

Veteraanit muistelevat mielellään työhön liittyviä sattumuksia. Suosituimpiin kuuluu tarina postimiehestä, joka sai mailasta kasvoihinsa koputettuaan erään talon ovelle. Postinjakajaa kurittanut nainen oli luullut postimiestä hairahtuneeksi pojakseen. Mustan silmän saanut postimies otti pari viikkoa vapaata työstään, sillä hän ei kehdannut myöntää saaneensa naiselta turpiin.

Katkelmaa ei voi pitää aiheen käsittelyn kannalta sisällöllisesti olennaisena, mutta se muokkaa kuvaa, joka haastatelluista henkilöistä ja tilanteesta sodan runtelemassa kaupungissa tulee. Referoitu tarina on siten intersubjektiselta merkitykseltään tärkeä ja vaikuttaa tekstin ylläpitämään vuorovaikutukseen.

4.4 YHTEENVETO TEKSTIEN VUOROVAIKUTUKSELLISUUDESTA

Intersubjektisen metafunktion näkökulmasta analysoidaan tekstistä sitä, millaisissa rooleissa tekstin tuottaja (puhujaa tai kirjoittaja) ja vastaanottaja (kuulija tai lukija) ovat, ja toisaalta sitä, miten puhujaa suhtautuu sanomaansa ja mitä kielellisiä keinoja hän käyttää. Puhujan näkökulmassa kyse on vuorovaikutuksellisista merkityksistä ja asenne-merkityksistä. Tekstien ylläpitämää vuorovaikutusta voi eritellä sen mukaan, miten teksti suunnataan vastaanottajalle ja millaista yhteenkuuluvuutta se luo. Vastaanottajalle voi välittyä vaikutelma tasavertaisuudesta tai autoritaarisuudesta. Teksti voi rakentaa muodollisen tai epämuodollisen suhteen ja ilmaista yhteyttä suoraan tai peitellysti.

Selkoistaminen muuntaa tekstin ylläpitämää vuorovaikutusta. Erilaisilla ilmaisutavoilla kohdennetaan tekstiä vastaanottajalle tai käännetään näkökulma puhujaan. Aineistoni selkoversioista suurimmassa osassa on esimerkkejä, joissa selkoistettaessa

tekstiin on lisätty likimääräistä, intensiteettiä muuttavaa, lieventävää tai vahvistavaa, totuusehtoa rajaavaa tai muuta kommentoivaa ainesta (esimerkiksi *selvästi, peräti, jopa, vain, melko*). Vahvistamalla, lieventämällä, totuusehtoja rajaamalla ja kommentoimalla vaikutetaan huomattavan paljon merkityksenantoon ja tekstin luomaan vuorovaikutukseen.

Mukauttamisessa pyritään käsittelemään asiaa lukijaa varten, mikä vaikuttaa modaalisuuden ilmaisemiseen ja edelleen retorisiin funktioihin. Modaalisten ilmausten käyttö liittyy argumentointiin, koska puhuja voi esittää käsiteltävän asian tietynlaisena ja sisällyttää tekstiin merkityksiä, jotka lisäävät sanotun varmuusastetta tai vähentävät puhujan osallisuutta tai vastuuta väitteistä. Osallisuus vähenee, jos esimerkiksi ensimmäisen persoonan sijasta käytetään geneeristä kolmatta persoonaa tai passiivia. Selkoistettaessa tekstin modaalisuutta muokataan niin, että velvoittavuudesta tulee mahdollisuus ja sanottava voidaan esittää eri tavoin lievempänä kuin lähtötekstissä. Tekstiä voidaan muokata ohjailevammaksi tai lisätä siihen haluamista ja aikomista ilmaisevia intensionverbejä (esimerkiksi *haluta, yrittää, aikoa, pyrkiä*). Modaaliverbien käyttöön liittyvät muutokset voivat vaikuttaa teksteihin myös niin, että lauseessa pystytään tarkentamaan tekijä ja havainnollistamaan sanottua.

Referointia käytetään selkoversioissa eri tavoin kuin lähtöteksteissä: suoraa esitystä käytetään vähemmän, ja myös sitaattina esitettyjä osia muokataan yksinkertaisemmiksi. Lähtötekstit etenevät sitaattien avulla, ja referoituja osia liitetään tekstiin yhdistäen eri esitystapoja keskenään. Selkoteksteissä referointi on leimallisemmin epäsuoraa. Selkoversiossa haastateltavasta välittyvä erilainen kuva toimijana ja vuorovaikutuksen luonne muuttuu, mikä näkyy etenkin johtolauseiden funktioissa. Johtolauseet ja ilmaukset ovat referoinnissa tärkeässä asemassa, koska niihin voidaan sisällyttää kommentoivaa ainesta ja nimetä jakson retorinen funktio. Selkoteksteissä johtolauseen verbin valinta on kaavamaista ja yleisimmin käytetään *sanoa-* ja *kertoa-*verbejä. Puhumista kuvailevia, asiaa kommentoivia ja sanomista toimintana nimeäviä verbejä käytetään vähemmän kuin lähtöteksteissä.

Tekstiä pyritään yksinkertaistamaan niin, että siihen sisällytetään lähtötekstiä vähemmän suoran esityksen luomia representoituja puhetilanteita. Suora esitys muutetaan selkoistettaessa epäsuoraksi tai vapaaksi epäsuoraksi esitykseksi, jonka voi useimmiten yhdistää tekstissä mainittuun puhujaan tai muuhun lähteeseen. Selkoteksteissä ei käytetä yhtä johdonmukaisesti kehystäviä lauseita, joilla pohjustetaan referoitua osaa ja joissa voi olla kommentoivaa ja puhetoimintoa osoittavaa ainesta. Selkoversiosta saatetaan myös jättää sitaatti pois ja rakentaa teksti kehystävien lauseiden varaan.

Lähtöteksteissä lainauksen lähde osoitetaan tai se on pääteltävissä, mutta selkoteksteissä on paljon vapaata epäsuoraa esitystä, jonka avulla on voitu poimia tietyt yksityiskohdat ja havainnollistaa kuvausta. Vapaan epäsuoran esityksen käyttäminen on yleisemminkin yksi selkoistamisen keinoista. Vieras puhe on toimittaja-kirjoittajan käsittelemää, ja referoidusta tekstistä ja puhetilanteesta esitetään konstruoitu muoto. Tekstin tuottaja on tiedon välittäjän roolissa, eikä alkuperäistä lähdettä välttämättä mainita, vaan lähteenä käytetään lähtötekstiä. Vapaan epäsuoran esityksen käyttö yksinkertaistaa vuorovaikutusta, koska syntyy vaikutelma, että tekstissä ei representoida muita puhetilanteita. Esitystavan yksinkertaistaminen vaikuttaa kuitenkin esimerkiksi niin, että direktiivinen epäsuora esitys käytettynä ilman lähdetietoa luo ohjailevan suh-

teen selkotekstin tuottajan ja vastaanottajan välille. Selkotekstien vuorovaikutusta saattaa osin siksi leimata tietynlainen opettavaisuus ja ohjailevuus. Selkokirjoittaja vaikuttaa erittäin paljon tekstin merkityksiin referointia koskevilla valinnoillaan, koska kyse on moniäänisyyden vaikutelmasta ja tekstin luomasta vuorovaikutuksesta.

5. SELKOTEKSTIEN MAAILMA

Tarkastelen tässä luvussa lähtötekstien ja selkotekstien ideationaalisen merkityksenannon eroja. Selkoistamisen keinoina käytetään nominaalistusten ja määriteketjujen purkamista (luku 5.1), käsitteiden konkreettistamista ja havainnollistamista (luku 5.2) ja tiettyjä verbien prosessityyppejä, etenkin relationaalisia prosesseja (luku 5.3) Muina selkotekstien erityispiirteinä käsittelen *ihminen*-sanana käyttöä (luku 5.4), lukujen selkoistamista (luku 5.5) ja kuvallisuuden purkamista (luku 5.6). Tekstien ideationaalisia eroja kuvaa ja selittää osaltaan leksikaalinen tiheys, jota käsittelen luvussa 5.7.

5.1 NOMINAALISTUSTEN JA MÄÄRITEKETJUN PURKAMINEN

Nominaaliset rakenteet vievät merkityksenantoa kohti käsitteellistämistä, joten merkityspiirteissä korostuu eksperimentaalisuus ja prosessina ilmaisemisen sijasta nimitään asiointila (vertaa: *leikata* ja *suorittaa leikkaustoimenpide*). Leksikkokieliopin tasolla tämä tarkoittaa sitä, että käyttöön tulevat abstraktit paradigmat, joihin liittyy tyyppillisesti määrittämistä ja luokittelua. Määriteketjut sisältävät usein nominaalistettuja rakenteita, kieliopillisia metaforia, joissa lauseen merkitys tiivistetään substantiiviin määritteineen. Metaforisessa rakenteessa verbi menettää tekemisen merkitystään ja siitä tulee osa nominilauseketta. (Halliday & Matthiessen 2000: 263–264, 267.) Metaforisten rakenteiden rinnalle voidaan muodostaa kongruentti muoto, mitä käytetään hyväksi selkoistettaessa. Esimerkiksi nominaalistettuja muotoja sisältävät substantiivilausekkeiden määriteketjut puretaan lauseiksi, joissa tekeminen ilmaistaan havainnollisemmin. Hallidayn (1994: 350) mukaan kongruentti muoto on metaforiseen verrattuna aina yksinkertaisempi ja selkeää kielenkäyttöä tavoittelevat ilmaisutavat ovat todennäköisesti lähempänä kongruentteja muotoja.

Kieliopillisilla metaforilla on teksteissä erilaisia tehtäviä, ja metaforisuus voi olla eriasteista. Kyse ei siis ole pelkästään lause- tai lausekepareista, vaan ääripäiden välillä voi olla useita variantteja. Shoren (1992: 284–285) mukaan tyyppillistä kieliopillisen metaforan käyttöä on tiivistää tietoa tekstuaalisesti. On huomattava, että kielen muuttuminen koskee myös kieliopillisia metaforia. Niille voi luonnollisesti käydä samoin kuin leksikaaliselle metaforalle, eli ne voivat menettää metaforisuutensa ja tulla tunnusmerkittömiksi muodoiksi. Shore käyttää suomen kielen esimerkkeinä mm. ilmauksia *käydä neuvotteluja* ja *käyttää puheenvuoro*.

Selkoistettaessa kongruenttien muotojen käytön etuna on se, että käytössä ovat konkreettiset ja havainnolliset ilmaisutavat. Rakenteiden eroa ilmentää myös kategorian muutos: nominilausekkeitä muokataan selkoversiossa lauseiksi.

1, STT 24.2.2003

Väestörekisterikeskuksen suosikkinimien tilasto perustuu **54 605 viime vuonna nimen saaneen lapsen tietoihin**.

2, SU 4.3.2003

Viime vuonna **sai nimen 54 605 suomalaista vauvaa**.

3, STT 4.2.1999

Vuodenvaihteessa voimaantullut laki lähestymiskiellosta on osoittautunut tarpeelliseksi. Ensimmäisen kuukauden aikana suurimmille käräjäoikeuksille on jätetty yli 55 lähestymiskieltohakemusta.

4, SU 16.2.1999

Vuoden alussa astui voimaan laki lähestymiskiellosta. Jo nyt on määrätty useita kymmeniä lähestymiskieltoja. **Se osoittaa, että tällaista lakia tarvitaan.**

Esimerkkiparin 1 ja 2 lähtötekstissä on tilastonäkökulma (*54 605[:n] viime vuonna nimen saaneen lapsen tietoihin*), selkoteksti ilmaisee lausekkeen määritteissä kerrotun tiedon omana lauseenaan (*Viime vuonna sai nimen 54 605 suomalaista vauvaa*). Lähtötekstin (3) nominilauseke *Vuodenvaihteessa voimaantullut laki lähestymiskiellosta* on selkotekstissä (4) lauseena *Vuoden alussa astui voimaan laki lähestymiskiellosta*. Kongruentin muodon käyttäminen vaikuttaa etenkin informaatorakenteeseen, koska lauseet ovat tekstien alusta. Selkotekstin alku on esittelevä, ja ensimmäisellä lauseessa on eksistentiaalinen sävy. Vaikka siis lähtötekstien ja selkotekstien väliset ilmaisutapojen erot ovat ideationaalisia, niillä on myös tekstuaalisia vaikutuksia. (Käsittelen nominaalistusten vaikutusta informaatorakenteeseen luvussa 6.2.)

Selkotekstien erityispiirre on, että jos lausekkeessa on lausetta vastaava jaksomääritteenä, edeltävässä tekstissä saatetaan ilmaista vastaava sisältö kongruenttina rakenteena (kursivoitu tekstiin).

5, STT 18.10.2006

Lisäksi näissä maissa **laitoksissa elävien lasten määrä** on suuri. *Lapsia pannaan laitoksiin* juuri kotien köyhyyden vuoksi.

– **Lastensuojelulaitoksiin sijoitettujen lasten määrä** (tutkimusalueella) ei vähene lainkaan huolimatta siitä, että lasten syntyvyys on laskenut dramaattisesti.

6, SU 7.11.2006

Bulgariassa ja Romaniassa *lapsia elää paljon laitoksissa*. *He joutuvat sinne* useimmiten kotien köyhyyden takia. **Laitoksiin joutuvien lasten määrä** ei ole vähentynyt, vaikka syntyvyys on laskenut paljon noissa maissa.

Selkotekstissä (esimerkki 6) on kongruentti väitelause *lapsia elää*, joka on merkitykseltään konkreettinen. STT:n tekstissä (esimerkki 5) nominilauseke *laitoksissa elävien lasten määrä* sisältää kieliopillisen metaforan, jossa verbimuoto *elävien* on määritteenä ja lausekkeen edussanana on abstrakti substantiivi *määrä*. Selkoesimerkissä määritteenä oleva jakso (*Laitoksiin joutuvien lasten*) rakentuu edellä olevien lauseiden kongruenteista osista (*lapsia elää paljon laitoksissa; He joutuvat sinne*). Lähtöteksti (5) sen sijaan käyttää suoraan lauseketta *laitoksissa elävien lasten määrä* ja myöhemmin *lastensuojelulaitoksiin sijoitettujen lasten määrä*. Näiden väliin jäävässä lauseessa on kongruentti rakenne *Lapsia pannaan laitoksiin*.

Seuraavassa esimerkkiparissa selkoversiossa on käytetty kongruenttia rakennetta erityisesti havainnollistamiseen.

7, STT 19.4.1999

Pankkien välittämistä maksutapahtumista jo yli 80 prosenttia hoituu erilaisilla tietoyhteyksillä, ilmenee Pankkiyhdistyksen vasta valmistuneesta maksuliikennetilastosta.

8, SU 27.4.1999

Pankkien asiakkaat käyttävät nykyään hyvin paljon automaatteja tai telepankkipalveluita, kun he maksavat laskujaan.

Lähtötekstin (7) nominaalitus *Pankkien välittämistä maksutapahtumista* on korvattu selkotekstissä (8) yksinkertaisella toimintaa ilmaisevalla lauseella *Pankkien asiakkaat käyttävät nykyään hyvin paljon* –. Lähtötekstiin verrattuna ilmaisutapa on huomattavasti havainnollisempi. Lähdetä ilmaiseva lauseke *Pankkiyhdistyksen vasta valmistuneesta maksuliikennetilastosta* on jätetty kokonaan pois.

Joissakin tapauksissa selkotekstiin muodostuu kieliopillinen metafora, kun lähtötekstissä käytettyä käsitettä halutaan selventää.

9, STT 10.2.1999

Huumerikollisuus näyttää Suomessa olevan huomattavassa kasvussa.

10, SU 2.3.1999

Huumeisiin liittyvien rikosten määrä näyttää kasvavan jatkuvasti.

11, STT 10.11.2003

Maahanmuuttajat joutuvat edelleen hälyttävän usein väkivallan uhreiksi.

12, SU 25.11.2003

Suomeen muuttaneet ihmiset joutuvat usein väkivallan uhreiksi.

Huumerikollisuus (esimerkki 9) ilmaistaan konkretisoivalla nominilausekkeella *huumeisiin liittyvät rikokset* (esimerkki 10), jotka kuuluvat edussanaan *määrä*. Nimitystä

maahanmuuttajat (esimerkki 11) selvennetään määrittävällä lausekkeella *Suomeen muuttaneet ihmiset* (esimerkki 12), ja *maahanmuuttajat*-sanaa käytetään tekstissä myöhemmin. Metaforiset lausekkeet vastaavat relatiivilauseetta.

Esimerkki 13 havainnollistaa kieliopillisten metaforien vaikutusta lauseen yleiseen abstraktiuteen ja vaikeaselkoisuuteen.

13, STT 22.4.1999

Kiinassa **lisääntynyt kuluttajakysyntä heijastui myönteisesti kännyköiden myyntilukuihin**, mutta **verkkotoimitukset** sinne hidastuivat operaattorijärjestelyjen vuoksi. **Taluskriisin ravistelemassa Kaakkois-Aasiassa Nokia näkee rohkaisevia kasvun merkkejä.**

Esimerkin lauseissa kieliopilliset metaforat sisältävät nominaalistettuja verbimuotoja ja tiivistävät ilmaisuja. Lause *Kiinassa lisääntynyt kuluttajakysyntä heijastui myönteisesti kännyköiden myyntilukuihin* sisältää useita kieliopillisiä metaforia. Nominaalistuksen *lisääntynyt kuluttajakysyntä* lisäksi asioiden välistä syy-seuraussuhdetta ilmaistaan verbillä *heijastua* ja adverbialilla *myönteisesti*. Prosessista on siis tullut metaforisena asiointi ja suhteesta prosessi. Samoin toisen virkkeen alussa on nominilauseke *taluskriisin ravistelemassa Kaakkois-Aasiassa* ja lopussa *rohkaisevia kasvun merkkejä*. *Näkee rohkaisevia kasvun merkkejä* on myös kielikuva, joten lausekkeeseen sisältyy sekä leksikaalinen että kieliopillinen metafora. Selkoversiossa ei ole ollenkaan esimerkkiä 13 vastaavaa kappaletta.

Osa lauseenvastikkeista voi pitää vastaavan sivulauseen metaforisina muotoina, koska lauseiden välisiä suhteita ei ilmaista esimerkiksi konjunktiolla vaan tiettyyn käyttöön erikoistuneilla verbimuodoilla. Lauseenvastikkeet muuttavat virkerakennetta syntaktisesti yksinkertaisemmaksi, koska lauseenvastikkeesta tulee päälauseen osa. Ainakin osa lauseenvastikkeista muodostaa ideationaalisen metaforan, jossa suhteet ilmaistaan prosessina. (Ks. Kuronen 2004: 138–140; Puurtinen 1993: 553–555.) Selkoteksteissä pyritään välttämään lauseenvastikkeiden käyttöä, koska niissä asioiden väliset suhteet ilmaistaan epämääräisemmin kuin päälause–sivulause-rakenteissa (vrt. selkokirjoittamisen ohjeet luvussa 2.3).

Metaforisille rakenteille tyypilliset nominaalistukset muuttavat ilmausta geneerisemmäksi ja abstraktimmaksi. Halliday ja Matthiessen (2000: 231) käsittelevät myös sitä, että kieliopillisen metaforan sisältämän lausekkeen merkitys ei ole yhtä tarkka ja yksiselitteinen kuin vastaavan lauseen. Näin esimerkiksi lausekkeen *nuorten lisääntynyt alkoholinkäyttö* voi katsoa merkitsevän joko sitä, että yhä useampi nuori käyttää alkoholia tai sitä, että nuoret käyttävät alkoholia määrällisesti yhä enemmän. Kongruenttina muotona on siis joko lause *nuoret käyttävät yhä enemmän alkoholia* tai lause *yhä useampi nuori käyttää alkoholia*. Käyttökelpoisuuteen vaikuttaa se, että siirryttäessä metaforiseen ilmaisutapaan eksperimentaalinen informaatio vähenee. Merkityksenanto on abstraktimpaa ja viittaaminen todellisuuteen epäsuoraa. Halliday ja Matthiessen (mts. 270–271) huomauttavat, että ilmaisutapana kieliopilliseen metaforaan – kuten muihinkin metaforiin – liittyy tulkinnallisuutta, koska esimerkiksi lausekkeen osien välisiä suhteita ei ilmaista eksaktisti.

Kieliopillisiä metaforia pidetään leimallisina kirjoitetulle kielelle, joten ne erottavat puhutun kielen kirjoitetusta. Metaforat ovat abstraktimpia kuin kongruentit muodot, jo-

ten niitä käytetään esimerkiksi tieteellisissä teksteissä, lakiteksteissä ja virkateksteissä. (Halliday & Matthiessen 2000; Halliday & Matthiessen 2004; vrt. Karvonen 1995; Kuronen 2004; Ravelli 1988; Shore 1992.) Metaforisten muotojen käyttö yhdistetään myös vallankäyttöön ja auktoriteettien diskursseihin. Metaforisuus luo semioottista etäisyyttä kielellisten muotojen ja merkitysten välille, mikä puolestaan lisää sosiaalista etäisyyttä puhujan ja vastaanottajan välillä. (Halliday & Matthiessen 2004: 631, 640.) Kieliopillinen metaforisuus on esimerkiksi oppikirjateksteille tyypillinen piirre ja lisää tekstien abstraktiutta (Karvonen 1995: 166–167).

Vaikka kongruentit rakenteet ovat merkitykseltään metaforisia havainnollisempia ja usein yksinkertaisempia, ne luovat tekstiin syntaktisesti monipolvisia kokonaisuuksia. Metaforisten muotojen käyttö taas tukee syntaktista tiiviyttä, joten esimerkiksi nominaalistusta sisältävät lauseet voivat olla rakenteina yksinkertaisia. Kirjoitetulle tekstille ovat ominaisia kieliopilliset metaforat, syntaktinen yksinkertaisuus ja suuri leksikaalinen tiheys. Puhutussa tekstissä taas on enemmän kongruentteja muotoja, mutta se on syntaktisesti monimuotoisempaa, ja leksikaalinen tiheys on pienempi. (Halliday 1985: 329–330, myös Ravelli 1988: 144–145; Puurtinen 1993: 556–557 ja Karvonen 1995: 173–174.)

Selkoistaminen vaikuttaa nominaalisiin rakenteisiin erityisesti niin, että lähtötekstien substantiivilausekkeille tyypillisiä etumääritteiden ketjuja yksinkertaistetaan, määritteitä karsitaan ja muutetaan lauseiksi. Samalla tekstiä havainnollistetaan: abstrakteja käsitteitä korvataan konkreettisemmilla tai muutetaan lauseiksi, joilla merkitystä voidaan selittää. Lähtötekstille on ominaista, että substantiivilausekkeisiin kuuluu sekä etumääritteitä että jälkimääritteitä, myös relatiivilauseita ja *että*-lauseita. Tyypillinen määrite rajaa semanttisesti edussanan alaa. Etumääritteet voi jakaa ns. tarkennekenttään (mm. pronomineja ja kvanttoireita) ja kuvailukenttään (adjektiivilausekkeita). (Vilkuna 1996: 180–181; ISK 2004: 429.)

Selkoistettaessa lausekkeiden etumääritteitä karsitaan ja rakennetta muutetaan. Muutokset koskevat pääasiassa kuvailukenttään kuuluvia osia. Etumääritteisissä on tiivis merkitysrakenne, joten lausekerakenteen muuttaminen jakaa informaation useaan osaan. Lähtötekstin etumääritteiden, esimerkiksi attribuuttien, merkityssuhde edussanaan on kiinteä, mutta määriteketjun sisältämän informaation ilmaiseminen selkotekstissä relatiivilauseella muuntaa yhteyttä. Relatiivilause on luonteeltaan merkitystä rajaava ja tarkentava tai lisätiedon omainen ja kuvaileva (ISK 2004: 1111–1112).

Selkotekstissä käytetään hyväksi ilmaisutapoja, joilla voidaan jakaa yksittäistä konstituenttia määrittävää ainesta eri jaksoiksi. Etumääritteisistä osa siirretään edussanan jäljessä olevaan relatiivilauseeseen. (Esimerkeissä lausekkeen määritteet on lihavoitu ja edussana alleviivattu.)

14, STT 24.3.2004

Valtakunnalliset televisioyhtiöt ovat sopineet **uusista lapsille haitallisten tv-ohjelmien esittämissäännöistä.**

15, SU 30.3.2004

Valtakunnalliset televisioyhtiöt ovat sopineet **uusista säännöistä, jotka koskevat niin sanottuja lapsille haitallisia TV-ohjelmia.**

Kyseiset lauseet ovat tekstien alusta, ja niiden keskeisenä erona on substantiivilausekkeen merkitysten jakaminen lausekkeisiin. Lähtötekstiin (14) merkityn NP:n edussanalla *esittämissäännöistä* on määritteinä *uusista* ja *lapsille haitallisten tv-ohjelmien*, ja *tv-ohjelmien* on edelleen oman lausekkeensa edussanana. Selkotekstissä (esimerkki 15) sama NP on jaettu niin, että edussanalla *säännöistä* on etumääritteenä vain *uusista* ja lauseke *lapsille haitallisten tv-ohjelmien* sisältyy relatiivilauseeseen *jotka koskevat niin sanottuja lapsille haitallisia tv-ohjelmia*. Tiivis NP:n rakenne ja yhdyssana *esittämissäännöt* on selkoistettaessa purettu, ja relatiivilauseessa on määrittelevä sävy. Käsite 'lapsille haitalliset tv-ohjelmat' on lisäksi merkitty kommentoivalla ilmauksella *niin sanottuja*.

Relatiivilauseiden käyttö selkoteksteissä on samantapaista tiiviiden rakenteiden purkamista kuin ylipäätään tiedon jakaminen eri lauseiksi. Yksittäiseen konstituenttiin viitattava relatiivilause kuuluu kuitenkin samaan lausekkeeseen.

16, STT 30.5.2002

Kulttuuriministeri Suvi Lindén (kok.) pyytää tasavallan presidentiltä eroa kulttuuriministerin tehtävistä **oululaiselle golfkentälle myöntämästään valtiontuesta nousseen kohun** vuoksi.

17, SU 4.6.2002

Kulttuuriministeri Suvi Lindén pyysi eroa ministerin tehtävästä viime viikolla. **Eronpyyntö johtuu siitä, että Lindén oli myöntänyt oululaiselle Sankiväärän golfkentälle valtiontukea.**

Esimerkkiparissa (16 ja 17) selkokirjoittaja on ohittanut lähtötekstin keskeisen NP:n edussanan *kohu* ja muodostanut lausekkeesta erillisen lauseen, jossa määritteet ovat toimintalauseessa (*Lindén oli myöntänyt – – valtiontukea*). Asioiden välinen syysuhde osoitetaan lauseyhdistelmällä *Eronpyyntö johtui siitä, että*.

Lauseenalkuisiin substantiivilausekkeisiin sisältyvät määritteet kuuluvat teemaosaan ja vaikuttavat tekstin informaatorakenteeseen, joten muutos on myös tekstuaalisesti merkittävä. Kyse on informaation pakkaamisesta, kuten seuraavassa esimerkissä (18).

18, STT 14.3.2005

Artikkelikokoelmaan maahanmuuttajien asemaa työmarkkinoilla selvittänyt tutkija Tuula Joronen Helsingin kaupungin tietokeskuksesta kertoo, että esimerkiksi **peruskoulutuksen Virossa saanut virolainen** työllistyy helpommin kuin **suomalaisen keskiasteen koulutuksen saanut somalialainen**.

19, SU 30.3.2005

(Esimerkiksi virolaisten työtilanne on parantunut selvästi, mutta somalialaisten työllistyminen on kohentunut vain hiukan. – –)

– Ilmeisesti taustalla ovat työnantajien ennakoasenteet, arvioi **tutkija Tuula Joronen Helsingin kaupungin tietokeskuksesta**.

Lähtötekstiesimerkissä (18) on kolme lauseketta, joihin kuuluu määritteitä. Etenkin päälauseessa oleva lauseke, jonka edussanana on erisnimi *Tuula Joronen*⁷⁸, sisältää tiivistetysti määritteisiin sisältyvää informaatiota. Etumääritteet *Artikkelikokoelmaan maahanmuuttajien asemaa työmarkkinoilla selvittänyt* liittyvät *tutkija*-sanaan, joka puolestaan on erisnimen nimikemääritteenä. Lisäksi edussanalla on jälkimääritteenä lauseke *Helsingin kaupungin tietokeskuksesta*. Samoin esimerkin lausekkeet, joiden edussanat ovat *virolainen* ja *somalialainen* ovat saaneet määritejakson, joka on muunnettavissa relatiivilauseeksi (*joka on saanut peruskoulutuksen Virossa; joka on saanut suomalaisen keskiasteen koulutuksen*). Selkotekstissä vastaavaa lausetta ei ole ollenkaan. Esimerkissä 19 kyseinen tutkija mainitaan johtolauseessa (*arvioi tutkija Tuula Joronen Helsingin kaupungin tietokeskuksesta*). Ilman määritteitä lähtötekstikatkelman lauseet olisivat siis muodossa *Tuula Joronen kertoo, että esimerkiksi virolainen työllistyy helpommin kuin somalialainen*, joka voisi olla selkoversion sisällöllinen lähtökohta.

Vastaavasti määrittelyä käytetään seuraavissa lähtötekstiesimerkeissä 20 ja 22. Selkoistettaessa määritteitä on vähennetty niin, että tekstuaalisista syistä lausekkeeseen tuodut määritteet on jätetty pois.

20, STT 23.8.2004

Tutkimusta Suomessa koordinoanut professori Lasse Kannas Jyväskylän yliopistosta varoittaa vetämästä jumbosijoituksista liian hätäisiä päätelmiä.

21, SU 31.8.2004

Jyväskylän yliopiston professori Lasse Kangas ei kuitenkaan ole erityisen huolissaan huonosta sijoituksesta.

22, STT 10.11.2003

Maahanmuuttajien väkivaltakokemukset käyvät ilmi **Tilastokeskuksen maahanmuuttajien elinoloja tarkastelevasta selvityksestä, joka julkistettiin maanantaina Helsingissä**. – – Tulokset myötäilevät **maahanmuuttajien uhritutkimuksessa pari vuotta sitten saatuja tuloksia**.

23, SU 25.11.2003

Tilastokeskuksen selvitys on **ensimmäinen laaja maahanmuuttajien elinoloja kuvaava tutkimus**.

Ensimmäisen esimerkin (20) alussa olevan lausekkeen määritteiden funktio on samanlainen kuin edellisessä esimerkissä (18). Edussanana on erisnimi, johon liittyy nimikemäärite *professori* omine määritteineen (*tutkimusta Suomessa koordinoanut*). Selkoversiossa määritteiksi on jätetty nimikemäärite *professori* ja sitä tarkentava *Jyväskylän yliopiston*. Esimerkissä 22 on substantiivilausekkeen edussanana *selvityksestä*, jolla on etumääritteinä *Tilastokeskuksen maahanmuuttajien elinoloja tarkastelevasta* ja jälki-

---

⁷⁸ Pidän koko erisnimeä edussanana. ISK (2004: 591) käsittelee etu- ja sukunimen muodostamaa kokonaisuutta substantiivilausekkeena, jonka osat kuuluvat niin kiinteästi toisiinsa, että sitä voi rakenteena verrata yhdyssanaan.

määritteenä *relatiivilause joka julkistettiin maanantaina Helsingissä*. Saman esimerkin jälkimmäisessä lauseessa edussanana on *tuloksia* ja määritteenä *maahanmuuttajien uhritutkimuksessa pari vuotta sitten saatuja*. Esimerkki 23 on selkoversion toiseksi viimeinen lause. Edussanalla *tutkimus* on määritteenä *ensimmäinen laaja maahanmuuttajien elinoloja kuvaava*, jonka loppuosa on yhteenvedonomainen.

Lausekkeen edussanana olevat erisnimet saavat useita etumääritteitä, joita sisällytetään johtolauseisiin tai -ilmauksiin. Käyttötapa on hyvin yleinen uutisteksteissä, eikä sitä pyritä välttämään selkoteksteissäkään. Erisnimeä määrittävät nimikemääritteet ja edelleen niiden määritteet. Ilmaisutapa liittyy epäsuoraan esitykseen (esimerkki 24), suoraan esitykseen (25) tai luonnehtii tarkoitetta (26–29).

24, SU 18.6.2002

EU:n puheenjohtajamaan Ruotsin edustaja Margot Wallström kutsui sopimuksen hyväksymistä historialliseksi hetkeksi.

25, SU 7.6.2005

– Karjankasvattajat ovat tekemässä Amazonista jauhelihaa, sanoo **kansainvälisen metsäntutkimuslaitoksen Ciforin johtaja David Kaimowitz**.

26, SU 25.5.1999

Vihreän liiton nykyinen kansanedustaja Osmo Soininvaara oli aikoinaan mukana Kojjärvellä.

27, SU 27.4.1999

Ruotsalaisella matkapuhelinten valmistajalla Ericssonilla menee sen sijaan huonommin.

28, SU 18.6.2002

Maailman suurin hiilenviejämaa Australia ei nimittäin aio hyväksyä sopimusta lainkaan.

29, SU 30.3.2005

Tulokseksi tuli, että turvallisin kaupunki on **pienen Euroopan valtion Luxenburgin pääkaupunki Luxenburg**.

Määritteet tiivistävät tekstiä ja kuvaavat tiettyä tarkoitetta. Erisnimen edellä olevan lausekkeen edussana nimeää erisnimen ”toimijana”: *edustaja, johtaja, valmistaja, kansanedustaja, hiilenviejämaa, pääkaupunki*. Kalliokoski (1999: 42) on kiinnittänyt huomiota siihen, että henkilötarkoitteisten NP:iden määritteillä tekstiin tuodaan uutta informaatiota ikään kuin tuttuna tietona. Esimerkeistä voi päätellä, että samantapainen määrittely koskee muitakin kuin henkilötarkoitteisia lausekkeita. Myös muita erisnimiä (edellä *Ericsson, Australia, Luxemburg*) kuvataan lausekkeeseen sisältyvillä määritteil-

lä, joista osa kuuluu lauseen teemaosaan. Kalliokosken (mts. 59) mukaan samatarkoitteisten NP:iden ketjussa täyden lausekkeen käyttö anaforisen ilmauksen sijaan voi ilmentää tarkoitetta koskevaa muutosta tai kertomuksessa episodin rajaa, joten lausekerakennetta käytetään myös osoittamaan tekstuaalisia merkityksiä.

5.2 KÄSITTEIDEN KONKREETTISTAMINEN JA HAVAINNOLLISTAMINEN

Merkitysten muuttaminen havainnollisemmiksi ja pelkistetyimmiksi on yksi keskeisistä selkoistamisen vaikutuksista. Konkreettistaminen näkyy selkoversioissa tekstien näkökulman valinnassa, sananvalinnoissa ja käsitteiden käytössä. Kyseisillä muutoksilla on vaikutusta myös tekstin tekstuaalisiin piirteisiin. Käsitteiden abstraktiutta puretaan selkotekstissä esimerkiksi muuntamalla substantiivilauseke lauseen muotoon, mikä vaikuttaa myös verbin prosessityyppiin ja sanajärjestykseen.

Seuraavissa esimerkkipareissa selkoistamisen keinoina ovat juuri lauserakenteen muuttaminen ja substantiivisuuden vähentäminen.

30, STT 1.12.1998

Etelä-Suomen lääninhallituksen tekemä selvitys kertoo, että entisen Uudenmaan läänin alueella toimivat yleiset kirjastot **ovat joutuneet yhä ahtaammalle**. Niitä rasittavat **säästöhankeet** ja **lisääntyvät käyttäjämäärät**.

31, SU 8.12.1998

Monet Etelä-Suomen kirjastot **ovat vaikeuksissa**. Niiden **pitää toimia pienemmällä rahamäärällä**, vaikka samaan aikaan **kävijöitä on entistä enemmän**.

Lähtötekstissä (30) käytetyt nimitykset *säästöhanke* ja *lisääntyvät käyttäjämäärät* ovat selkotekstissä (31) havainnollistettuina merkityksinä lauseissa *Niiden pitää toimia pienemmällä rahamäärällä* ja *kävijöitä on entistä enemmän*. Näkökulma on kääntynyt kirjastoihin ja kirjastossa kävijöihin.

32, STT 1.12.1998

Aikuisten kaunokirjallisuus sekä lasten- ja nuortenkirjallisuus **ovat menettäneet suhteellista osuuttaan kokonaislainaukseen nähden**.

33, SU 8.12.1998

Kaunokirjallisuutta sekä lasten ja nuorten kirjoja **lainataan nyt hiukan vähemmän**.

Selkotekstin (33) havainnollistus *lainataan nyt hiukan vähemmän* korvaa lähtötekstin (32) ilmauksen *ovat menettäneet suhteellista osuuttaan kokonaislainaukseen nähden*.

Lähtötekstissä toteutuu tilastonäkökulma, jossa tieto on numeerista ja määriä suhteutetaan toisiinsa. Selkotekstissä näkökulma on lainaajissa ja numerotieto kerrotaan havainnollisemmin.

Näkökulman painottuminen selkotekstissä lainaajiin näkyy myös seuraavassa esimerkkiparissa.

34, STT 1.12.1998

Tietokirjallisuuden lainauksen kasvu kuvaa hyvin **kirjastojen kasvavaa tietopalveluroolia**. Samalla **kirjastojen asema verkkopalvelujen välittäjänä ja täydentäjänä** on vahvistunut. **Internet-yhteydet** ovat tulleet vauhdilla sekä henkilökunnan että asiakkaiden käyttöön.

35, SU 8.12.1998

Sen sijaan **tietokirjallisuutta lainataan yhä enemmän**.

Tutkimuksen mukaan **ihmiset odottavat** kuitenkin nykyisin kirjastoilta **toisenlaista palvelua** kuin viisi vuotta sitten.

Erityisesti internet-palvelut ovat tuoneet uusia asiakkaita.

Lähtöteksti ja selkotehti poikkeavat toisistaan tekstuaalisesti. Lähtötekstissä (esimerkki 34) mainittu *kasvava tietopalvelurooli* on käsitelty selkotekstissä muussa yhteydessä ja kyseisestä lauseesta on poimittu määrällinen tieto, joka on ilmaistu lauseena (*tietokirjallisuutta lainataan yhä enemmän*). *Lainataan* on prosessityypiltään materiaallinen. Lähtötekstissä on lauseen teemana substantiivilauseke (*tietokirjallisuuden lainauksen kasvu*). Lähtötekstissä internet-yhteyden tarjoamisesta puhutaan verkkopalveluina. Selkotekstissä (esimerkki 35) taas lähtökohtana on kirjaston asiakas: *ihmiset odottavat – – toisenlaista palvelua*. Lauseella pohjustetaan seuraavassa lauseessa mainittua käsitettä *internet-palvelut*, joka yhdistetään asiakkaisiin (*ovat tuoneet uusia asiakkaita*). Selkotehti käsittelee kirjaston palveluiden määrää ja laatua asiakkaan näkökulmasta, lähtöteksti nominaalisin rakentein tilastotietona.

Selkoistetessa teksti saatetaan muuntaa eri abstraktiotasolle. Seuraava esimerkkipari osoittaa, että käsitteiden merkitysten muuntaminen konkreettisiksi vaikuttaa merkittävästi myös tekstuaalisiin piirteisiin ja tekstin vuorovaikutukseen.

36, STT 9.4.2006

Pelastuslaitokset tekevät hallirakennusten lumen peittämistä katoista riskianalyysjä eri puolilla Suomea. Sisäministeriö on määrännyt laitokset työhön äskeisten kattojen notkahdusten ja sortumien takia.

37, SU 11.4.2006

Monien talojen katoilla on vielä paljon lunta. Näin keväällä lumi on hyvin vetistä ja raskasta, ja sen vuoksi **kattorakenteisiin kohdistuu suuri rasitus**. Eri-laiset hallirakennukset ovat tästä syystä jopa vaarassa romahtaa. – –

Ensisijaisesti vastuu turvallisuudesta on kiinteistön omistajalla. Sisäministeriö onkin nyt **patistanut erityisesti suurten rakennusten omistajia vähentämään lunta katoilta**.

Selkoteksti (esimerkki 37) avaa ensimmäisissä lauseissa lähtötekstin nimitystä *lumen peittämien kattojen riskianalyysi* havainnollistamalla, mistä mainittu *riski* syntyy: *Monien talojen katoilla on vielä paljon lunta. Näin keväällä lumi on hyvin vetistä ja raskasta, ja sen vuoksi kattorakenteisiin kohdistuu suuri rasitus.* Konkretisoiva ote jatkuu toisessa kappaleessa, kun mainitaan ministeriön patistavan *erityisesti suurten rakennusten omistajia vähentämään lunta katoilta*. Lähtötekstissä (esimerkki 36) uutinen on se, että aiempien tapahtumien vuoksi arvioidaan hallirakennusten katoilla olevan lumen määrää ja *tehdään riskianalyseja*. Selkoversion alussa käsitelty lumen määrä on merkityksenä lähtötekstin ensimmäisessä lauseessa olevan NP:n määritteessä: *hallirakennusten lumen peittämistä katoista*. Tekstien ideationaalisia eroja ilmentävät myös rakennuksia koskevat sananvalinnat. Lähtötekstissä puhutaan *hallirakennuksista*, selkotekstissä *taloista*, *hallirakennuksista*, *kiinteistöistä* ja *suurista rakennuksista*. Talosanan käyttäminen tekstin alussa rajaa aiheen käsittelyn eri tavoin kuin lähtöteksti, koska lauseella voidaan viitata myös omakotitaloihin. Lähtötekstissä puolestaan puhutaan julkisista rakennuksista eikä jätetä mahdollisuutta tulkita ongelmaa yleiseksi kaikkia taloja ja siten laajaa joukkoa koskevaksi.

Seuraavassa selkoteksti tarjoaa käsitellystä asiasta eri näkökulman ja havainnollistaa lähtötekstin käsitteitä tai ohittaa niiden merkitykset.

38, STT 22.4.1999

Finnair menettää melkoisen osan charterlennoistaan, kun monet ulkomais-
ten yhtiöiden omistamat matkanjärjestäjät **siirtyvät käyttämään konserninsa
lentoyhtiötä.** – –

Siirtoja perustellaan **hintapolitiikalla, pitkän tähtäyksen strategialla ja ka-
pasiteetin saatavuudella.**

39, SU 27.4.1999

Jatkossa suomalaiset matkustavat Finnairilla harvemmin kuin ennen.
Monet suuret matkanjärjestäjät **vaihtavat muihin lentoyhtiöihin, koska
Finnair on kalliimpi.**

Selkoversiossa (39) toteutuu kaiken kaikkiaan eri käsittelytapa kuin lähtötekstissä, koska suurin osa tekstistä käsittelee suomalaisten matkustamista kotimaassa ja ulkomailla yleensä (esimerkkilauseet ovat tekstin puolivälistä). Lähtöteksti (38) sen sijaan keskittyy täysin lentoyhtiöiden näkökulmaan (esimerkkilauseet ovat tekstin alusta). Näkökulmien ero näkyy myös lauseeteemoissa. Lähtötekstissä teemana on *Finnair*, selkotekstissä *suomalaiset*. Käsitteiden käytön ero näkyy syiden esittämisessä (*Siirtoja perustellaan hintapolitiikalla, pitkän tähtäyksen strategialla ja kapasiteetin saatavuudella*). Selkotekstissä on syy-yhteyttä ilmaiseva *koska*-lause (*koska Finnair on kalliimpi*), joka viittaa *hintapolitiikkaan*, mutta muita lähtötekstissä esitettyjä perusteluita ei käsitellä.

Käsitteellistäminen näkyy lähtöteksteissä myös abstraktien ja usein moniossaisten yhdyssanojen käyttönä. Yhdyssanat tiivistävät ilmaisua ja luovat koherenssia mutta saattavat toisaalta lisätä abstraktia vaikutelmaa. Useimmiten kyse on toiminnan nimeämisestä substantiivilla. Monet lähtötekstin käsitteet ovat intertekstuaalisia ja peräi-

sin lähteenä käytetyistä puhutuista ja kirjoitetuista teksteistä. Selkotekstissä yhdyssanat on ilmaistu toisin tai ohitettu merkityksinä. Seuraavissa lähtötekstiesimerkeissä 40, 42, 44, 46) on hallinnon, tutkimuksen, raporttien ja selvitysten sanastoa (*laatusuosituks**et*, *vanhusstrategiat*, *puolustusselonteko*, *määräraha**kehys*, *ajankäyttö**osio*, *kouluviihtyvyys**luvut*; myös edellä esimerkissä 38 *hintapolitiikka*). Selkoteksteistä kyseiset ilmaukset tai aiheet on jätetty pois.

40, STT 9.3.2004

Työpaikoilta **puuttuu** liian usein **yhteinen keskustelu**, ja valtakunnalliset **laatusuosituks***et* ja oman kunnan **vanhusstrategiat** on haudattu esimiesten pöytälaatikkoihin.

41, SU 16.3.2004

Tällaisessa työpaikassa **ei** esimerkiksi **keskustella tarpeeksi** tai työtehtävät rajataan liian tiukasti.

42, STT 16.3.2005

Kaskeala paheksui sitä, että hallitus puuttui **puolustusselonteossa** sovittuihin **määräraha***keh**yk**siin*.

43, SU 30.3.2005

Hallitus on päättänyt, että **puolustusvoimien kuluja on saatava pienemmiksi**. Puolustusministeri Seppo Kääriäinen kertoi äskettäin, **missä armeija säästää**.

44, STT 23.8.2004

Uusin WHO:n raportti ilmestyi kesäkuussa, eikä sen **ajankäyttö***os**ista* ole vielä kirjoitettu sivuakaan suomeksi.

45, SU 31.8.2004

Maa^{il}man terveysjärjestön eli WHO:n tekemässä tutkimuksessa selvitettiin myös se, **miten suuri osa koululaisista lukee läksyjä kolme tuntia tai enemmän päivässä**.

46, STT 23.8.2004

Huomionarvoista on se, että suomalaiset koululaiset sijoittuvat kuitenkin korkealle, kun kysyttiin heidän sosiaalisista suhteistaan ja kavereilta saamastaan tuesta koulussa. Tämä ei kuitenkaan näkynyt **kouluviihtyvyys***lu**vuissa*.

Esimerkissä 40 käytetyt käsitteet *laatusuosituks**et* ja *vanhusstrategiat* on jätetty selkoversiona pois, ja substantiivisuutta on vähennetty myös lauseen alusta (*puuttuu yhteinen keskustelu – ei keskustella tarpeeksi*). Esimerkkiparissa 42 ja 43 lähtöteksti käyttää

nimityksiä *puolustusselonteko* ja *määräraha*kehukset. Selkotekstissä talousasioita käsitellään havainnollistavilla lauseilla *puolustusvoimien kuluja on saatava pienemmiksi ja missä armeija säästää*, eikä *puolustusselontekoa* mainita. Esimerkissä 44 lähtöteksti nimittää tutkimuksen osaa *ajankäyttöosioksi*. Selkoversiossa (45) puhutaan siitä, mitä kyseisessä osiossa käsitellään (*miten suuri osa koululaisista lukee läksyjä kolme tuntia tai enemmän päivässä*). Samasta lähtötekstistä on myös esimerkki 46, jossa on käsite *kouluviihtyvyyshluvut*, mutta kyseistä aihetta ei käsitellä selkotekstissä.

Selkotekstissä vältetään yhdyssanoja, joissa on edusosana⁷⁹ abstrakti yleistävä substantiivi kuten *tilanne*, *tapahtuma*, *vaihe*, *tapaus* ja *tausta*.

47, STT 9.4.2006

– **Lumitilanteesta** on varoiteltu pitkin talvea, mutta nyt on sattunut lyhyen ajan sisällä useita **vaaratilanteita**.

48, SU 11.4.2006

Suurten hallien kattoja on romahtanut myös aikaisemmin. Valtaosa onnettomuuksista on tapahtunut keväällä, **jolloin katoilla on ollut lunta**.

49, STT 10.2.1999

Ekstaasia saatiin takavarikkoon jonkin verran edellisvuotista enemmän, joskin **takavarikkotapahtumien lukumäärä** pieneni runsaan viidenneksen.

50, SU 2.3.1999

Poliisit ottivat haltuunsa huumeiden välittäjiltä eniten seuraavan nimisiä lääkkeitä: Diapam, Temgesic ja Subutex. Yhteensä **poliisi takavarikoi** näitä lääkkeitä viime vuonna 35 000 tablettia.

Lähtötekstissä käytetyt abstraktit yhdyssanat on korvattu havainnollisemmilla ilmaisu-tavoilla tai jätetty koko asia käsittelemättä. Esimerkin 47 sitaatissa käytetyt *lumitilanne* ja *vaaratilanne* näkyvät selkotekstissä (48) havainnollistettuina lauseina *katoilla on ollut lunta* ja *Suurten hallien kattoja on romahtanut*. Esimerkissä 49 puhutaan *takavarikkotapahtumien lukumäärästä*, joka on selkotekstissä (50) kirjoitettu auki lauseeksi *poliisit ottivat haltuunsa huumeiden välittäjiltä*, joka pohjustaa seuraavassa lauseessa käytettyä verbiä *takavarikoi*.

Esimerkeissä 51, 52 ja 53 käytetyille yhdyssanoille *lainsäädäntövaihe*, *kotikasvatus-tapaus* ja *maahanmuuttajatausta* ei ole korvaavaa ilmaisutapaa selkotekstissä, eikä kyseisiä asioita käsitellä.

51, STT 4.2.1999

Lainsäädäntövaiheessa esitettiin arvioita, että Suomessa määrättäisiin lähes-tymiskieltoja vuodessa noin sata.

---

⁷⁹ ISK (2004: 388) nimeää yhdyssanan osat määriteosaksi ja edusosaksi, josta on aiemmin käytetty nimitystä perusosa.

52, STT 10.2.1999

Kannabiksen **kotikasvatustapauksia** paljastui lähes 300.

53, STT 10.11.2003

Somalialaiset myös arvelevat selvästi muita ryhmiä useammin, että väkivalta johtui heidän **maahanmuuttajataustastaan**.

Selkoteksteihin lisätään määritteleviä ja merkityksiä tarkentavia lauseita. Tekstiin lisätyillä, metatekstin kaltaisilla jaksoilla korostetaan muiden ilmausten merkityksiä ja sitä, että lähtötekstin tietoa on käsitelty. Seuraavissa esimerkeissä käsite on selkotekstissä merkitty ilmauksilla *niin sanottu* ja *niin kutsuttu*, joilla voidaan korostaa nimitysten käsitelmäisyyttä ja informatiivisuutta.

54, SU 11.5.1999

Pian tulee myyntiin myös **niin sanottu karhukulkunen**. Kun karhu kuulee kulkusen helinän, se pakenee.

55, SU 16.2.1999

Suosituin muuttokohde on ollut Espanja, erityisesti maan etelärannikko, **niin kutsuttu aurinkorannikko**.

56, SU 27.5.2003

Hannu Vierolan mukaan **niin sanotuista kevytsavukkeista** tulee häkää jopa enemmän kuin normaaleista savukkeista.

57, SU 25.4.2006

Useissa perheissä on nykyään **niin sanottu kakkosauto**.

58, SU 30.3.2004

Valtakunnalliset televisioyhtiöt ovat sopineet uusista säännöistä, jotka koskevat **niin sanottuja lapsille haitallisia tv-ohjelmia**.

59, SU 7.11.2006

Maaseudulla asuvat lapset ovat yleensä köyhempiä kuin kaupungissa asuvat ikätoverit. Suurten perheiden lapset ja ilman isää tai äitiä elävät lapset ovat köyhempiä kuin ne, jotka elävät **niin sanotuissa ydinperheissä**.

Esimerkeissä nimitykset *karhukulkunen*, *aurinkorannikko*, *kevytsavuke*, *kakkosauto*, *lapsille haitalliset tv-ohjelmat* ja *ydinperhe* on merkitty käsitteiksi, joiden ei oleteta olevan lukijalle tuttuja. Käsitteet ovat merkitykseltään läpinäkyviä, ja tekstiyhteys tukee merkityksen tulkintaa. Näin *niin kutsuttu* ja *niin sanottu* -ilmaukset toimivat metatekstin tavoin. Lähtöteksteissä kyseisiä käsitteitä ei selvennetä, vaan niitä käytetään

suoraan esimerkiksi määritteinä (*lapsille haitallisten tv-ohjelmien esittämissäännöistä; ilman ydinperhettä elävät, pienten ydinperheiden lapset*).

Selkoteksteissä on vain muutamia esimerkkejä, joissa rinnastavaa konjunktiota *eli* käytetään merkitystä selkeyttävän parafraasin muodostamisessa. (Käsittelen luvussa 5.5 lukumääriin liittyviä havainnollistuksia.) Seuraavien esimerkkiparien selkoteksteissä liitetään *eli*-sanalla avulla täsmennys edellä sanottuun (ks. Kielitoimiston sanakirja s.v. *eli*).

60, STT 27.4.1999

Puolueen presidenttiehdokkaasta päättää puoluekokous toukokuun lopussa Turussa. Vaikka esivaali onkin **neuvoa-antava**, puoluekokous tuskin voi päättää vastoin sen tulosta.

61, SU 11.5.1999

Esivaalin tulos on **ohjeellinen, eli puoluekokous voi vielä valita presidenttiehdokkaaksi jonkun muun kuin esivaalin voittajan**.

Lähtöteksti (60) käyttää virallista termiä *neuvoa-antava*, joka on selkotekstissä (61) korvattu *ohjeellinen*-sanalla ja jonka merkitystä selvennetään *eli*-konjunktiolla alkavalla parafraasilla: *eli puoluekokous voi vielä valita presidenttiehdokkaaksi jonkun muun kuin esivaalin voittajan*. Lähtötekstissä ei ole vastaavaa täsmennystä. Seuraavissa esimerkeissä on samoin osoitettu *eli*-sanalla täsmäntävä osa.

62, STT 19.5.2003

Vaarallisin näistä on hääkäasu, joka aiheuttaa veren hemoglobiiniin sitoutumisaan **kroonisen hapenpuutteen**.

63, SU 27.5.2003

Vaarallisin näistä on hääkäasu. Se aiheuttaa **jatkuvaa eli kroonista hapenpuutetta**.

64, STT 24.3.2004

Uusia ohjeita noudattavat **valtakunnalliset tv-kanavat Nelonen, MTV3, SubTV ja Yleisradio**.

65, SU 30.3.2004

Kotimaiset valtakunnalliset TV-kanavat eli YLE, MTV3, SubTV ja Nelonen tekivät asiasta sopimuksen äskettäin.

Esimerkissä 63 selvennetään yksittäistä sanaa (*jatkuvaa eli kroonista*), koska on haluttu sisällyttää selkotekstiinkin yleisesti käytetty terminluonteinen vierassana. Esimerkissä 65 on jaettu lähtötekstin (64) lauseke *eli*-sanalla (*Kotimaiset valtakunnalliset TV-kanavat eli YLE, MTV3, SubTV ja Nelonen*), jolloin pitkän lausekkeen määritteistä on voitu tehdä eri lauseke.

Seuraavissa esimerkeissä selkokirjoittaja on käyttänyt havainnollistusta selventääseen ja tarkentaakseen lähtötekstiä sisällöllisesti. Merkityksiä on selkeytetty toistolla, parafraaseilla, määritteillä ja tarkennuksilla.

66, STT 26.3.2002

Suomi siirtyy kesäaikaan sunnuntaina **eli** pääsiäispäivänä 31. maaliskuuta kello 3.00. Tällöin kelloja siirretään tunti eteenpäin.

67, SU 26.3.2002

Virallisesti kesäaika alkaa 31. maaliskuuta kello kolme. Silloin **viisareita käännetään** yksi tunti eteenpäin **eli neljään**. **Todellisuudessa useimmat ihmiset kääntävät kellonsa kesäaikaan jo edellisenä iltana tai vasta seuraavana aamuna.**

68, STT 20.3.2002

Valtio nimeltä Jugoslavia haudattiin lopullisesti viime viikon torstaina Belgradissa allekirjoitetulla sopimuksella. **Serbia ja Montenegro muodostavat tilalle kahden tasavertaisen valtion liiton** kolmen vuoden harkinta-ajalla.

69, SU 26.3.2002

Nykyisen Jugoslavian liittovaltion nimen tilalle tulee **hiukan kummallinen, kahdesta eri nimestä koostuva nimi** Serbia ja Montenegro.

70, STT 14.3.2005

Helsinki on heti **Luxenburgin** jälkeen maailman toiseksi turvallisimaksi kaupunki, todetaan maanantaina julkistetussa selvityksessä.

71, SU 30.3.2005

Tulokset tuli, että turvallisimaksi kaupunki **on pienen Euroopan valtion Luxemburgin pääkaupunki** Luxemburg.

72, STT 18.10.2006

Social Monitor 2006 -raportin julkistamistilaisuudessa kiinnitettiin huomiota **Romaniaan ja Bulgariaan, joista tulee EU:n jäseniä** ensi vuoden alussa.

73, SU 7.11.2006

Euroopassa sijaitsevista Bulgariasta ja Romaniasta tulee EU:n jäseniä ensi vuoden alussa.

Selkoesimerkissä 67 kesäajan alkamista havainnollistetaan ”viisarien kääntämisellä” ja ajankohta tarkennetaan *eli-rakenteella tunti eteenpäin eli neljään*. Kesäaikaan siirtymistä selvennetään vielä lauseella *Todellisuudessa useimmat ihmiset* – –, joka tuo mukaan tavallisen ihmisen näkökulman ja ohjaa siten vastaanottajaa toimimaan yleisen

käytännön mukaisesti. Lausetta voi pitää sekä toimintaohjeena että vastaanottajan liittämisenä ryhmään. Esimerkki 69 sisältää kommentin *hiukan kummallinen*, joka on määrite muulle lausekkeelle *kahdesta eri nimestä koostuva nimi Serbia ja Montenegro*. Kirjoittajan kommentti kääntää huomiota uutisen kannalta toissijaiseen asiaan, nimen muotoon. STT:n tekstissä (esimerkki 68) mainitaan myös nimenmuutos. Selkoesimerkeissä 71 ja 73 on kyse lisätiedolla tarkentamisesta: Luxemburg on **pienen Euroopan valtion Luxe[m]burgin pääkaupunki**; **Euroopassa sijaitsevista Bulgariasta ja Romaniasta tulee EU:n jäseniä**. Selkoteksteissä maantieteellisiin nimiin liitetään yleisesti sijaintitietoja.

5.3 ERI PROSESSITYYPPIEN KÄYTTÖ SELKOISTAMISESSA

Ideationaalisen metafunktion merkityksenannossa keskeisiä ovat lausekerakenteiden lisäksi verbien prosessityypit (ks. luku 3.7). Shore (1992: 209–210, 213; 1996) jakaa suomen kielen ns. ideationaaliset prosessityypit kolmeen pääryhmään, relationaaliin, mentaaliin ja materiaaliin. Lausetyypit ilmentävät sitä, miten kieli representoi ja mallintaa todellisuutta. Jaottelun perustana ovat lauseena ilmaistut prosessit, joihin liittyvät tietyssä roolissa olevat osallistujat ja olosuhteet. Materiaalinen prosessityyppi ilmaisee tekemistä, mentaalinen tuntemista, ajattelua ja kokemista. Relationaalisella prosessityypillä ilmaistaan osapuolten välistä suhdetta. Pääryhmien alatyyppejä ovat käyttäytymistä ilmaisevat, verbaaliset ja eksistentiaaliset prosessit. Merkityksiin vaikuttaa siis se, millaiseksi prosessi hahmottuu ja millaisissa rooleissa prosessiin osallistuvat ovat. (Ks. Halliday 1985: 101–114, 128–131; Karvonen 1995: 112–113.)

Selkotekstiksi mukauttamisen aikaansaamat merkitysten muutokset näkyvät esimerkiksi erilaisina lause- ja lausekerakenteina sekä leksikkokieliopin muutoksina. Prosessityyppien variaatio ilmentää sitä, millaisena toiminta ja toimijat esitetään ja miten prosessien väliset suhteet osoitetaan. Selkoistaminen ei suurimmassa osassa tekstilauseita muuta prosessityyppejä, koska aihe, näkökulma ja käytetty sanasto pysyvät pääosin samoina. Selkotekstissä voidaan esimerkiksi käyttää lähtötekstiä konkreettisempaa ilmaisutapaa mutta säilyttää edelleen sama prosessityyppi. Seuraavissa esimerkkipareissa ilmaisutapaan vaikuttaa havainnollistaminen.

74, STT 22.1.1999

Autonosturiyritys Pekkaniska **palkitsee** työntekijöitään **kuntoilusta, tupakoimattomuudesta, maratonin juoksemisesta** ja siitä, **ettei sairauspoissaoloa kerry**.

75, SU 13.4.1999

Autonosturiyritys Pekkaniska **maksaa** työntekijöilleen lisää **palkkaa**, jos he **harrastavat liikuntaa**. Myös siitä **saa rahaa, ettei polta tupakkaa eikä juo alkoholijuomia**.

Lähtöteksti (74) ilmaisee asian nimeävästi teonnimisubstantiivein (*kuntoilusta, tupakoimattomuudesta, maratonin juoksemisesta, sairauspoissaoloa*) ja abstraktein verbein (*palkitsee, ei kerry*), selkoteksti (75) käyttää materiaalista prosessityyppiä edustavia henkilötekijäisiä verbejä, joihin liittyy konkreettisia substantiiveja: *maksaa palkkaa, harrastavat liikuntaa, saa rahaa, ei polta tupakkaa, ei juo alkoholijuomia*. Seuraavassa esimerkkiparissa lähtötekstin mentaalisen prosessityypin verbejä havainnollistetaan osin materiaallisen prosessityypin puolelle menevin ilmauksin.

76, STT 4.2.1999

Tyypillisessä tapauksessa **nainen hakee lähestymiskieltoa** entiselle miesystävälleen, koska **tuntee itsensä** uhatuksi tai häirityksi ja pelkää, että omaa terveyttä **uhataan**.

77, SU 16.2.1999

Usein heitä **uhkailevat** heidän entiset miehensä tai miesystävänsä.

Jos esimerkiksi naisen entinen mies **on pahoinpidellyt** naisen ja nyt **soittelee** hänelle, **pyrkii tapaamaan** ja **uhkailee**, nainen **voi hakea** miehelle lähestymiskieltoa tuomioistuimelta.

Lähtötekstiä (76) (*tuntee itsensä uhatuksi tai häirityksi ja pelkää*) havainnollistetaan selkotekstissä (77) esimerkillä, jossa on materiaalista prosessityyppiä edustavia verbejä (*on pahoinpidellyt, soittelee, pyrkii tapaamaan, uhkailee*). Lisäksi lähtötekstin passiivimuoto *uhataan* on selkoversiossa muunnettu aktiiviin (*heitä uhkailevat heidän entiset miehensä tai miesystävänsä*).

Mitä enemmän tekstiä on muokattu, sitä todennäköisemmin myös prosessityyppejä muunnetaan toisiksi ja käytetään selkoistamiseen. Vaihtelua prosessityypistä toiseen aiheutuu esimerkiksi siitä, että uutisen käsittelyyn on valittu toinen näkökulma. Tekstiin on lisätty merkitykseltään konkreettisia lauseita, jotka voivat olla personoivia ja lausetyypiltään materiaalisia tai relationaalisia.

78, STT 2.12.2006

Pohjois-Suomen joulu kiinnostaa yhä ulkomaalaisia turisteja.

79, SU 19.12.2006

Monet ulkomaalaiset tahtovat tulla Suomeen joulukuussa. Pohjois-Suomen joulu kiinnostaa erityisesti Euroopasta tulevia.

80, SU 10.6.2003

Etenkin kesällä **ihmiset ostavat** paljon kivannäköisiä ja edullisia koruja.

81, SU 2.3.1999 (kainalojuttu)

Jos **joku** tänään **laittaa** Internetiin tietoa vaikka liito-oravan talvipuuhiesta, **muut Internetin käyttäjät voivat lukea** sen heti.

Turistit etsivät Pohjois-Suomesta talvea ja joulun tunnelmaa. Monesti **mukana on lapsia**, joille **joulupukin tapaaminen on matkan kohokohta**. **Ohjelmaan kuuluu** tavallisesti myös erilaista talvista ohjelmaa kuten koiravaljakoil-la ajelua.

Esimerkissä 79 selkotekstin alkuun on lisätty lähtötekstiin verrattuna havainnollisempi lause (*Monet ulkomaalaiset tahtovat tulla* – –), johon sisältyy materiaalsen prosessityypin verbi *tulla*, mutta tekstin toinen lause on lähes sama kuin lähtötekstissä. Esimerkkien 79–82 lauseet on lisätty tekstiin, eikä niitä vastaavia ole lähtötekstissä. Lauseet selventävät käsiteltyä asiaa havainnollistamalla ja personoimalla, mikä näkyy myös materiaalsen prosessityypin konkreettisissa verbeissä (*ihmiset ostavat, joku laitaa, muut Internetin käyttäjät voivat lukea*) tai relationaalisissa lausetyypeissä (*mukana on lapsia, joulupukin tapaaminen on kohokohta, ohjelmaan kuuluu erilaista talvista ohjelmaa*).

Eri prosessityyppien käyttö selkoistamiseen kytkeytyy pääasiassa relationaaliseen lausetyyppiin. Ns. suhdelauseilla luokitellaan ja identifioidaan käsitteitä tai ilmaistaan niiden välisiä suhteita tai olosuhdetta. Toisaalta lausetyyppejä lisätään tekstiin, toisaalta lähtötekstin suhdelauseita muunnetaan selkoversiossa konkreettisemmiksi materiaalsen tai mentaalisen tyyppin lauseiksi. Kyse on määrittelemisestä ja lauseen ilmaiseman tekemisen havainnollistamisesta. Halliday ja Matthiessen (2004: 215–219) jakavat relationaalisen prosessityypin funktioltaan luokitteleviin ja identifioiviin lauseisiin. Tyypillisiä esimerkkejä ovat ekvatiivilauseet⁸⁰ ja luokituspredikatiivilliset luonnehtivat lauseet (nimityksistä ks. Hakulinen & Karlsson 1979: 94–95). Ekvatiivilauseen merkityksenä on samuus, NP:iden samatarkoitteisuus, ja lausetta käytetään identifiointiin (Kelomäki 1997: 12). Suomen kielessä relationaalisia lausetyyppejä on myös mm. tulosrakenteissa, predikatiiviadverbiaalin sisältävissä rakenteissa (esimerkiksi verbien *olla, tulla, jäädä, toimia* ja *pysyä* hallitsemisissa lauseissa), inklusiivisissa rakenteissa, tilalauseissa ja olosuhteita ilmaisevissa lauseissa (sisältävät tyypillisesti adverbiaalin) sekä omistusrakenteissa. Resultatiivisen *tulla*-verbin lisäksi aistimisverbeillä (esimerkiksi *maistua, näyttää, vaikuttaa, kuulostaa* ja *tuntua*) ilmaistaan asioiden välisiä suhteita (Shore 1996: 244–247). Karvonen (1995: 119) mainitsee oppikirjateksteissä tyypillisinä suhdelauseiden predikaatteina myös verbit *muodostaa, johtua, perustua* ja *liittyä*. Shore (1992: 214) pitää suomen kielen suhdelauseiden päätyypeinä samuuslauseita ja olosuhdelauseita. Omistuslauseet ovat hänen jaottelussaan olosuhdeprosessien alatyyppejä, mikä onkin perusteltua, koska jako omistus- ja olosuhderakenteisiin ei ole yksiselitteinen.

Suhdelauseita käytetään selkoistamisen prosessissa sekä attributiivisesti että identifioivasti. Selkoversiossa osoitetaan asioiden väliset suhteet tarkemmin kuin lähtötekstissä, ja tekstiin lisätään käsitteitä määrittäviä lauseita. Siksi keskeisessä asemassa ovat lauseet, joiden funktiona on nimetä, luokitella, kuvata, määrittellä ja havainnollistaa. Kirjoittajan käsitykset lukijasta näkyvät siitä, mitä käsitteitä tekstissä katsotaan tarpeelliseksi määrittellä. Esimerkkien 83–92 lauseet on lisätty selkoversioon ja niissä on käy-

⁸⁰ Kelomäki (1997: 12) arvelee, että nimitys ekvatiivilause on peräisin Hallidaylta.

tetty määrittelyyn identifioivia ja luonnehtivia predikatiivilauseita, *tarkoittaa*-verbiä ja ilmausta *nimi tulee siitä, että*.

83, SU 2.3.1999

Internet on kansainvälinen tietoverkko, joka yhdistää tietokoneet toisiinsa.

84, SU 7.6.2005

Sademetsä on ikuisesti vihreä ja tiheä metsä. Sademetsiä on maapallon lämpimillä seuduilla.

85, SU 28.3.2006

Kummi on kristillisessä perinteessä kastettavan tai kirkkoon liitettävän hengellinen ohjaaja.

86, SU 3.1.2006

Tuossa moskeijassa he kiertävät suunnattomana ihmismassana seitsemän kertaa Kaaban ympäri. **Kaaba on Mekan moskeijan keskellä oleva pyhä musta huone**.

87, SU 16.2.1999

Yliopistojoukkueiden sarja ei ole mitään opiskelijapoikien leppoisaa pelaa- mista. **Yliopistosarja on toiseksi kovin sarja** heti ammattilaisliigan jälkeen.

88, SU 16.2.1999

Lähestymiskielto tarkoittaa, että siihen määrätty henkilö ei saa tavata tiettyä toista henkilöä.

89, SU 27.4.1999

Telepankkipalvelut tarkoittavat pankkiasioiden hoitamista tietokoneella tai puhelinpalveluna.

90, SU 4.6.2002

– Olen jo aikaisemmin pahoitellut sitä, että en jäävänyt itseäni liikuntapaikan rakentamista koskevassa päätöksessä, Suvi Lindén sanoo STT:n haastattelussa. **Jääväys tarkoittaa** sitä, että ihminen ei ole päättämässä jotain itseään koske- vaa asiaa.

91, SU 7.6.2005

Kasvihuoneilmiö tarkoittaa sitä, että maapallon ilmakehän lämpötila nousee.

92, SU 7.6.2005

Kasvihuoneilmiön nimi tulee siitä, että maapallon ilmasto lämpenee samalla tavalla kuin ilma kasvihuoneessa.

Selkotekstissä on katsottu tarpeelliseksi määritellä ja tarkentaa esimerkiksi nimityksiä *internet, sademetsä, kummi, Kaaba, yliopistosarja, lähestymiskielto, telepankkipalvelut, jäävyys* ja *kasvihuoneilmiö*. *Tarkoittaa*-verbin käytöllä osoitetaan, että kyse on merkityksen kuvailemisesta ja havainnollistamisesta. Lähtöteksteissä vastaavia nimityksiä ei ole erikseen määritelty. Lauseisiin liittyy metatekstuaalisuutta, koska niillä järjestetään tekstin informaatiota ja koska näkökulma siirtyy toimittaja-kirjoittajalle.

Selkoistamisen vaikutus verbien prosessityyppeihin näkyy tapauksissa, joissa lähtötekstin suhdelausetta vastaa selkotekstissä materiaalsen prosessityypin sisältävä lause. Näin merkityksenantoa pystytään selkotekstissä muokkaamaan konkreettisemmaksi.

93, STT 22.4.1999

Nokian viisi suurinta myyntimaata olivat Yhdysvallat, Kiina, Saksa, Britannia ja Italia. Yhtiön tiedotteen mukaan Yhdysvaltain ja Kiinan **myynti** jatkoi nopeaa kasvuaan.

94, SU 27.4.1999

Nokia myy eniten kännyköitä Yhdysvaltoihin, Kiinaan, Saksaan, Britanniaan ja Italiaan. Erityisen nopeasti **myynti** on kasvanut Yhdysvalloissa ja Kiinassa.

95, STT-tiedotepalvelu

Joulumatkailun kärkimaat ovat tuttuun tapaan Iso-Britannia ja Venäjä.

96, SU 9.12.2003

Eniten matkailijoita saapuu edellisten vuosien tapaan Britanniasta. Myös Venäjältä **tulee paljon** ihmisiä.

97, STT 19.5.2005

Amazonin sademetsäalue on Länsi-Euroopan kokoinen, ja **se on asuinsija** liki kolmannekselle maapallon kasvi- ja eläinlajeista.

98, SU 7.6.2005

Amazonin alue on koko läntisen Euroopan kokoinen. **Alueella asustaa** liki kolmannes maapallon kasvi- ja eläinlajeista.

99, STT 10.4.2006

Noin **kolmannes** kotimaan matkojen kappalemäärästä **on jalankulku- tai pyöräilymatkoja**, ja julkista liikennettä käytetään 8 prosentilla matkoista.

100, SU 25.4.2006

Lyhyillä matkoilla **useimmat ihmiset kävelevät tai ajavat pyörällä.**

Lähtötekstiesimerkissä (93) tekeminen ilmaistaan nominilausekkeessa (*Nokian viisi suurinta myyntimaata*) ja predikaattina on *olla*-verbi. Selkotekstissä (94) on väitelause *Nokia myy eniten kännyköitä*, jossa predikaattina on materiaalista prosessityyppiä edustava *myy*. Selkotekstissä teonnimi *myynti* on toisessa lauseessa (*myynti on kasvanut*). Samanlainen suhde on muissa esimerkkipareissa, joissa selkoteksti ilmaisee suhdelauseen määrittelemän asian toimintalauseena: *Joulumatkailun kärkimaat ovat – Eniten matkailijoita saapuu; tulee paljon; se [alue] on asuinsija – alueella asustaa; kolmannes on jalankulku- tai pyöräilymatkoja – useimmat ihmiset kävelevät tai ajavat pyörällä*. Selkotekstin lauseissa on materiaallisen prosessityypin verbejä (*saapuu, asustaa, kävelevät ja ajavat*). Lähtötekstien lauseet siis nimeävät ja määrittävät, selkoteksti ilmaisee ensisijaisesti toimintaa. Kun verbistä tulee nominilausekkeen määrite tai teonnimi, siinä säilyy tekeminen merkityspiirteenä, mutta sitä ei ilmaista tyypillisellä verbien luokkaan kuuluvalla sanalla. Esimerkit havainnollistavat myös sitä, miten tekijyyden ilmaiseminen eroaa lauseissa: selkotekstissä subjekti nimeää toimijan (esimerkiksi *Nokia, matkailijoita, useimmat ihmiset*), lähtötekstissä on ei-toiminnallinen suhdelause. Martin (2000: 294–295) on kiinnittänyt huomiota siihen, että nominaalisilla rakenteilla voidaan manipuloida tekijyyttä, koska ne on helpompi sovittaa uuteen käyttötilanteeseen.

Tärkeä selkoistamisen keino on myös se, että lähtötekstien NP:iden määritteiden merkityksiä saatetaan selkoistettaessa ilmaista erillisellä samuutta tai luokkaa ilmaisevalla relationaalisen prosessityypin verbin sisältävällä lauseella.

101, STT 10.2.1999

Huumeeksi luokiteltavia lääkevalmisteita takavarikoitiin – –.

102, SU 2.3.1999

Myös **jotkut lääkkeet luokitellaan huumeiksi.**

103, STT 20.5.1999

Luonnonsuojelijoiden toimet järven suojelemiseksi saivat runsaasti julki-suutta.

104, SU 25.5.1999

Koijärvi on kuuluisa lintujärvi. Keväällä 1979 **luonnonsuojelijat estivät järven kuivaamisen.**

105, STT 9.3.2002

/Ylipaino-ongelma paisuu yhä Yhdysvalloissa/

Amerikkalaisten johtoasema maailman lihavimpana kansana ei ole joutumassa ainakaan lähivuosina kyseenalaiseksi.

106, SU 26.3.2002

/Ylipainoisia ihmisiä yhä enemmän USA:ssa/

Amerikkalaiset ovat edelleen maailman tukevin kansa.

Esimerkkiparissa 101 ja 102 selkotekstiin on lisätty asioiden välistä suhdetta ilmaiseva lause (*jotkut lääkkeet luokitellaan huumeiksi*), joka on muokattu lausekkeesta *Huumeeksi luokiteltavia lääkevalmisteita*. Esimerkkiparin 103 ja 104 selkoversion ensimmäinen lause (*Koijärvi on kuuluisa lintujärvi*) on tekstiin lisätty luonnehtiva suhdelause, ja toiseen lauseeseen sisältyvä informaatio (*luonnonsuojelijat estivät järven kuivaamisen*) on havainnollisempi kuvaus lähtötekstin teema-NP:stä (*luonnonsuojelijoiden toimet järven suojelemiseksi*). Tosin on huomattava, että selkoteksti siirtää näkökulman 'suojelemisesta' 'kuivaamisen estämiseen'. Esimerkeissä 105 ja 106 on samoin selkotekstissä luonnehtiva lause *Amerikkalaiset ovat edelleen maailman tukevin kansa* ja lähtötekstissä substantiivilauseke *Amerikkalaisten johtoasema maailman lihavimpaina kansana*. Kyseiset selkoistamisen aiheuttamat muutokset lisäävät relationaalisen prosessityypin sisältävien lauseiden määrää selkoteksteissä.

5.4 TOIMIJAN TARKENTAMINEN *IHMINEN*-SANALLA

Yhtenä lauserakenteiden selkiinnyttämisen keinona on rakenteiden täydentäminen: selkotekstissä pyritään ilmaisemaan tekijä tarkasti sekä pelkistämään ja havainnollistamaan merkityksiä. Lähtöteksteissä vastaavissa kohdin on lausekkeita, joista edussana on jätetty pois, passiivilauseita, geneerisiä lauseita, elliptisiä rakenteita, pronomineja, merkitystä tarkentavia parafraseja tai synonyymeja, joilla on voitu välttää toistoa. Selkotekstien erityispiirre on, että *ihminen*-sanaa käytetään suhteessa enemmän ja eri tavoin kuin lähtöteksteissä. Sanan tärkeimpänä tehtävänä on täydentää rakenteita. Myös Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen tekstikorpuksessa vertailuaineistona olevan *Selkoutiset*-lehden juttujen (yhteensä 106 tekstiä) yleisimmät substantiivit ovat *vuosi*, *Suomi* ja *ihminen* (Heikkinen, Lehtinen & Lounela 2005).

NP:n edussanana voi olla pronomini, ja se edustaa yksinkin lauseketta. Se on pakollinen osa, ellei kyse ole ellipsistä. (Vilkuna 1996: 180; ISK 2004: 430–431). Selkoteksteissä on tapauksia, joissa pronominin tilalle on edussanaksi lisätty *ihminen*. Pronominista on näin tullut tarkennekenttään kuuluva etumäärite (kuten esimerkeissä 107 ja 108). Muutoksella pystytään tarkentamaan esimerkiksi subjektina olevaa lauseketta. Lähinnä kyse on muodon selventämisestä, merkitys ei juurikaan tarkennu, koska pronominit (esimerkiksi *moni*, *usea*, *kaikki*) ymmärretään kyseisessä lauseyhteydessään henkilöviitteisiksi.

Esimerkkilauseiden 107 ja 108 lausekkeet *monet ihmiset* ja *monilla ihmisillä* voisivat olla muodossa *monet*, *monilla*. Esimerkeissä 110 ja 111 *usea*-sanaa on käytetty adjektiivisesti superlatiivissa ja edussanana on substantiivi. *Ihminen* täydentää lausekkeen.

107, SU 8.12.1998

Monet ihmiset toivovat, että kirjastojen henkilökunta ehtisi auttaa heitä internetin käytössä.

108, STT 31.3.1999

Perinteinen mielikuva auton luvattomasta käyttäjästä on edelleenkin huvikseen ajeleuva nuori, joka päättää kaahauksensa pöpelikköön.

109, SU 13.4.1999

Monilla ihmisillä on se mielikuva, että autovarkaavat ovat nuoria, seikkailevia poikia.

110, SU 26.3.2002

Todellisuudessa **useimmat ihmiset** kääntävät kellonsa kesäaikaan jo edellisellä iltana tai vasta seuraavana aamuna.

111, SU 25.4.2006

Lyhyillä matkoilla **useimmat ihmiset** kävelevät tai ajavat pyörällä.

Esimerkkiparista 108 ja 109 näkyy se, että lähtöteksti on ilmaissut asian ilman persoonaviittausta (*Perinteinen mielikuva – – on*), mutta selkoteksti lähestyy asiaa kokijan näkökulmasta (*Monilla ihmisillä on se mielikuva*). Selkoistaminen muuntaa näissä tapauksissa lauseiden merkityksiä tuomalla toimijaksi tai kokijaksi ihmisen ja toisaalta vaikuttamalla lausekerakenteeseen.

ISK:n (2004: 432) mukaan substantiivista edussanaa voi joko pitää sanaluokaltaan elliptisenä tai tulkita adjektiivi- tai partisiippilauseke substantiiviseksi. ISK pitää lausekkeiden edussanana adjektiivia tai partisiippia. Substantiivilausekkeita muodostavat siten esimerkiksi seuraavat: *asiaan perehtyneet*, *tuo lupaava 16-vuotias*, *kaikki muut kilpailuun osallistuneet*. Esimerkissä 112 on kyse lausekkeen täydentämisestä.

112, SU 25.11.2003

Pakolaisina maahan saapuneiden ihmisten koulutustaso on yleensä melko alhainen.

Lausekkeen *pakolaisina maahan saapuneiden* edussana on *saapuneiden*. Selkotekstissä lauseke on tulkittu elliptiseksi ja täydennetty edussanalla *ihmisten*. Kyseinen lauseke määrittää edelleen edussanaa *koulutustaso*.

Samoin seuraavassa lausekerakennetta on muutettu ja lähtötekstin (113) *maahanmuuttajat*-sana on muunnettu selkotekstissä (114) lausekkeeksi *Suomeen muuttaneet ihmiset*, jota voi pitää merkitykseltään havainnollisempänä. Lähtötekstissä käytetään nimitystä *maahanmuuttaja*.

113, STT 10.11.2003, tekstin alku

Maahanmuuttajat joutuvat edelleen hälyttävän usein väkivallan uhreiksi.

114, SU 25.11.2003, tekstin alku

Suomeen muuttaneet ihmiset joutuvat usein väkivallan uhreiksi. Joka kolmas **maahanmuuttaja** on kokenut Suomessa väkivaltaa.

Ihminen-sanaa käytetään selkoteksteissä yleissubjektina. Sen tilalla lähtöteksteissä on esimerkiksi indefiniitti ilmaus, jossa tekijää (agenttia) ei nimetä kielellisessä rakenteessa (vrt. Shore 1986: 9–10). Merkitykset ovat käytännössä lähellä toisiaan, koska myös impersonaalinen passiivi on henkilötarkoitteinen ja ilmaisee tekijän epämääräisenä (Vilkuna 1996: 144–145). Selkoteksteissä suositellaan käytettävän mieluummin aktiivi- kuin passiivimuotoja, joten *ihminen*-sanaa käytetään täydentämään lausekerakenteeseen tekijä. Ilmaisutapaa voi verrata ns. muodollisen subjektin käyttöön. *Ihminen*-sanaa käyttämällä lauseisiin saadaan selvä subjekti+predikaatti-rakenne.

Pälli (2003: 116, 131) on todennut geneerisen ei-spesifin persoonan käytöstä, että olennaisinta muotojen käytössä on juuri persoonan välttely, jolloin ilmaukselle tarjoutuu monia mahdollisia tulkintoja. Yksilöimätön muoto jättää avoimeksi esimerkiksi sen, kuuluuko myös puhuja tekijyyden vaikutusalaan. Usein yksilö puhuu omasta ryhmästään, mutta kyse voi olla myös ryhmästä irrottautumisesta ja toiseuden konstruomisesta kielellisesti. Selkoteksteistä on luettavissa merkityksiä, joissa korostuu inkluusiivinen näkökulma: käyttämällä *ihminen*-sanaa agenttina muodostetaan yleistäen ryhmä, johon kuuluvat myös erityisryhmien edustajat (vrt. esimerkki 115).

115, SU 10.6.2003

Etenkin kesällä **ihmiset** ostavat paljon kivannäköisiä ja edullisia koruja.

Esimerkit (116–119) havainnollistavat lähtötekstien ja selkotekstien näkökulmaeroa. Kirjaston käyttöä koskevista teksteistä selkotekstissä käytetään subjektina *ihmistä* ja tarkastellaan kirjaston palveluja asiakkaan näkökulmasta, lähtöteksti kuvaa ilmiötä tilastotiedon avulla. Lähtötekstin (116) lauseessa subjektina on *käyttö* (*on kasvanut*), selkotekstissä (esimerkit 117 ja 119) *ihmiset* (*odottavat*), *ihmiset* (*käyvät enemmän*).

116, STT 1.12.1998

Myös lehtilukusalin **käyttö on kasvanut**.

117, SU 8.12.1998

Myös lehtilukusaleissa **ihmiset** käyvät entistä enemmän.

118, STT 1.12.1998

Kirjaston palvelujen käytössä on tapahtunut melkoinen muutos vuodesta 1992 vuoteen 1997.

119, SU 8.12.1998

Tutkimuksen mukaan **ihmiset** odottavat kuitenkin nykyisin kirjastoilta toisenlaista palvelua kuin viisi vuotta sitten.

Seuraavissa esimerkeissä lähtöteksteissä (120, 122, 124) on käytetty *ihminen*-sanaa tarkempia ihmisryhmään viittaavia ilmauksia (*ikääntyvää väestöä*; *nuoremmatkin*) tai nimetty alue ihmisryhmän sijaan: *Joulumatkailun kärkimaat ovat – – Iso-Britannia ja Venäjä*. Selkoteksti (esimerkit 121, 123, 125) käyttää täydentävästi tai muiden ilmausten tilalla *ihminen*-sanaa (*vanhemmille ihmisille*; *ihmiset*; *Venäjältä tulee paljon ihmisiä*).

120, STT 11.2.1999

– Asiassa pitää tulla varsinkin **ikääntyvää väestöä** enemmän kuin puolitiehen vastaan.

121, SU 2.3.1999

Sen sijaan **vanhemmille ihmisille** tietokoneet ja Internet ovat outoja.

122, STT 29.12.2004

Nykyään **nuoremmatkin** ymmärtävät, että ihoa pitää hoitaa, Paula toteaa.

123, SU 18.1.2005

– – – Nykyään **ihmiset** ymmärtävät, että ihoa pitää hoitaa, Paula Hyytiäinen toteaa.

124, STT-tiedotepalvelu

Joulumatkailun kärkimaat ovat tuttuun tapaan Iso-Britannia ja **Venäjä**.

125, SU 9.12.2003

Eniten matkailijoita saapuu edellisten vuosien tapaan Britanniasta. Myös Venäjältä tulee **paljon ihmisiä**.

Vanhempi ihminen -ilmaus (esimerkki 121) on havainnollistus lähtötekstin (120) käyttämästä nimityksestä *ikääntyvä väestö*. Lähtötekstin rajausta *nuoremmatkin ymmärtävät* (esimerkki 122) on selkotekstissä (123) viittaussuhteeltaan laajennettuna *ihmiset ymmärtävät*, mikä kohdentaa tekstin laajalle lukijakunnalle ja epämääräistää tekijää. Viimeisessä esimerkissä (125) *ihminen*-sanalla vältetään toiston syntymistä peräkkäisiin lauseisiin. (Tosin lauseet olisi voinut myös yhdistää: *Eniten matkailijoita saapuu edellisten vuosien tapaan Britanniasta ja Venäjältä*.)

Selkotekstiesimerkeissä (126–130 ja 132) *ihmistä* käytetään toimijoihin viittaavana, merkitykseltään laajana ja neutraalina substantiivina.

126, SU 9.12.2003

Ihmiset tulevat silloin Lappiin pitemmällä aikavälillä, koska hiihtolomat eivät ole nykyään kaikilla samaan aikaan.

127, SU 9.12.2003

Lappiin tulee joulukuun aikana satoja tilattuja lentoja muualta maailmasta. **Ihmiset** lentävät Lappiin katsomaan suomalaista joulua.

128, SU 9.12.2003

Myös uuden vuoden viettoon on tulossa **paljon ihmisiä**.

129, SU 4.6.2002

Jääviys tarkoittaa sitä, että **ihminen** ei ole päättämässä jotain itseään koskevaa asiaa.

130, SU 26.3.2002

Ravintolat ja leipomot ovat suurentaneet annoksiaan 1970-luvulta lähtien **ihmisten** vaatimuksesta.

131, STT 9.3.2002

Ravintolat ja leipomot ovat suurentaneet annoksiaan 70-luvulta lähtien erilaisiksi ”super-annoksiksi”, joiden koossa ei usein ole mitään kohtuutta.

132, SU 7.6.2005

Pahiten uhatuilla sademetsän alueilla ovat perinteisesti asuneet maan pienviljelijät ja alkuperäiskansat. Avohakkuiden aloittaminen tietää sitä, että **nuo ihmiset** menettävät kotinsa.

Esimerkit 126–128 ovat Lapin-matkailua koskevasta tekstistä, jossa *ihmisen* voisi korvata esimerkiksi sanoilla ’matkailijat’, ’turistit’ tai ’vieraat’ ja viitata kyseisiin ryhmiin. Esimerkissä 129 *ihminen*-sanana tilalla olisi luonteva ilmaus ’henkilö’, koska tekstissä käsitellään yksittäisen henkilön toimintaa. Esimerkin 130 ilmaukselle *ihmisten vaatimuksesta* ei ole vastinetta lähtötekstissä (131). Selkotekstissäkin olisi mahdollista puhua tarkemmin nimeten esimerkiksi ’kuluttajista’ tai ’asiakkaista’. Viimeisessä esimerkissä *nuo ihmiset* yksilöi edellisessä lauseessa mainitut *maan pienviljelijät ja alkuperäiskansat*. Kyse on siis ’alueen asukkaista’.

Selkoistamisen variaatio näkyy seuraavista samaa aihepiiriä käsittelevistä, kolmen vuoden välein ilmestyneiden selkotekstien katkelmista.

133, SU 9.12.2003

Eniten **matkailijoita** saapuu edellisten vuosien tapaan Britanniasta. **Myös Venäjältä tulee paljon ihmisiä.** Kaikkiaan Lapin markkinointi odottaa Lappiin tänä vuonna yli 100 000 **matkailijaa.**

Myös uuden vuoden viettoon on tulossa paljon ihmisiä. Silloin Suomeen matkustavat erityisesti venäläiset. Heille järjestetään omia tilausjunia.

134, SU 19.12.2006

Myös venäläiset vierailevat joulun aikoihin ahkerasti Suomessa. Monet käyvät joulukuussa täällä ostoksilla, ja vuoden vaihteessa Suomeen saapuvat **naapurimaan lomailijat.** Majapaikan on varannut noin 70 000 **venäläistä,** kun viime vuonna **heitä** oli 50 000.

Vuonna 2003 ilmestyneessä tekstissä (esimerkki 133) on käytetty *ihmistä* tekijänä (*Myös Venäjältä tulee paljon ihmisiä; Myös uuden vuoden viettoon on tulossa paljon ihmisiä*), uudemmassa versiossa (134) sen sijaan *venäläiset vierailevat – – ahkerasti Suomessa ja vuoden vaihteessa Suomeen saapuvat naapurimaan lomailijat*. Eri selkoversioissa on näkökulmaero siinä, millaisena venäläisten matkailu Suomessa esitetään. Lisäksi teksteissä on erilainen selkoistamisen strategia. Erot näkyvät lauserakenteissa, sananvalinnoissa ja lausekerakenteessa. Ensimmäisessä versiossa on pelkkiä päälauseita ja samat rakenteet toistuvat (*Myös – – tulee paljon ihmisiä; Myös – – on tulossa paljon ihmisiä*). Samoin siinä toistuvat *ihmisen* lisäksi *matkustaa-* ja *matkailija-*sanat. Toisessa versiossa venäläisten tekemistä ilmaisevina verbeinä ovat *vierailla, käydä ostoksilla, saapua* ja *varata*. Heihin viitataan myös *monina* ja *naapurimaan lomailijoina*. Pronominin muodostamaa lauseketta (*monet*) ei ole täydennetty substantiivilla.

5.5 LUKUJEN SELKOISTAMINEN

Tekstiä selkoistettaessa harkitaan tarkkaan, miten lähtötekstin luvut ja vastaavat ilmaukset esitetään selkoversiossa. Lähtökohtana on, että luvuista sisällytetään selkotekstiin vain tärkeimmät ja lukuihin perustuvaa vertailua havainnollistetaan⁸¹. Lukujen esittämisen keskeisenä motiivina uutisissa pidetään sitä, että kvantifioinnilla saadaan aikaan ”luotettavuuden illuusio”. Siihen, mitä lukuja esitetään, vaikuttavat tekstilajin konventiot ja taustalla oleva ideologia. Uutisessa kvantitatiivisen tiedon esittäminen on tärkeä osa argumentointia, ja keskeistä on se, mistä annetaan numeerista tietoa, mistä toimittajan sanallinen arvio. (Potter, Wetherell & Chitty 1991: 335–336, 355; Kalliokoski 1999: 84–85, 87.) Koska selkoistamisen tarkoituksena on käsitellä tietoa vastaanottajan varten, lukujen esittämisessä on lähtötekstien ja selkoversioiden välillä huomattavia eroja, ja argumentointi saa selkoistettaessa erityispiirteitä.

Useissa lähtöteksteissä lukuja on paljon, joten selkoistettaessa niitä poikkeuksetta karsitaan. Lukuihin perustuva tieto esitetään suuruusluokkana.

⁸¹ Lukujen ja lukumäärien esittämisestä selkotekstissä on kommentteja haastatteluaineistossani.

135, STT 27.12.2005

Malediiveilla katastrofi on runnellut rajusti saariryhmän matkailua, joka on aiemmin vastannut **noin 80:tä prosenttia maan taloudesta**.

Onnettomuuden lasketaan aiheuttaneen Malediivien matkailulle **noin 100 miljoonan dollarin eli 83 miljoonan euron** aineelliset vahingot. Matkailutuloja se on vähentänyt **läheemmäs 110 miljoonan euron edestä**.

Tammi–lokakuun aikana maahan saapui **noin 304 000 matkailijaa**, mikä on **yli 210 000 matkailijaa vähemmän** kuin saman ajanjakson sisällä edellisvuonna.

136, SU 14.3.2006

Malediiveille matkailu on **maan tärkein elinkeino**. Valtava hyökyaalto, tsunami aiheutti valtion matkailulle kuitenkin **suuret vahingot**. Matkailijoita on vierailut saarilla **paljon vähemmän** kuin ennen tsunamia.

Selkotekstin (esimerkki 136) lukijalle numerotieto esitetään tulkintoina. Kun lähtöteksti (135) kertoo, että matkailu on *noin 80 prosenttia maan taloudesta*, selkoteksti ilmoittaa yksiselitteisesti, että *matkailu on maan tärkein elinkeino*, mikä osoittaa elinkeinon vaikutusta talouselämään. Samoin selkoteksti esittää lähtötekstin vahinkoja ja matkailijoiden määriä koskevat luvut (*noin 100 miljoonan dollarin eli 83 miljoonan euron aineelliset vahingot; yli 210 000 matkailijaa vähemmän*) ilmauksina *suuret vahingot ja (matkailijoita on vierailut saarilla) paljon vähemmän*. Lukujen vertailua ja vaikutusten arviointia ei siis ole jätetty vastaanottajalle.

Selkoteksteissä lukuja havainnollistetaan esimerkiksi vertailemalla ja suhteuttamalla niitä toisiinsa.

137, STT 10.4.2006

Tutkimuksen mukaan **54 prosentilla** naisista on aina auto käytössään, kun **edellisessä tutkimuksessa kuusi vuotta sitten** auto oli aina käytössä **47 prosentilla**.

138, SU 25.4.2006

Yli puolella kortin omaavista naisista on nykyisin aina auto käytössään. **Kuusi vuotta sitten vain alle puolet naisista** oli autonomistajia.

Selkoesimerkissä 138 luvut on tulkittu niin, että voidaan käyttää suhdetta *yli puolet – alle puolet*, koska etenkin prosenttilukuja pidetään vaikeina. Lauserakenteella ja sanajärjestyksellä tuetaan selkeää vertailua. Aikaa ilmaisevan adverbiaalini (*kuusi vuotta sitten*) tuominen lauseen alkuun osoittaa koko lauseen kuuluvan sen vaikutusalaan.

Lähtöteksteissä luvuista kerrotaan lähes aina lähdetieto, mutta selkoteksteissä ei välttämättä mainita tiedon alkuperää.

139, STT 19.5.2005

Amazonin sademetsän hakkuut ovat taas laajentuneet. **Brasilian ympäristöministeriön mukaan** metsää hävitettiin **ainakin 26 130 neliökilometriä vuoden kuluessa 2003–2004.**

Hakkuut ovat **melkein yhtä laajoja kuin 1994–95**, jolloin metsää tuhottiin **enemmän kuin koskaan aiemmin, 29 050 neliökilometriä.**

140, SU 7.6.2005

Brasilian Amazonin sademetsää hakataan **joka vuosi 25 000 neliökilometrin verran.**

Lähtötekstissä (139) on mainittu, että tiedot ovat peräisin Brasilian ympäristöministeriöstä, mutta selkotekstissä (140) ei mainita lähdettä. Luku on pyöristetty 25 000 neliökilometriksi (lähtötekstissä 26 130), eikä tietoa verrata aiempiin tilastoihin, ellei sellaiseksi tulkitse lausetta *Viime vuosina sademetsien tuho on kiihtynyt*. Sen sijaan selkoversioon on lisätty alueen laajuutta havainnollistava vertaus: *Se on valtava alue, yli puolet Tanskan pinta-alasta.*

Selkotekstien lukutieto on epätarkkaa, koska lukujen vaikutusta on tulkittu. Seuraavassa esimerkkiparissa on kyse todennäköisyyden ilmaisemisesta.

141, STT 18.10.2006

– Romaniassa ja Bulgariassa **lapset ovat kaksi kertaa todennäköisemmin köyhiä kuin aikuiset**, kertoi Marta Santos Pais, joka on Unicefin tutkimustoimiston Innocentin johtaja.

142, SU 7.11.2006

– Bulgariassa ja Romaniassa **lapset ovat paljon todennäköisemmin köyhiä kuin aikuiset**, kertoo Marta Santos Pais. Hän on Unicefin tutkimustoimiston Innocentin johtaja.

Lähtöteksti (141) referoi tilastoa: *lapset ovat kaksi kertaa todennäköisemmin köyhiä kuin aikuiset*, mutta selkotekstissä (142) se on yksinkertaistettu muotoon *ovat paljon todennäköisemmin köyhiä*. Tieto on epätarkka, mutta se kertoo asioiden välisen yhteyden.

Selkoversioissa näkyy myös se, että tietoa toistetaan, koska ei voida pitää asiaa tiedettynä. Seuraavassa lähtötekstin NP:n määritteessä mainittu tieto on kerrottu tarkasti ja havainnollisesti selkotekstissä.

143, STT 30.5.2006

Viime kesän MM-mitalistin polvivaivaa on hoidettu fysioterapialla ja sähköllä.

144, SU 20.6.2006

Tommi Evilä on Suomen yleisurheilun kirkkaimpia tähtiä. **Hän voitti viime kesänä MM-kisoissa pronssia. Hänen ennätyksensä on 819 eli 8 m 19 cm. Ennätys syntyi viime kesänä, ja se on samalla Suomen ennätys.**

Tommi Evilästä kertovassa lähtötekstissä (esimerkki 143) mainitaan Evilän saama MM-mitali määritteenä (*Viime kesän MM-mitalistin*), selkotehti (144) puolestaan kertoo asiaa usealla lauseella, ja erityisesti tulos ilmaistaan selkoistetusti: *Hän voitti viime kesänä MM-kisoissa pronssia. Hänen ennätyksensä on 819 eli 8 m 19 cm. Ennätys syntyi viime kesänä, ja se on samalla Suomen ennätys.* Lähtötekstissä aiheena ovat urheilijan polvivaivat, mutta selkotehtiissä kerrataan Evilän saavutuksia.

Lukujen käsitteleminen on otettava selkoistettaessa huomioon, koska uutisen lähtökohtana on usein numeerinen tieto. Selkotehtiissä tosin voidaan vaihtaa näkökulmaa, mikä näkyy uutiskärjessä.

145, STT 19.4.1999

Pankkien välittämistä maksutapahtumista jo yli 80 prosenttia hoituu erilaisilla tietoyhteyksillä, ilmenee **Pankkiyhdistyksen vasta valmistuneesta maksuliikennetilastosta.**

146, SU 27.4.1999

Pankkien asiakkaat käyttävät nykyään **hyvin paljon** automaatteja tai telepankkipalveluita, kun **he maksavat** laskujaan.

Esimerkkiparissa toteutuvat tyypilliset tekstien väliset erot. Selkotehtiissä (146) on asiakkaan näkökulma (*Pankkien asiakkaat käyttävät*), prosenttiluku on ilmaistu epätarkasti *hyvin paljon* (lähtötekstissä *yli 80 prosenttia*) eikä lähdeä mainita. Lähtötekstissä (145) korostetaan ajankohtaisuutta ja tilastotiedon luotettavuutta (*ilmenee – – vasta valmistuneesta maksuliikennetilastosta*). Näkökulmaa vaihtamalla asiaa voidaan käsitellä havainnollisemmin ja tehdä asiakkaasta toimija. Esimerkkiin saatetaan sisällyttää numerotiedon lisäksi sanallista tietoa:

147, STT 18.10.2006

Janan toisessa päässä on Kirgisia, jossa **peräti 80 prosenttia** lapsista kärsii köyhyydestä.

148, SU 7.11.2006

Surullisin tilanne on Keski-Aasiassa sijaitsevassa Kirgisiassa, jonka lapsista **valtaosa eli 80 prosenttia** on äärimmäisen köyhiä.

Lähtötekstissä (147) lukua kommentoidaan fokusartikkelilla *peräti*, joten lukijalle korostetaan määrää ja sen merkittävyyttä. Selkotehtiissä (148) kommentoivan ilmauksen tilalla on määrää havainnollistava *valtaosa*, joka ilmaisee sanallisesti luvun vaikuttavuutta.

5.6 KUVALLISUUDEN PURKAMINEN

Metafora on merkitysten välinen suhde, johon kuuluvat kuvattava, kuva ja vertailun peruste. Kuvattava on puhujan tarkoittama yksikkö, kuva on kategoria, johon kuvattavaa verrataan. Perusteena ovat ominaisuudet tai piirteet, jotka ovat vertailussa keskeisiä. (Koski 1992: 13–14; josta viittaukset Leech 1969: 151 ja Lipka 1988: 358). Kieliopillisen metaforan yhteydessä (luku 3.6) kiinnitin huomiota metaforan analogisuuteen (ks. Itkonen 2005: 41) ja korostin metaforisuutta merkitysten välisenä luokittelusuhteena (ks. Onikki 1992: 37). Kuten Langacker (1997: 241) huomauttaa, kognitiivisesti ajatellen kaikki käsiterakennelmat ovat jossain määrin metaforisia. Lakoff ja Johnson (2003 [1980]: 244–245) käsittelevät metaforia kielessä rakentuvina ja luonnollistuneina konventioina, jotka luovat kielenkäyttöön ennustettavuutta ja merkityssuhteita. He rajaavat metaforisuuden ensisijaisesti käsitteiden väliseksi (ei siis sanojen väliseksi) ilmiöksi, jossa etsitään samankaltaisuutta. Metaforisuuden lähteenä on ihminen itse fyysisenä kokonaisuutena ja toimijana, eikä metaforista yhteyttä käsitteiden välillä voi pitää satumanvaraisena.

Metaforien käyttö on ominaista useille tekstilajeille. Metaforisia merkityksiä voi pitää kielessä keskeisinä ja tietoa niiden muodostumisesta perustavana kielenkäyttäjälle. Selkokirjoittamisessa on kuitenkin tehty tietoinen valinta välttää kielikuvia, koska metaforisten merkitysten tulkintaa pidetään vastaanottajille liian vaikeana. Kuten Lakoff ja Johnson (mts. 247) korostavat, metaforien tulkinnan edellytykset ovat kiinni kielenkäyttäjistä.

Conceptual metaphor is a natural part of human thought, and linguistic metaphor is a natural part of human language. Moreover, which metaphors we have and what they mean depend on the nature of our bodies, our interactions in the physical environment, and our social and cultural practices.

On mahdollista tulkita luonnehdinta myös niin, että kuvallisuuden välttämällä osoitetaan tekstin tuottajan ja vastaanottajan etäisyyttä toisistaan.

Aineistoni selkoteksteissä on lähtöteksteihin verrattuna huomattavan vähän metaforia. Ne on joko jätetty pois tai ilmaistu suorasanaisesti merkityksinä, joissa ei ole mukana metaforista, vertailevaa merkitystä. Suurin osa kielikuvista on esitetty selkotekstissä tulkintana, jonkinlaisena perusmerkityksenä. Metaforisuuden karsiminen pelkistää tekstiä ja vähentää tekstin merkityspiirteitä. Yleisimmin lähtötekstissä olevat kielikuvat ohitetaan, kuten seuraavissa esimerkkipareissa:

149, STT 1.12.1998

Tietokirjallisuuden lainauksen kasvu kuvaa hyvin **kirjastojen kasvavaa tietopalveluroolia**.

150, SU 8.12.1998

Sen sijaan tietokirjallisuutta lainataan yhä enemmän.

151, STT 4.2.1999

Aurinkorannikko vetää noin puolet jatkuvasti Espanjassa **talvehtivista** arviolta 20 000–25 000 suomalaisesta. **Muut suositut talvehtimispaikat** ovat Kanarian saaret [Kanariansaaret], Mallorca ja Costa Blanca. Läpi vuoden asuville he ovat **muuttolintuja**.

152, SU 16.2.1999

Noin 11 000 suomalaista viettää aurinkorannikolla talvikuukaudet.

153, STT 9.3.2004

/Vanhustyöhön ei kohta löydy tekijöitä. **Vanhustehtaissa** kytee kyynisyys/

--.

Hän epäilee, että **pääkaupunkiseudun suurissa vanhustehtaissa** tämä vaara on erityisen suuri.

154, SU 16.3.2004

/Vanhustyöhön vaikea löytää työntekijöitä/

Selkoteksti (esimerkki 150) ei puhu *kirjastojen kasvavasta tietopalveluroolista*, vaan lause koskee määriä, ja passiivimuoto *lainataan* tuo mukaan yksilöimättömän tekijän. Roolin metaforaa (*kirjastojen kasvavaa tietopalveluroolia*) ei ole sisällytetty selkotekstiin. Tekstissä mainitaan myöhemmin internet palveluna ja kirjasto palvelun tarjoajana. Esimerkkiparissa 151 ja 152 on samoin selkotekstissä keskitytty määriin, eikä Espanjaan talveksi muuttavista käytetä *muuttolinnun* metaforaa, jonka kehykseen kuuluu myös *talvehtia*-verbi (*Espanjassa talvehtivista; muut suositut talvehtimispaikat*). Metaforan poisjättäminen karsii myönteisiä, kuvallisia merkityspiirteitä. Lyons (1996: 44) nimittää ekspressiiviseksi osaksi merkityksiä, joissa näkyvät asenteet, uskomukset ja tunteet. Selkotekstin ilmaisutapa karsii lauseista juuri ekspressiivisiä merkityksiä ja muuntaa näin tekstin vuorovaikutusta.

Edellä olevien esimerkkien viimeisen parin lähtötekstin (153) metafora *vanhustehtaata* on ohitettu selkotekstissä. Tekstit käsittelevät hoitajapulaa, joka on mainittu myös selkotekstin (154) otsikossa (*Vanhustyöhön on vaikea löytää työntekijöitä*). Lähtötekstin *tehdas*-metafora viittaa hoitolaitosten suureen kokoon, mahdollisesti hoidon mekaanisuuteen ja työntekijöiden vähyyteen, mutta kielteisiä mielikuvia luova näkökulma ei näy selkotekstissä. Lähtötekstin otsikossa on myös alkusointuinen kuvallinen ilmaus *Vanhustehtaissa kytee kyynisyys*.

Seuraavissa lähtötekstiesimerkeissä on useita tapauksia suoraan esitykseen sisällystyistä kuvallisista ilmauksista. Ne muokkaavat kuvaa puhujasta ja hänen suhtautumisestaan käsiteltävään asiaan. Se, että lähtötekstin kirjoittaja on sisällyttänyt kuvalliset suoran esityksen jaksoihin, osoittaa niiden olevan leimallisia kyseisille puhujille. Selkoversioissa kyseiset kohdat esitetään osin vapaana epäsuorana esityksenä ja kuvallisia ilmauksia käsitellään pelkistettyinä merkityksinä.

155, STT 10.2.1999

– Vaikka Suomi **kulkeekin** esimerkiksi Ruotsiin tai Keski-Eurooppaan nähden **huumerikollisuutta ajatellen jälkijunassa**, alan rikollisuus on selvässä kasvussa. Viime vuoden aikana etenkin heroinin osalta **voimistuivat Pietarin ja Tallinnan linjat**.

156, SU 2.3.1999

Suomessa tehdään kuitenkin moneen muuhun maahan verrattuna vähemmän huumerikoksia. Rikoksia on enemmän esimerkiksi Ruotsissa ja monissa Keski-Euroopan maissa.

– – Suuri osa huumeista tulee Suomeen Pietarin tai Tallinnan kautta.

157, STT 31.3.1999

Viime vuonna **vietiin väärille teille** maassamme noin 12000 autoa.

158, SU 13.4.1999

Viime vuonna Suomessa varastettiin noin 12 000 autoa.

159, STT 31.3.1999

Perinteinen mielikuva auton luvattomasta käyttäjästä on edelleenkin huvikseen ajeleva nuori, joka päättää kaahauksensa pöpelikköön.

– **Tämmöinen joyrider edustaa** kuitenkin **aika pientä ryhmää**, korostaa komisario Vesa Lilja Helsingin poliisilaitoksesta.

160, SU 13.4.1999

Monilla ihmisillä on se mielikuva, että autovarkaajat ovat **nuoria, seikkailevia poikia**. He ajelevat autolla huvikseen. Nuoret ehkä ajavat auton romuksi, tai sitten se saadaan takaisin ehjänä. Poliisin mukaan tällaisia autovarkauksia on kuitenkin melko vähän.

161, STT 31.3.1999

– Silloin tällöin **niitä löytyy jostain Uralin takaa**, Lilja urahtaa

162, SU 13.4.1999

Silloin tällöin Suomesta varastettuja autoja löytyy **hyvin kaukaa Venäjältä, Uralin takaa**.

163, STT 14.6.2004

Postinjakajan työ on venäläistä rulettia autopommien, kranaatti-iskujen ja väkivaltarikosten repimässä Bagdadissa.

164, SU 6.7.2004

Irakin pääkaupungissa on kovin levotonta. Paikassa räjähtelee autopommeja, kranaatti-iskuja sattuu päivittäin ja väkivaltaa on liki jokaisessa kadunkulmassa.

Koska kuvalliset ilmaukset ovat puheesta lainatussa suoran esityksen jaksoissa, niiden ohittaminen tai purkaminen muuntaa suoraan tekstiin kirjoittuvaa kuvaa referoidusta puhujasta. Selkotekstissä puhuja esitetään virallisena, eikä referoitu osa sisällä kommentoivaa ainesta. Lähtötekstin referointi on puhekielisempää, vaikka siinä on toisaalta kirjoitetulle kielelle tyypillisiä, virkateksteissä käytettyjä rakenteita, kuten esimerkissä 155 *Ruotsiin tai Keski-Eurooppaan nähden; huumorikollisuutta ajatellen; etenkin heroisiin osalta.*

Selkoesimerkeissä 158 ja 160 on kielikuvan tulkinta epäsuorana esityksenä: *vietiin väärille teille on muodossa varastettiin, ja joyrider on suomennoksena nuoria seikkailuvia poikia.* Sen sijaan esimerkkiparissa 161 ja 162 selkoteksti esittää kielikuvan osin kirjaimellisena. Lähtötekstin kuvallisuuden voi päätellä johtolauseen verbistä *urahtaa*, joka viittaa puheen tapaan ja sanomisen epätarkkuuteen. Kielikuva *niitä löytyy jostain Uralin takaa* ilmaisee liioittelevasti suuntaa ja etäisyyttä. Selkotekstissä on etäisyyteen viittaava tulkinta *autoja löytyy hyvin kaukaa Venäjältä*, mutta mukana on myös lähtötekstissä kielikuvana käytetty *Uralin takaa*, jonka kyseisessä yhteydessä tulkitsee paikkaa ilmaisevaksi tarkennukseksi. Selkokirjoittaja on välittänyt tulkinnan kielikuvasta mutta käyttää osin kielikuvaa kirjaimellisesti. Viimeisessä esimerkkiparissa lähtötekstin (163) kuvallinen lause *Postinjakajan työ on venäläistä rulettia autopommien, kranaatti-iskujen ja väkivaltarikosten repimässä Bagdadissa* avataan selkoversiossa (164) yleistyksellä *kovin levotonta* ja annetaan esimerkkejä levottomuuksista, jotka vaikuttavat postinkantajan työhön.

Seuraavassa selkoesimerkissä on käytetty sanontaa, jonka merkitystä on tarkennettu lausumapartikkelilla *eli* (ks. ISK 2004: 776–777) alkavalla lauseella.

165, STT 14.6.2004

Silti jakelu on saatu pidetyksi käynnissä, ja nyt on jopa merkkejä siitä, että asiat ovat menossa parempaan suuntaan.

166, SU 6.7.2004

Siitä huolimatta **jakelu toimii eli vanhan sanonnan mukaan posti kulkee ja kusti polkee.** Eli jos johonkin Irakissa voi nykyisin enää luottaa, niin ainakin postimieheen.

Selkotekstissä (166) sanonta on osoitettu (*vanhan sanonnan mukaan*), ja merkityspiirre postinjakajan luotettavuudesta kerrotaan jälkimmäisessä lauseessa (*Eli jos johonkin Irakissa voi nykyisin enää luottaa, niin ainakin postimieheen*).

Esimerkissä 167 lähtötekstin intertekstuaaliset lauseet viittaavat 1970-luvun tapahtumiin ja luontoaktivistien toimintaan Kojjärvellä. Viittaukset voi tulkita ironisiksi. Selkotekstissä kyseisiä lauseita ei ole, vaikka tekstissä viitataan vuoteen 1979.

167, STT 20.5.1999

Kojjärven veteraaneja ei enää kovin paljoa vihreän liiton tilaisuuksissa näy. Kuitenkin puolueen toiminnassa on edelleen joitain ihmisiä, jotka olivat mukana tuolloin.

Yksi Kojjärvellä olleista oli edellinen ympäristöministeri Pekka Haavisto. **Tosin tarina kertoo**, että hän oli juuri silloin ostamassa kuokkia Forssasta, kun tapahtumat maastossa olivat kiivaimmillaan.

Puoluekokouksen yhteydessä Kojjärvi ei ole esillä yhtä rajusti kuin 20 vuotta sitten; **kettingit on jätetty kotiin**.

STT:n tekstiä leimaa vastaanottajaa ja kirjoittajaa lähentävä tyyli. Tekstikatkelmassa puhutaan metaforisesti *Kojjärven veteraaneista*, joista esimerkkinä on *Pekka Haavisto*. Tiedon lähettä peittelevä ilmaus *Tosin tarina kertoo* liittyy ironiseen kuvaukseen Haaviston toiminnasta, ja kertoja käyttää hyväkseen epävirallista tietoa tapahtumista. Selkotekstiin kyseistä tarinaa ja ironista sävyä ei ole haluttu sisällyttää, mikä muuntaa aiheen käsittelyä ja asiaan yhdistyviä merkityksiä.

Kuvallisen ilmauksen esittäminen tulkintana karsii olennaisia merkityspiirteitä, kuten puhujaan liittyviä mielikuvia ja mahdollisesti hänen suhtautumistaan käsiteltävään asiaan. Selkorekisterin osallistujarooleissa korostuvat stereotyyppiset mielikuvat haastatelluista henkilöistä asiantuntijoina. Koska vaikutus vuorovaikutuksen näkökulmasta on näinkin suuri, erityisesti suorassa esityksessä kuvallisten ilmausten käyttö olisi perusteltua.

5.7 LEKSIKAALINEN TIHEYD YMMÄRRETTÄVYYDEN MITTARINA

Olen edellä eritellyt selkoistamiseen käytettyjä ilmaisutapoja, jotka kuuluvat ideationaalisen metafunktion alaan. Tekstien muokkaaminen vaikuttaa lause- ja lausekerakenteisiin sekä tekstin abstraktiuteen. Erityisesti NP:iden määritteiden purkamiseen ja yleiseen tekstin konkreettistamiseen liittyy se, että tekstin käsitteellisyys vähenee. Tämä vaikuttaa osaltaan siihen, että lähtötekstin ja selkotekstin ns. leksikaalinen tiheys on erilainen. Leksikaalisen tiheyden analyysissä sanat jaetaan tehtävän mukaisesti luokkiin niin, että saadaan karkea kuva tekstin sisällöstä. Tekstin sisällöllistä tiiviyyttä arvioidaan laskennallisesti tekstin sisältösanojen (leksikaalisten sanojen) ja funktiosanojen (kieliopillisten sanojen) suhteena, leksikaalisten sanojen osuutena tekstin sanojen kokonaisuudesta. Laskennassa yksikkönä on sana, mikä tekee arviosta mekaanisen, mutta

toisaalta suhdeluku antaa kuvaa tekstin kompleksisuudesta. (Halliday 1990 [1985]: 63–64.)

Halliday (1996a: 347) ottaa esille myös sen, että sisältösanojen ja funktiosanojen suhde tekstissä tai lauseessa ei vertailulukuna kuvaa kovin hyvin kieliä, joissa kieliopilliset elementit eivät ole erillisinä sanoina vaan sanojen osina (vrt. suomi). Siksi hän pitää kattavampana ja useissa kielissä merkitsevämpänä lukuna sisältösanojen (lekseminen) osuutta lauseessa. Seuraavat esimerkkilauseet havainnollistavat eroa:

168, STT 17.1.2004

Lakiesitys kieltäisi tunnustuksellisten esineiden käytön Ranskan kouluissa.

169, SU 2.3.2004

Laki kieltää valtion koulujen oppilailta tunnukset, **jotka** viittaavat näkyvästi **johonkin** uskontokuntaan.

Esimerkin 168 lauseessa kaikki sanat ovat sisältösanoja, joten leksikaalinen tiheys on 7. Selkoesimerkissä (169) (funktiosanat lihavoitu) on kaksi lausetta, joten sisältösanojen määrä (9) jaetaan kahdella. Leksikaalinen tiheys on siksi vain 4,5. Selkotekstissä relatiivilauseella selvennetään *tunnustuksellinen*-sanaa. Koska lauserakenteen muuntelu vähentää leksikaalista tiheyttä, sitä voi pitää yhtenä selkoistamisen keinona.

Sisältösanojen luokkaa voi luonnehtia avoimeksi, funktiosanojen luokkaa suljetuksi. Sisältösanoja ovat siten käytännössä esimerkiksi substantiivit, adjektiivit ja verbit, joilla on referentiaalinen merkitys. Kieliopillisia sanoja taas ovat pronominit, konjunktiot, apu- ja kieltoverbit, kopulaverbit sekä pre- ja postpositiot. (Halliday 1990 [1985]: 61–62; Karvonen 1992: 53–54; ISK 2004: 427–428.) Kuten edellä olevista esimerkeistä voi päätellä, sivulauseiden määrä vaikuttaa suoraan leksikaaliseen tiheyteen myös yhdistävien pronominiin ja konjunktioiden vuoksi.

Seuraavat esimerkkitekstit havainnollistavat selkotekstien ja lähtötekstien leksikaalisen tiheyden eroja. (Funktiosanat on lihavoitu tekstiin.)

170, STT 28.5.2003

/Viranomaiset varo[i]ttavat markkinoilla **olevista** nikkelikoruista/

(1) Kuluttajavirasto **ja** Turvatekniikan keskus Tukes varoittavat markkinoilla **olevista** huomattavasti nikkeliä sisältävistä koruista. (2) Tukesin pistokokeissa kaupoista tavattiin ”hopeoituina” markkinoituja tuotteita,|| **jotka on** valmistettu pelkästään epäjalojen metallien seoksesta.

(3) – **Kyse on hyvin** edullisista, **yleensä** nuorten suosimista koruista. (4) Korut **eivät sinällään** [sinänsä] **ole** lainvastaisia,|| **mutta niillä on usealle** kuluttajalle todennäköinen terveydelle haitallinen vaikutus,|| sanoo ylitarkastaja Paula Ruotsalainen Tukesista.

(5) Valvonnassa löytyi **muun muassa** hopeana myyty riipus,|| **joka oli** pinnoitettu seoksella,|| **jossa oli peräti** 78 prosenttia nikkeliä. (6) **Toisessa** tapauksessa ”hopeoituina **ja** nikkelitömänä” myytiin rannerengasta,|| **joka ei** sisältänyt **lainkaan** hopeaa|| **ja jonka** pinnoitteessa **oli** neljä prosenttia nikkeliä.

(7) – Tuotteet **oli** pinnoitettu nikkeliä sisältävällä seoksella,|| **jotta ne** vaikuttaisivat hopeoidulta. (8) **Ainakin** nikkeli-allergikolle **voi** tulla oireita,|| Ruotsalainen jatkaa.

(9) **Molemmat** esimerkkitapaukset löydettiin Helsingistä. (10) Halpoja hopeoituja tuotteita kaupataan **etenkin** toreilla, markettien auloissa, tavarataloissa **ja** vilkkaiden teiden taukoikeilla. (11) Tuotteet **ovat yleensä** ulkomaista alkuperää.

(12) Kuluttajan **kannattaisi aina** korua ostaessaan pyytää myyjältä erittely tuotteen ominaisuuksista **ja** kuitti,|| **missä [jossa]** pitoisuudet **on** eritelty. (13) Tuoteturvallisuuslainakin **mukaan** yritys vastaa **siitä**,|| **että** tuote **on** turvallinen.

171, SU 10.6.2003

/Edullisissa koruissa **saattaa olla** haitallista nikkeliä/

(1) **Etenkin** kesällä ihmiset ostavat **paljon** kivannäköisiä **ja** edullisia koruja. (2) Kuluttajaviraston **ja** Turvatekniikan keskuksen **mukaan** halvoissa koruissa piilee **kuitenkin** vaaroja iholle. (3) **Ne saattavat nimittäin** sisältää **paljon** nikkeliä. 32

(4) Kokeissa **on** käynyt **ilmi**,|| **että esimerkiksi** halpoina hopeakoruna myydyt tuotteet **ovatkin olleet oikeasti** nikkeliä.

(5) – **Kyse on hyvin** edullisista **ja etenkin** nuorten suosiossa olevista koruista. (6) **Nuo** korut **eivät ole** lainvastaisia,|| **mutta ne saattavat** aiheuttaa **monille** ihmisille terveyshaittoja,|| Paula Ruotsalainen Tukesista kertoo. 40

(7) Valvonnassa **on** löytynyt **muun muassa** hopeana myyty riipus,|| **joka oli-kin oikeasti melkein** kokonaan nikkeliä. (8) Valvonnassa löytyi **myös** ranne- rengas,|| **joka** myytiin hopeisena **ja** nikkelittömänä,|| **vaikka siinäkin oli** nikkeliä. (9) Halpoja **ja usein** ulkomailla tehtyjä koruja myydään **etenkin** toreilla, markettien auloissa **ja** teiden varsilla. Lähde: STT 41

STT:n tekstissä (esimerkki 170) sanoja on yhteensä 158, josta sisältösanoja 109 ja funktiosanoja 49. Koko tekstin leksikaalinen tiheys on siis 69 %. Tekstissä on yhteensä 25 lausetta (sisältää otsikon), joten lauseissa on keskimäärin 4,4 sisältösanaa. Selkotekstissä (171) sanoja on yhteensä 113, josta sisältösanoja 65 ja funktiosanoja 48. Tekstin leksikaalinen tiheys on siis 57,5 % eli 11,5 % vähemmän kuin lähtötekstin. Tekstissä on yhteensä 16 lausetta (sisältää otsikon), joten lauseissa on keskimäärin 4,1 sisältösanaa. On kuitenkin huomattava, että lähtötekstissä on keskimäärin 6,3 sanaa per lause ja selkotekstissä keskimäärin 7,1.

Karvonen (1992: 55) on tutkinut lukion biologian oppikirjojen tekstien piirteitä. Hänen koko aineistonsa (12 539 sanaa) leksikaalinen tiheys on 80 %. Teksteissä on siis paljon sisältösanoja ja suhteellisen vähän esimerkiksi lauseita yhdistäviä ja kommentoivia sanoja. Hänen vertailuaineistoonsa kuuluvien populaarisen tiedeartikkelien leksikaalinen tiheys on 69 %, joka on siis sama kuin edellä olevan lähtötekstin. Eri aineistojen koskevien tutkimusten vertailua vaikeuttaa se, että leksikaalisen tiheyden laskentata- vassa ja sisältösanojen ja funktiosanojen määrittelyssä on todennäköisesti eroja. Samoin sisältösanojen toisto pitää ottaa huomioon, koska se vähentää tekstin käsitteelli- syyden tuntua. Sen sijaan kerran esiintyvät termimäiset, abstraktit ilmaukset lisäävät käsitteellisyttä suhteessa enemmän. Edellä olevassa esimerkkiparin selkoversiossa

toistuu *nikkeli*-sana viisi kertaa, ja lisäksi käytetään johdosta *nikkelitön*, mutta sen sijaan esimerkiksi lähtötekstissä oleva nimitys *epäjalojen metallien seos* on jätetty pois.

Selkotekstissä (esimerkki 171) funktiosanoilla osoitetaan lauseiden ja konstituenttien välisiä suhteita, esimerkiksi konjunktioilla *mutta*, *että* ja *vaikka*, konnektiiveilla *kuitenkin* ja *nimittäin* sekä relatiivi- ja muilla pronomineilla. Samoin niitä käytetään vahvistavina ja varausta ilmaisevina sanoina, joissa näkyy myös kirjoittajan kommentointia. Tällaisia ovat mm. *etenkin* (3), *paljon* (2), *(olivat)kin oikeasti, hyvin, monille, (olivat)kin oikeasti melkein, usein*. Modaalisuutta ilmaistaan myös verbillä *saattaa* (2). Tekstiä järjestäviä ovat mm. *esimerkiksi, (on) kyse, muun muassa* ja *myös*. Funktiosanat osoittavat asioiden välisiä suhteita ja tarjoavat puhujalle mahdollisuuden kommentoida esimerkiksi määrää ja useutta tai osoittaa painokkuutta.

STT:n tekstin leksikaalinen tiheys on suurempi, eli funktiosanoja on suhteessa vähemmän kuin selkotekstissä. Huomiota kiinnittävät relatiivilauseet, joita tekstissä on yhteensä kuusi. Relatiivilauseilla rajataan substantiivin tarkoitteen alaa. Esimerkiksi virkkeissä 5 ja 6 ketjutetuilla ja rinnastetuilla lauseilla muodostetaan varsin pitkiä lausekkeita (*hopeana myyty riipus, joka oli pinnoitettu seoksella, jossa oli peräti 78 prosenttia nikkeliä; rannerengasta, joka ei sisältänyt lainkaan hopeaa ja jonka pinnoitteessa oli neljä prosenttia nikkeliä*). Lähtötekstissä on myös vahvistavia, useutta, määrää ja painokkuutta ilmaisevia funktiosanoja: *yleensä* (2), *sinällään (sinänsä), usealle, peräti, ei lainkaan, ainakin, molemmat, etenkin, aina*.

Aineistoni kaikkien selkotekstien keskimääräinen leksikaalinen tiheys on 68,6 % ja STT:n tekstien 72,1 %. Kolmen ja puolen prosenttiyksikön ero ei ole kovin suuri, vaikkakin leksikaalisen tiheyden vaihteluvälit ovat huomattavat. Selkoteksteissä alin tiheys on 52 ja ylin 77,9 %. STT:n teksteissä alin tiheys on 62,1 % ja ylin 84,8 %. Karvosen (1992: 55) mukaan oppikirjatekstien keskimääräinen leksikaalinen tiheys on siis 80 % ja populaarien tiedeartikkelien 69 %. Selkoteksteissä ja STT:n teksteissä asioiden käsittelytapa on mainittujen aineistojen perusteella keskimäärin melko samantapaista kuin populaareissa tiedeartikkeleissa. Pienistä aineistoista lasketut keskimääräiset luvut eivät kuitenkaan kuvaa kovin hyvin yksittäisten tekstien ymmärrettävyyttä. Laskentatapa tasoi teksten eroja, eikä esimerkiksi suoran esityksen jaksojen vaikutusta oteta huomioon.

Hallidayn (1990 [1985]: 61) ja Egginsin (1994: 60–61) mukaan leksikaalinen tiheys ilmentää erityisesti kirjoitetun ja puhutun tekstin eroja. Kirjoitetulle tekstille on tyypillistä runsas sisältösanojen määrä ja puhutulle tekstille taas suhteessa suurempi funktiosanojen määrä, koska rakenteet ovat monipolvisempia. Leksikaalista tiheyttä lisäävät esimerkiksi nominaalistukset, lauseen muuntaminen lausekkeeksi. Aineistooni kuuluvista teksteistä suurimmassa osassa on referointia suorina ja epäsuorina lainauksina. Voi olettaa, että puheesta muokatussa tekstissä on runsaammin funktiosanoja. (Vrt. Halliday 1996a: 347.) Seuraaviin esimerkkeihin (172–175) on lihavoitu funktiosanat.

172, STT 11.2.2004

– **En** tiedä, **että meillä olisi** nostettu **esille missään päin** Suomea **näitä** uskonnollisia asioita valtakunnalliselle tasolle. Paikallisella tasolla **voi** olla, **mutta sieltäkään ei** tietoni **mukaan ole** tullut **mitään tämän** asian **ympärillä olevaa** problematiikkaa, Iivonen kommentoi.

173, STT 11.2.2004

– Ranskassahan **se on nimenomaan** huivikysymys, **koska siellä** muslimivähemmistö **on niin iso**. **Meillä** muslimien määrä **on niin pieni**. **Ja mikä myös on tullut esille**, Suomen muslimit **ovat hyvin** maltillisia. **Siltäkään osin ei ole näkyvissä mitään sellaista, joka [mikä]** pakottaisi **ainakaan** nopealla aikavälillä tekemään **jotain** päätöksiä.

174, STT 26.2.1999

– **Me olemme** jatkaneet **nyt** kuukauden **ja olemme tämän** ison kysymyksen (palkankorotusten) **osalta ihan** alkutekijöissään. Sopimuksen rakenne **on siinä** **allään aika** hyvä, **mutta sehän ei** ratkaise **tätä** riitaa, **vaan** raha, Saarela huomautti.

175, SU 19.12.2006

– **Kyllähän tätä voisi** kutsua paluuksi huipulle (3). **Tämä oli vasta** neljäs kisan leikkauksen **jälkeen, ja** voitto tuli (3). Käsittämätöntä, Palander sanoi.

– **Olin** sanonut aiemmin **kaikille, että** suurpujottelusta **on** turha odottaa **minulta** hyviä tuloksia **ennen** joulua. **Siksi tämä on aivan** uskomatonta.

Funktiosanoista etenkin demonstratiiviset pronominit luovat tekstiin puhutun kielen vaikutelmaa: ***näitä** uskonnollisia asioita, **tämän** asian ympärillä olevaa problematiikkaa, **tämän** ison kysymyksen, sehän ei ratkaise **tätä** riitaa*. Puheesta peräisin olevina rakenteina voi pitää myös seuraavia lauseiden alkuja: *Ja mikä myös on tullut esille – –; Siltäkään osin ei ole näkyvissä mitään sellaista, joka [mikä] – –, Kyllähän tätä voisi kutsua – –.*

Halliday (1996a: 347–348) huomauttaa, että niin puhutuissa kuin kirjoitetuissakin teksteissä leksikaalinen tiheys vaihtelee varsin paljon, mutta yleisenä tendenssinä voi pitää sitä, että kirjoitettu teksti on leksikaalisesti tiheämpää kuin puhuttu. Tämä johtuu pääasiassa siitä, että puhutussa tekstissä on laskennallisesti enemmän lauseita. Voi siksi olettaa, että esimerkiksi uutisteksteissä puheesta lainatuissa suoran esityksen jaksoissa leksikaalinen tiheys on pienempi kuin muussa leipätekstissä, koska suoraan esitykseen on jätetty puhutun tekstin vaikutelmaa. Halliday (mts. 356) mainitsee myös, että kun kirjoitettua kieltä pyritään muuttamaan ymmärrettävämmäksi, mallia otetaan puhutun kielen ilmaisutavoista. Hän käyttää esimerkkinä Plain English -versioita. Samoin Eg-gins (1994: 56–59, 62–63) pitää tärkeimpänä erona sitä, onko kyseessä puhuttu vai kirjoitettu teksti. Kirjoitettu teksti on kieliopillisesti puhuttua yksinkertaisempaa mutta leksikaalisesti tiheämpää, eli siinä on suhteessa enemmän sisältösanoja. Puhuttu teksti saattaa olla rakenteiltaan monimuotoista, mutta sisältösanojen määrä voi olla vähäisempi. Puhutulle tekstille ovat tyypillisiä henkilötekijäisyys ja toimintaa ilmaisevat prosessit, kirjoitetulle taas tiivis lauserakenne ja relationaaliset prosessit. Erot näkyvät etenkin nominaalistusten käytössä: merkitykseltään tiiviit nominaalistetut rakenteet ovat tyypillisiä kirjoitetulle tekstille.

5.8 YHTEENVETOA IDEATIONAALISUUDESTA

Kokemusten konstruoiminen merkityksiksi tuottaa tekstin ideationaalisia merkityspiirteitä. Kielellä luodaan käsitteitä, määritellään niitä, esitetään niiden taksonomioita, osoitetaan käsitteiden välisiä suhteita, nimetään toiminnan prosesseja ja luodaan metaforisia merkityksiä. Ideationaalisen metafunktion käsitteen avulla kielestä analysoidaan leksikkokieliopin keinoin konstruoitua kokemusmaailmaa. Tarkastelun kohteena on etenkin eksperientiaalinen merkityksenanto. Lähtötekstien ja selkotekstien eroja ilmentää se, millaisen maailman teksti luo, millaisia tarkoituksia, toimintoja ja toimijoita tekstiin sisältyy ja minkälaiset suhteet niiden välillä vaikuttavat. Interpersoonaiseen ja tekstuaaliseen metafunktoon verrattuna ideationaalinen on selvemmin referentiaalinen.

Selkoistettaessa tekstiä muokataan konkreettisemmaksi ja havainnollisemmaksi. Eksperientiaalisiin piirteisiin vaikuttaa merkitysten pelkistäminen; abstrakteja käsitteitä korvataan konkreettisemmilla tai muutetaan lauseiksi, joilla merkitystä voidaan selittää. Merkitysten muutokset näkyvät esimerkiksi erilaisina lause- ja lausekerakenteina sekä leksikkokieliopin muutoksina, sananvalinnoissa ja käsiterakennelmissa. Tekstiin lisätyillä, metatekstin kaltaisilla jaksoilla korostetaan muiden ilmausten merkityksiä ja sitä, että lähtötekstin tietoa on käsitelty. Selkotekstissä voidaan korostaa nimitysten käsittelemäisyyttä ja informatiivisuutta ilmauksilla *niin sanottu* ja *niin kutsuttu*. Lähtötekstien substantiivilausekkeille tyypillisiä etumääritteiden ketjuja yksinkertaistetaan, määritteitä karsitaan ja muutetaan lauseiksi. Rakenteiden eroa ilmentää siten myös kategorian muutos. Lähtötekstin lausekkeissa on tiivis merkitysrakenne, joten selkoistamisessa informaatio jaetaan useaan osaan. Mukauttaminen vaikuttaa siten myös käytettyyn verbin prosessityyppiin ja sanajärjestykseen.

Mitä enemmän tekstiä muokataan, sitä todennäköisemmin verbien prosessityyppiä muunnetaan toiseksi ja käytetään selkoistamiseen. Vaihtelua tyylistä toiseen aiheutuu esimerkiksi siitä, että uutisen käsittelyyn on valittu toinen näkökulma. Tekstin selkeyttäminen näkyy erityisesti relationaalisten lausetyyppien käytössä. Ns. suhdelauseilla luokitellaan ja identifioidaan käsitteitä tai ilmaistaan niiden välisiä suhteita tai olosuhdetta. Toisaalta lausetyyppejä lisätään tekstiin, toisaalta lähtötekstin suhdelauseita muunnetaan selkoversiossa konkreettisemmiksi materiaalsen tai mentaalisen prosessityypin lauseiksi. Kyse on määrittelemisestä ja lauseen ilmaiseman tekemisen personoinnista sekä muokkaamisesta havainnollisemmaksi ja konkreettisemmaksi. Personointiin käytetään esimerkiksi *ihminen*-sanaa, jota käytetään yleissubjektina ja jolla täydennetään lausekkeitä ja lauserakenteita. Havainnollisten subjekti+predikaattirakenteiden suosiminen ja passiivin välttäminen tuottavat tekstiin lauseita, joissa *ihminen* on subjektina.

Tekstin pelkistäminen koskee myös lukujen ilmaisemista ja asioiden kvantifiointia. Selkotekstiin on tarkoituksenmukaista sisällyttää vain keskeisimmät luvut ja havainnollistaa niihin perustuvaa tietoa ja vertailua. Selkotekstin lukijalle numerotieto esitetään tulkintoina ja yleistävinä ilmauksina. Uutistekstien tieto perustuu usein tilastoon tai vastaaviin lähteisiin, ja uutiskärki rakennetaan vähenemisestä, lisääntymisestä, kasvusta ja muutoksista. Selkotekstissä ei välttämättä mainita lähdeä, ja lukutieto esitetään arviona tai tulkintana.

Selkotekstien ideationaalinen erityisyys näkyy myös siinä, miten suhtaudutaan kielien kuvallisuuteen. Metaforiset merkitykset ovat kielessä keskeisiä, mutta ne edellyttävät vastaanottajalta kykyä tulkita merkitysten välisiä analogisia ja intertekstuaalisia yhteyksiä. Selkokirjoittamisessa on tehty tietoinen valinta välttää kielikuvia. Myös lähtötekstin suorassa esityksessä olevat kielikuvat esitetään selkotekstissä vapaana epäsuorana esityksenä tai niitä käsitellään pelkistettyinä merkityksinä. Kuvallisen merkityksen esittäminen tulkintana karsii ja muuntaa olennaisia merkityspiirteitä, kuten puhujaan liittyviä mielikuvia ja mahdollisesti hänen suhtautumistaan käsiteltävään asiaan. Selkorekisterin osallistujarooleissa korostuvat stereotyyppiset mielikuvat haastatelluista henkilöistä. Kuvallisten ilmausten ohittaminen tai purkaminen muuntaa siten tekstin ylläpitämää vuorovaikutusta.

Erityisesti NP:iden määritteiden purkamiseen ja yleiseen tekstin konkreettistamiseen liittyy se, että tekstin käsitteellisyys vähenee. Tämä vaikuttaa osaltaan siihen, että lähtöteksti ja selkoteksti poikkeavat toisistaan ns. leksikaaliselta tiheydeltään. Tekstin sisällöllistä tiiviyyttä arvioidaan laskennallisesti leksikaalisten sanojen osuutena tekstin sanojen kokonaismäärästä. Aineistoni kaikkien selkotekstien keskimääräinen leksikaalinen tiheys on 68,6 % ja lähtötekstien 72,1 %, joten ero ei ole kovinkaan iso. Kirjoitetulle tekstille on tyypillistä runsas sisältösanojen määrä ja puhutulle tekstille taas suhteessa suurempi funktiosanojen määrä, koska rakenteet ovat monipolvisempia. Leksikaalista tiheyttä lisäävät esimerkiksi nominaalistukset, lauseen muuntaminen lausekkeeksi. Aineistooni kuuluvista teksteistä suurimmassa osassa on referointia suorina ja epäsuorina lainauksina. Voi olettaa, että puheesta muokatussa tekstissä on enemmän funktiosanoja.

6. SELKOTEKSTI VIESTINÄ

Tässä luvussa käsittelemme tekstuaalisen metafunktion merkityspiirteitä ja tekstien muotoutumista viestiksi. Tekstuaalisessa merkityksenannossa keskeisiä näkökulmia ja käsitteitä ovat koherenssi (luku 6.1), tekstin informaatorakenne (luku 6.2), erilaiset lause-teemat, reema ja teemankulku (luku 6.3). Tekstin selkeyttäminen muuntaa informaatio-rakennetta (luku 6.2) ja teemankulkua (luvut 6.4). Vertailen luvussa 6.5 tekstiparin tekstuaalista merkityksenantoa. Luvussa 6.6 käsittelemme tekstien erilaisia aloitustapoja, joissa tekstuaaliset merkityspiirteet ilmentävät funktionaalisesti eri tavoin painottuneita merkityksiä.

6.1 TEKSTIN YHTENÄISYYS

Kun tekstiä tarkastellaan viestinä, kiinnitetään huomiota erityisesti tekstin semanttiseen yhtenäisyyteen, jota määrittävät koheesio ja koherenssi. Ne ovat käsitteinä erotettavissa, mutta ne toimivat kiinteässä yhteydessä toisiinsa ja vaikuttavat kumpikin vaikutelmaan tekstin yhtenäisyydestä. Ero näkyy tekstianalyysissä: koherenssi ilmentää semanttista yhtenäisyyttä, koheesio tapoja yhdistää osia toisiinsa rakenteen yhtenäisyyden ja johdonmukaisuuden ehdoin. Halliday (1985: 48) pitää tekstin koheesiota tärkeänä koherenssia luovana tekijänä. Teksti toimii kontekstina yksittäiselle ilmaukselle tai tekstin osalle, joten tulkinta riippuu aina toisista ilmauksista. Koheesiota luovat viit-taussuhteet, substituutio ja ellipsi, lauseiden yhdistäminen konjunktioilla ja leksikaalinen koheesio. Van Dijk (1985: 108, 113) pitää koheesiota tekstin pintatason ilmiönä, kun taas koherenssin vaikutus perustuu tulkintaan. Koheesio keinoin tekstin osia liitetään toisiinsa, mikä luo koherenssia. Samoin Lyons (1996: 262–264) korostaa koheesio- ja koherenssin eroa: koherenssi ilmentää merkitystä, koheesio lähinnä muotoa.

Systemis-funktionaalisen kieliopin mukainen käsitys koherenssista on hyvin samanlainen kuin ns. prahalaisen koulukunnan esittämä. Alun perin Daneš (1974) on ottanut esille sen, että tekstin temaattinen rakenne on yhteydessä tekstin koherenssiin:

– – from the point of view of text organization, it is the theme that plays an important constructional role.

The inquiry into the thematic organization of the text is closely connected with the investigation of the so-called "text coherence" or "text connexity". (Mts. 113.)

In respect to FSP, the generalized structure of a coherent text may be described in terms of an underlying thematic progression (representing the most abstract thematic relationships of several types) and a rhematic sequence of semantic relations obtaining between the particular rhemes. (Mts. 127.)

Koherenssin muodostumisessa on siis erityistä merkitystä sillä, millaisissa semanttisissa suhteissa lauseen temaattiseen osaan kuuluvat konstituentit ovat toisiinsa ja muiden lauseiden temaattisiin osiin. Metafunktioittainen tarkastelu tuo esiin tekstin semanttisen rakentumisen ja auttaa tulkitsemaan koherenssin piirteitä.

Tekstiin koheesiota ja koherenssia luovat tekijät yhdistyvät ns. tekstuurin käsitteessä. Lemke (1991: 23, 26) yhdistää tekstuurin tekstin merkitysanalyysin käsitteisiin: tekstuuri muodostuu niin, että lauseet muodostavat ideationaalisesti, interpersonaisesti ja tekstuaalisesti koherentin kokonaisuuden. Hasan (1985: 71–74, 80, 99.) tarkastelee tekstuuria kontekstiehtoisena. Konteksti on tekstin rakenteen välityksellä yhteydessä tekstuuriin. Tekstuuria muodostavat esimerkiksi käsitteiden väliset viittaussuhteet lauseesta toiseen kuten samaviitteisyys tai pronominiin käyttö. Toisena tekstuurin osatekijänä Hasan mainitsee samaluokkaisuuden, jossa käsitteiden välille syntyy semanttinen suhde, vaikka ne eivät olekaan samaviitteisiä. Tekstissä samaluokkaisuus ilmenee ellipseinä ja substituutiona. Kolmas semanttisten suhteiden tyyppi on yhteinen ekstensio, jolloin käsitteet voivat olla esimerkiksi samaan semanttiseen kenttään kuuluvia tai saman käsitteen alakäsitteitä. Tekstissä toteutuvat synonymia-, antonymia- ja hyponymiasuhteet muodostavat aina tekstuuria sekä kokonaisuutena että sen osat suhteessa toisiinsa. Viittaan analyysissa tekstin tulkinnalliseen semanttiseen yhtenäisyyteen käsitteellä koherenssi ja puhun koheesiosta lähinnä tekstin sidosteisuutena, johon vaikuttavat sekä leksikaalinen koheesio että esimerkiksi lauseiden yhdistäminen toisiinsa. Leksikaalinen koheesio on sanastollista yhtenäisyyttä, joka syntyy tekstissä toistosta ja käytettyjen ilmausten semanttisista suhteista, esimerkiksi synonymiasta ja hyponymiasuhteesta tai osien suhteesta kokonaisuuteen (Halliday & Matthiessen 2004: 570–576).

Tekstiä selkoistettaessa käytetään hyväksi sitä, että koherenssia luovia piirteitä voidaan selkeyttää ja yksinkertaistaa. Käsitteiden seuraavissa alaluvuissa keskeisiä teema-reema-rakenteeseen, teemankulkuun ja informaatorakenteeseen liittyviä tekstien eroja. Selkotekstiin pyritään luomaan yksinkertaisia semanttisia rakenteita johdonmukaistamalla teemaosan käyttöä, purkamalla teema-NP:n määrittäjäkäyttöä, käyttämällä esitteleviä ja määrittäviä lauseita sekä yksinkertaistamalla semanttisia suhteita ja käyttämällä toistoa. Yksi tekstin yhtenäisyyteen keskeisesti vaikuttava seikka on se, että lauseiden ja niissä käsiteltyjen asioiden suhteita osoitetaan yleisemmin konnektiiveilla kuin lähtöteksteissä. Ero johtuu osin siitä, että selkotekstit ovat lähtötekstejä päälausevaltaisempia. Konnektiivit (esimerkiksi *nimittäin*, *toisaalta*, *taas*, *myös*, *kuitenkin*, *näin ollen*, *sen sijaan*) kytkevät lauseen edeltävään tekstiin ja ovat lauseessa adverbiaalinen asema (Hakulinen & Karlsson 1979: 206, josta viittaus Vuoriniemi 1976). Selkoteksteissä käytetään lähtötekstejä suhteellisesti enemmän konnektiiveja, erityisesti sanoja *nimittäin* ja *kuitenkin*. Aineistoni selkotekstit ovat sanamäärältään yhteensä noin puolet lähtötekstien sanamäärästä. Selkoteksteissä konnektiivia *nimittäin* käytetään 5 kertaa (lähtöteksteissä 2 kertaa) ja *kuitenkin*-sanaa 23 kertaa (lähtöteksteissä 19 kertaa). Konnektiivien *nimittäin* ja *kuitenkin* esiintymät eivät kuitenkaan ole teksteissä toisiaan vastavissa lauseissa, vaan lähes kaikki selkoteksteissä olevat on lisätty tekstiin, ja niillä korvataan muita sidoskeinoja. Kielteisissä lauseissa käytettävä *kuitenkaan* on lähtöteksteissä yleisempi kuin selkoteksteissä: selkoversioissa esiintymiä on vain 3, lähtöteksteissä 12. Syyinä eron on oletettavasti se, että selkoistettaessa asiat ilmaistaan mie-

luummin muodoltaan myönteisin lausein (vrt. selkokirjoittajille annetut suositukset s. 31–32).

1, STT 28.5.2003

Kuluttajavirasto ja Turvatekniikan keskus varoittavat markkinoilla olevista huomattavasti nikkeliä sisältävistä koruista. Tukesin pistokokeissa kaupoista tavattiin ”hopeoituina” markkinoituja tuotteita, jotka on valmistettu pelkästään epäjalojen metallien seoksesta.

2, SU 10.6.2003

Etenkin kesällä ihmiset ostavat paljon kivannäköisiä ja edullisia koruja. Kuluttajaviraston ja Turvatekniikan keskuksen mukaan halvoissa koruissa piilee **kuitenkin** vaaroja iholle. Ne saattavat **nimittäin** sisältää paljon nikkeliä.

3, STT 29.12.2004

Vuonna 2003 työvoimatoimistoissa oli 650 avointa työpaikkaa kosmetologeille. Työttömiä kosmetologeja oli tuplamäärä. Tilastojen valossa Paula oli poikkeustapaus.

4, SU 18.1.2005

Pari vuotta sitten työvoimatoimistossa oli 650 avointa työpaikkaa kosmetologeille. Työttömiä kosmetologeja oli **kuitenkin** tuplasti tuon määrän verran. Paula on **kuitenkin** poikkeustapaus.

5, STT 14.3.2005

Työttömyys on edelleen maahanmuuttajien suurin ongelma Suomessa. Tilanne on parantunut 1990-luvun alusta, mutta eri etnisten ryhmien välillä työllistymisaste vaihtelee suuresti.

6, SU 30.3.2005

Työttömyys on edelleen maahanmuuttajien suurin ongelma Suomessa. Tilanne on **kuitenkin** nyt parempi kuin 1990-luvun alussa. Eri ryhmien välillä tilanne vaihtelee **kuitenkin** suuresti.

7, STT 1.12.1998

Säästötoimet **eivät kuitenkaan** ole sopusoinnussa käytön lisääntymisen ja monipuolistumisen kanssa.

8, SU 8.12.1998

Niiden pitää toimia pienemmällä rahamäärällä, vaikka samaan aikaan kävijöitä on enemmän.

Esimerkissä 2 selkoversiossa on lisätty tekstin alkuun lause, johon seuraava sidotaan *kuitenkin*-sanalla (*piilee kuitenkin vaaroja iholle*) ja kolmas *nimittäin*-sanalla (*saattaa nimittäin sisältää*). Konnektiiveilla osoitetaan peräkkäisten päälauseiden suhde. Esimerkkiparissa 3 ja 4 teksteissä on samanlainen lauserakenne: lähtötekstissä koheesio syntyy peräkkäisten päälauseiden välille, mutta selkotekstissä päälauseet sidotaan edelliseen *kuitenkin*-konnektiivilla. Esimerkeissä 5 ja 6 ensimmäinen lause on sama, ja selkoversiossa on jaettu lähtötekstin seuraavat *mutta*-sanalla rinnastetut lauseet kahdeksi päälauseeksi, joiden yhteys edelliseen lauseeseen osoitetaan *kuitenkin*-sanalla (*on kuitenkin nyt parempi; vaihtelee kuitenkin suuresti*). Esimerkin 7 lause (*Säästötoimet eivät kuitenkaan ole – –*) on kappaleen alussa, eikä selkotekstissä oikeastaan ole sitä vastaavaa lausetta. Selkoteksteissä käytetään tyypillisesti konnektiiveja osoittamaan peräkkäisten päälauseiden yhteyttä, koska sitä pidetään yhtenä sidosteisuuden mittarina (vrt. selkokirjoittajille annetut suositukset s. 33).

6.2 SELKOTEKSTIN INFORMAATIONKULUSTA

Tekstin informaatorakennetta osoitetaan mm. intonaatiolla ja sanajärjestyksellä, jolloin puhuja voi esittää asian 'tuttuna' tai 'uutena'. Siihen vaikuttavat leksikaalis-semanttiset seikat ja lauseen kommunikatiivinen tarkoitus. 'Tuttuus' on semanttinen yhteys, joka syntyy kotekstin tai kontekstin perusteella. Kyse on viestin vuorovaikutuksellisuudesta. (Daneš 1974: 108–109; Holman 1975; 285–286; Prince 1981: 224.)

Halliday ja Matthiessen (2004: 91, 93) määrittelevät 'tutun' sellaiseksi, joka on mainittu edeltävässä tekstissä tai pääteltävissä puhetilanteesta. Puhuja voi myös esittää asian tutuna (ei "uutisena"), vaikka asia ei olisikaan viestintätilanteessa selvästi esillä. Teema–reema-rakenteen ja informaatorakenteen välillä on funktionaalinen ero: teeman valintaan sisältyy puhujan tulkinta 'tuttuudesta', mutta tuttu–uusi-jako on lukijan tai kuulijan orientaatio käsiteltävään asiaan, tulkintaa tekstin semanttisista suhteista. McGregor (1997: 270) korostaa samoin teema–reema-rakenteen ja informaatorakenteen eroja. Tematiikka on tekstuaalisen metafunktion alaan kuuluvaa, mutta informaatorakenteen jako annettuun ja uuteen ilmentää vuorovaikutuksellisuutta. Siksi tekstin informaatorakenteen analyysissä korostuu vastaanottajan näkökulma: puhujan näkökulmasta kyse on tutuna esittämisestä, vastaanottajan tunnistettavuudesta ja pääteltävyydestä.

Informaation 'tuttuus' ja 'uuteus' määrittyvät tekstin ehdoilla, ja ne esitetään tekstuaalisin keinoin. Hallidayn ja Matthiessenin (mts. 88–89) mukaan teksti koostuu informaatioyksiköistä, jotka voivat olla lauseen osia, lauseita tai muodostua lausetta pidemmistä jaksoista. Kun yksikkönä on lause, teema–reema-jaolla voidaan tukea informaatorakennetta. Tekstikokonaisuuden kannalta olennaista on, että informaatioyksiköt sisältävät uutta tietoa ja että niissä on valinnaisesti tuttua ainesta. Daneš (1974: 113, 127) mainitsee myös, että reemaosa on informaatorakenteen näkökulmasta lauseen ydin ja lisää informaatiota. Hän pitää mahdollisena, että tekstiin syntyy "reemaprogresio", jolloin lauseiden reemaosat muodostavat samanlaisia semanttisia kuvioita kuin teemat.

Fries (1994: 230–231) on käyttänyt uudesta informaatiosta nimitystä 'uutisarvoinen' ('newsworthy'). Esimerkiksi englannin kielen artikkelien käyttö tukee uutisarvoisena esittämistä. Viittaus on määräinen ja siten pääteltävissä oleva, jos kyseessä on 'tuttu' informaatio, mutta epämääräinen ja esittelevä, jos kyse on 'uudesta' viittauskohteesta. Teema–reema-jaon ja informaatorakenteen yhteys ei ole aina yksiselitteinen. Friesin mukaan kyse ei useinkaan ole siitä, että esimerkiksi reemaan kuuluva yksittäinen konstituentti olisi uutisarvoinen osa. Kokonaiset lauseetkin voivat olla informaatioarvoltaan uusia. Mielestäni lähtökohtana voi pitää sitä, että teema-NP on annettua ainesta ja reema vastaavasti uutta, mutta jakoon vaikuttavat monet seikat, esimerkiksi se, missä kohdin tekstiä lause on. Lauseen lähtökohdaksi ottamista, siis teemaosassa mainitsemista, käytetään ilmaisutapana, jolla osoitetaan NP:n annettua. Käsitesekaannusta aiheuttaa myös se, käytetäänkö 'uutisarvoista' sisällöllisenä vai semanttisena käsitteenä. Shore (2008: 25–27) nimeää uutena ja annettuna (tuttuna) esitettyjen tietojen suhteen lauseen informaatioarvoksi. Lauseella tai sen osalla on korkea informaatioarvo, jos siinä esitetään asian käsitteilyn kannalta uutta tietoa.

Informaatorakenteella osoitettu esitetyn tiedon uutuus tai uutisarvoisuus kuvaa lausetta tai kokonaista tekstiä viestinä. Puhujan arvioon siitä, mikä on uutta ja mikä ei, sisältyy käsitys vastaanottajasta ja vuorovaikutuksesta, jota viesti ylläpitää. (Prince 1981: 224.) Informaation uutisarvon osoittaminen on lukijan tai kuulijan ottamista huomioon. Vilkun (1992: 10, 14) mukaan 'tuttuutta' osuvampi nimitys on 'tunnistettavuus'⁸², jolla tarkoitetaan sitä, että kuulija tai lukija tunnistaa kaikkien kuvaukseen sopivien tarkoitteiden joukosta juuri sen, johon puhuja käsitteellä viittaa. Kun puhuja käyttää määräistä kuvausta, hän antaa ymmärtää, että uskoo kuulijan pystyvän tunnistamaan tarkoitteen. Tekstissä referenssi on tuottajan ja vastaanottajan yhteinen sopimus tietyissä viestintätilanteissa pätevistä järjestelmistä.

Hakulinen, Karlsson ja Vilkuna (1980: 68–77) ovat analysoineet sitä, miten eri tavoin tunnettuus osoitetaan tekstissä. Tarkoite on voitu mainita aiemmin tekstissä, jolloin kahden esiintymän välillä on samaviitteisyyttä. Ilmaukset voivat myös merkitä samaa mutta viitata eri tarkoitteeseen tai toimia pelkkänä merkitysanaforana. Tunnettuus toimii tekstissä myös niin, että edellä mainittuun viitataan laajempaan jaksona. Pronominilla tai parafrasilla voidaan viitata lauseeseen, tekstikatkelmaan tai selostettuun asiantilaan. Tunnetuksi tarkoite voi tulla myös implisiittisesti, tekstin aihepiiriin kuuluvana. Aikaisempi teksti implikoi tarkoitetta, vaikka sitä ei mainita; tarkoite voi kuulua mainittuun merkityskenttään, jolloin leksikaalinen koheesio luo koherenssia. Tarkoitetta voidaan pitää tunnettuna kielenkäyttötilanteessa pragmaattisen tiedon perusteella. Tekstin kokonaisuutta ajatellen annettuus siis hahmottuu myös prosessityyppien kautta: lauseen ilmaiseman prosessin osallistujat ja tyypilliset olosuhteet ovat kontekstissaan tunnistettavia.

Prince (1981: 232–236) pitää yhteisen tiedon ja annettuuden käsitteitä jossain määrin ongelmallisina ja puhuu mieluummin oletetusta tuttuudesta, jolla korostetaan käsitteen (kon)tekstuaalisuutta ja tulkinnallisuutta. Tekstissä on käyttämättömiä – ja siten uusia – ja täysin uusia käsitteitä. Niiden erona on se, että käyttämättömät ovat helpommin ennakoitavissa, tavallaan linkitettyinä edeltävään tekstiin. Täysin uudet käsit-

---

⁸² Vertaa 'recoverable' (Halliday & Matthiessen 2004: 91).

teet kuulijan tai lukijan on liitettävä tekstiin ja tulkittava uusiksi. Prince käyttää myös käsitettä 'päätelevät', jonka ero käyttämättömiin, uusiin käsitteisiin on häilyvä. On siksi tarkoituksenmukaisempaa puhua 'uusista' käsitteistä vain silloin, kun lauseen osa ei ole annettu tai osittain annettu (ks. Shore 2008: 35).

Tunnistettavuus tai annettuus syntyy tekstissä ilmausten välillä olevista viittauksista, merkityssuhteista ja kollokaatiosta. Kyse on siis annetuista tai osittain annetuista osista. Merkityssuhteet ilmentävät tekstin semanttista järjestymistä viestiksi. Keskeisiä ilmausten välisiä suhteita ovat synonymia (sanoilla on sama tai melkein sama merkitys), hyponymia (yläkäsité–alakäsité-suhde), meronymia (kokonaisuus–osa-suhde), attribuu-tio (olio–ominaisuus-suhde) ja antonymia (vastakohtaisuussuhde) sekä kollokaatio (ilmausten taipumus esiintyä yhdessä) ja toisto. Ilmausten merkitykset ovat siis lähellä toisiaan, niillä on yhteisiä piirteitä tai ne kuuluvat samaan laajempaan merkityskoko-naisuuteen, samaan kehykseen. (Halliday & Matthiessen 2004: 571–576; Shore 2008: 33.)

Viittausten ja muilla tavoin tekstiyhteydessä ja tilanteessa annettujen osien lisäksi on ns. ilmeisiä annettuja ilmaisutapoja, esimerkiksi 1. ja 2. persoonan käyttö. Voidaan ajatella, että kaikkiin teksteihin kuuluvat puhuja ja kuulija tai kirjoittaja ja lukija.⁸³ Samoin nollasubjektirakenteet, ihmisiin yleisesti viittaavat (englannin *one-* tai ruotsin *man-*rakenteet) ja esimerkiksi ajankohtaa ilmaisevat *tänään*, *nykyään* ovat tekstissä pysyvästi ilmeisiä, joten ne voidaan tuoda tekstiin ilman korrelaattia ja mieltää annetuiksi. (Shore 2008: 28–31; Firbas 1992: 24.) Helasvuo (2008: 187) on ottanut esille myös sen, että yksikön ensimmäisen ja toisen persoonan muodoilla voidaan luoda avoin viit-taus, joka ei kiinnity automaattisesti puhujaan tai kuulijaan vaan viittauskohde päätel-lään kontekstista.

Tekstissä informaatorakenteeseen liittyy erityisesti nominaalistus niin, että tekstissä edetään esittelevästä lauseesta lausekkeeseen, jossa toiminta esitetään annettuna.

9, STT 23.5.1999

/Koijärvi kasvamassa umpeen/

Tärkeänä luonnonsuojelualueena tunnettu Forssan Koijärvi on nykyisin melko surkeassa kunnossa.

10, SU 25.5.1999

/Koijärvi vielä vihreiden mielessä/

Vihreä liitto piti viikonloppuna puoluekokouksensa Forssassa. Samalla osa ko-kousedustajista vieraili Koijärvellä, josta Suomen vihreä liike sai alkunsa 20 vuotta sitten.

Koijärvi on kuuluisa lintujärvi.

Lähtöteksti (9) alkaa nominaalistuksella *Tärkeänä luonnonsuojelualueena tunnettu Forssan Koijärvi*, selkoteksti (10) tukeutuu toisena lähtötekstinä käytettyyn STT:n

⁸³ Kirjoitetuissa asiateksteissä näin voi katsoa olevan, mutta kyseinen yleistys ei sovi esimerkiksi kaunokirjallisiin teksteihin, joissa 'minää', kertojaa ja puhujaa on käsitteinä tarkasteltava eri lähtökohdista.

tekstiin, ja Koijärvestä on tekstin toisessa kappaleessa luonnehtiva lause *Koijärvi on kuuluisa lintujärvi*. (Olen käsitellyt substantiivilausekkeiden määritteiden purkamista luvussa 5.1.)

Seuraavissa esimerkeissä tekstien alussa toteutuu samanlainen informaatorakenne, mikä näkyy lauseiden ja nominaalistusten järjestyksenä. Ensimmäisessä lauseessa mainittu uutisarvoinen asia on toisen lauseen alussa nominaalistuksena.

11, STT 6.3.2006

/Perheet tahtovat lisää kummeja/

Yhä useampi perhe **on kysynyt lapsilleen lisää kummeja** tänä vuonna. **Lisäkummien pyytäminen lapselle** kasteen jälkeen on tullut mahdolliseksi vuoden alusta lähtien.

12, SU 28.3.2006

/Perheet tahtovat lapsilleen lisää kummeja/

Yhä useampi perhe **kysyy** lapsilleen **lisää kummeja**. **Lisäkummien pyytäminen** kasteen jälkeen tuli mahdolliseksi tämän vuoden alussa.

13, STT 6.4.2002

/Värynen lähtee mukaan keskustan puheenjohtajakilpaan/

EU-parlamentaarikko Paavo Värynen (kesk.) **aikoo osallistua keskustan puheenjohtajakamppailuun**. Värysen mukaan **osallistuminen kesäkuun puoluekokouksessa pidettävään puheenjohtajavaaliin** on välttämätöntä, jotta paluu kotimaan politiikkaan olisi mahdollista.

14, SU 23.4.2002

/Värynen Keskustan puheenjohtajakisaan/

EU-parlamentaarikko Paavo Värynen **osallistuu Keskustan puheenjohtajakamppailuun**. Värysen mukaan **puheenjohtajavaaliin osallistuminen** on välttämätöntä.

Esimerkeissä 11 ja 12 on ensin lause *on kysynyt lapsilleen lisää kummeja*; *kysyy lisää kummeja* ja tekstien toisessa lauseessa on nominaalistus *lisäkummien pyytäminen (lapsille)*. Esimerkeissä 13 ja 14 on samoin kyse nominaalistamisesta: *aikoo osallistua keskustan puheenjohtajakamppailuun*; *osallistuu keskustan puheenjohtajakamppailuun – osallistuminen – – puheenjohtajavaaliin*; *puheenjohtajavaaliin osallistuminen*. Kyseisten tekstien alussa informaatioarvo osoittaa uutisarvoisuutta.

Jos lähtötekstin alussa on sen sijaan annettuna esitettyä informaatiota, selkoteksti pyrkii muokkaamaan informaatorakennetta esitteleväksi. Selkoistettaessa osoitetaan, mitä oletetaan annetuksi ja mitä on tarpeen esitellä tai käsitellä 'uutena'. Käsitteiden informaatioarvot voivat olla erilaisia, mitä osoittavat selkoversioissa käytetyt johdattelevat lauseet, joilla esitellään käsiteltävä asia ja rajataan uutisen näkökulmaa. Seuraavat

esimerkit ovat tekstien alkuja, joissa uutiskärki on rakennettu erilaisten informaatioarvojen varaan.

15, STT 26.2.1999

/Lennonjohtajat hylkäsivät sovintoesityksen. Lakko voi pitkittyä jopa viikkoja/

Lennonjohtajalakko pitkittyi edelleen. **Lennonjohtajat hylkäsivät** yksimielisesti valtakunnansovittelija Juhani Saloniuksen perjantaina jättämän sovintoesityksen.

16, SU 2.3.1999

/Lennonjohtajien lakko jatkuu yhä/

Yli neljä viikkoa kestäneelle lennonjohtajien lakolle ei näy loppua. **Lakkoa on yritetty sovittaa** valtakunnansovittelija Juhani Saloniuksen johdolla, mutta **sopua ei ole syntynyt**.

Teksteissä on kaksi keskeistä asiaa, lakon pitkittyminen ja sovintoesityksen hylkääminen. Lähtötekstin (esimerkki 15) uutinen on sovintoesityksen hylkääminen, mikä näkyy otsikossa (*Lennonjohtajat hylkäsivät sovintoesityksen*) ja toisessa lauseessa. Sovintoesityksen jättäminen esitetään annettuna (*perjantaina jättämän sovintoesityksen*). Selkotekstin (esimerkki 16) uutinen on lakon jatkuminen. Sovintoesitystä ei mainita, vaan sovittelu ja sen lopputulos ovat omina lauseinaan (*Lakkoa on yritetty sovittaa – –, mutta sopua ei ole syntynyt*). Selkoversiossa annettua on vain lakon olemassaolo, koska uutisena esitetään sen jatkuminen (otsikko: *Lennonjohtajien lakko jatkuu yhä; Yli neljä viikkoa kestäneelle lennonjohtajien lakolle ei näy loppua*). Seuraavassa esimerkkiparisissa on samoin erona se, mikä esitetään annettuna ja mikä varsinaisena uutisena. Ero näkyy otsikoissa: *Lakkautuspäätökset herättivät tyrmistystä* (esimerkki 17, STT); *Kaksi varuskuntaa lopetetaan* (esimerkki 18, SU).

17, STT 16.3.2005

/Lakkautuspäätökset herättivät tyrmistystä/

Puolustusministeri Seppo Kääriäisen (kesk.) esitykset joukko-osastojen lakkauttamisista herättivät luonnollisesti tyrmistystä niissä kunnissa, joita päätökset koskevat.

18, SU 30.3.2005

/Kaksi varuskuntaa lopetetaan/

Hallitus on päättänyt, että puolustusvoimien kuluja on saatava pienemmiksi. **Puolustusministeri Seppo Kääriäinen kertoi äskettäin, missä armeija säästää. Kaksi varuskuntaa, Mikkelin ja Tuusulan, lopetetaan** jo vuonna 2007.

Lähtöteksti (17) alkaa substantiivilausekkeella, jonka edussana on *lakkauttamisista* ja määritteinä *puolustusministeri Seppo Kääriäisen (kesk.) esitykset joukko-osastojen*. Kyseisen lausekkeen informaatio esitetään annettuna, ja uutista on se, miten tehtyyn esitykseen on reagoitu. Selkotekstin (18) alku on johdatteleva: *Hallitus on päättänyt*,

että puolustusvoimien kuluja on saatava pienemmiksi. Samalla ensimmäisen lauseen teemaosassa oleva *hallitus* tekee annetuksi seuraavan lauseen alun (*puolustusministeri Seppo Kääriäinen*). Toisen virkkeen sivulause *missä armeija säästää* tarkentaa ensimmäisen sivulauseetta – – *kuluja on saatava pienemmiksi*. Kolmas virke sisältää otsikon mukaisen uutisen (*Kaksi varuskuntaa – lopetetaan*). Informaatioarvon ja uutiskärjen muodostamisen välillä on siis tietty johdonmukainen ero.

Määritteiden temaattinen ja annettuutta osoittava tehtävä korostuu tekstien otsikossa ja ensimmäisissä lauseissa. Esimerkkien 19 ja 20 otsikoista (*Ranskan kaavailema huivikielto sai maailman muslimit liikkeelle; Huivikielto ei ole rantautumassa Suomeen*) näkee, että kyseisestä aihepiiristä on uutisoitu aiemminkin.

19, STT 17.1.2004

/Ranskan kaavailema huivikielto sai maailman muslimit liikkeelle/

Kymmenet tuhannet ihmiset eri puolilla maailmaa osoittivat lauantaina mieltään Ranskaan kaavailtavaa musliminaisten huivikieltoa vastaan.

20, STT 11.2.2004

/Huivikielto ei ole rantautumassa Suomeen/

Ranskaa kuohuttava uskonnolliset tunnukset valtion kouluissa kieltävä laki ei saisi jalansijaa Suomessa.

21, SU 2.3.2004

/Huivikielto kuohuttaa mieliä Ranskassa/

Ranskan parlamentin alahuone on hyväksynyt uuden kiistanalaisen lain.

Lähtötekstien jaksot (*Ranskaan kaavailtavaa musliminaisten huivikieltoa; Ranskaa kuohuttava uskonnolliset tunnukset valtion kouluissa kieltävä laki*) viittaavat aiempiin aihetta koskeviin teksteihin tai muuten tunnettuun asiaan. Selkoteksti (21) ei esitä asiaa annettuna, vaikka otsikossa käytetään nimitystä *huivikielto*, vaan ensimmäinen lause on esittelevä: *on hyväksynyt uuden kiistanalaisen lain* on informaatioarvoltaan uusi.

Nominaalistetut rakenteet ovat tyypillisempiä lähtötekstien kuin selkotekstien ensimmäisissä lauseissa. Selkoteksteissä ensimmäisissä virkkeissä 24 prosentissa ja toisissa virkkeissä 30 prosentissa on määritteitä sisältävä substantiivilauseke. Seuraavassa esimerkkiparissa näkyy selkotekstien ja lähtötekstien keskeinen ero: lähtöteksti (esimerkki 22) esittää asian tiiviisti nominaalistetuilla rakenteilla, selkoteksti (esimerkki 23) avaa lausekkeet lauseiksi ja esittelee asian tekstin alussa.

22, STT 28.5.2003

Kuluttajavirasto ja Turvatekniikan keskus Tukes varoittavat **markkinoilla olevista huomattavasti nikkeliä sisältävistä koruista**. Tukesin pistokokeissa kaupoista tavattiin ”hopeoituina” **markkinoituja tuotteita, jotka on valmistettu pelkästään epäjalojen metallien seoksesta**.

23, SU 10.6.2003

Etenkin kesällä **ihmiset ostavat** paljon kivannäköisiä ja edullisia koruja. Kuluttajaviraston ja Turvatekniikan keskuksen mukaan halvoissa koruissa piilee kuitenkin vaaroja iholle. Ne **saattavat nimittäin sisältää paljon nikkeliä**.

Kokeissa on käynyt ilmi, että esimerkiksi **halpoina hopeakoruna myydyt tuotteet ovatkin olleet oikeasti nikkeliä**.

STT:n tekstin (22) alussa oleva lause sisältää nominilausekkeen, jolla esitellään tekstin aihe 'nikkeliä sisältävät korut'. Selkotekstin (23) ensimmäinen virke johdattelee samaan käsitteeseen, mutta sille annetaan ensin myönteisen konkreettinen, toiminnallinen määritelmä: *ihmiset ostavat paljon kivannäköisiä ja edullisia koruja*, ja nominilauseke on purettu. Seuraavassa lauseessa käsitettä laajennetaan puhumalla 'halvoista koruista'. *Halpa*-sanana käyttö antaa tässä käsitteelle kielteisen merkityspiirteeseen, mikä on vastaanottajalle vihje asiaan liittyvästä negatiivisuudesta. STT:n tekstin nominaalistus *markkinoilla olevista huomattavasti nikkeliä sisältävistä koruista* sisältyy selkotekstin lauseisiin *ostavat – – koruja ja saattavat nimittäin sisältää paljon nikkeliä*. Selkotekstissä myös varoittaminen on havainnollisena lauseena: *halvoissa koruissa piilee kuitenkin vaaroja iholle*. Esimerkkitekstien välillä on merkittäviä informaatorakenteen eroja, jotka johtuvat siitä, että STT:n tekstin lukijan oletetaan tuntevan nikkelin aiheuttamat ongelmat. Erilainen painotus luo näkökulmaeron: STT:n tekstin alun lauseiden teemana ovat toimijat *Kuluttajavirasto ja Turvatekniikan keskus Tukes*, selkotekstissä taas huomio keskittyy aiheena oleviin koruihin ja niiden käyttäjiin (*ihmiset ostavat*). Lähtötekstin toisen virkkeen nominilauseke "*hopeoituina*" *markkinoituja tuotteita, jotka on valmistettu pelkästään epäjalojen metallien seoksesta* sisältyy selkotekstin neljänteen virkkeeseen *halpoina hopeakoruna myydyt tuotteet ovatkin olleet oikeasti nikkeliä*. Selkotekstin verbi *myydä* on kuitenkin konkreettisempi kuin lähtötekstin *markkinoituja*.

Informaatorakenteen kannalta erikoistapauksia ovat ilmaukset, jotka tuodaan tekstiin tavallaan annettuina. Tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota siihen, että erisnimet ovat erityisasemassa (ks. Prince 1981: 245; Shore 2008: 37). Esimerkiksi uutisteksteissä asiantuntijoina haastatellut henkilöt voidaan mainita teemaosassa ensimmäistä kertaa. Tekstiin tuotuun henkilönnimeen voi liittää roolin 'asiantuntija', jota lauseen prosessityyppi motivoi. Henkilönimi määritteineen voi olla lauseteemana, vaikka yhteys käsiteltävään aiheeseen ei olisikaan käynyt ilmi. Annettuutta tukevat määritteet, etenkin nimikemääritteet, ja lukijan tulkinnan varaan jää päättely haastateltavan yhteydestä asiaan. Shoren (2008: 37) mukaan erisnimet ovat "uniikkeihin tarkoitteisiin" viittaavina erikoisasemassa. Se, mitä tekstiin voidaan tuoda uutena ilman esittelyä, saattaa kertoa tekstin tai jopa tekstilajin ideologiasta. Kalliokoski (1999: 42) pitää juuri uutistekstin piirteinä sitä, että erisnimiin liitetään määritteitä ikään kuin tuttuna tietona.

Seuraavissa esimerkeissä teemana on henkilönnimi, jota ei ole mainittu aiemmin tekstissä. Määritteillä perustellaan puhujan asiantuntijuutta ja roolia. Esimerkkejä on sekä lähtöteksteissä että selkoteksteissä.

24, STT 4.2.1999

Tasa-arvotoimiston erikoistutkija Pirkko Kiviaho on myönteisen yllättynyt hakemusten suuresta määrästä.

25, STT 9.3.2004

Suomen lähi- ja perushoitajaliiton SuPerin puheenjohtaja Juhani Palomäki vaatii suurta remonttia vanhustenhuoltoon.

26, SU 2.3.1999

Anneli Kajanto Kansanvalistusseurasta toivoo, että ammattiyhdistykset ja muut järjestöt järjestäisivät enemmän Internet-kursseja.

27, SU 27.5.2003

Synnytys- ja naistentautien erikoislääkäri Hannu Vierola sanoo, että kaikki äidit eivät uskalla kertoa tupakoinnistaan neuvolassa.

Esimerkki 24 on lähestymiskieltoa koskevasta tekstistä. Se on väliotsikon jälkeinen, kappaleen alussa oleva lause. Esimerkki 25 puolestaan on tekstin ensimmäinen lause, jota pohjustaa otsikko *Vanhustyöhön ei kohta löydy tekijöitä. Vanhustehtaissa kytee kyynisyys*. Selkoesimerkit 26 ja 27 ovat uuden kappaleen alusta, mutta selkouutisissa ei ole väliotsikoita. Esimerkin 27 edellä on vapaata epäsuoraa esitystä, josta voi päätellä, että tieto on asiantuntijalta tai muusta lähteestä peräisin. Myös Shoren (2008: 36–37) käsittelemissä esimerkeissä teemana tekstiin tuotu henkilönimi on kohdassa, jossa puheenaihe vaihtuu.

Selkoteksteissäkin käytetään hyväksi sitä, että informaatioarvona tuttuus voi syntyä implisiittisesti. Kun tekstissä referoidaan tutkimusta, voidaan asiantuntijoita ja tutkijoita liittää tekstiin annettuina, vaikka he eivät olisikaan kyseisen tutkimuksen tekijöitä.

28, SU 25.11.2003

Huonoimmassa asemassa ovat **tutkimuksen mukaan** somalialaiset. Heistä peräti puolet on kohdannut väkivaltaa viimeksi kuluneen vuoden aikana. **Tutkija Kirsti Pohjanpää** sanoo olevansa väkivallan yleisyydestä järkyttynyt. **Hänen mukaansa** juuri somalialaiset pärjäävät kaikista maahanmuuttajaryhmistä huonoiten.

29, SU 31.8.2004

Suomalaiset koululaiset käyttävät vähiten vapaa-aikaansa läksyjen tekoon koko Euroopassa. 11-, 13- ja 15-vuotiaat suomalaiset sijoittuivat viimeisiksi, kun eri maiden koululaisten läksyjenlukuun käyttämää aikaa verrattiin keskenään. **Tutkimuksessa** oli mukana 35 maata.

Jyväskylän yliopiston professori Lasse Kangas ei kuitenkaan ole erityisen huolissaan huonosta sijoituksesta. **Professori** muistuttaa, että aika ei välttämättä kerro mitään siitä, tekevätkö suomalaiset läksynsä hyvin vai huonosti.

Esimerkkikatkelmissa käytetään hyväksi sitä, että samaan merkityskenttään kuuluvia ilmauksia voi pitää annettuina, tai ainakin pääteltävinä. Esimerkissä 28 *tutkimuksen mukaan* pohjustaa ilmauksia *tutkija Kirsti Pohjanpää* ja edelleen *hänen mukaansa*. Esimerkissä 29 toisen kappaleen alkuun tuotu lauseke *Jyväskylän yliopiston professori* ja seuraavan lauseen *professori* yhdistyvät ensimmäisen kappaleen viimeiseen lauseeseen *Tutkimuksessa oli mukana 35 maata*. 'Tutkimus' siis implikoi tutkijoita prosessin osallistujina ja esimerkiksi yliopistoa prosessin olosuhteena.

6.3 TEMAATTISEN OSAN KÄYTTÖ

Kun lausetta tarkastellaan viestinä, teemaa voi pitää lauseen lähtökohtana ja reemaa osana, joka antaa mainitusta lähtökohdasta uutta informaatiota. Käytännössä teemaosaa on väitelauseen alku predikaattiin asti. Sanajärjestyksen variaatio osoittaa lauseiden erilaisia temaattisia merkityksiä. Teemaosassa voi olla useita konstituentteja, joilla on lauseessa eri tehtäviä. Temaattinen rakenne ilmentää myös kielenkäytön kolmea semanttista ulottuvuutta, joten teemaosasta on tunnistettavissa interpersoonaisia, eksperientiaalisia (topikaalisia) ja tekstuaalisia osia. (Halliday & Matthiessen 2004: 79; Eggins 1994: 271, 275.) Fawcett (2003: 8) on ottanut kantaa myös siihen, ettei oikeastaan ole perusteltua puhua teema–reema-rakenteesta, koska reema on käsitteenä epämääräinen. Lauseesta on erotettavissa ja nimettävissä teemaosa, mutta jäljelle jäävä osa ei ole selvästi omaksi kokonaisuudekseen nimettävää ainesta vaan pelkästään ei-temaattinen osa lausetta, joka koostuu usein monesta konstituentista. Reema hahmottuu semanttisesti teeman kautta ja luo kehyksen uusille teemoille.

Monissa tutkimuksissa katsotaan, että teema ”toteutuu suomessa NP:nä, joka on verbinetisessä paikassa oleva syntaktisesti pakollinen konstituentti tai eksperientiaalinen tai topiikinarvoinen (eli sellainen, josta voi kertoa jotain) lauseenjäsen” (Shore 2008: 39). Lauseenalkuisilla teemaosassa olevilla konstituenteilla on erilaisia tehtäviä, joihin vaikuttavat lausetyyppi ja tekstin tuottajan valinnat. Halliday ja Matthiessen (2004: 79–80) nimeävät topikaalisen, interpersoonaisen ja tekstuaalisen teeman (ks. myös Eggins 1994: 276–282). Topikaalinen teema on lauseen transitiivisuustyypin mukainen ja tavallaan pakollinen osa lausetta. Hallidayn ja Matthiessenin (mts. 67) mukaan puheessa teeman tunnistamisen keskeinen kriteeri on intonaatio, etenkin jos teemana on jokin muu jakso kuin subjekti-NP.

Teeman määrittelyyn on vaikuttanut erittäin paljon ns. prahalaisen koulukunnan edustajan Danešin näkemys. (Esim. Daneš 1974.) Hän korostaa teeman funktiota tekstin koherenssin ylläpitäjänä. Määrittely perustuu strukturalistiseen näkemykseen, ja teeman ensisijainen kriteeri on paikka: teema on lauseenalkuinen, predikaattiverbin edellä oleva konstituentti. Koherenssia tukevat teemojen semanttiset yhteydet. Näkökulma on siis alun perinkin ollut semanttinen: yksittäiset teemat tulkitaan lauseteemojen ketjuun kuuluviksi, mutta tekstiyhteyttä tai muuta kontekstia ei oteta juurikaan huomioon. Vastaavanlainen määrittely on myös Hallidayn varhaisemmissa julkaisuissa (esim. Halliday 1974: 53).

Teemaa voidaan lähestyä kognitiivisesti, jolloin määrittelyyn vaikuttaa ensisijaisesti se, miten lukija tulkitsee tekstin informaatorakennetta. Siksi korostetaan tunnistettavuutta. Teema suhteutetaan osaksi lukijan merkitysrakenteita, skeemoja, ja muistin toiminta otetaan huomioon. Määrittely tehdään siis lukijan tai kuulijan näkökulmasta. Teemaa pidetään 'tuttuna' käsitteenä, joka on mainittu edeltävässä tekstissä tai joka on yhdistettävissä semanttisesti siihen. (Vrt. Kauppinen & Laurinen 1988: 40–42.) Leongin (1999: 26–27) mukaan teema on suhteutettava tekstin semanttiseen kokonaisrakenteeseen. Määrittelyyn vaikuttavat konteksti ja vastaanottajan merkitysrakenteet sekä kielen piirteet, esimerkiksi sanajärjestyksen funktiot. Määrittelyssä painopiste on siirtynyt syntaktisista lähtökohdista tekstin vastaanottajaan.

Halliday ja Matthiessen (2004: 68, 79) sekä Eggins (1994: 282) lähtevät siitä, että useimmissa väitelauseissa on topikaalinen teema ja että tyypilliset teemat ovat prosessityyppien mukaisia lauseenalkuisia jaksoja. Topikaalisiin teemoihin vaikuttaa kirjoittajan valinta, koska lauseen teemapotentiaali tarjoaa useita vaihtoehtoja. Teemana voivat olla lauseen kuvaaman prosessin eri osat, prosessi itse, siihen osallistuvat tai olosuhteisiin viittaavat tekijät kuten paikkaa, tapaa tai syytä ilmaisevat osat. Interpersoonaisia teemoja ovat kysymysmuotoisten lauseiden alkujaksot ja esimerkiksi tiedon varmuusastetta tai alkuperää koskevat ilmaukset. Samoin lauseenalkuinen puhuttelu on interpersoonaista teemaa. Tekstuaaliset teemat ovat kohesiivisiä jaksoja, jotka yhdistävät lauseita toisiinsa ja viittaavat kontekstiin. Tyypillisiä tekstuaalisia teemoja ovat palautepartikkelit, konjunktiot ja konnektiivit. Keskeisiä tekijöitä teeman määrittelyssä ovat siis lauseenalkuisuuden lisäksi semanttinen yhteys muuhun tekstiin ja ilmauksen viestinnällinen tehtävä. Keskeinen koherenssia luova yhteys on samaviitteisyys. Seuraavissa esimerkeissä teemoina käytetään samaan henkilöön viittaavia NP:itä ja pronomineja.

30, STT 26.1.1999

/Koripalloilija Möttölä tietää, mitä tekee/

Koripalloilija Hanno Möttölä on määrätietoinen nuorukainen. **Möttölä** opiskelee Utahin yliopistossa Salt Lakessa taloutta ja koripalloilua. **Helsingiläisen yhtenä tavoitteena** on ammattilaisen ura NBA:ssa, ensimmäisenä suomalaisena.

Möttölä on joukkueensa paras opiskelija. **Entinen Helsingin yhtenäiskoulun ja Mäkelänrinteen urheilulukion kasvatti** pärjää opinnoissaan mainiosti.

31, SU 16.2.1999

/Koripalloilija Hanno Möttölä. ”Voimaa on saatava lisää”/

Vielä vuosi ja **koripalloilija Hanno Möttölän haave** on hyvin lähellä toteutumista. **Hänen tavoitteensa** on päästä ensimmäisenä suomalaisena Amerikan koripalloilun ammattilaisliigaan. Sitä ennen **hänen** on vielä opiskeltava vuosi taloustiedettä Utahin yliopistossa ja pelattava koripalloa yliopiston joukkueessa.

Lähtötekstissä (30) samaviitteisiä teemoja ovat *koripalloilija Hanno Möttölä*, *Möttölä* (2), *helsingiläisen*, *entinen Helsingin yhtenäiskoulun ja Mäkelänrinteen urheilulukion kasvatti*, joilla kerrotaan huomattavan paljon henkilön taustasta, vaikka teemojen tar-

koite pysyy samana. Selkotekstissä (31) henkilön nimi on määritteenä (*Hanno Möttö-län haave*) ja pronominiiviittauksena (*hänen tavoitteensa; hänen*), joten samaviitteisyys luo koherenssia.

Tekstuaalisten piirteiden käsittelyssä keskeistä on lauseen teemaosan analysointi ja siihen kuuluvien osien ja niiden merkityssuhteiden tarkastelu. Selvimässä tapaukses-sa lauseen teemaosana on yksittäinen NP, joka on lauseen topikaalinen teema ja syn-taktiselta funktioltaan usein subjekti. Esimerkiksi:

32, SU 31.8.2004

Suomalaiset koululaiset käyttävät vähiten vapaa-aikaansa läksyjien tekoon koko Euroopassa.

Teemaosaan voi sisältyä myös intersubjektiaa ainesta, kuten esimerkissä 33 jakso *Huomionarvoista on se* teeman edellä, ja tekstuaalista ainesta (esimerkissä konjunktio *kun*). Sivulauseen topikaalisena teemana on *suomalaiset koululaiset*, *kun*-lauseessa on passiivimuotoinen predikaatti, eikä sen edellä ole topikaalista teemaa.

33, STT 23.8.2004

Huomionarvoista on se, että / **suomalaiset koululaiset** sijoittuvat kuitenkin korkealle, **kun** kysyttiin heidän sosiaalisista suhteistaan ja kavereiltaan saamastaan tuesta koulussa.

On tavallista, että temaattiseen osaan kuuluu useampi kuin yksi konstituentti.⁸⁴ Varsinaisen teeman edellä voi olla esimerkiksi objekti, jokin muu täydennys tai määrite. Siksi on tarkoituksenmukaista nimetä ns. orientoiva sivuteema⁸⁵, joka rajaa varsinaisen teeman näkökulmaa ja merkitystä. Sanajärjestykseen vaikuttavat syyt ovat tekstuaalisia ja liittyvät lauseen semanttiseen kehittelyyn. Esikenttään kuuluva teemaa rajaava ilmaus saa usein aikaan sen, että teema pysyy samana tai lähes samana. (Shore 1992: 327; ISK 2004: 1317–1319; Shore 2008: 45.) Sivuteemat ovat tekstuaalisesti merkittäviä, koska niiden avulla topikaalisen teeman merkitystä voidaan rajata ja tarkentaa.

Halliday ja Matthiessen (2004: 100–104) sekä Eggins (1994: 275–298) pitävät lauseen alkua merkittävänä kaikkien kolmen metafunktion merkityksenannon kannalta. Tematiikan merkitys korostuu sen vuoksi, että kirjoittajan valinnat vaikuttavat huomattavan paljon teemankulkuun⁸⁶, informaatorakenteeseen ja koherenssiin. Lauseen alussa olevia merkityksiä muokkaavat tekstuaalisin perustein tehdyt sanajärjestyksen muutokset, ja sivuteemoilla modifioidaan erityisesti topikaalisten teemojen merkityksiä. Teemojen semanttisia muutoksia ja suhdetta koko tekstin teemaan heijastaa teemankulku, jolla tarkoitetaan lauseen teemojen semanttista kuviota. On myös mahdollista, että

⁸⁴ Eggins (1994: 277) nimeää osan lauseenalkuisista adverbialaaleista teemaksi ja mahdollisen jäljessä tulevan subjektin reemaan kuuluvaksi, esimerkiksi lauseesta *In Greece they give you nothing* hän nimeää teemaksi alun *In Greece*, ja loppuosa lauseesta on reemaa. Halliday (2004: 101–104) tulkitsee teema-reema-jakoa samoin.

⁸⁵ Shore (1992: 327) on käyttänyt myös nimitystä ”subsidiary topical Theme”.

⁸⁶ Daneš (1974) käyttää nimitystä teemaprogressio, Enkvist (1978: 73) nimitystä teemadynaaminen analyysi, Firbas (esim. 1992: 7) liittyy teemarakenteen kommunikatiiviseen dynamiin. Teemankulku-nimitys esimerkiksi Shore (2008).

tekstissä on (verbiaalkuisia) lauseita, joissa ei ole varsinaista teemaa. Silloin kyse on käytännössä siitä, että lauseen funktio painottuu muuhun kuin teemankulkuun, esimerkiksi metatekstuaaliseen tekstin järjestämiseen.

Orientoivat sivuteemat edeltävät teemajaksoa, mutta ne eivät ole merkitykseltään selvästi intersubjektiveja tai tekstuaalisia. Tyypillinen lauseenalkuinen osa teeman edellä on lähde tai ilmaiseva jakso tai referointiin liittyvä johtoilmaus. Uutistekstissä juuri tiedon alkuperää ilmaiseva aines on lauseenalkuisena yleistä kuten *mukaan*-rakenteet esimerkeissä 35–37. (Sivuteemat on kursivoitu, teemat lihavoitu.)

35, STT 23.8.2004

Tutkimuksen mukaan / **koulusta** sanoi pitävänsä paljon noin 4–12 prosenttia suomalaisista.

36, SU 31.8.2004

Professori Kankaan mukaan / **kolme tuntia vapaa-ajasta läksyjentekoon** on jopa liian paljon.

37, SU 20.6.2006

Valmentajan mukaan / **Tommin kevätkauden harjoittelu** sujui hyvin.

Sivuteema edeltää varsinaista teemaa (*koulusta, kolme tuntia vapaa-ajasta läksyjentekoon, Tommin kevätkauden harjoittelu*). Temaattisesti samantapaisia ovat lauseet, joissa epäsuoran esityksen johtolause on päälauseena, esimerkiksi:

38, SU 31.8.2004

Kannas uskoo, /että / **huomattavat erot tuloksissa** johtuvat *luultavasti* eri maiden erilaisista kouluista.

Mukaan-rakenteella ilmaistu referointi esittää asian varmana, *uskoa*-verbi jättää sijaa epävarmuudelle, jota tukee myös *luultavasti*-sanon käyttö. Lauseiden teemanalyysissä näkyvät lauseiden erot: päälauseen teemana on *Kannas*, sivulauseen *huomattavat erot tuloksissa*. Temaattinen rakenne kuvaa hyvin lauseiden semanttisia eroja. *Mukaan*-rakenteessa referoitu puhuja on sivuteemana, johtolauseessa puhujan toiminta voidaan nimetä eri tavoin ja päälause tarjoaa rinnakkaisen teeman (*Kannas*).

Seuraavissa esimerkeissä sivuteemoja käytetään hyväksi koherenssin luomiseen ja temaattisen rakenteen tukemiseen.

39, STT 11.2.1999

Tutkimukset kertovat, että **suomalaisten kyky toimia tietoverkossa** jakautuu nyt hyvin selvästi ikäryhmittäin. *Parhaiten* **nettisurffailun** hallitsevat alle 30-vuotiaat miehet. **Naiset** osuvat väliryhmään, sillä *kaikkein heikoimmin* **tietoverkoissa** pärjäävät keski-ikäiset ja iäkkäät miehet.

40, SU 2.3.1999

Suomalaiset tarvitsevat myös koulutusta Internetin käyttöön. **Nuoret ja varsinkin nuoret miehet** osaavat usein jo hyvin käyttää Internetiä hyväkseen. Sen sijaan *vanhemmille ihmisille* **tietokoneet ja Internet** ovat outoja.

Lähtötekstissä (39) semanttinen yhteys syntyy sekä teemojen että sivuteemojen välille. Teemoja yhdistävät osittainen toisto (*suomalaisten kyky toimia tietoverkoissa ja tietoverkoissa*) ja kuuluminen samaan merkityskenttään (*nettisurffailun*). *Naiset*-teema on vastakohta edellisen lauseen reemalle (*alle 30-vuotiaat miehet*). Sivuteemoilla luodaan vastakohtasuhde *parhaiten – kaikkein heikoimmin*. Koherenssia tukee lauserakenteiden samankaltaisuus ja symmetrisyys: *parhaiten / nettisurffailun / hallitsevat / alle 30-vuotiaat miehet; kaikkein heikoimmin / tietoverkoissa / pärjäävät/ keski-ikäiset ja iäkkäät miehet*. Selkotekstin (40) teemaosissa painottuvat eri ryhmät: *suomalaiset; nuoret ja varsinkin nuoret miehet* ja sivuteemana *vanhemmille ihmisille*. Viimeisen lauseen teema *tietokoneet ja Internet* on osittaista toistoa edeltävistä lauseista.

Esimerkeissä 41 ja 42 sivuteemoja käytetään lähteen ilmaisemiseen ja vertailuun.

41, STT 10.4.2006

Naisten autoilu on lisääntynyt Suomessa merkittävästi kuuden viime vuoden aikana, selviää valtakunnallisesta henkilöliikennetutkimuksesta. *Tutkimuksen mukaan 54 prosentilla naisista* on auto aina käytössään, kun *edellisessä tutkimuksessa kuusi vuotta sitten auto* oli aina käytössä 47 prosentilla.

Käytännössä perheissä on aikaisempaa useammin ns. kakkosautoja, ja näitä käyttävät juuri naiset. **Kaksi tai useampi henkilöauto** on nyt runsaalla 31 prosentilla talouksista, kun *viime tutkimuksen aikaan osuus* oli noin 26 prosenttia.

42, SU 25.4.2006

Naisten autoilu on lisääntynyt selvästi kuuden viime vuoden aikana. **Yli puolella kortin omaavista naisista** on nykyisin aina auto käytössään. *Kuusi vuotta sitten vain alle puolet naisista* oli autonomistajia.

Useissa perheissä on nykyään niin sanottu kakkosauto. **Kakkosautoja** käyttävät usein juuri naiset. **Melkein joka kolmannella perheellä** on nykyisin kakkosauto. *Kuusi vuotta sitten vain joka neljännellä perheellä* oli kakkosauto.

Lähtötekstin (41) sivuteemoja ovat *tutkimuksen mukaan, edellisessä tutkimuksessa kuusi vuotta sitten, käytännössä ja viime tutkimuksen aikaan*, selkotekstissä (42) toistuu ilmaus *kuusi vuotta sitten*. Teemoista näkee, että vertailun kohteena ovat luvut: *yli puolella kortin omaavista naisista – (vain) alle puolet naisista; (melkein) joka kolmannella perheellä – (vain) joka neljännellä perheellä*. Lähtötekstissä on samoin kyse vertailusta, mutta teemat (*54 prosentilla naisista; auto; kaksi tai useampi henkilöauto; osuus*) eivät ole yhtä selvästi yhteydessä toisiinsa.

Seuraavassa esimerkissä lähtötekstin sivuteema on muokattu lauseeksi.

43, STT 24.3.2004

Valtakunnalliset televisioyhtiöt ovat sopineet uusista lapsille haitallisten tv-ohjelmien esittämissäännöistä. *Yhtiöiden tekemän sopimuksen mukaan ikära-*

joilla määritettyjen ohjelmien esittämisajkoja tiukennetaan ja ohjelmien haitallisuuden perustelut kerrotaan tarkemmin.

44, SU 30.3.2004

Valtakunnalliset televisioyhtiöt ovat sopineet uusista säännöistä, jotka koskevat niin sanottuja lapsille haitallisia TV-ohjelmia. **Kotimaiset valtakunnalliset TV-kanavat eli YLE, MTV3, SubTV ja Nelonen** tekivät asiasta sopimuksen äskettäin. **Lapsille sopimattomien ohjelmien esitysaikoja** tiukennetaan ja tiedot ohjelmien haitallisuudesta kerrotaan tarkemmin.

Lähtötekstin (43) toisessa lauseessa oleva sivuteema *yhtiöiden tekemän sopimuksen mukaan* on selkotekstissä (44) omana lauseenaan *Kotimaiset valtakunnalliset TV-kanavat eli YLE, MTV3, SubTV ja Nelonen tekivät asiasta sopimuksen äskettäin*, jonka teema on tarkennus ensimmäisen lauseen teemasta (*valtakunnalliset televisioyhtiöt*). Sivuteeman ja teeman muodostama pitkä jakso on voitu näin purkaa.

6.4 TEEMANKULUN SELKOISTAMINEN

Teemankululla tarkoitetaan lauseteemojen semanttisia suhteita ja niiden analyysia. Tekstistä saa yleiskuvan sen perusteella, miten peräkkäisiin lauseisiin on valittu teema ja millaisessa semanttisessa suhteessa se on muihin teemoihin tai edeltäviin reemoihin. Teemankulku ilmentää tekstin kokonaisrakennetta ja koherenssia. Teksteissä toteutuu tietynlaisia teemankulun malleja, joissa peräkkäisten lauseiden teema valikoituu samalla tavoin. Kuvio voi koskea esimerkiksi tekstin kappaletta. Tyypillisiä teemankulkuja ovat pysyvä (tai jatkuva) teema, etenevä teema, jakautuva teema ja pääteltävä teema⁸⁷. Peräkkäisissä lauseissa voi siis toistua sama teema, mitä voidaan tukea esimerkiksi käyttämällä parafraseja tai pronomineja. Etenevälle teemalle on tyypillistä, että lauseen teemaksi tarjoutuu edellisen lauseen reemassa olevaa ainesta. Tällöin teksti rakentuu lineaaristen teema–reema-ketjujen varaan⁸⁸. Jakautuva teema on malli, jossa saman lauseen reemasta tulee teema useaan seuraavaan lauseeseen. Kyseiset kuviot voivat esiintyä myös erilaisina yhdistelminä. On huomattava, että lauseeteema voi olla tyypiltään ns. pääteltävä teema, jolloin teemat ovat samaan aihepiiriin kuuluvia ja tavallaan tekstissä uusia, mutta niillä voidaan katsoa olevan assosiativisia suhteita tai ne voidaan yhdistää samaan skeemaan kuuluviksi. Pääteltävä teema ei siis perustu pysyvään tai etenevään teemankulkuun. (Daneš 1974: 118–120, 122; Daneš 1989: 25–27; vrt. Shore 2008: 40–42.)

Hakulisen (1982: 11) mukaan teemankulku voi olla tekstityypin ominaisuus. Esimerkiksi kertomukselle ja kuvaukselle on ominaista, että teemaa täydennetään vähitel-

⁸⁷ ISK (2004: 1309) jakaa teemat jatkuviin ja vaihtuviin. Jatkuva teema on toistuva tai osittain toistuva, ja siihen voidaan viitata pronomineilla. Vaihtuva teema on ensi kertaa mainittava entiteetti tai aiemmin mainittu, joka otetaan uudelleen puheeksi.

⁸⁸ Eggins (1994: 303) käyttää etenevästä eli lineaarisesta teemasta nimitystä siksak-teema.

len tekstin edetessä ja että alateemojen väliset semanttiset suhteet ovat ennustettavissa. Argumentoivassa tekstissä taas teemat voivat olla yllättävämpiä ja tulla tavallaan semanttisesti kauempaa. Ei ole kuitenkaan löydetty korrelaatiota eri tekstilajien (esimerkiksi uutisen) ja tietynlaisen teemankehittelyn välille (Fries 1995: 7–8). Teemankulun analysointi antaa kuvaa tekstien tekstuaalisista eroista, mutta merkityspiirteissä näkyvät myös intersubjektin ja ideationaalisen metafunktion alaan kuuluvasta merkityksenannosta johtuvat muutokset, jotka vaikuttavat esimerkiksi sanajärjestykseen sekä lause- ja lausekerakenteeseen.

Teemankulun selkeyttäminen näkyy jokaisessa aineiston selkotekstissä, joten sitä voi pitää keskeisenä tekstuaalisena tekstiä yksinkertaistavana keinona. Teemaosan muokkaamisen tapoja ovat pysyvän teeman käyttö, leksikaalisen koheesion luominen teemojen välille, tekstin rakenteen osoittaminen teemoilla ja teemaosan pelkistäminen. Erilaisia teemankulkuja käytetään vaihtelevasti myös lähtöteksteissä, mutta teemaosan muokkaaminen on tärkeä mukauttamisessa käytetty keino. Merkitysrakenteen selkeyttäminen näkyy yksinkertaisimmillaan saman tai lähes saman teeman toistamisena.

45, SU 28.3.2006

Kummi on kristillisessä perinteessä kastettavan tai kirkkoon liitettävän hengellinen ohjaaja. **Kummi** kuuluu samaan kirkkokuntaan kastettavan kanssa. **Kummin tehtävänä** on kasvattaa kummilastaan hengellisessä elämässä ja tavoissa. **Kummin** tulee tuntea oma uskontonsa edes perusteiltaan ja siirtää nuo tiedot ja taidot kummilapselle. **Kummi** avustaa myös silloin, kun lasta kastetaan.

Lähtötekstissä vastaavaa kappaletta ei ole, vaan lauseet on lisätty selkotekstin loppuun. Ne ovat siis peräisin muusta lähteestä kuin lähtötekstistä. Toistuva teema tekee tekstistä luettelomaista. Seuraavassa selkoesimerkissä teema pysyy samana, mutta viittausta variaatioon nimellä ja pronomineilla.

46, STT 14.6.2004

/Posti kulkee Bagdadissa luotisateessakin/

Bagdadilainen postimies Najm Abid-Musa huristelee kirkaankeltaisella mopollaan Bagdadin läpi. **Hän** ei kiinnitä huomiota kadulta kuuluvaan tulitukseen. **Posti** kun on vietävä perille, kaikissa oloissa.

47, SU 6.7.2004

/Irakilainen postimies vie kirjeet perille sodan keskellä/

Postimies Najm Abid-Musa kuljettaa kirjeitä Irakin pääkaupungissa Bagdadissa. **Najm Abid-Musa** huristelee kirkaankeltaisella mopollaan Bagdadin läpi joka päivä. **Hän** ei kiinnitä huomiota, vaikka läheiseltä kadulta kuuluu laukauksien ääniä. **Najm** on totunut siihen. **Hän** tekee vain työtään.

Selkotekstiesimerkissä (47) kaikkien lauseiden teemat ovat samaviitteisiä (*postimies Najm Abid-Musa, Najm Abid-Musa, hän, Najm, hän*). Otsikossa mainitaan *irakilainen postimies*, ja teemana olevalla erisnimellä on ensimmäisessä lauseessa nimikemääritys *postimies*. Muissa lauseissa toistetaan nimi kokonaan tai osittain tai viitataan henkilöön

pronomiinilla. Teemat ovat samaviitteisiä ja puheenaihe ja näkökulma pysyvät samoina, tiettyinä henkilönä. Lähtötekstin (46) otsikossa ei mainita henkilöä, mutta kahdessa ensimmäisessä lauseessa on pysyvä teema (*Bagdadilainen postimies Najm Abid-Musa; hän*), kolmannessa lauseessa *Posti*. Teksti jatkuu sitaatilla toisin kuin selkoteksti.

Seuraavat esimerkit havainnollistavat selkoistamisen vaikutusta teemankulkuun. Selkotekstissä on pysyvä teema; lähtötekstissäkin sama teema toistuu, mutta se ei ole katkelman ainut teemankulun ketju.

48, STT 23.5.1999

Koijärvellä 1979 mukana ollut nykyinen kansanedustaja Osmo Soininvaara myönsi, että järven pinta jäi tuolloin liian alas. **Hän** harmitteli, että kompromissit saavat aina aikaan tämmöistä.

Koijärven luonteen muuttuminen näkyy myös lintukannassa. *Lintuja alueella* kyllä on, mutta nykyisin ne ovat lähinnä pikkulintuja.

Soininvaaran mielestä nyt olisi selvitettävä, voidaanko Koijärvi kohtuullisella rahamäärällä pelastaa. **Hän** ehdotti, että Forssan kaupunki ryhtyisi toimeen; **Koijärven pelastaminen** toisi alueelle varmasti runsaasti matkailijoita. **Hän** muistutti, että 20 vuotta sitten luonnonsuojelijat toivat Koijärvelle 10 000 matkailijaa.

Koijärven ajoista myös **vihreä liike** on muuttunut. Niinpä *puoluekokouksessa*kin **noiden aikojen tapahtumiin** suhtauduttiin lähinnä nostalgisin tuntein.

Aika oli kypsä myös paljastuksille. **Soininvaara** kertoi, että luonnonsuojelijoiden ja poliisin suhteet olivat aivan toisenlaiset kuin julkisuudessa esitettiin.

49, SU 25.5.1999

Vihreän liiton nykyinen kansanedustaja Osmo Soininvaara oli aikoinaan mukana Koijärvellä. **Hän** tutustui viime sunnuntaina järven nykytilaan. **Hän** harmittelee, että Koijärven pinta jäi sittenkin liian alhaiseksi, sillä järvi on kasvamassa umpeen.

Samalla **Soininvaara** muisteli kevään 1979 tapahtumia. *Hänen mukaansa luonnonsuojelijat ja poliisi* tulivat hyvin toimeen keskenään, vaikka tuolloin asiasta annettiin toinen kuva.

Selkotekstin (49) lauseteemoina ovat *vihreän liiton nykyinen kansanedustaja Osmo Soininvaara, hän, hän, Soininvaara, luonnonsuojelijat ja poliisi*, johon liittyy sivuteema *hänen mukaansa*. Tekstissä toteutuu siis pysyvä teema, ja näkökulma on selvästi tietyn henkilön. Lähtötekstissä (48) teemankulku on moninaisempi: ensimmäisen lauseen teema *Koijärvellä 1979 mukana ollut nykyinen kansanedustaja Osmo Soininvaara* toistuu myöhemmin nimenä *Soininvaara* ja pronomiinina *hän*, ja sitä käytetään sivuteemana *Soininvaaran mielestä*. Tekstissä on kuitenkin useita muita teemoja (esimerkiksi *Koijärven luonteen muuttuminen, alueella, Koijärven pelastaminen, noiden aikojen tapahtumiin*), jotka muovaavat puheenaihetta, vaikka näkökulma on Soininvaaran.

Selkotekstin teemankulussa näkyy johdatteleva ote. Seuraavassa esimerkissä selkoteksti käyttää hyväkseen pysyvää teemaa ja luo lähtötekstiin nähden erilaisen käsittelyjärjestyksen.

50, STT 22.1.1999

/Elämäntapaurheilija Pekka Niska vetää henkilökuntansa kuntoilemaan. Kuntoilu ja tupakoimattomuus näkyy palkkapussissa/

Autonosturiyritys Pekkaniska palkitsee työntekijöitään kuntoilusta, tupakoimattomuudesta, maratonin juoksemisesta ja siitä, ettei sairauspoissaoloa kerry.

51, SU 13.4.1999

/Nosturiyritys kannustaa työntekijöitä liikkumaan. Työntekijä voi saada kuntoilusta lisää palkkaa/

Monet työnantajat ovat ymmärtäneet, että työntekijän hyvä kunto on yrityksellekin tärkeä asia. – –

Monet yritykset antavat esimerkiksi kuntosalilippuja työntekijöille tai järjestävät kuntotapahtumia.

Jotkut yritykset menevät vielä pidemmälle. **Autonosturiyritys Pekkaniska** maksaa työntekijöilleen lisää palkkaa, jos he harrastavat liikuntaa.

Lähtötekstin (50) ensimmäisenä teemana on yksittäinen yritys *autonosturiyritys Pekkaniska*, selkoteksti (51) rakentaa teemoilla järjestystä yleisestä yksittäiseen toimijaan: *monet työnantajat, monet yritykset, jotkut yritykset, autonosturiyritys Pekkaniska*. Selkotekstiin rakentuu ketju yleisestä yksittäiseen. Teemankulku osoittaa myös tekstien erilaista informaatorakennetta: kummankin tekstin otsikossa mainitaan yksittäinen toimija (*elämäntapaurheilija Pekka Niska, nosturiyritys*), mutta teemankulku toteutuu erilaisena.

Seuraavassa esimerkissä pysyvää teemaa käytetään selkotekstissä asioiden järjestämiseen.

52, STT 4.2.1999

Muuten **Espanjan etelärannikko** tarjoaa sitä, mitä on lähdetty hakemaan: terveyttä edistävää lämpöä, Suomea edullisempaa hintatasoa ja iloista elämäntapaa.

– **Se** on tutkitusti osoitettu järjestys. **Ehdottomasti tärkeintä** on hakeutuminen lämpöön terveydellisistä syistä, kertoo yhdeksän vuotta Malagassa asunut Olavi Peltola.

53, SU 16.2.1999

Tärkein syy muuttoon on lämmin ilmasto. **Toinen syy** on edullinen hintataso, esimerkiksi ruoka on edullista. **Kolmas syy** on iloinen espanjalainen elämäntapa.

– **Nämä kolme syytä** ovat totta. **Ehdottomasti tärkeintä** on hakeutuminen lämpöön, kertoo Olavi Peltola.

Lähtötekstissä (52) luetellut syyt (*terveyttä edistävää lämpöä, Suomea edullisempaa hintatasoa, iloista elämäntapaa*) on jaoteltu selkotekstissä (53) peräkkäisten lauseiden

määritteillä. Kyseisen tekstin lähtötekstissä esimerkkiä vastaavia lauseita ei ole, koska siinä ei käsitellä erikseen huumorikoksisista annettavia rangaistuksia.

Samalla tavoin sivuteemoja käytetään hyväksi seuraavassa selkotekstikatkelmassa. Peräkkäisten lauseiden samantapaisella temaattisella rakenteella esitetään ja vertaillaan tietoja eri maiden tutkimustuloksista.

57, SU 31.8.2004

Maailman terveysjärjestön eli WHO:n tekemässä tutkimuksessa selvitetiin myös se, miten suuri osa koululaisista lukee läksyjä kolme tuntia tai enemmän päivässä. *Suomalaisista lapsista vain hyvin pieni osa* oli näitä luku-toukkia. *Kreikassa taas liki 80 prosenttia tytöistä* kertoi käyttävänsä läksyihin kolme tuntia päivässä.

Myös Ukrainassa, Unkarissa, Italiassa, Venäjällä ja Kroatiassa läksyjenlukuun käytetään paljon aikaa. **Tytöt** olivat ahkerampia läksyjen tekijöitä lähes jokaisessa maassa kuin pojat.

Esimerkissä 57 sivuteemat rajaavat merkityksen tiettyyn paikkaan ja ryhmään (*suomalaisista lapsista; Kreikassa taas; Myös Ukrainassa, Unkarissa, Italiassa, Venäjällä ja Kroatiassa*), teemat ilmaisevat lukumäärää tai liittyvät muutoin aihepiiriin (*(miten) suuri osa koululaisista; vain hyvin pieni osa; liki 80 prosenttia tytöistä; läksyjenlukuun*), reemaosassa on parafraaseja läksyjenlukuun käytetystä ajasta (*lukee läksyjä kolme tuntia tai enemmän päivässä; oli näitä luku-toukkia; kertoi käyttävänsä läksyihin kolme tuntia päivässä, käytetään paljon aikaa*). Tekstuaaliset teemat *taas* ja *myös* yhdistävät sivuteemoja toisiinsa. Toistuvat temaattiset rakenteet luovat tekstiin ennustettavuutta ja johdonmukaisuutta, ja lukijan on helpompi verrata eri maista annettuja tietoja keskenään. Tutkimustulokset on esitetty juuri eri maiden eroina.

Edellisen esimerkin lähtötekstissä (esimerkki 58) ei ole käytetty vastaavaa teeman-kulkua.

58, STT 23.8.2004

Tutkimuksessa listattiin, miten suuri osa koululaisista luki läksyjä kolme tuntia tai enemmän päivässä. *Suomalaistytöistä tällaisia pänttääjiä* oli enimmillään noin kolme prosenttia ja pojista noin kaksi prosenttia ikäluokasta. **Luvut** olivat samansuuntaisia viikolla ja viikonloppuisin.

Toisessa ääripäässä oli Kreikka, jossa jopa 77 prosenttia tytöistä sanoi käyttävänsä läksyihin vähintään kolme tuntia päivässä. **Tytöt** olivat ahkerampia läksyjenlukijoita lähes jokaisessa kyselyyn osallistuneessa maassa.

Ensimmäinen virke on temaattiselta rakenteeltaan selkotekstin lauserakenteen kaltainen: päälauseen teemana on *tutkimuksessa*, sivulauseen (*miten*) *suuri osa koululaisista*. Toisen virkkeen temaattinen osa *Suomalaistytöistä tällaisia pänttääjiä* rajaa tarkastelun Suomeen, mutta nostaa alkuun tyttöjä koskevat luvut ja nimeää eniten läksyjenlukuun aikaa käyttävät *tällaisiksi pänttääjiksi*. Tutkimustulokset esitetään janavertauksen avulla, ja teemana on *toisessa ääripäässä*. Selkotekstiin verrattuna tutkimustulosten vertailu ei siis näy kootusti maittain teemojen ja sivuteemojen semanttisina suhteina, vaan esitystapa painottuu reemaosiin.

Esimerkissä 59 sivuteemoja on käytetty teemaa rajaavasti lähes koko tekstissä.

59, SU 26.3.2002

/Kellot siirretään kesäaikaan/

Ensi sunnuntaiyönä siirrymme taas Suomessakin kesäaikaan. Virallisesti kesäaika alkaa sunnuntaiyönä 31. maaliskuuta kello kolme. *Silloin viisareita* käännetään yksi tunti eteenpäin eli neljään. *Todellisuudessa useimmat ihmiset* kääntävät kellonsa kesäaikaan jo edellisenä iltana tai vasta seuraavana aamuna.

Tällä kertaa kesäaikaan siirtyminen on myös uusi EU-direktiivi eli Euroopan unionin ohjesääntö. *Sen mukaan kesäaika* alkaa aina maaliskuun viimeisenä sunnuntaina ja päättyy lokakuun viimeisenä sunnuntaina. *Suomessa kesäaikaan* siirryttiin vuonna 1981.

Ensi sunnuntaina esimerkiksi kaukoliikenteen junat jäävät tunnin jälkeeseen aikataulustaan. *Kesäaikaan siirtyminen* vaikuttaa myös kaukoliikenteen bussien aikatauluihin.

Tekstissä sivuteemat rajaavat varsinaisen teeman tiettyyn ajankohtaan (*ensi sunnuntaiyönä, silloin, tällä kertaa*), paikkaan (*Suomessa*) tai toimintatapaan (*virallisesti, todellisuudessa, sen [ohjesäännön] mukaan*). Sivuteemoista *virallisesti* ja *todellisuudessa* muodostavat tekstiyhteydessään vastakohta-asetelman. Lauseiden teemoina toistuvat *kesäaika* ja *kesäaikaan siirtyminen*. Lisäksi on semanttisesti etäisempinä teemoina *viisareita* ja *kaukoliikenteen junat*, jonka semanttinen yhteys osoitetaan tekstuaalisella teemalla *esimerkiksi*. Ensimmäisen lauseen teemaksi tarjoutuu *me (siirrymme)*, joka tarjoaa temaattisen lähtökohdan. *Me*-muotoisuutta (*siirrymme*) voi pitää selkotekstin interpersoonaisena piirteenä, jolla lisätään vuorovaikutusta. Teema *useimmat ihmiset* tuo tekstiin yksilöimättömän toimijan, joka muutoin toteutuu passiivimuodoissa ja teonniminä. *Viisareita käännetään* -ilmaus on parafraasi otsikosta *Kellot siirretään (kesäaikaan)*. Sivuteemojen semanttista tehtävää korostaa se, että esimerkiksi keskimmäisen kappaleen kaikissa lauseissa teemana on kesäaika, mutta sivuteemat rajaavat sitä ja muuntavat siten merkitystä ja referenssiä.

Seuraavissa selkoesimerkeissä käytetään erilaisia teemankulun malleja (teemat on lihavoitu, teemankulussa keskeiset reeman osat on alleviivattu). Seuraavassa tekstikatkelmassa (esimerkki 60) käytetään jakautuvaa teemaa.

60, SU 7.11.2006

Lasten hyvinvointi vaihtelee myös maiden sisällä. Maaseudulla asuvat lapset ovat yleensä köyhempiä kuin kaupungissa asuvat ikätoverit. **Suurten perheiden lapset ja ilman isää tai äitiä elävät lapset** ovat köyhempiä kuin ne, jotka elävät niin sanotuissa ydinperheissä.

Esimerkkiä edeltävässä tekstissä on puhuttu lasten kokemasta köyhyydestä Kaakkois-Euroopassa ja entisen Neuvostoliiton alueella. Ensimmäisen lauseen reema (*vaihtelee myös maiden sisällä*) antaa pohjaa kahden seuraavan lauseen teemoille: *maaseudulla asuvat lapset; suurten perheiden lapset ja ilman isää tai äitiä elävät lapset*. 'Lapset' teemana on edeltävän tekstin perusteella annettu. Esimerkissä 61 kappaleen teemankulku on etenevä.

61, SU 2.3.2004

Ranskan parlamentin alahuone on hyväksynyt uuden kiistanalaisen lain. **Laki kieltää** valtion koulujen oppilailta tunnukset, jotka viittaavat näkyvästi

johonkin uskontokuntaan. **Kielletyiksi** muuttuvat esimerkiksi muslimityttöjen huivit, juutalaisten kipa-päähineet sekä kristittyjen suurikokoiset ristit.

Toisen lauseen teema *laki* on mainittu ensimmäisen lauseen reemassa (*uuden kiistanalaisen lain*). Kolmannen virkkeen teema on elliptinen *kielletyiksi* (tunnuksiksi), joka motivoituu edellä olevan virkkeen päälauseen reemasta (*kieltää – – tunnuksat, jotka*). Kyseisellä selkotekstillä on kaksi lähtötekstiä, eikä niissä ole vastaavaa kappaletta. Seuraavassa esimerkkiparissa selkoteksti on muuntanut teemankulun eteneväksi.

62, STT 31.5.2002

/EU ratifioi Kioto-sopimuksen/

Euroopan unioni luovutti juhlallisesti perjantaina Kioton ilmastopimuksen ratifiointiasiakirjat YK:lle.

Kaikki 15 EU-maata ovat ratifioineet sopimuksen, tosin **Kreikka** hyväksyi sen vasta torstaina. **YK:ssa järjestetyssä tilaisuudessa** olivat mukana mm. tämänhetkisen EU:n puheenjohtajamaa Espanjan ympäristöministeri Jaime Matas sekä ympäristökomissaari Margot Wallström.

63, SU 18.6.2002

/Australia, Venäjä ja USA eivät hyväksy ilmastopimusta/

Euroopan unioni hyväksyi äskettäin Kioton ilmastopimuksen. **Kioton sopimuksella** pyritään rajoittamaan maapallon ilmakehän kasvihuonepäästöjä. **Kasvihuonekaasut** muun muassa saavat maapallon ilmaston lämpötilan nousemaan.

Kaikki Euroopan Unioniin kuuluvat 15 maata ovat mukana sopimuksessa.

Lähtötekstin (62) teemojen välillä on kokonaisuuden ja osien suhde: ensimmäisen lauseen teemana on *Euroopan unioni*, seuraavan *kaikki 15 EU-maata* ja *Kreikka*. Viimeisessä lauseessa teema-asemassa on *YK:ssa järjestetyssä tilaisuudessa*, jota pohjustaa ensimmäisen lauseen reema. Selkotekstiin (63) on lisätty ilmastopimusta ja kasvihuonepäästöjä koskevat lauseet, joiden teemankulku on etenevä (*Kioton ilmastopimuksen – Kioton sopimuksella; kasvihuonepäästöjä – kasvihuonekaasut*). Toisen kappaleen teema *kaikki Euroopan [u]nioniin kuuluvat 15 maata* liittyy tekstin alkuun.

Yksittäisten teemojen semanttiset suhteet eivät ole välttämättä tarkasti nimettävissä, mutta ilmausten voi päätellä kuuluvan samaan merkityskenttään, joten niillä on yhteinen kehys. Teemoilla luodaan sanastollista yhteyttä, leksikaalista koheesiota tekstiin. Teemat ovat assosiatiivisessa suhteessa toisiinsa, ja on vastaanottajan tietämyksen ja tulkinnan varassa, miten teemat tuntuvat semanttisesti liittyvän toisiinsa ja tukevan koherenssia. Shore (2008: 34) tekee yhteenvetoa teemojen pääteltävyydestä ja tulkinnoista, joiden avulla tekstiin sisältyvät merkityssuhteet ja -yhteydet luovat koherenssia. Prince (1981: 242–243) käyttää kehysten käsitettä ja selittää pääteltävyyden samaan skeemaan kuulumisella (esimerkiksi *talo – ovi*). Firbas (1992: 33) viittaa samantapaisiin yhteyksiin nimityksellä assosiatiiviset suhteet. Lauseiden lähtökohtana on siis sama semanttinen kenttä tai skeema. Pääteltävässä teemassa saattaa olla pysyvän teeman

piirteitä, koska teemoilla on yhteisiä merkityspiirteitä tai niillä pyritään samaviitteisyyteen.

Seuraavan tekstin lauseteemat liittyvät semanttisesti ensimmäisessä lauseessa NP:n määrittäneeseen käsitteeseen 'puolustusvoimat', joten tekstissä on pysyvän teemakuvion piirteitä. Myös otsikko (*Kaksi varuskuntaa lopetetaan*) antaa saman aihepiirin.

64, SU 30.3.2005

/Kaksi **varuskuntaa** lopetetaan/

Hallitus on päättänyt, että **puolustusvoimien kuluja** on saatava pienemmiksi. **Puolustusministeri Seppo Kääriäinen** kertoi äskettäin, missä **armeija** säästää. **Kaksi varuskuntaa, Mikkelin ja Tuusulan**, lopetetaan jo vuonna 2007. Myös **muutamia pienempiä joukko-osastoja** lopetetaan. Lisäksi **kertausharjoituksia** järjestetään vain vähän ja **ensi vuodelle suunniteltu suuri sotaharjoitus** jää pitämättä.

Tieto vanhojen varuskuntien lopettamisesta otettiin tyrmistyneinä vastaan.

Ensimmäisessä virkkeessä olevat teemat *Hallitus* ja *puolustusvoimien kuluja* tekevät annettuja aihepiireistä, joihin liittyvät kaikki muut tekstin lauseteemat: *Puolustusministeri Seppo Kääriäinen*; *armeija*, *Kaksi varuskuntaa, Mikkelin ja Tuusulan*; *muutamia pienempiä joukko-osastoja*; *kertausharjoituksia*; *ensi vuodelle suunniteltu suuri sotaharjoitus*; *Tieto vanhojen varuskuntien lopettamisesta*. Teemojen semanttisilla suhteilla tuetaan informaatorakennetta. Teemaosan konstituentit ovat edeltävän tekstin tutuksi tekemiä. On tarkoituksenmukaista, että selkoteksteissä on helposti eriteltävä leksikaalinen koheesio, mutta kyseinen teksti osoittaa edelleen sen, että teemankulku on tärkeä koherenssia luova tekijä. Teemoja tukevat myös lauseiden verbit, joilla ilmaistaan lopettamista, vähentämistä ja säästämistä ja jotka lisäävät leksikaalista koheesiota: *lopetetaan* (otsikko); *on saatava pienemmiksi*; *säästää*; *lopetetaan (jo vuonna 2007)*; *lopetetaan*; *järjestetään vain vähän*; *jää pitämättä*; *otettiin tyrmistyneinä vastaan*.

Seuraavissa esimerkkikatkelmissa koherenssi luodaan osin pääteltävillä teemoilla.

65, STT 2.12.2006

/Joulunajan tilauslentoja pohjoiseen viime vuotta enemmän/

Pohjois-Suomen joulu kiinnostaa yhä ulkomaalaisia turisteja. **Rovaniemen lentoaseman päällikkö, Pohjois-Suomen aluejohtaja Martti Oinas** kertoo, että *joulusesongin aikana Lappiin* saapuu noin 500 tilauslentoa. **Tämä** on hieman alle sata enemmän kuin viime vuonna.

Myös **Koillismaa** houkuttaa jouluturisteja. *Kuusamon lentoaseman päällikön Ari Salmenkorvan mukaan joulun tienoilla Kuusamoon* laskeutuu noin 30 charter-lentoa. Lisäystä viimevuotiseen on kymmenkunta lentoa.

– **Ensimmäiset matkailijat** tulevat Britanniasta. **Joulun ja uudenvuoden välissä** tulee lentoja myös Moskovasta, Kiovasta ja Hollannista, Salmenkorva luettelee.

Lähtötekstin (65) teemoihin sisältyy maantieteellisiä ilmauksia (*Pohjois-Suomen, Rovaniemen, Lappiin, Koillismaa, Kuusamoon*), joihin pääteltävyys perustuu. Muut tee-

mat (*ensimmäiset matkailijat, joulun ja uudenvuoden välissä*) yhdistyvät tekstin alkuun (*Pohjois-Suomen joulu kiinnostaa yhä ulkomaalaisia turisteja*).

66, SU 19.12.2006

/Turistit etsivät Suomesta talvista tunnelmaa/

Monet ulkomaalaiset tahtovat tulla Suomeen joulukuussa. **Pohjois-Suomen joulu** kiinnostaa erityisesti Euroopasta tulevia. **Rovaniemen lentoaseman päällikkö Martti Oinas** kertoo, että *tänä vuonna Lappiin* saapuu noin 560 tilauslentoa. **Tämä** on selvästi enemmän kuin viime vuonna. **Matkailijoita** tulee omilla tilauslennoilla esimerkiksi Britanniasta ja Hollannista.

Turistit etsivät Pohjois-Suomesta talvea ja joulun tunnelmaa. **Monesti mukana** on lapsia, joille joulupukin tapaaminen on matkan kohokohta. **Ohjelmaan** kuuluu tavallisesti myös erilaista talvista ohjelmaa kuten koiravaljakkoilla ajelua.

Myös venäläiset vierailevat joulun aikoihin ahkerasti Suomessa. **Monet** käyvät joulukuussa täällä ostoksilla, ja *vuoden vaihteessa Suomeen* saapuvat naapurimaan lomailijat. **Majapaikan** on varannut noin 70 000 venäläistä, kun **viime vuonna heitä** oli 50 000.

Selkotekstin (66) otsikko antaa talvimatkailuteeman: *Turistit etsivät Suomesta talvista tunnelmaa*. Ensimmäisen lauseen reema *tahtovat tulla Suomeen joulukuussa* pohjustaa seuraavien lauseiden teemoja (*Pohjois-Suomen joulu ja Rovaniemen lentoaseman päällikkö Martti Oinas, Lappiin*), joiden merkitysyhteys on pääteltävissä osin määritteistä (*Pohjois-Suomi, Rovaniemi, Lappi*). *Matkailijoita*-sanaa voi pitää tekstiyhteydessään *turistit*-sanan synonyyminä. Ensimmäisessä lauseessa teemana on *Monet ulkomaalaiset*, joka tekstiyhteydessään assosioituu samaviitteiseksi 'matkailijoiden' ja 'turistien' kanssa mutta joka on referenssiltään laajempi. Tekstin kahden muun kappaleen lause-teemat ovat myös matkailuaiheisia: teemaksi on valittu esimerkiksi *ohjelma* ja *majapaikka*, joiden voi katsoa kuuluvan matkailun teemaan mutta olevan teemoina uusia. Koska edeltävässä tekstissä on puhuttu esimerkiksi Britanniasta ja Hollannista tulevista matkailijoista, viimeisen kappaleen teemat (*Myös venäläiset, monet ja heitä*) ovat liitettävissä samaan kehykseen. Selkotekstin lauseteemoina ovat siis matkailun toimijat, paikkaan ja ajankohtaan liittyvät määritteet sekä matkailun teemaan assosioituvat ilmaukset; lähtötekstissä toistuvat paikkaa ilmaisevat teemat ja aihetta kommentoivat asian tuntijat.

6.5 TEKSTIPARIN TEEMANKULUN EROT

Selkoteksteissä pyritään luomaan johdonmukainen semanttinen yhteys teemojen välille ja näin yksinkertaistamaan teemankulkua sekä karsimaan teemalausekkeiden määritteitä. Käsittelen oheisen tekstiparin (esimerkit 67 ja 68) avulla kokoavasti selkoistamisen tekstuaalisia vaikutuksia ja tekstejä toisistaan erottavia piirteitä. Topikaaliset teemat on lihavoitu, sivuteemat kursivoitu ja tekstuaaliset sekä interpersoonaiset teemat alleviivattu teksteihin.

67, STT 14.3.2005

/Selvitys: Helsinki maailman toiseksi turvallisin kaupunki/

1. **Helsinki** on heti Luxemburgin jälkeen maailman toiseksi turvallisin kaupunki, todetaan maanantaina julkistetussa selvityksessä. 2. *Mercer Human Resource Consulting -yhtiön tekemässä selvityksessä viimeisellä sijalla* oli odotetusti Irakin pääkaupunki Bagdad.

3. **Rikostilannetta ja sisäistä vakautta mittapuuna pitäneessä selvityksessä** verrattiin tilannetta kaikkiaan 215 paikkakunnalla. 4. **Mittapuuna** käytettiin New Yorkia, jolle annettiin indeksiarvio 100.

5. *Luxemburgin (122,5 pistettä) jälkeen jaetulle toiselle sijalle 120 pisteellä* tulevat Helsingin ohella Sveitsin Bern, Geneve ja Zürich. 6. **Bagdad** sai vaivaiset viisi pistettä.

7. – **Henkilökohtaisen turvallisuuden suhteen hyvin sijoittuneet kaupungit** ovat poliittisesti vakaissa maissa, joilla on hyvät kansainväliset suhteet ja kestävä taloudellinen kasvu, **yhtiön tutkija Slagin Parakatil** kertoi.

8. *Länsi-Euroopan kaupungeista keskimääräistä huonommin selvityksessä* menestyivät Rooma (95,5 pistettä), Ateena (93,5) ja Lontoo (99), joiden vitsaukseksi mainittiin pikkurikollisuus. 9. **Madridin mainetta puolestaan** varjostaa terrorismi.

10. *Pohjois-Amerikassa* **Kanadan kaupungit** arvioitiin selvästi Yhdysvaltain kaupunkeja turvallisemmiksi.

68, SU 30.3.2005

/Helsinki toiseksi turvallisin/

1. **Maailmanlaajuisessa tutkimuksessa** on selvitetty, mikä on maailman turvallisin kaupunki. 2. **Selvityksessä** oli mukana 215 paikkakuntaa eri puolilta maailmaa. 3. **Suomesta** mukana oli ilmeisesti vain pääkaupunki Helsinki.

4. **Tulokseksi tuli, että turvallisin kaupunki** on pienen Euroopan valtion Luxemburgin pääkaupunki Luxemburg. 5. **Toiseksi mittauksessa** sijoittui Helsinki. 6. **Saman pistemäärän** saivat myös Sveitsin Bern, Geneve ja Zürich.

7. **Maailman vaarallisin kaupunki** on tällä hetkellä Irakin pääkaupunki Bagdad. 8. **Kaupungissa** tapahtuu lähes päivittäin aseellisia yhteenottoja ja pommituksia.

Lauseiden temaattiset osat ja teemankulku ilmentävät tekstien semanttisen rakenteen eroja. Selkotekstissä lähtökohtana on itse selvitys, lähtötekstissä tärkeimpänä tietona on Helsingin sijoittuminen vertailussa. Selkotekstissä virkkeet 1–3 kuvaavat tutkimuksen asetelmaa (teemoina *Maailmanlaajuisessa tutkimuksessa*, *Selvityksessä* ja *Suomesta*), virkkeet 4–8 tuloksia (teemoina *Tulokseksi*; *turvallisin kaupunki*, *Toiseksi mittauksessa*, *Saman pistemäärän*, *Maailman vaarallisin kaupunki*, *Kaupungissa*). Lauseissa ei ole juurikaan topikaalisten teemojen lisäksi sivuteemoja tai muita temaattisia jaksoja. Selkotekstissä on esittelevä sävy esimerkiksi lauseissa *Maailmanlaajuisessa tutkimuksessa on selvitetty*; *Tulokseksi tuli*, jotka muokkaavat teemankulkua. Lähtöteksti päinvastoin alkaa teemalla *Helsinki*, joka määrittellään Luxemburgin jälkeen maailman toiseksi turvallisimmaksi kaupungiksi. Lähtötekstin alussa kerrottu tieto on selkotekstissä virkkeessä 4.

Taulukko 1. Esimerkkitekstien teemat lauseittain.

STT	SU
1. Helsinki	1. Maailmanlaajuisessa tutkimuksessa
2. Mercer Human Resource Consulting -yhtiön tekemässä selvityksessä / viimeisellä sijalla	2. Selvityksessä
3. Rikostilannetta ja sisäistä vakautta mittapuuna pitäneessä selvityksessä	3. Suomesta
4. Mittapuuna	4. Tulokseksi; turvallisin kaupunki
5. Luxemburgin (122,5 pistettä) jälkeen / jaetulle toiselle sijalle / 120 pisteellä	5. Toiseksi mittauksessa
6. Bagdad	6. Saman pistemäärän
7. Henkilökohtaisen turvallisuuden suhteen hyvin sijoittuneet kaupungit; (yhtiön tutkija Slagin Parakatil)	7. Maailman vaarallisin kaupunki
8. Länsi-Euroopan kaupungeista / keskimääräistä huonommin / selvityksessä	8. Kaupungissa
9. Madridin mainetta	
10. Pohjois-Amerikassa / Kanadan kaupungit	

Lähtötekstissä on useita sivuteemoja (*Mercer Human Consulting -yhtiön tekemässä selvityksessä; Luxemburgin (122,5 pistettä) jälkeen, 120 pisteellä; Länsi-Euroopan kaupungeista keskimääräistä huonommin; Pohjois-Amerikassa*), ja lauseteemoilla on pitkiä etumääritteitä (*Rikostilannetta ja sisäistä vakautta mittapuuna pitäneessä; Henkilökohtaisen turvallisuuden suhteen hyvin sijoittuneet*). Tämän vuoksi lauserakenteet ovat tiiviitä ja teemaosaan sisältyy runsaasti informaatiota, etenkin selvitystä koskevia määritteitä. Temaattisissa osissa on mainittu useita paikannimiä joko teimana, sivuteamana tai määritteinä. Selkoversiossa mainitaan reemaosissa kaupunkien nimiä, joista jokaisesta kerrotaan myös se, missä maassa kaupunki sijaitsee. Selkotekstistä on karstittu yksityiskohtia etenkin tekstin loppupuolelta ja määritteistä, eikä lähtötekstissä olevaa suoraa esitystä ole mukana ollenkaan. Referoidun osan jättäminen pois pelkistää teemankulkua.

Lähtötekstille on ominaista teemankulku, jossa lauseteemojen määritteissä tuodaan tekstiin ns. uutta tietoa, kun lausekkeen edussana on tuttu. Esimerkiksi lausekkeessa *Rikostilannetta ja sisäistä vakautta mittapuuna pitäneessä selvityksessä* määritteisiin sisältyy lause (*Selvityksessä pidettiin mittapuuna rikostilannetta ja sisäistä vakautta*). Selkoversiossa teemankulku on varmistettu teema–teema- tai teema–reema-toistolla. Tekstissä on käytetty esimerkiksi samatarkoitteisuutta (*maailmanlaajuisessa tutkimuksessa, selvityksessä, mittauksessa; Bagdad, kaupungissa*) ja vastakohtia (*turvallisin kaupunki, vaarallisin kaupunki*).

Selkotekstin ja lähtötekstin tekstuaaliset piirteet poikkeavat toisistaan, mikä näkyy etenkin lauseteemoissa. Kumpikin teksti on uutiseksi suhteellisen lyhyt, ja niitä leimaa

temaattisten osien erilaisuus. Selkotekstin teemoilla varmistetaan johdonmukainen semanttinen rakenne. Lähtötekstin teemaosaan on tuotu huomattavan paljon määritteitä ja sivuteemoja.

6.6 TEKSTIEN ERILAISET ALOITUSTAVAT

Tekstuaaliset erot näkyvät etenkin erilaisissa aloitustavoissa. Tekstien alkuun, otsikkoon ja ensimmäisiin lauseisiin, kohdistuu erityisiä odotuksia, koska uutistekstin alussa on tarkoitus kertoa lyhyesti olennainen näkökulma ja herättää lukijan kiinnostus. Otsikon jälkeen tulevaa osaa nimitetään ingressiksi eli jutun kärjeksi, vaikka sitä ei typografisesti erotettaisikaan omaksi kokonaisuudekseen. Otsikolla ja tekstin alulla on tärkeä vuorovaikutuksellinen merkitys etenkin ns. kovissa uutisissa, ja uutista voi pitää tekstilajina, jossa aloitustapa on olennainen lajia määrittävä piirre. Uutisen rakenteessa on myös olennaista, että asiat kerrotaan tärkeysjärjestyksessä. (Bell 1991: 175–176; Downing 2000: 355; Kotilainen 1994: 81; Kunelius 1996: 276–277.) Whiten (2000: 388–389) mukaan kovan uutisen alku on ydin, joka vaikuttaa merkittävästi kokonaisrakenteeseen: tekstin muut osat tarkentavat sisällöllisesti tekstin alkua, otsikkoa ja ingressiä. Tekstien erot näkyvät teemaosan käytössä ja informaatorakenteessa.

Tekstien alkuosan erot ilmentävät erilaisen merkityksenannon eroja, joten eri tavat ilmentävät sitä, millaista vuorovaikutusta tekstin alku luo. Aloitustavat on jaettavissa funktionaalisesti kolmeen ryhmään sen mukaan, millainen merkityksenanto kielellisissä valinnoissa painottuu. Sekä lähtöteksteissä että selkoteksteissä on kaikkien kolmen metafunktion merkityksenantoa painottavia aloituksia. Erot näkyvät käsittelyn näkökulmassa, lausekerakenteessa sekä otsikon ja tekstin alun suhteessa. Eri aloitustapojen määrälliset erot näkyvät taulukosta 2.

Taulukko 2: Tekstien eri aloitustapojen määrät.

	Vuorovaikutusaloitus	Fakta-aloitus	Tekstuaalinen aloitus
Lähtötekstit (54)	11	29	14
Selkotekstit (50)	17	29	4

Sekä lähtöteksteissä että selkoteksteissä on eniten ideationaalisesti painottuneita aloituksia, joten voi päätellä, että huomattava osa teksteistä alkaa uutiskärkenä olevalla faktatiedolla. Lähtöteksteissä on lähes yhtä paljon intersubjektisesti ja tekstuaalisesti painottuneita aloituksia. Vuorovaikutusaloituksista useimmissa on referointia, ja tekstuaalisissa on runsaasti määritteitä sisältäviä substantiivilausekkeita tai muuta annettuna esitettyä tietoa. Selkoteksteissä sen sijaan on suhteellisen paljon vuorovaikutusaloituksia, joissa on merkkejä tekstin tuottajan ja vastaanottajan vuorovaikutuksesta. Tekstin alussa voi olla johdattelevia ja taustoittavia lauseita sekä referointia. Tekstuaalisesti painottuneita aloituksia selkoteksteissä on vain muutamia, koska niissä ei alussa käy-

tä juurikaan esimerkiksi määriteketjuja sisältäviä teema-NP:itä. Käsittelen kutakin aloitustapaa erikseen esimerkkien avulla.

Aloitustapojen erot antavat kuvaa aineistoon kuuluvien tekstien ja niiden tuottajien erilaisista viestinnällisistä tavoitteista. Koska tekstit ovat lajiltaan uutisia, ideationaalista aloitustapaa, ns. fakta-aloitusta, voi pitää luonnollistuneena ja tekstilajille tärkeimpänä. Selkoteksteissä painottuu vuorovaikutusaloitus, mikä johtuneen tavoitteesta luoda yhteys lukijaan. Lähtötekstit ovat selvemmin osa uutisvirtaa, ja niissä painottuvat tekstuaaliset keinot. Niissä ensimmäisen lauseen teemaosaan tuodaan huomattavan paljon annettuna esitettyä tietoa, mikä luo mielikuvaa tutusta, aiemmin esillä olleesta aihepiiristä.

6.6.1 VUOROVAIKUTUSTA PAINOTTAVA ALOITUS

Interpersoonaisesti painottuneessa tekstin alussa korostuu vuorovaikutuksellisuus. Aloitus on korostetusti suunnattu vastaanottajalle, ja sen tehtävänä on luoda yhteys, avata viestinnän kanava. Otsikossa ja ensimmäisessä virkkeessä on interpersoonaisia merkityspiirteitä, esimerkiksi vastaanottajalle suunnattuja esitteleviä lauseita tai kirjoittajan kommentteja käsiteltävästä asiasta. Vuorovaikutusaloituksina pidän myös niitä, joissa on suoraa tai epäsuoraa esitystä ja jotka pitävät yllä moniäänisyyttä.

Selkotekstien erityispiirre on, että tekstin alussa on vuorovaikutusta luova aloituslause tai pidempi jakso. Johdatteleva tekstin alku on etäisesti tekstin käsittelemään asiaan liittyvä, eivätkä otsikko ja tekstin alku ole kiinteästi yhteydessä toisiinsa. Johdatteleva aloitus vähentää tekstin uutismaisuutta, ja tekstiin kirjoittuu erilainen lukija. Vastaavissa lähtöteksteissä aloitustapa on ideationaalisesti tai tekstuaalisesti painottunut. Esimerkkien 70, 72, 74 ja 76 kaltainen aloitustapa ei ole juurikaan käytössä lähtöteksteissä.

69, STT 4.2.1999

/Espanjan aurinkorannikon suomalaiset odottavat erityisesti eurojen käyttöön-
ottoa/

Espanjan aurinkorannikolla asuvat suomalaiset odottavat erityisellä innolla Euroopan yhteisen rahan saantia liikenteeseen, sillä ajoittaisen koti-ikävän ohella ongelmana pidetään vain jatkuvaa kahdella rahalla vekslaamista.

70, SU 16.2.1999

/Tuhannet suomalaiset viettävät talven Espanjan rannikolla/

Pakkasessa moni suomalainen on miettinyt, että olisi mukavampaa elää lämpimässä maassa.

71, STT 22.4.1999

/Ulkomaiset matkanjärjestäjät siirtävät lentoja Finnairilta konserniensa tytäryhtiöille/

Finnair menettää melkoisen osan charterlentoistaan, kun monet ulkomaisten yhtiöiden omistamat matkanjärjestäjät siirtyvät käyttämään konserniensa lentoyhtiötä.

72, SU 27.4.1999

/Kreikka edelleen suosiossa. Matkanjärjestäjät ovat vähentäneet Finnairin käyttöä/

Suomalaiset pitävät matkailusta.

73, STT 28.5.2003

/Viranomaiset varottavat markkinoilla olevista nikkelikoruista/

Kuluttajavirasto ja Turvatekniikan keskus varoittavat markkinoilla olevista huomattavasti nikkeliä sisältävistä koruista.

74, SU 10.6.2003

/Edullisissa koruissa saattaa olla haitallista nikkeliä/

Etenkin kesällä ihmiset ostavat paljon kivannäköisiä ja edullisia koruja.

75, STT 9.4.2006

/Pelastuslaitokset syynäivät hallien kattolumet/

Pelastuslaitokset tekevät hallirakennusten lumen peittämistä katoista riskianalyysejä eri puolilla Suomea.

76, SU 11.4.2006

/Katot vaarassa lumen vuoksi/

Monien talojen katoilla on vielä paljon lunta.

Selkotestit tarjoavat oman näkökulman käsiteltävään aiheeseen ja toteuttavat uutismaisuutta eri tavoin. Selkoversioiden alussa oleva yleistävä näkökulma ottaa huomioon vastaanottajan sekä vähentää tekstin tuottajan ja vastaanottajan välistä etäisyyttä. Teemoina ovat *moni suomalainen, suomalaiset, ihmiset, monien talojen katoilla*, joilla kytketään käsittely lukijan maailmaan ja luodaan yhteisyyttä. Lähtöteksteissä sen sijaan on lähtökohtana uutismaisuutta korostava yksityiskohta eikä prosessin toimijoita esitellä. Selkotekstien laajempi näkökulma näkyy myös otsikoinnissa. Selkoesimerkin 70 otsikossa oleva *Tuhannet suomalaiset* on referenssiltään epämääräisempi kuin lähtötekstin *Espanjan aurinkorannikolla asuvat suomalaiset*. Toisessa esimerkkiparissa (71 ja

72) selkotekstin otsikko *Kreikka edelleen suosiossa* kytkee aiheen suomalaisten matkailumieltymyksiin, mutta lähtöteksti nostaa otsikkoon matkailuun liittyvän yksityiskohdan (*Ulkomaiset matkanjärjestäjät siirtävät lentoja Finnairilta konserniensa tytäryhtiöille*). Samoin selkotekstiesimerkin 74 alku on johdatteleva, eikä otsikon ja tekstin alun suhde ole kovin kiinteä. Esimerkkiparissa 75 ja 76 tekstien alku ilmentää näkökulmaeroa: selkoteksti puhuu aiheesta yleisesti (*Katot vaarassa lumen vuoksi*), lähtötekstissä toimijana ovat *pelastuslaitokset* (*syynäyvät*).

Seuraavissa esimerkeissä ensimmäinen virke on esittelevä, mutta tekstin alku liittyy kiinteämmin otsikkoon kuin edellä olleissa esimerkeissä. Lähtötekstiin verrattuna selkotekstin näkökulma on yleistävä ja johdatteleva. Lähtöteksteissä otsikko ja tekstin ensimmäinen lause liittyvät kiinteästi yhteen, ja teksti alkaa uutisarvoisella teemalla. Niissä aloitus on ideationaalisesti (77 ja 79) tai tekstuaalisesti (81) painottunut.

77, STT 22.1.1999

/Elämäntapaurheilija Pekka Niska vetää henkilökuntansa kuntoilemaan. Kuntoilu ja tupakoimattomuus näkyy palkkapussissa/

Autonosturiyrittäjä Pekkaniska palkitsee työntekijöitään kuntoilusta, tupakoimattomuudesta, maratonin juoksemisesta ja siitä, ettei sairauspoissaoloa kerry.

78, SU 13.4.1999

/Nosturiyrittäjä kannustaa työntekijöitä liikkumaan. Työntekijä voi saada kuntoilusta lisää palkkaa/

Monet työnantajat ovat ymmärtäneet, että työntekijän hyvä kunto on yrityksellekin tärkeä asia.

79, STT 14.3.2005

/Selvitys: Helsinki maailman toiseksi turvallisin kaupunki/

Helsinki on heti Luxemburgin jälkeen maailman toiseksi turvallisin kaupunki, todetaan maanantaina julkistetussa selvityksessä.

80, SU 30.3.2005

/Helsinki toiseksi turvallisin/

Maailmanlaajuisessa tutkimuksessa on selvitetty, mikä on maailman turvallisin kaupunki.

81, STT 16.3.2005

/Lakkautuspäätökset herättivät tyrmistystä/

Puolustusministeri Seppo Kääriäisen (kesk.) esitykset joukko-osastojen lakkauttamisista herättivät luonnollisesti tyrmistystä niissä kunnissa, joita päätökset koskevat.

82, SU 30.3.2005

/**Kaksi varuskuntaa** lopetetaan/

Hallitus on päättänyt, että puolustusvoimien kuluja on saatava pienemmiksi.

Selkoversioiden lähtötekstejä yksilöimättömämpi ote näkyy viittaamisen erona niin, että lähtötekstissä ensimmäisessä lauseteemassa on erisnimi ja viittaus on yksilöity tiettyyn tarkoitteeseen. Lähtötekstien ensimmäiset teemat ovat *Autonosturiyrittäjä Pekkaniska, Helsinki* ja *Puolustusministeri Seppo Kääriäinen*. Kaksi niistä on otsikon annetuksi tekemiä. Selkoteksteissä sen sijaan teemana on yläkäsitelmä tai samaan kategoriaan kuuluva konstituutti: *monet työnantajat, maailmanlaajuisessa tutkimuksessa ja hallitus*. Selkoesimerkeissä vuorovaikutuksellisuus toteutuu johdattelevuutena ja käsitellyn asian tutuksi tekemisellä.

Selvimmän vuorovaikutusmetafunktioita toteuttaa *me*-pronominin käyttö tekstin alussa. Lähtöteksti (esimerkki 83) käyttää yleistä ilmausta *Suomi siirtyy*, selkotekstissä (84) luodaan yhteys kirjoittajan ja lukijan välille ja tehdään käsiteltävä asia yhteiseksi monikon 1. persoonalla ja liitepartikkelilla: *Ensi sunnuntaiyönä siirrymme taas Suomessakin kesäaikaan*.

83, STT 26.3.2002

/Kesäaikaan siirrytään ensi sunnuntaina. Junien ja linja-autojen aikatauluihin joitakin muutoksia/

Suomi siirtyy kesäaikaan sunnuntaina eli pääsiäispäivänä 31. maaliskuuta kello 3.00.

84, SU 26.3.2002

/Kellot siirretään kesäaikaan/

Ensi sunnuntaiyönä **siirrymme taas Suomessakin** kesäaikaan.

Lähtötekstin näkökulma käy ilmi jo otsikosta, koska siinä ei ole johdattelevaa sanajärjestystä, vaan otsikkona olevan lauseen teemapaikalla on *kesäaikaan*. Selkotekstissä käytetään havainnollista lähestymistapaa: *Kellot siirretään kesäaikaan*.

Modaalisten ilmausten ja varausten käyttö ilmentää vuorovaikutusnäkökulmaa ja tuo tekstin tuottajan esiin, vaikka joissakin tapauksissa kyse voi olla vapaasta epäsuorasta esityksestä.

85, STT 10.2.1999

/Huumerikollisuus huomattavassa kasvussa – puolet herooinista salakuljetettu Venäjältä/

Huumerikollisuus **näyttää Suomessa olevan huomattavassa kasvussa.**

86, SU 2.3.1999

/Huumerikosten määrä kasvaa nopeasti/

Huumeisiin liittyvien rikosten määrä **näyttää kasvavan** jatkuvasti.

Ilmaukset *näyttää olevan (kasvussa)* (esimerkissä 85) ja *näyttää kasvavan* (esimerkissä 86) voisi tulkita kirjoittajan modaaliseksi arvioksi, mutta jakso on todennäköisemmin vapaata epäsuoraa esitystä. Haastateltavana ollut rikosylikomisario mainitsee tekstissä myöhemmin esimerkiksi, että *alan rikollisuus on selvässä kasvussa*.

Samoin seuraavissa esimerkeissä 87 ja 88 tekstin alku (sekä otsikko että ensimmäiset lauseet) hahmottuu vuorovaikutusta luovaksi, mitä tukee *edelleen*-sanon käyttö.

87, STT 14.3.2005

/Työttömyys **edelleen** maahanmuuttajien suurin ongelma. Somalialaisten muita ryhmiä hankalampi saada töitä/

Työttömyys on **edelleen** maahanmuuttajien suurin ongelma Suomessa. – –. Tiedot selviävät Tilastokeskuksen maanantaina julkaisemasta Maahanmuuttajien elämää Suomessa -artikkelikokoelmasta.

88, STT 10.11.2003

/Maahanmuuttajat **hälyttävän usein** väkivallan uhreina. Puolet Suomen somalialaisista kokenut väkivaltaa viime kuukauden sisällä/

Maahanmuuttajat joutuvat **edelleen hälyttävän usein** väkivallan uhreiksi. Tuoreen tutkimuksen mukaan joka kolmas maahanmuuttaja on kokenut Suomessa väkivaltaa.

Edelleen-sanalla ilmaistaan tilastollista vertailua, mutta siinä on kommenttipartikkelin piirteitä. Samoin esimerkin 88 ilmaus *hälyttävän usein* on kommentoiva ja osoittaa vastaanottajalle määrän tulkintaa. Tekstien alussa olevat tiedot ovat peräisin tekstissä myöhemmin ilmoitetusta lähteestä.

Lähtöteksteille on tyypillistä, että tekstin alussa mainitaan lähde, jota referoidaan, esimerkiksi:

89, STT 11.2.1999

/Internet tasa-arvon jarrusta sen edistäjäksi? – portteja kotipäätteen lisäksi kännykät ja digitaali-tv/

Internet-tietoverkko pikemminkin vähentää kuin lisää tasa-arvoa nyky-Suomessa, **arvioivat viestinnän asiantuntijat**.

90, STT 1.12.1998

/Lääninhallitus totesi Uudenmaan ja Itä-Uudenmaan kirjastoahdingon/

Etelä-Suomen lääninhallituksen tekemä selvitys kertoo, että entisen Uudenmaan läänin alueella toimivat yleiset kirjastot ovat joutuneet **yhä ahtaammalle**.

91, STT 19.5.2005

/Amazonin sademetsän hakkuut ovat kiihtyneet **jälleen**/

Amazonin sademetsien hakkuut ovat **taas** laajentuneet. **Brasilian ympäristöministeriön mukaan** metsää hävitettiin ainakin 26 130 neliökilometriä vuoden kuluessa 2003–2004.

Vuorovaikutuksellisuus korostuu aloituksissa, joissa on referointia ja joissa lähde on mainittu, kuten esimerkeissä 89–91: *arvioivat viestinnän asiantuntijat, Etelä-Suomen lääninhallituksen tekemä selvitys kertoo ja Brasilian ympäristöministeriön mukaan*. Viimeisen esimerkin ensimmäisen lauseen *taas*-partikkelin voi tulkita joko vapaaksi epäsuoraksi esitykseksi tai toimittaja-kirjoittajan esittämäksi arvioksi.

Kotilainen (1994: 87) pitää suoran esityksen käyttöä ingressissä tehokkaana, jos lainaus on osuvasti valittu. Aineistossani on vain yksi sitaatilla alkava selkoteksti. Ääneen pääsee haastateltavana oleva asiantuntija.

92, SU 16.3.2004

/Vanhustyöhön vaikea löytää työntekijöitä/

– Työvoimapula on lähellä ellei vanhustenhuollon laatu parane. Vaikka sosiaali- ja terveysalalle vielä löytyy opiskelijoita, liian harvat valitsevat alakseen vanhustyön.

Ratkaisu ei ole selkotekstille kovinkaan tyypillinen, koska suoran esityksen johtolauseena voi pitää vasta seuraavan kappaleen alussa olevaa lausetta *Näin sanoo Juhani Palomäki*.

Aloitustavoissa näkyy tekstilajiin liittyvää variaatiota. Ns. pehmeä uutinen, esimerkiksi henkilökuva, voi alkaa ei-uutismaisesti. Seuraavat esimerkit havainnollistavat lähdetekstien vuorovaikutusta painottavia aloituksia.

93, STT 29.12.2004

/Kosmetologi on kutsumusammatti/

Jokakeväisen yhteishaun aika on taas käsillä. Moni miettii tulevaisuuttaan ja koulutusvaihtoehtoja. Kuka haluaisi alalle, jolle on vaikea päästä, joka on huonosti palkattu ja jossa on paljon työttömyyttä? Aika moni. Kosmetologin koulutukseen pyrkii tuhansia nuoria vuosittain.

94, STT 26.1.1999

/Koripalloilija Möttölä tietää, mitä tekee/

Koripalloilija Hanno Möttölä on määrätietoinen nuorukainen. Möttölä opiskelee Utahin yliopistossa Salt Lakessa taloutta ja koripalloilua. Helsinkiläisen yhtenä tavoitteena on ammattilaisen ura NBA:ssa, ensimmäisenä suomalaisena.

Esimerkissä 93 tekstin alku johdattelee kosmetologina työskentelevän henkilön haastateluun, mutta tekstiin yhdistetään aiheena yhteishaku. Siksi otsikko ja tekstin ensimmäinen lause ovat semanttisesti etäällä toisistaan. Esimerkissä 94 on johdatteleva aloi-

tuslause, joka toistaa otsikkoa (*tietää, mitä tekee – on määrätietoinen*). Haastattelu käsittelee Möttöjän mahdollista pääsyä ammattiliigaan. Kyseisissä esimerkeissä tekstin aloituksella pyritään herättämään lukijan kiinnostusta.

6.6.2 FAKTA-ALOITUS

Ideationaalisesti painottuneissa aloituksissa korostuvat uutisen kannalta keskeiset faktatiedot. Tekstin uutiskärkeen ei sisälly kommentoivaa, referoivaa tai johdattelevaa aineesta. Sekä lähtöteksteissä että selkoteksteissä on osin samantapaisia aloituksia. Selkoteksteissä otsikko ja tekstin ensimmäinen virke kuuluvat kiinteästi yhteen, ja tekstin alussa voi olla toistoa. Downing (2000: 363) pitää tärkeänä ymmärrettävyyteen vaikuttavana tekijänä juuri sitä, että otsikko ja tekstin alku muodostavat kohesiivisen kokonaisuuden.

Tekstin aloitustapana ideationaalisesti painottunut tyyppi on sekä lähtöteksteissä (esimerkit 95–97) että selkoteksteissä (esimerkit 98–100) yleisin. Selkotekstiesimerkkejä vastaavissa lähtöteksteissä on joko ideationaalinen tai tekstuaalinen aloitus.

95, STT 31.5.2002

/EU ratifioi Kioto-sopimuksen/

Euroopan unioni luovutti juhlallisesti perjantaina Kioton ilmastopimuksen ratifiointiasiakirjat YK:lle.

96, STT 18.10.2006

/Köyhyys koettelee entisen Neuvostoliiton alueen lapsia/

Joka neljäs alle 15-vuotias lapsi elää äärimmäisessä köyhyydessä Kaakkois-Euroopassa ja entisen Neuvostoliiton alueella.

97, STT 23.8.2004

/Suomalaisnuoret lukevat vähiten läksyjä Euroopassa. Selitys löytynee koulujärjestelmien välisistä eroista/

Suomalaisnuoret käyttävät vähiten vapaa-aikaansa läksyjen tekoon Euroopassa.

98, SU 4.3.2003

/Sara ja Eetu ovat suosituimmat lasten nimet/

Sara ja Eetu olivat suosituimmat viime vuonna syntyneiden lasten nimet.

99, SU 27.4.1999

/Yhä useampi maksaa laskut automaattilla tai tietokoneella/

Pankkien asiakkaat käyttävät nykyään hyvin paljon automaatteja tai telepankkipalveluita.

100, SU 3.1.2006

/Saudi-Arabiaan virtaa pyhiinvaeltajia/

Yli puoli miljoonaa muslimia oli jo viime vuoden lopulla saapunut Saudi-Arabiaan pyhiinvaellusta varten.

Esimerkeille on tyypillistä otsikon ja tekstin ensimmäisen lauseen kiinteä semanttinen suhde, jonka osoittamiseksi käytetään toistoa tai parafraseja, esimerkiksi lähtötekstissä (97) *Suomalaisnuoret lukevat vähiten läksyjä Euroopassa – Suomalaisnuoret käyttävät vähiten vapaa-aikaansa läksyjen tekoon Euroopassa*. Selkotekstissä vastaavanlainen yhteys on esimerkeissä 98 ja 99: *Sara ja Eetu ovat suosituimmat lasten nimet – Sara ja Eetu olivat suosituimmat viime vuonna syntyneiden lasten nimet; Yhä useampi maksaa – Pankkien asiakkaat käyttävät nykyään hyvin paljon*. Otsikon tehtävä on myös esittää kiteytys uutistekstistä, ja tekstin alku tarkentaa otsikkoa, kuten lähtötekstiesimerkeissä 95 ja 96 (*EU ratifioi Kioto-sopimuksen; Euroopan unioni luovutti juhlallisesti perjantaina Kioton ilmastopöytäkirjan ratifiointiasiakirjat YK:lle; Köyhyys koettelee entisen Neuvostoliiton alueen lapsia – Joka neljäs alle 15-vuotias lapsi elää äärimmäisessä köyhyydessä Kaakkois-Euroopassa ja entisen Neuvostoliiton alueella*) ja selkoesimerkeissä 100 (*Saudi-Arabiaan virtaa pyhiinvaeltajia – Yli puoli miljoonaa muslimia oli jo viime vuoden lopulla saapunut Saudi-Arabiaan pyhiinvaellusta varten*).

Jos sekä lähtö- että selkotekstissä on ideationaalisia merkityspiirteitä painottava aloitus, selkoistaminen koskee lausekerakennetta ja esityksen yksityiskohtaisuutta. Aloitukset saattavat olla kielellisesti varsin lähellä toisiaan.

101, STT 17.12.2006

/Palander palasi alppiihdon eliittiin. Suomalainen laski Alta Badian suurpujottelun voittoon/

Kalle Palander teki hienon paluun alppiihdon terävimpään kärkeen sunnuntaina Italiassa.

102, SU 19.12.2006

/Palander palasi huipulle/

Kalle Palander teki paluun alppiihdon huipulle sunnuntaina. Palander voitti tuolloin Italian Alta Badiassa järjestetyn maailmancupin suurpujottelun.

Esimerkkien erona on lähinnä asioiden esittämisjärjestys ja yksityiskohtien määrä. Lähtötekstin (101) alaotsikossa ja ensimmäisessä lauseessa mainittuja asioita on selkoversiossa (102) kahdessa ensimmäisessä lauseessa. Lähtötekstin kuvallisten ilmausten (*alppiihdon eliittiin; alppiihdon terävimpään kärkeen*) tilalla käytetään selkoversiossa havainnollisempaa kielikuvana ilmausta *alppiihdon huipulle*.

Selkoteksteissä on ideationaalisesti painottuneita aloituksia, joissa verbin prosessityyppi on relationaalinen. Esimerkeissä 103–105 on olosuhdelauseita, joissa on osin eksistentiaalisia piirteitä. Vastaavissa lähtöteksteissä taustoittavia lauseita ei ole, vaan niissä uutisaiheesta on annettu tarkempi näkökulma.

103, SU 8.12.1998

/Kirjastoilla on rahaa vähemmän, asiakkaita enemmän/

Monet Etelä-Suomen kirjastot ovat vaikeuksissa.

104, SU 16.2.1999

/Miss Suomen toivotaan menestyvän myös kansainvälisesti/

Jokavuotiset Miss Suomi -kilpailut ovat jälleen takana. Monilla missikilpailuun osallistuvilla on selvä tavoite.

105, SU 2.3.1999

/Internet on vielä kodeissa harvinainen/

Melkein joka toisessa Suomen kodissa on tietokone.

Tekstinalkuiset olosuhdelauseet eivät välttämättä ole semanttisesti kiinteässä yhteydessä otsikkoon vaan antavat käsiteltävälle aiheelle taustaa. Otsikko sen sijaan liittyy uutisaiheeseen. Esimerkissä 103 otsikko yksilöi kirjastojen vaikeuksia, mutta aloituslause kertoo vaikeuksien olemassaolosta. Esimerkki 104 lainaa otsikossa asiantuntijoiden kantaa missien menestymisestä kansainvälisissä kilpailuissa, mutta teksti alkaa olosuhdelauseella *Jokavuotiset Miss Suomi -kilpailut ovat jälleen takana*. Esimerkin 105 aloitus on tekstistä, jossa käsitellään otsikon mukaisesti internet-yhteyksien määriä ja käyttöä Suomessa, mutta taustatietona kerrotaan ensimmäisessä lauseessa tietokoneiden määrä *Melkein joka toisessa Suomen kodissa on tietokone*.

Selkotekstien alussa on johdattelevia lauseita myös sen vuoksi, että lähtötekstin ensimmäisen teeman määritteistä on muokattu erillinen lause, esimerkiksi:

106, STT 4.2.1999

/Laki lähestymiskiellosta tarpeen: Hakemuksia jo 55/

Vuodenvaihteessa voimaantullut laki lähestymiskiellosta on osoittautunut tarpeelliseksi. Ensimmäisen kuukauden aikana suurimmille käräjäoikeuksille on jätetty yli 55 lähestymiskieltohakemusta.

107, SU 16.2.1999

/Lähestymiskielto on määrätty jo kymmenille henkilöille/

Vuoden alussa astui voimaan laki lähestymiskiellosta. Jo nyt on määrätty useita kymmeniä lähestymiskieltoja.

Lähtötekstin (106) ensimmäisessä teemassa on määritteenä, ja siten annettuna tietona, *vuodenvaihteessa voimaantullut*. Selkoversion (esimerkki 107) ensimmäinen lause kertoo lain voimaantulosta (*Vuoden alussa astui voimaan*), vaikka lähestymiskiellon vaikutukset mainitaan jo otsikossa. Selkeyttämisen vuoksi lähtötekstin alussa oleva lauseke on purettu kongruentiksi rakenteeksi. Lähtötekstin aloitustapa painottuu tekstuaaliin piirteisiin, selkotekstin ideationaaliin.

6.6.3 TEKSTUAALISESTI PAINOTTUVA ALOITUS

Tekstuaalisesti painottuville aloituksille on tunnusomaista huomion kiinnittäminen tutuna esitettyyn tietoon, mikä näkyy määriteketjuja sisältävinä teemaosina. Aloituksessa tekstin vastaanottaja otetaan mukaan keskusteluun, ja ensimmäisen lauseen teemaosaa käytetään ikään kuin se sisältäisi annettua ainesta. Toisinaan luodaan yhteys otsikon ja tekstin alun välille, mutta teemaosa voi olla intertekstuaalinen ja viitata muihin teksteihin tai konteksteihin. Selkoteksteissä tekstuaalisesti painottuneita aloituksia on huomattavan vähän. Käsiteltävä asia esitetään siis niissä johdattelevasti ja informaatioarvoltaan uutena eikä luoteta siihen, että vastaanottaja pystyy käsittelemään intertekstuaalisia viittauksia ja yhdistämään aiheen tiettyyn diskurssiin.

Seuraavissa selkoesimerkeissä 109, 111 ja 113 ensimmäisen lauseen teemaosassa on määriteketju. Aloitukset ovat uutismaisia, ja määritteisiin tiivistetään aiemmin asiasta esillä ollutta tietoa. Lausekkeet sisältävät kieliopillisia metaforia, jotka abstraktistavat merkityksiä. (Lausekkeiden edussana on alleviivattu.)

108, STT 21.2.1999

/Nainen tappaa harvoin ampumalla/

Helsingissä sunnuntaina sattunut kolmoissurma on Suomessa hyvin harvoinen tapaus.

109, SU 2.3.1999

/Nainen tappaa harvoin ampumalla/

Helsingissä runsas viikko [sitten] tapahtunut kolmen miehen surma on erittäin harvinaislaatuinen tapahtuma.

110, STT 26.2.1999

/Lennonjohtajat hylkäsivät sovintoesityksen. Lakko voi pitkittyä jopa viikkoja/

Lennonjohtajalakko pitkittyy edelleen. Lennonjohtajat hylkäsivät yksimielisesti valtakunnansovittelija Juhani Saloniuksen perjantaina jättämän sovintoesityksen.

111, SU 2.3.1999

/Lennonjohtajien lakko jatkuu yhä/

Yli neljä viikkoa kestäneelle lennonjohtajien lakolle ei näy loppua.

112, STT 27.12.2005

/Tsunami kuihdutti Sri Lankan ja Malediivien turismia/

Vuoden takaisen tsunamin vaikutukset Sri Lankan ja Malediivien matkailuun ovat olleet raskaita.

113, SU 14.3.2006

/Tsunami kuihdutti Sri Lankan ja Malediivien turismia/

Reilun vuoden takaisen tsunamin vaikutukset Sri Lankan ja Malediivien matkailuun ovat olleet raskaita.

Teemaosan määritteinä oleva tieto on esitetty annettuna, joten sen oletetaan olevan tuttua tekstin vastaanottajalle, joka on seurannut uutistarjontaa. Ensimmäisestä (108 ja 109) ja viimeisestä esimerkkiparista (112 ja 113) näkee, että tekstuaalisesti painottuvan aloituksen malli on lähtötekstistä peräisin. Keskimmäisen esimerkkiparin selkoversiossa (111) käytetty lauseke *Yli neljä viikkoa kestäneelle lennonjohtajien lakolle* sen sijaan on kirjoittajan valinta. Toinen vaihtoehto olisi ollut kertoa lakon kesto aika vasta seuraavassa lauseessa. Useiden määritteiden käyttöä ei voi pitää ymmärrettävyyttä tukevana merkityksenantona, vaikka otsikko tekisikin tutuksi tekstin alussa mainitun asian.

Lähtöteksteissä tekstuaalisesti painottunut aloitus on yleisempi kuin selkoteksteissä, ja tekstinalkuisia informaatiota tiivistäviä määritetekstuja käytetään ylipäättään useammin. Downing (2000: 369) on kiinnittänyt huomiota siihen, että nominaalistusta käytetään paitsi viittauksena taaksepäin siihen, mikä oletetaan tutuksi, myös yhteenvedonomaaisena ennakoitina siitä, mitä on tulossa. Esimerkiksi otsikossa oleva nominaalistus on luonteeltaan ennakoiva (vrt. *Kolmen miehen ampumisesta epäilty nainen pidätetty*, STT 22.2.1999). Ensimmäisen lauseen määritteet taas voivat viitata taaksepäin otsikkoon, ja otsikolla on intertekstuaalinen yhteys muihin teksteihin. Esimerkeissä (114–117) otsikko pohjustaa ensimmäisen lauseen teemaosaa.

114, STT 2.5.1999

/Tekstiviestilunntaus yhä yleisempää kouluissa. Raahelaiskeksintö paljastaa kännykän käytön/

Matkapuhelimen tekstiviestin käyttäminen luntaamiseen käy kouluissa entistä hankalammaksi.

115, STT 9.3.2002

/Ylipaino-ongelma paisuu yhä Yhdysvalloissa/

Amerikkalaisten johtoasema maailman lihavimpana kansana ei ole joutumassa ainakaan lähivuosina kyseenalaiseksi.

116, STT 11.2.2004

/Huivikielto ei ole rantautumassa Suomeen/

Ranskaa kuohuttava uskonnolliset tunnukset valtion kouluissa kieltävä laki ei saisi jalansijaa Suomessa.

117, STT 16.3.2005

/Lakkautuspäätökset herättivät tyrmistystä/

Puolustusministeri Seppo Kääriäisen (kesk.) esitykset joukko-osastojen lakkauttamisista herättivät luonnollisesti tyrmistystä niissä kunnissa, joita päätökset koskevat.

Otsikon ja ensimmäisen teeman välille on muodostunut semanttinen yhteys niin, että otsikossa tiiviisti ja lyhyesti ilmaistua tarkennetaan ensimmäisen lauseen teemaosassa. Otsikon käsitteenomaiset nimitykset ilmaistaan määritelmän kaltaisena parafrasina, *tekstiviestiluntaus – matkapuhelimen tekstiviestin käyttäminen luntaamiseen; ylipaino-ongelma – amerikkalaisten johtoasema maailman lihavimpana kansana; huivikielto – Ranskaa kuohuttava uskonnolliset tunnukset valtion kouluissa kieltävä laki; lakkautuspäätökset – Puolustusministeri Seppo Kääriäisen (kesk.) esitykset joukko-osastojen lakkauttamisista.*

Tekstuaalisesti ja interpersoonaisesti painottuneissa aloituksissa on samankaltaisuutta. Teemaosan määritteissä annettuna ilmaistut tiedot on punnittava myös tekstin ylläpitämän vuorovaikutuksen näkökulmasta. Informaatorakennetta ja siten annettua on arvioitava oletetun vastaanottajan kannalta.

6.7 YHTEENVETOA TEKSTUAALISISTA ERITYISPIIRTEISTÄ

Tekstuaalisen metafunktion näkökulmasta tekstiä tarkastellaan viestinä, jonka muotoutumista ilmentävät erityisesti lauseiden informaatorakenne ja tekstin temaattinen rakentuminen. Tekstuaalisilla merkityspiirteillä tuetaan ideationaalisen ja interpersoonaisen metafunktion merkityksenantoa, mikä näkyy selkoistamisen tuottamina tekstien eroina. Tekstuaalinen metafunktio osoittaa leksikkokieliopin, erityisesti sanajärjestyksen, keinoin tekstin käsiterakennelmia ja käsitteiden välisiä merkityssuhteita. Semanttisesta yhtenäisyydestä muodostuu tekstin koherenssi, jota arvioidaan suhteessa kontekstiin. Sanajärjestyksen variaatio ilmentää lauseiden erilaisia tekstuaalisia merkityksiä.

Teemaosan konstituenteilla on lauseessa eri tehtäviä. Temaattinen rakenne ilmentää kielen kolmea semanttista ulottuvuutta, joten teemaosasta on tunnistettavissa interpersoonaisia, eksperientiaalisia (topikaalisia) ja tekstuaalisia osia. Väitelauseessa teema on yleisimmin NP, joka on predikaattiverbin edellä oleva syntaktisesti pakollinen tai topiikinarvoinen lauseenjäsen. Topikaalisiin teemoihin vaikuttaa kirjoittajan valinta, koska lauseen teemapotentiaali tarjoaa useita vaihtoehtoja. Teemana voivat olla lauseen sisältämän prosessin eri osat, prosessi itse, siihen osallistuvat tai olosuhteisiin viittaavat tekijät kuten paikka, tapaa tai syytä ilmaisevat. Interpersoonaisia teemoja ovat kysymysmuotoisten lauseiden alkujaksot ja esimerkiksi tiedon varmuusastetta tai alkuperää koskevat ilmaukset. Samoin lauseenalkuinen puhuttelu tai kommentoivat jaksot ovat interpersoonaista teemaa. Tekstuaaliset teemat ovat kohesiivisiä jaksoja, jotka yhdistävät lauseita toisiinsa ja viittaavat kontekstiin. Lisäksi tärkeä käsite on orientoiva sivu-

teema, joka on teeman edellä oleva merkitystä ja näkökulmaa rajaava osa. Sivuteema rinnastuu semanttisesti teema-NP:n määritteisiin. Juuri sivuteemojen käyttö vaikuttaa siihen, miten tekstin ideationaalisia merkityspiirteitä voidaan rajata ja tarkentaa.

Tekstiä selkoistettaessa arvioidaan vastaanottajan näkökulmasta lauseiden informaatiiorakennetta. Pääosin on niin, että lauseen temaattinen jäsenyys antaa viitteitä lauseen informaatiiorakenteesta, koska lähtökohtana oleva teemaosa on usein väitelauseissa tuttua pidettyä 'annettua' tietoa. Annettuus syntyy siitä, että viittauskohteet ovat tunnistettavissa aiemmasta tekstiyhteydestä. Lauseen informaatioarvo määräytyy uusien ja annettuna esitettyjen tietojen suhteena. Selkoteksteissä informaatiiorakennetta muokataan niin, että tekstin alkuun lisätään johdattelevia lauseita tai lähtötekstin teema-NP:n määritteitä muunnetaan lauseeksi. Ensimmäisten lauseiden tehtävänä voi olla pelkästään esitellä aihepiiri, ei esitä varsinaista uutisaihetta. Informaatiiorakenteella muokataan myös tekstin ylläpitämää vuorovaikutusta, koska annettua arvioidaan vastaanottajan kannalta.

Tekstissä toteutuu erilaisia teemankulun malleja, joissa peräkkäisten lauseiden teema valikoituu samoin perustein. Kuvio voi koskea esimerkiksi tekstin kappaletta. Tyypillisiä teemankulkuja ovat pysyvä teema, etenevä teema, jakautuva reema ja pääteltävä teema. Selkoteksteissä käytetään hyväksi pysyvää teemaa ja sivuteemojen mahdollisuuksia varioida sitä. Teksteissä käytetään saman teeman toistoa ja osittaista toistoa, samatarkoitteisuutta ja assosiativisia yhteyksiä. Merkitysrakenteita vahvistetaan käyttämällä samaan aihepiiriin kuuluvia lauseiteemoja, jotka ovat esimerkiksi synonyymisiä, vastakohtia tai saman yläkäsitteen alakäsitteitä. Lähtötekstin teemalausekkeista puretaan määritteitä, joten tärkeään rooliin nousevat sivuteemat, jotka luovat tekstiin koherenssia kuten teematkin. Selkoistamisen tekstuaalisena keinona käytetään teemankulun selkeyttämistä ja pelkistämistä, jolloin tekstiin muodostuu semanttisesti johdonmukaisia pysyvien teemojen ketjuja.

Tekstuaalisia eroja osoittavat myös erilaiset aloitustavat, eli se, millainen merkityksenanto tekstin alussa painottuu. Uutistekstin otsikolla ja tekstin ensimmäisillä lauseilla on tärkeä vuorovaikutuksellinen merkitys, ja uutista voi pitää tekstilajina, jossa aloitustapa on keskeinen lajia määrittävä piirre. Olen jakanut aloitukset kolmeen ryhmään sen mukaan, millainen merkityksenanto kielellisissä valinnoissa korostuu.

Interpersoonaisesti painottuneessa tekstin alussa korostuu vuorovaikutuksellisuus, ja siinä pyritään vähentämään tekstin tuottajan ja vastaanottajan välistä etäisyyttä. Johdatteleva tekstin alku on etäisesti tekstin käsittelemään asiaan liittyvä, eivätkä otsikko ja tekstin alku ole kiinteästi sidoksissa toisiinsa. Vuorovaikutusaloitukset ovat moniäänisiä, ja niissä voi olla kirjoittajan arviointia käsiteltävästä asiasta tai lukijan puhuttelua. Ideationaalisesti painottuneissa aloituksissa korostuvat uutisen kannalta keskeiset faktatiedot. Tekstin alku muodostaa uutiskärjen, eikä siihen sisälly kommentoivaa tai johdattelevaa ainesta. Aloitusta leimaa otsikon ja tekstin alkulauseen kiinteä semanttinen yhteys, joka näkyy toiston ja parafrasien käyttämisenä. Selkoteksteissä käytetään lähtötekstejä enemmän ideationaalisesti painottuneita fakta-aloituksia, jotka ovat prosessityypiltään relationaalisia. Vastaavissa lähtöteksteissä johdattelevia lauseita ei ole, vaan uutisaiheesta on annettu tarkempi näkökulma.

Tekstuaalisesti painottuville eli diskurssialoituksille on ominaista huomion kiinnittäminen annettuna esitettyyn tietoon, mikä näkyy määriteketjuja sisältävissä teemaosis-

sa. Aloituksessa tekstin vastaanottaja otetaan mukaan keskusteluun, ja ensimmäisen lauseen teemaosaa käytetään ikään kuin se sisältäisi annettua ainesta. Selkoteksteissä tekstuaalisesti painottuneita aloituksia on huomattavan vähän. Käsiteltävä asia esitetään siis niissä johdattelevasti ja informaatioarvoltaan uutena eikä luoteta siihen, että lukija pystyy käsittelemään interdiskursiivisia viittauksia.

Erilaisista aloitustavoista on esimerkkejä sekä lähtöteksteissä että selkoteksteissä, ja kummassakin ryhmässä ideationaalisesti painottuneet aloitukset ovat yleisimpiä. Lähtöteksteissä painottuu myös tekstuaalinen aloitustapa, eli niissä on määritteitä sisältäviä substantiivilausekkeita tai muuta annettuna esitettyä tietoa. Selkoteksteissä sen sijaan on erityisiä interpersoonaisesti painottuneita aloituksia, joissa on merkkejä tekstin tuottajan ja vastaanottajan vuorovaikutuksesta. Tekstin alku on ei-uutismainen, ja siinä voi olla johdattelevia ja taustoittavia lauseita. Aloitustapojen erot antavat kuvaa tekstien erilaisista viestinnällisistä tavoitteista.

7. SELKOTEKSTIN OLEMUS

Tässä luvussa teen yhteenvetoa edellä olevissa luvuissa esittämästäni selkotekstien funktionaalista analyysistä ja sen keskeisimmistä tuloksista (luku 7.1). Käsittelen kokoavasti yhden esimerkkiparin erityispiirteitä kaikkien kolmen metafunktion näkökulmasta (luku 7.2).

7.1 LÄHTÖTEKSTISTÄ SELKOTEKSTIKSI

Edellisissä luvuissa esittämäni tekstien funktionaalinen analyysi osoittaa, että selkoteksteissä ja niiden lähtöteksteissä on keskeisiä merkityksenannon eroja, jotka on mahdollista osoittaa ja niiden vaikutusta selittää metafunctioittaisen tarkastelun avulla. Funktionaalisen teorian mukaisesti tutkimuksessa eritellään kielenkäytön erityispiirteitä: miten ja miksi tekstiä muokataan eri käyttötarkoituksiin sopivaksi. Erittelen vielä kokoavasti sitä, mitä lingvistinen analyysi osoittaa selkokielistämisen vaikutuksista uutisteksteihin ja millä kielellisillä valinnoilla uskotaan muokattavan tekstiä yleiskielistä ymmärrettävämmäksi. Käsittelen myös yhden esimerkkiparin avulla sitä, mitkä kielelliset valinnat leimaavat juuri kyseisen tekstin selkoversiota.

Selkoistamista kirjoitusprosessina ja toimintana kuvaa selkokielen määritelmän mukaisesti mukauttaminen, jonka tarkoituksena on muuntaa tekstiä erityisryhmien viestinnällisiä tarpeita palvelevaksi. Selkorekisteriä leimaavat erityisesti lähtötekstistä poikkeavat osallistujaroolit. Kun kirjoittaja suuntaa omien käsitystensä mukaisesti tekstinsä lukijoille eli määrittää sisäislukijan, hän asemoi itsensä tuottajana ja rajaa samalla sen, millaisessa roolissa vastaanottaja on tai millaisissa rooleissa hänen on mahdollista olla. Käsitukset viestintätilanteesta, vastaanottajasta ja merkityksenannosta ohjaavat tekstin tuottajan toimintaa.

Haastattelemani selkokirjoittajat korostavat lähtötekstin tarkkaa lukemista, asioiden välisten suhteiden pohtimista, käsiteanalyysin tekemistä ja tekstin sisällöllistä evaluointia vastaanottajien kannalta. Uuskontektointi edellyttää sen arvioimista, miten eri tekijät ja kielelliset valinnat vaikuttavat tekstin ylläpitämään vuorovaikutukseen. Selkouutisten odotetaan täyttävän uutisoinnin tehtävän samoin kuin lähtöteksteinä olevien tietotoimiston tekstienkin. Uutinen on journalismin erityinen tekstilaji, jonka tärkein tehtävä on tiedonvälitys. Sen viestinnälliset tehtävät ovat kuitenkin huomattavasti laajemmät. Pietilän (1993: 354–355) sanoin kyse on myös ”yhteisyyden luomisesta, rituaalisesta, arkijärjestyksen konsensuksen ylläpidosta, sosiaalisista suhteista ja sosiaalisesta organisoitumisesta”. Selkouutisenkin pitää pystyä vastaamaan sekä tiedonvälitystä että osin muitakin funktioita koskeviin odotuksiin. Uutisen keskeisyys median tekstilajina näkyy

siinä, että muita tekstilajeja suhteutetaan uutiseen ja osin määritellään sen kautta. Uutisen muuttuminen uudistaa muitakin tekstilajeja.

Uutisen ja selkouutisen ylläpitämää vuorovaikutusta leimaa moniäänisyys, mutta sen toteutumisessa ja painotuksissa on huomattavia eroja. Uutisteksti on luontaisesti intertekstuaalinen ja interdiskursiivinen, mutta selkouutinen ei osoita yhtä johdonmukaisesti yhteyksiä muihin teksteihin ja konteksteihin. Uutisessa on eri lähteistä peräisin olevaa ainesta, mutta referoinnin rajat ja lähdetieto osoitetaan tekstissä. Selkouutisessa käytetään lähtötekstiä ja siinä mainittuja lähteitä nimeämättä referoinnin tarkkaa lähdettä. Intertekstuaalisuudessa painottuu sen sijaan yhteys lähtötekstiin. Lähtöteksteissä on interdiskursiivisia piirteitä, ja lähteinä käytetään mm. tilastoja, virkatekstejä ja tutkimuksia sekä asiantuntijahaastatteluja. Selkoteksteissä vierasta puhetta muokataan lähtötekstiä enemmän ja lähteiden käyttö rajataan suppeammaksi.

Selkoversioissa on yleisenä esitystapana vapaa epäsuora esitys, josta vastaanottaja voi päätellä, että esitetty jakso on lainattu mutta puhujaa tai lähdettä ei nimetä. Selkoistettaessa ei osoiteta selvästi referoidun osan ja sidosdiskurssin (kertojan tekstin) rajoja. Syynä voi olla se, että moniäänisyyttä halutaan vähentää ja näin yksinkertaistaa merkityksenantoa vastaanottajaa varten. Selkoistaminen koskee myös lähtötekstin suoran esityksen jaksoja. Ne voidaan esittää muokattuna suorana esityksenä, epäsuorana tai vapaana epäsuorana esityksenä. Kaikkiin niihin sisältyy selkokirjoittajan kielellisiä valintoja, jotka poikkeavat lähtötekstistä. Suoraan esitykseen liittyy lähes poikkeuksetta johtolause, ja yleisimmin käytetään *sanoa-* tai *kertoa-*verbiä. Näin johtolauseeseen ei sisälly merkityksiä, joilla referoitu jakso ja sen puhujan toiminta nimettäisiin tai sanottua kommentoitaisiin. Myös selkoteksteissä suora esitys antaa vaikutelman haastatellun henkilön läsnäolosta, mutta kyse on lähtötekstiäkin enemmän puheen esittämisestä suoran esityksen muodossa.

Lähtöteksteissä on suoraa ja epäsuoraa esitystä yhdistäviä jaksoja ja merkitykseltään monipuolisia johtolauseita ja -ilmauksia. Selkoteksteissä suora esitys on tekstin kokonaisrakenteessa irrallisempi. Ennen referoitua osaa ei esimerkiksi juurikaan käytetä ns. kehystävää lausetta, joka osoittaisi lainauksen funktion tekstissä ja korvaisi johtolauseen. Pohjustava lause antaa kirjoittajalle mahdollisuuden kommentoida sanottua ja ikään kuin perustella sen, miksi referointia käytetään. Tekstin pelkistäminen karsii osan lähtötekstissä käytetystä kirjoittajan läsnäoloa ilmentävästä merkityksenannosta. Selkoistaminen voi myös muuntaa haastateltavasta lähtötekstissä muodostunutta kuvaa. Esimerkiksi värikkäitä ilmauksia haastattelussa käyttävä rikosylikomisario muuttuu selkoteksteissä asialliseksi virkamieheksi, tai hänen puhettaan on tekstissä epäsuorana esityksenä, johon sisältyy pelkkä idea sanotusta.

Selkoistamista ohjaa vastaanottajalle kohdistaminen, mikä merkitsee myös sitä, että modaalaisia piirteitä voidaan muuntaa. Lähtötekstin pakko tai velvoittava sävy voi kääntyä mahdollisuuksien antamiseksi, ja kannanotosta tai faktana esitetystä voi tulla ohje. Käytössä on erilaisia lieventelyn strategioita, jotka ilmenevät modaalisuuden ilmaisemisessa ja varausten käytössä, mutta toisaalta selkoistaminen tuottaa direktiiviyttä. Ohjailun vaikutelmaa lisää esimerkiksi lähtötekstin suoran esityksen muuttaminen vapaaksi epäsuoraksi esitykseksi, jolloin referoituun osaan sisältynyt kannanotto ilmaistaan direktiivinä. Ohjailevuuden korostuminen antaa vaikutelman opettavaisuudesta ja muuntaa tekstin tuottajan ja vastaanottajan vuorovaikutusta.

Teksteistä välittyy vaikutelma, että eniten selkoistettaessa keskitytään ideationaaliin merkityksenantoon, siihen miten kielellä ja kielessä konstruoidaan kokemuksia ja havaintoja merkityksiksi. Selkokirjoittaja muuntaa tekstin käsiterakennelmia, määrittelee ja kategorioi käsitteitä, osoittaa niiden välisiä suhteita ja nimeää toiminnan prosesseja. Lähtökohtana on, että selkoteksti voi – ja ehkä sen pitääkin – välittää erilaista eksperientiaalista kuvaa kuin vastaava lähtöteksti. Siksi selkouutisten ja lähtötekstien välillä on niin suuria merkityseroja.

Ideationaaliset muutokset koskevat laajasti lause- ja lausekerakenteita, eri prosessityyppien yleisyyttä, käsitteiden käyttöä, sananvalintaa ja kuvallista kielenkäyttöä. Selkoistaminen karsii ja pelkistää lähtötekstistä tulkittavia merkityksiä, mikä näkyy sekä semanttisina että leksikkokieliopin alaan kuuluvina muutoksina. Käsitteiden ja prosessien konkreettistaminen ja havainnollistaminen, yksityiskohtien karsiminen, merkitysrakenteiden selventäminen ja rajaaminen yleiselle tasolle sekä prosessissa osallisten toimijoiden vähentäminen yksinkertaistavat tekstiä merkityksiltään ja muodoltaan. Tehdyt merkityksenmuutokset kertovat siitä, millainen kuva tekstin tuottajalla on vastaanottajasta ja millaista kielenkäyttöä pidetään vaikeana. Selkoistamisen tavoitteena on auttaa vastaanottajaa ymmärtämään paremmin tekstin sisältöä ja viestinnällisiä tarkoituksia.

Merkitysten selkeyttäminen tarkoittaa teksteissä konkreettisten käsitteiden käyttämistä ja semanttisten suhteiden osoittamista. Tekstiin lisätään määritteleviä lauseita, esimerkiksi prosessiltaan relationaalisia samuuslauseita ja olosuhdelauseita. Lausekerakennetta selvennetään niin, että edussanan edellä olevia määriteketjuja puretaan ja muutetaan lauseiksi. Edussanaan liittyvän relatiivilauseen merkityksiä ilmaistaan päälauseilla. Lausekkeisiin sisältyvät nominaalistukset muutetaan lauseiksi ja määritteitä karsitaan. Lause- ja lausekerakennetta koskevat muutokset vaikuttavat niin, että merkitystiiivistymät voidaan jakaa useaan osaan.

Ideationaaliseen merkityksenantoon vaikuttaa myös se, että pyrkimyksenä on käyttää rakenteita, joissa osallistujat, etenkin tekijä, voidaan ilmaista selvästi. Siksi vältetään indefiniittejä muotoja ja nominaalistuksia, joissa subjekti-NP ei ole keskiössä tai ilmaise predikaattiverbin tekijää. Lausekkeita täydennetään esimerkiksi *ihminen*-sanalla, jos edussanana on pronomini tai partisiippi tai jos lähtötekstissä on käytetty passiivia. Samalla voidaan muuttaa tarkastelun näkökulmaa asioista ihmiseen ja tapahtumisesta toimintaan. Painopiste siirtyy myös kohti vastaanottajaa, ja ilmaisulla rakennetaan diskursiivista ryhmää ja yhteisöyttä. *Ihmistä* käytetään yleissubjektina, joka korvaa useita lähtötekstin ilmauksia. Selkotekstin eksperientiaalisuutta kuvaa semanttisesti yleiselle tasolle siirtäminen, mikä vaikuttaa referenssiin. Erot näkyvät etenkin tekstien alussa: vaikka lähtöteksti alkaisi uniikkiin tarkoitteeseen viittaavalla NP:llä, selkotekstissä saattaa olla alussa lähtötekstin NP:n yläkäsite. Tekstin alussa, otsikossa ja ensimmäisessä virkkeessä, annetaan semanttinen kehys, jolla pohjustetaan ja tehdään annetuiksi siihen kuuluvia käsitteitä. Semanttista rakennetta selvennetään, mutta samalla puututaan uutistekstin tärkeimpään osaan ja asioiden esittämisjärjestykseen sekä painotuksiin.

Yksi keskeisistä selkoistamisen kielellisistä keinoista on kieliopillisen metaforisuuden purkaminen ja muuntaminen kongruenteiksi rakenteiksi. Samoin leksikaalisia metaforia pidetään selkotekstin vastaanottajalle vaikeina. Lähtötekstien kielikuvat jätetään

selkoversiosta pois tai ne esitetään tulkintana, joka on jonkinlainen ilmauksen perusmerkitys tai sisällön kuvaus kyseisessä tekstiyhteydessä. Kun metaforien karsiminen koskee myös suoraa esitystä, tullaan poistaneeksi puhujan ilmaisemia ekspressiivisiä merkityksiä, jotka vaikuttavat keskeisesti viestin tulkintaan. Muutokset vaikuttavat merkittävästi tekstin ylläpitämään vuorovaikutukseen.

Selkoistettaessa käytetään hyväksi tematiikan ja informaatorakenteen variaatiota. Temaattisen osan käsittely voi muuttaa lauserakenteita kaavamaisiksi, mutta teema-reema-jaon avulla, teemankululla ja informaatorakenteella pystytään tukemaan tehokkaasti tekstin koherenssia. Selkoteksteissä yhtenäisyyttä luodaan peräkkäisten lause-teemojen muodostamalla semanttisesti johdonmukaisilla ketjuilla, joten teemankulku on tärkeä koherenssin muodostaja. Erityisesti käytetään hyväksi ns. pysyvää teemaa, jonka yksinkertaisin muoto on saman jakson toistaminen peräkkäisten lauseiden teemana. Kyse voi olla myös samaviitteisyydestä, jos teemana on koko ajan esimerkiksi sama henkilö ja häneen viitataan nimen eri muodoilla ja pronomineilla. Pysyvän teeman merkitystä voidaan rajata sivuteemoilla, teeman edellä olevilla konstituenteilla, jotka eivät ole funktioltaan interpersoonaisia tai tekstuaalisia. Sivuteemoilla rajataan teemakonstituenttia esimerkiksi aikaan tai paikkaan tai sillä muodostetaan vastakohtaisuutta. Selkoteksteissä pysyvä teema voi olla kattavasti koko tekstin teemankulun semanttinen kuvio. Pysyvän teeman kaltainen rakenne toteutuu myös niin, että koko tekstin lauseteemat kuuluvat samaan kehykseen. Tärkeä selkoistamista edistävä keino on se, että teemankulkua käytetään ideationaalisten merkitysten selkeyttämiseen.

Selkoteksteissä aiheen käsittely ja tekstin semanttinen eteneminen painottuvat teemaosiin, mutta teema-NP:tä ei kuormiteta samaan tapaan määritteillä kuin lähtöteksteissä. Selkoversiossa pidetään johdonmukaisemmin kiinni siitä, että lausekkeen määritteisiin ei tuoda konstituentteja ikään kuin annettuna tietona. Siksi selkotekstien alussa ei juurikaan käytetä teemalausekkeita, joissa on nominaalistuksia ja useita määritteitä. Informaatorakennetta ja annettua arvioidaan siis vastaanottajan kannalta, eikä merkitysyhteyttä jätetä assosiatiivisten piirteiden varaan.

Koska aineistona on uutistekstejä, merkityksenannon erot tekstien alussa ovat erityisen merkittäviä. Kaksi kolmasosaa koko aineiston teksteistä alkaa keskeisellä uutisaiheeseen liittyvällä faktalla, mikä onkin odotuksenmukaista. Tekstin otsikko ja ensimmäiset virkkeet tuovat esiin uutisarvoisen asian, rajaavat käsittelyn näkökulmaa ja osoittavat käsittelyn painotusta. Lähtöteksteissä on toiseksi eniten tekstuaalisia piirteitä painottavia aloituksia, mikä tarkoittaa sitä, että teksti alkaa määritteitä sisältävällä teemalausekkeella. Alkuun on tuotu annettuna esitettyä tietoa, ja vastaanottajalle välittyy vaikutelma, että yksittäinen teksti kuuluu interdiskursiiviseen ketjuun. Selkoteksteissä käytetään myös erityistä vuorovaikutuksen ylläpitämiseen keskittyvää aloitusta. Otsikon ja tekstin alun yhteys on heikko, eikä tekstin ensimmäinen virke välttämättä ole uutisaiheen kannalta relevantti. Tekstin alun tarkoituksena voi pitää aiheeseen johdatte-
lua, viestinnän kanavan avaamista ja vuorovaikutussuhteen luomista. Muita vuorovaikutukseen painottuneita aloituksia (sekä lähtöteksteissä että selkoteksteissä) ovat ne, joissa on puhujan kommentointia tai referointia, joko suorana tai epäsuorana esityksenä. Tekstin alussa korostuu moniäänisyys ja diskursiivisuus.

Selkoistaminen kirjoitusprosessina hyödyntää funktionaalista sykliä (kuvio 1 luvussa 3.7). Koska tavoitteena on suunnata teksti erityisryhmiin kuuluville, lähtötekstin

merkityksenantoa on tulkittava ja arvioitava vastaanottajan näkökulmasta sekä pohdittava lähtötekstin ja selkotekstin sisäislukijoiden eroja. Keskeistä on se, miten kieltä järjestetään käyttöä varten ja millainen käsitys selkokirjoittajalla on tekstin vastaanottajista. Selkorekisterin läpi suodattaminen näkyy tekstissä etenkin ideationaalisten merkitysten muutoksina. Selkokirjoittaja keskittyy sisällölliseen tulkintaan, eikä intersubjektiveja merkityksiä välttämättä oteta yhtä tarkasti huomioon. Tekstuaalisin perustein tehdyt merkityksenmuutokset tukevat erityisesti eksperimentaalisia piirteitä.

7.2 MERKITYKSENANNON ERITYISPIIRTEITÄ ESIMERKKITEKSTEISSÄ

Esimerkkiteksteissä 1 ja 2 havainnollistuvat lähtötekstin ja selkotekstin erilaiset viestinnälliset tavoitteet, jotka näkyvät kielellisinä valintoina ja erilaisena merkityksenantona. Lähtötekstin aiheena on henkilöliikenteen muutoksia koskeva tutkimus, jonka tuloksia referoidaan. Uutisarvoinen asia ja alun näkökulma ovat teksteissä samoja.

1, STT 10.4.2006

/Tutkimus: Naiset autoilevat aiempaa enemmän/

/Joukkoliikenteen käyttö vähentynyt lentomatkustamista lukuun ottamatta/

(1) Naisten autoilu on lisääntynyt Suomessa merkittävästi kuuden viime vuoden aikana, selviää valtakunnallisesta henkilöliikennetutkimuksesta. (2) Tutkimuksen mukaan 54 prosentilla naisista on auto aina käytössään, kun edellisessä tutkimuksessa kuusi vuotta sitten auto oli aina käytössä 47 prosentilla.

(3) Käytännössä perheissä on aikaisempaa useammin ns. kakkosautoja, ja näitä käyttävät juuri naiset. (4) Kaksi tai useampi henkilöauto on nyt runsaalla 31 prosentilla talouksista, kun viime tutkimuksen aikaan osuus oli noin 26 prosenttia.

(5) – Kolmos- ja kakkosautojen määrä on selvästi lisääntynyt, ja naisten autoilun kasvu näkyy varsinkin nuorten naisten ikäryhmässä. (6) Kehitykseen liittyy osaltaan myös väestön vaurastuminen, huomauttaa tarkastaja Harri Uusnäkki liikenne- ja viestintäministeriöstä.

(7) Kaikkiaan henkilöautoilun suosio on kuuden viime vuoden aikana lisääntynyt. (8) Henkilöautojen osuus kotimaan matkoista on 58 prosenttia, kun se kuusi vuotta aiemmin oli 54 prosenttia.

(9) Matkasuoritteesta eli liikenteessä taitetuista kilometreistä yhtä ihmistä kohden henkilöautoliikenne nielaisi nyt 76 prosenttia, kun luku kuusi vuotta sitten oli kaksi prosenttiyksikköä vähemmän.

(10) Naisten lisääntyneen autoilun lisäksi henkilöautoilun suosiota on kasvattanut se, että ihmiset ajavat entistä enemmän yksin.

/Kolmannes matkoista jalan tai pyörällä/

(11) Noin kolmannes kotimaan matkojen kappalemäärästä on jalankulku- tai pyöräilymatkoja, ja julkista liikennettä käytetään 8 prosentilla matkoista. (12) Julkisen liikenteen käytetyin väline on bussi. (13) Sekä julkisen liikenteen matkojen määrä että joukkoliikennevälineillä taitettujen kilometrien määrä ovat kuudessa vuodessa kauttaaltaan laskeneet lentoliikennettä lukuun ottamatta.

(14) – Joukkoliikenteen palvelutarjontaa tuskin tarvitsee vähentää tämän kehityksen vuoksi ainakaan suurissa kaupungeissa, sillä väestönkasvun vuoksi käyttäjämäärä jatkuvasti lisääntyy. (15) Ongelmaksi voi kuitenkin tulla esimerkiksi se, että nuoret naiset eivät siirry joukkoliikenteen käyttäjiksi samalla kun 50–60-vuotiaita naisia siirtyy eläkkeelle. (16) Tällöin vakinainen matkustajapohja voi pienentyä merkittävästi, Uusnäkki uskoo.

/Lapsiperheissä liikutaan erikseen/

(17) Kokonaisuudessaan tehtyjen matkojen määrä on pysynyt samana, mutta matkat ovat aiempaa pidempiä. (18) Eniten ovat lisääntyneet työ-, ostos- ja asiointimatkojen kilometrit. (19) Vapaa-ajan matkojen määrä on vähentynyt, mutta niiden pituus on kasvanut.

(20) Liikkuminen on tutkimuksen mukaan kiinteästi yhteydessä ihmisten elämäntilanteisiin ja elämäntapoihin: työikäiset liikkuvat kaikkein eniten ja lapsiperheissä miehet ja naiset liikkuvat paljon erikseen.

(21) Liikkumisen esteitä on eniten ikääntyvillä, joilla liikkumista saattavat häiritä vanhuudenheikkous, sairaus tai vamma. (22) Lisäksi kulkemisen esteitä oli muun muassa aikataulujen sopimattomuuden vuoksi.

(23) Henkilöliikennetutkimukseen vastasi lähes 13 500 suomalaista vuosina 2004–2005. (24) Tutkimuksen ovat teettäneet liikenne- ja viestintäministeriö, Tiehallinto ja Ratahallintokeskus. (25) Tutkimus on tehty kuuden vuoden välein vuodesta 1974.

2, SU 25.4.2006

/Naiset ajavat autoa entistä enemmän/

(1) Naisten autoilu on lisääntynyt selvästi kuuden viime vuoden aikana. (2) Yli puolella kortin omaavista naisista on nykyisin aina auto käytössään. (3) Kuusi vuotta sitten vain alle puolet naisista oli autonomistajia.

(4) Useissa perheissä on nykyisin niin sanottu kakkosauto. (5) Kakkosautoja käyttävät usein juuri naiset. (6) Melkein joka kolmannella perheellä on nykyisin kakkosauto. (7) Kuusi vuotta sitten vain joka neljännellä perheellä oli kakkosauto.

(8) – Kakkos- ja jopa kolmosautojen määrä on selvästi lisääntynyt. (9) Naisten autoilun kasvu näkyy varsinkin nuorten naisten ikäryhmässä. (10) Osaltaan siihen vaikuttaa se, että maamme väestö vaurastuu, sanoo Harri Uusnäkki. (11) Hän on liikenne- ja viestintäministeriön tarkastaja.

(12) Henkilöautoilun suosio on lisääntynyt muutenkin viime vuosina. (13) Yli puolet kotimaan matkoista tehdään henkilöautolla.

(14) Julkisen liikenteen käytetyin väline on linja-auto. (15) Julkisen liikenteen käyttö on kuitenkin yleisesti vähentynyt viime vuosien aikana. (16) Vain lentoliikenteen käyttö kasvaa. (17) Lyhyillä matkoilla useimmat ihmiset kävelevät tai ajavat pyörällä. Lähde: STT

7.2.1 TEKSTIEN VUOROVAIKUTUSTA ERILAISTAVAT TEKIJÄT

Lähtötekstin ja selkotekstin ylläpitämisen vuorovaikutuksen merkittävimmät erot näkyvät referoinnissa, erityisesti tiedon lähteiden osoittamisessa ja siinä, ketkä tai mitkä ovat osallisina tekstin ylläpitämässä vuorovaikutuksessa. Selkoistaminen on yksinkertaistanut tekstin ylläpitämää vuorovaikutusta; teksti käsittelee lähtötekstissä mainittuja tutkimustuloksia, mutta lähdettä ei mainita. Erilaiset käsittelytavat näkyvät tekstien alusta, otsikosta ja ensimmäisestä kappaleesta.

3, STT

/Tutkimus: Naiset autoilevat aiempaa enemmän/

/Joukkoliikenteen käyttö vähentynyt lentomatkestamista lukuun ottamatta/

Naisten autoilu on lisääntynyt Suomessa merkittävästi kuuden viime vuoden aikana, **selviää valtakunnallisesta henkilöliikennetutkimuksesta. Tutkimuksen mukaan** 54 prosentilla naisista on auto aina käytössään, kun **edellisessä tutkimuksessa** kuusi vuotta sitten auto oli aina käytössä 47 prosentilla.

4, SU

/Naiset ajavat autoa entistä enemmän/

Naisten autoilu on lisääntynyt **selvästi** kuuden viime vuoden aikana. **Yli puolella** kortin omaavista naisista on nykyisin aina auto käytössään. Kuusi vuotta sitten vain **alle puolet** naisista oli autonomistajia.

Lähtöteksti (esimerkki 3) referoi valtakunnallista liikennetutkimusta, joka mainitaan otsikossa (*Tutkimus:*) ja ensimmäisessä virkkeessä funktioltaan johtolauseen kaltaisena *selviää valtakunnallisesta henkilöliikennetutkimuksesta*. Lauseiden alussa olevat *Tutkimuksen mukaan* ja *edellisessä tutkimuksessa* kertovat asetelman, jossa kuuden vuoden välein tehtyjen tutkimusten tuloksia verrataan keskenään. Tutkimuksen julkaiseminen sinänsä on ajankohtainen ja uutisarvoinen asia. Esitetyt faktat liittyvät kiinteästi tutkimukseen, ja kirjoittaja on tietojen välittäjän roolissa. Tekstien alut ovat vuorovaikutukseltaan eri tavoin painottuneita. Lähtötekstissä korostetaan tutkimusta lähteenä, selkotekstissä sitä ei mainita ollenkaan. Selkotekstissä interpersoonaista merkitystä luo myös kommentoiva *selvästi*.

Selkotekstin alkuosa (esimerkki 4) on vapaata epäsuoraa esitystä, ja tiedon pohjautuminen tutkimukseen käy ilmi vain implisiittisesti, esimerkiksi määrien vertailusta kuusi vuotta aiemmin saatuihin tuloksiin, vaikka aiempaakaan tutkimusta ei mainita. Lähtötekstissä referoidaan tutkimuksesta ja asiantuntijalta peräisin olevaa tietoa, mutta selkotekstissä faktojen lähdettä ei mainita, eikä tekstistä siten synny interdiskursiivista yhteyttä tutkimukseen. Lukija ehkä olettaa tietojen olevan peräisin tekstissä myöhemmin mainitun liikenne- ja viestintäministeriön tarkastajan haastattelusta, koska muuta lähdettä ei mainita. Asiat esitetään faktoina, joiden vakuuttavuutta ei perustella mainitsemalla niiden olevan tutkimustietoa.

Selkotekstissä on lähes joka lauseessa modaalaisia ilmauksia, jotka liittyvät tutkimustulosten esittämiseen tai niiden tulkintaan. Tekstiä voi pitää vapaana epäsuorana esityk-

senä, mutta kommentoivat osat antavat vaikutelman kertojan arviosta ja tiedon käsittelemisestä vastaanottajaa varten. Määrää, useutta ja suhdetta vahvistavina ilmauksina käytetään esimerkiksi partikkeleita *varsinkin, selvästi, yleisesti, usein juuri, muutenkin*. Lähtötekstistä peräisin olevien lukujen ja osuuksien käsittelyssä ja vertailussa käytetään partikkeleita *vain (vain alle puolet; vain joka neljännellä; vain lentoliikenteen käyttö)* ja *melkein (melkein joka kolmannella)*, joilla osoitetaan likimääräisesti lukujen eroa tai muuttumista. Kommentoivasti käytetään esimerkiksi ilmauksia *niin sanottu ja osaltaan*.

Asiantuntijan roolia tekstissä kuvaavat johtolauseiden verbit: lähtötekstissä haastateltava *huomauttaa* (virke 6) ja *uskoo* (virke 16), selkotekstissä *sanoo* (virke 10). *Huomauttaa*-verbiä käytetään johtolauseissa merkityksessä 'kiinnittää huomiota', 'tähdentää' (vrt. Kielitoimiston sanakirja 2004 s.v. *huomauttaa*), ja samoin *uskoa*-verbi antaa kuvaa sitaattiin sisältyvästä arvioinnista. Johtolauseiden verbeihin siis sisältyy tulkinta referoinnin funktiosta: suoran esityksen jaksot ovat asiantuntijan arvioita tärkeimmistä tutkimustuloksista ja muutoksia aiheuttavista tekijöistä. Selkotekstissä johtolauseen tehtäväksi jää nimetä puhuja. Asiantuntijan referointi lisää vakuuttavuutta, mutta *sanoa*-verbi ei anna vihjettä suoran esityksen retorisesta funktiosta. Selkoversion suorassa esityksessä mielenkiintoinen yksityiskohta on ilmaus *maamme väestö vaurastuu*, joka lähtötekstissä on nominaalistuksena (*kehitykseen*) *liittyy – – väestön vaurastuminen*. *Maamme väestö* saa intersubjektiveja piirteitä ja korostaa yhteisöyttä. Omistusliitteellä viitataan ryhmään, johon vastaanottajakin kuuluu.

Selkotekstissä painottuu tekstin tuottajan ja vastaanottajan vuorovaikutus. Muut osalliset tuodaan tekstiin kertojan kautta. Asiantuntijana on virkamies, joka arvioi lyhyesti henkilöliikennetutkimuksen tuloksia. Tekstiin kirjoittuu lukija, jolle numerotietoa esitetään vähän ja jolle ei puhuta tutkimustekstissä käytetyillä käsitteillä. Lukuja ilmaistaan sanallisesti (*yli puolet, alle puolet, useissa perheissä*), eikä määrien muutosta ilmaista prosenttiyksikköinä. Lähtötekstissä prosenttilukuja on kahdeksan, selkotekstissä ei yhtään.

7.2.2 MILLAISEN MAAILMAN TEKSTIT LUOVAT?

Lähtötekstissä korostuva tutkimuksen näkökulma luo pohjaa käsitteelliselle ja abstraktille sanastolle. Selkokielistämisen tavoitteena on ollut havainnollistaa tutkimustuloksia, ja selkoversio painottuu sisällöltään lähtötekstin alkuosaan. Lähtöteksti on nostanut uutiseksi naisten autoilun kasvun, ilmeisesti asiantuntijan tulkintana. Selkouutisessa on sama näkökulma ja rakenne, mutta sisällöllisesti siinä on alle puolet lähtötekstistä (lähtötekstissä on 348 sanaa, selkotekstissä 131). Selkokirjoittaja luottaa siihen, että tärkeimmät tutkimustulokset on käsitelty lähtötekstin alkuosassa. Lähtötekstissä on noudatettu elementtikirjoittamisen periaatetta niin, että toisen väliotsikon jälkeinen osa ja etenkin viimeinen kappale (tutkimusta koskeva tieto) ovat erotettavissa tekstikokonaisuudesta.

Ideationaaliset erot ovat teksteissä etenkin nimeämisen eroja. Lähtötekstin abstraktit käsitteet on joko jätetty pois tai korvattu havainnollisemmilla, määrittelevillä tai toimintaa ilmaisevilla lauseilla. Lähtötekstiin on lainattu tutkimuksen käsitteistöä kuten

henkilöliikennetutkimus; matkasuoritteesta eli liikenteessä taitetuista kilometreistä yhtä ihmistä kohden; matkojen kappalemäärästä; joukkoliikenteen palvelutarjontaa; vakinaisen matkustajapohja. Selkotekstistä kyseiset termit on jätetty pois, mutta tutkimustieto näkyy esimerkiksi määrällisestä tarkastelusta, lukujen vertailusta ja lausekkeiden abstraktiudesta (*yli puolella kortin omaavista naisista; kakkos- ja jopa kolmosautojen määrä; naisten autoilun kasvu; nuorten naisten ikäryhmässä; henkilöautoilun suosio; julkisen liikenteen käytetyin väline; julkisen liikenteen käyttö; lentoliikenteen käyttö*).

Selkotekstissä abstraktius korostuu suorassa esityksessä.

5, SU

– Kakkos- ja jopa kolmosautojen **määrä on selvästi lisääntynyt. Naisten autoilun kasvu näkyy varsinkin nuorten naisten ikäryhmässä.** Osaltaan siihen vaikuttaa se, että maamme väestö vaurastuu, sanoo Harri Uusnäkki. Hän on liikenne- ja viestintäministeriön tarkastaja.

Ilmaisutapaa leimaa substantiivisuus ja käsitteellisyys, esimerkiksi *määrä on lisääntynyt* (on enemmän), *Naisten autoilun kasvu näkyy varsinkin nuorten naisten ikäryhmässä* (varsinkin nuoret naiset autoilevat enemmän).

Selkoteksti on päälausevaltainen: päälauseita on 18 ja sivulauseita vain 1. Lausetyypit ovat materiaalisia tai relationaalisia, ja tekstiä leimaa toiminnan staattisuus (huolimatta käsitellystä aihepiiristä). Merkityksenannossa keskeisiä ovat määrittely ja asioiden suhteuttaminen toisiinsa. Selkotekstissä on luokittelevia lauseita (esimerkki 6), olosuhdelauseita (esimerkki 7) ja omistuslauseita (esimerkki 8), joista useimmilla on vastine lähtötekstissä.

6, SU

Kuusi vuotta sitten vain alle puolet naisista oli autonomistajia.

Hän on liikenne- ja viestintäministeriön tarkastaja.

Julkisen liikenteen käytetyin väline on linja-auto.

7, SU

Yli puolella kortin omaavista naisista on nykyisin aina auto käytössään.

Naisten autoilun kasvu näkyy varsinkin nuorten naisten ikäryhmässä.

8, SU

Useissa perheissä on nykyisin niin sanottu kakkosauto.

Melkein joka kolmannella perheellä on nykyisin kakkosauto.

Kuusi vuotta sitten vain joka neljännellä perheellä oli kakkosauto.

Pieni osa lähtötekstin relationaalisista lausetyypeistä on korvattu materiaalisilla, joten lauserakennetta on näin voitu muuttaa konkreettisemmaksi ja ilmaista toimintaa.

9, STT

Henkilöautojen **osuus** kotimaan **matkoista on 58 prosenttia**, kun se kuusi vuotta aiemmin oli 54 prosenttia.

10, SU

Yli puolet kotimaan **matkoista tehdään** henkilöautolla.

11, STT

/Kolmannes matkoista jalan tai pyörällä/ (väliotsikko)

Noin kolmannes kotimaan matkojen kappalemäärästä on jalankulku- tai pyöräilymatkoja, ja julkista liikennettä käytetään 8 prosentilla matkoista.

12, SU

Lyhyillä matkoilla **useimmat ihmiset kävelevät tai ajavat pyörällä**.

Esimerkeissä näkyy selkotekstin pyrkimys toiminnan ja tekijän ilmaisemiseen abstraktien edussanojen käyttämisen sijasta. Lähtötekstin (9) ilmaus *osuus matkoista on 58 prosenttia* on selkotekstissä (10) muodossa *yli puolet matkoista tehdään*. Samoin lähtötekstin lause (11) *noin kolmannes kappalemäärästä on jalankulku- tai pyöräilymatkoja* on selkoistettu muotoon (esimerkki 12) *useimmat ihmiset kävelevät tai ajavat pyörällä*. Toimintalauseeksi muuttaminen tähtää myös siihen, että selkotekstin lauseiden tekijäksi saadaan yleistävästi ihminen.

Sekä lähtötekstissä että selkotekstissä toistuvat materiaalisen prosessityypin verbit *lisääntyä, vähentyä, kasvaa, pienentyä, laskea*, koska eri tutkimusten tietoja verrataan toisiinsa.

13, STT

Naisten autoilu **on lisääntynyt** Suomessa merkittävästi kuuden viime vuoden aikana, selviää valtakunnallisesta henkilöliikennetutkimuksesta.

14, SU

Naisten autoilu **on lisääntynyt** selvästi kuuden viime vuoden aikana.

15, STT

– Kolmos- ja kakkosautojen määrä **on** selvästi **lisääntynyt**, ja naisten autoilun kasvu näkyy varsinkin nuorten naisten ikäryhmässä.

16, SU

Kakkos- ja kolmosautojen määrä **on** selvästi **lisääntynyt**.

17, STT

Matkasuoritteesta eli liikenteessä taitetuista kilometreistä yhtä ihmistä kohden henkilöliikenne nielaisi nyt 76 prosenttia, kun luku kuusi vuotta sitten oli kaksi prosenttiyksikköä vähemmän.

18, SU

Henkilöautoilun suosio **on lisääntynyt** muutenkin viime vuosina.

19, STT

Sekä julkisen liikenteen matkojen määrä että joukkoliikennevälineillä taitettujen kilometrien määrä **ovat** kuudessa vuodessa kauttaaltaan **laskeneet** lentoliikennettä lukuun ottamatta.

20, SU

Julkisen liikenteen käyttö **on** kuitenkin yleisesti **vähentynyt**. Vain lentoliikenteen käyttö **kasvaa**.

Vaikka lauseet ovat materiaalista prosessityyppiä edustavia, niihin sisältyy merkitys lukujen ja tilastotietojen vertailusta ja suhteuttamisesta toisiinsa. Käyttämällä intransitiivisia verbejä voidaan häivyttää tekijyyttä ja tematisoida toiminta tai aiheuttaja (vrt. Karvonen 1995: 113–114).

Kasvamista, lisääntymistä ja vähenemistä käytetään abstraktisti, mikä näkyy subjektilausekkeissa: **Naisten autoilu** on lisääntynyt; **Kolmos- ja kakkosautojen määrä** on selvästi lisääntynyt; **Henkilöautoilun suosio** on lisääntynyt; **Sekä julkisen liikenteen matkojen määrä** että – – **kilometrien määrä** ovat – – laskeneet; **Julkisen liikenteen käyttö** on kuitenkin yleisesti vähentynyt; Vain **lentoliikenteen käyttö** kasvaa.

7.2.3 TEKSTUAALISET ERITYISPIIRTEET

Erilaisten vuorovaikutussuhteiden luominen ja ideationaalisen merkityksenannon erot reaalistuvat keskeisesti juuri lauseiden temaattisessa osassa ja informaatiorakenteessa, joten teksteissä havainnollistuu hyvin tekstuaalisen metafunktion mahdollistava luonne. Seuraavassa taulukossa on yhteenvedo tekstien temaattisista osista. (Lähtötekstistä mukana on tekstin alkuosa, jota on sisällöllisesti käytetty selkoversiossa.)

Taulukko 3. Esimerkkitekstien temaattiset osat.

STT	SU
(1) Naisten autoilu	(1) Naisten autoilu
(2) <i>Tutkimuksen mukaan 54 prosentilla naisista</i> 2: <i>edellisessä tutkimuksessa kuusi vuotta sitten auto</i>	(2) Yli puolella kortin omaavista naisista
(3) <i>Käytännössä</i> perheissä; 2: näitä	(3) <i>Kuusi vuotta sitten</i> <u>vain</u> alle puolet naisista
(4) Kaksi tai useampi henkilöauto; 2: <i>viime tutkimuksen aikaan</i> osuus	(4) Useissa perheissä
(5) Kolmos- tai kakkosautojen määrä; 2: naisten autoilun kasvu	(5) Kakkosautoja
(6) Kehitykseen	(6) Melkein joka kolmannella perheellä
(7) <i>Kaikkiaan</i> henkilöautoilun suosio	(7) <i>Kuusi vuotta sitten</i> vain joka neljännellä perheellä
(8) Henkilöautojen osuus kotimaan matkoista; 2: <i>se kuusi vuotta aiemmin</i>	(8) Kakkos- ja jopa kolmosautojen määrä
(9) <i>Matkasuoritteesta eli liikenteessä taiteista kilometreistä yhtä ihmistä kohden</i> henkilöautoliikenne; 2: luku	(9) Naisten autoilun kasvu
(10) <i>Naisten lisääntyneen autoilun lisäksi</i> henkilöautoilun suosiota; 2: ihmiset	(10) <u>Osaltaan</u> siihen; 2: maamme väestö
(11) Noin kolmannes kotimaan matkojen kappalemäärästä; 2: julkista liikennettä	(11) Hän
(12) Julkisen liikenteen käytetyin väline	(12) Henkilöautoilun suosio
(13) Sekä julkisen liikenteen matkojen määrä että joukkoliikennevälineillä taitettujen kilometrien määrä	(13) Yli puolet kotimaan matkoista
	(14) Julkisen liikenteen käytetyin väline
	(15) Julkisen liikenteen käyttö
	(16) <u>Vain</u> lentoliikenteen käyttö
	(17) <i>Lyhyillä matkoilla</i> useimmat ihmiset

Lähtötekstin 13 virkkeestä 8:ssa on useampi kuin yksi lause, selkotekstissä vain yhdes- sä virkkeessä on kaksi lausetta. Teemaosien taulukosta näkee, että lähtötekstissä ei väl- tetä pitkien teemojen tai sivuteemojen käyttöä. Lähtötekstin alussa näkökulma on tut- kimuksessa, ja aihepiirillä luodaan koherenssia. Ensinnäkin *Tutkimus*-sana on otsikos- sa, ja se mainitaan toisen lauseen reemassa (*valtakunnallisesta henkilöliikennetutki- muksesta*). Lisäksi se on kolme kertaa sivuteemana: *Tutkimuksen mukaan* on toisen virkkeen päälauseessa, sivulauseen alussa puolestaan on edellisen tekstuaalisena vasta- kohtana *edellisessä tutkimuksessa kuusi vuotta sitten*. Neljännen virkkeen sivulauseessa on sivuteema *viime tutkimuksen aikaan*. (Edelleen tutkimuksesta annetaan tietoja teks- tin viimeisessä kappaleessa, jossa (pysyvinä) topikaalisina teemoina ovat *henkilölii- kennetutkimukseen, tutkimuksen ja tutkimus*.) Selkoversiossa tutkimusta ei mainita ol- lenkaan, mutta sivuteemana on kaksi kertaa ajallinen rajausta *Kuusi vuotta sitten*, jolla rajataan teemaa ja luodaan vastakohtaisuutta, esimerkiksi *Yli puolella kortin omaavista naisista – vain alle puolet; Melkein joka kolmannella perheellä – vain joka neljännellä perheellä*. Määrää kommentoidaan *vain-* ja *melkein*-sanoilla.

Kertominen määrävälein tehtävästä tutkimuksesta pohjustaa sitä, että tekstissä on paljon lukujen ja osuuksien vertailua sekä kasvamisen ja vähenemisen erittelyä. Tekstin informaatorakenteen näkökulmasta on olennaista, että tutkimusta esittelevää abstraktia ja käsitteellistä sanastoa on lähtötekstin temaattisissa osissa. Lähtötekstiin kirjoituu siis lukija, jolle aihepiiriin liittyvät käsitteet (esimerkiksi *matkasuorite*, *palvelutarjonta* ja *matkustajapohja*) voidaan tuoda johdattelematta teemaosaan ja pitää pääteltävissä olevina konstituentteina. Lähtötekstissä temaattiset osat koostuvat useista jaksoista ja sisältävät pitkiä lausekkeita.

21, STT

Noin kolmannes kotimaan matkojen kappalemäärästä on jalankulku- tai pyöräilymatkoja, ja **julkista liikennettä** käytetään 8 prosentilla matkoista. **Julkisen liikenteen käytetyin väline** on bussi. **Sekä julkisen liikenteen matkojen määrä että joukkoliikennevälineillä taitettujen kilometrien määrä** ovat kuudessa vuodessa kauttaaltaan laskeneet lentoliikennettä lukuun ottamatta.

22, SU

Julkisen liikenteen käytetyin väline on linja-auto. **Julkisen liikenteen käyttö** on kuitenkin yleisesti vähentynyt viime vuosien aikana. **Vain lentoliikenteen käyttö** kasvaa. *Lyhyillä matkoilla useimmat ihmiset* kävelevät tai ajavat pyörällä.

Lähtöteksti (21) pitää kiinni tutkimuksen käsitteistä ja puhuu määristä (*kappalemäärästä*, *matkojen määrä*, *kilometrien määrä*), mutta selkoteksti (22) siirtyy semanttisesti 'käyttöön' ja tarjoaa siten myös käyttäjien näkökulmaa. Teemoina ovat *julkisen liikenteen käytetyin väline*, *julkisen liikenteen käyttö*, *lentoliikenteen käyttö*, *useimmat ihmiset*.

Lähtötekstissä lauseen alkuun tuodaan sivuteemoissa uutta tietoa, eikä niitä välttämättä käytetä esimerkiksi topikaalisen teeman merkityksen rajaamiseen kuten selkoteksteissä.

23, STT

Matkasuoritteesta eli liikenteessä taitetuista kilometreistä yhtä ihmistä kohden henkilöautoliikenne nielaisi nyt 76 prosenttia, **kun luku kuusi vuotta sitten** oli kaksi prosenttiyksikköä vähemmän.

24, STT

Naisten lisääntyneen autoilun lisäksi henkilöautoilun suosiota on kasvattanut se, **että ihmiset** ajavat entistä enemmän yksin.

Pitkä sivuteema *matkasuoritteesta eli liikenteessä taitetuista kilometreistä yhtä ihmistä kohden* on siirretty lauseen alkuun. Sanajärjestys voisi olla myös sellainen, että lauseke olisi päälauseen lopussa. Koska se on sivuteemana, se on yhdistettävissä edeltävien lauseiden teemoihin (*kaikkiaan henkilöautoilun suosio; henkilöautojen osuus kotimaan*

matkoista), vaikka yhteys on assosiatiiivinen. Selkotekstistä kyseiset lauseet on jätetty pois.

Selkoversiossa toteutuu tietynlainen teemapainotteisuus. Teemankulku muodostaa kappaleittain semanttisia kuvioita, ja vertailuasetelmaa tuetaan sivuteemoilla (esimerkiksi kahdesti rajauksella *kuusi vuotta sitten vain*). Teemat muodostavat semanttisia pareja, esimerkiksi *Yli puolella kortin omaavista naisista – alle puolet naisista; joka kolmannella perheellä – joka neljännellä perheellä*. Viimeisessä kappaleessa teemankulussa näkyy toisto (*julkisen liikenteen käytetyin väline, julkisen liikenteen käyttö ja lentoliikenteen käyttö*). Selkoversiossa siis tekstin teemankulkua käytetään erityisesti käsitteiden semanttisten suhteiden osoittamiseen ja koherenssin luomiseen. Tekstin toisessa kappaleessa toistuu teemana lauseke, jonka edussana on perhe (*Useissa perheissä, Melkein joka kolmannella perheellä, joka neljännellä perheellä*), ja yhtenä teemana on *Kakkosautoja*, joka on mainittu edellisessä reemassa. Leksikaalista koheesiota luo myös *kakkosauto*-sanan toisto reemoissa.

25, SU

Useissa perheissä on nykyisin niin sanottu kakkosauto. **Kakkosautoja** käyttävät usein juuri naiset. **Melkein joka kolmannella perheellä** on nykyisin kakkosauto. *Kuusi vuotta sitten vain joka neljännellä perheellä* oli kakkosauto.

Lähtötekstissä teemalausekkeiden edussanoina on abstrakteja substantiiveja, esimerkiksi *osuus, määrä, luku, kasvu, kehitys ja suosio*. Teemat ovat semanttisesti henkilöliikennetutkimuksen aihepiiriin kuuluvia, mutta teemankulkua leimaavat pitkät lausekkeet. Osittaista toistoa käytetään esimerkiksi seuraavassa teemaketjussa: *julkista liikennettä; julkisen liikenteen käytetyin väline; sekä julkisen liikenteen matkojen määrä että joukkoliikennevälineillä taitettujen kilometrien määrä*. Peräkkäisten lauseiden teemojen semanttinen yhteys on assosiatiiivinen suoran esityksen jaksoissa, ja tekstiin on sisällytetty puhujan ilmaisutapoja. Referoitu osa ei ole teemankulultaan semanttisesti yhtä yhtenäinen kuin muu teksti.

26, STT

– **Kolmos- ja kakkosautojen määrä** on selvästi lisääntynyt, ja **naisten autoilun kasvu** näkyy varsinkin nuorten naisten ikäryhmässä. **Kehitykseen** liittyy osaltaan myös väestön vaurastuminen, huomauttaa tarkastaja Harri Uusnäkki liikenne- ja viestintäministeriöstä.

27, STT

– **Joukkoliikenteen palvelutarjontaa** tuskin tarvitsee vähentää tämän kehityksen vuoksi ainakaan suurissa kaupungeissa, sillä väestönkasvun vuoksi käyttäjämäärä *jatkovasti* lisääntyy. **Ongelmaksi** voi kuitenkin tulla esimerkiksi se, että nuoret naiset eivät siirry joukkoliikenteen käyttäjiksi samalla kun 50–60-vuotiaita naisia siirtyä eläkkeelle. *Tällöin vakinainen matkustajapohja* voi pienentyä merkittävästi, **Uusnäkki** uskoo.

Lähtötekstiesimerkin 26 sitaatissa teemoina ovat tekstissä aiemmin mainitut *kolmos- ja kakkosautojen määrä* ja *naisten autoilun kasvu*. Oletettavasti niihin kumpaankin viita-

taan sanalla *kehitykseen*, joka liittyy määrällisiin muutoksiin. Esimerkin 27 suorassa esityksessä on joukkoliikennettä koskevinä abstrakteina teemoina *joukkoliikenteen palvelutarjontaa*, (*väestönkasvun vuoksi*) *käyttäjämäärä* ja *vakinainen matkustajapohja*. Muut teemat *ongelmaksi*, *nuoret naiset* ja sen vastakohtana *50–60-vuotiaita naisia* liittyvät aihepiiriin ja tekstin luomaan kehykseen.

8. LOPUKSI

Viimeisessä luvussa pohdin tutkimustuloksia arvioiden selkorekisterin erityispiirteitä (luku 8.1) ja esitän käsitykseni selkoviestinnän kehityslinjoista (luku 8.2).

8.1 SELKOREKISTERIN ERITYISYYS

Käyttämieni taustateorioiden mukaisesti pidän ensisijaisena tutkimuskohteena kielen käyttöä, mikä tarjoaa lähtökohdat eri käyttötarkoitusten mukaan muokattujen tekstien merkityksenannon analyysiin ja vertailuun. Kielen systeemi reaalistuu teksteinä ja teksteissä, joten analyysi ja tulkinta koskevat kielen järjestymistä merkityksiksi ja muodoiksi. Tulkinassa korostuvat merkityksen dialogisuus, kontekstuaalisuus ja sosiaalisuus. Tarkastelemalla merkityksiä metafunktioittain on mahdollista osoittaa keskeiset selkotekstien ja niiden lähtötekstien erot ja kuvata siten selkoistamista myös kirjoitusprosessina. Tutkimuksen peruslähtökohdan mukaisesti olen funktionaalisen analyysin avulla kuvannut, selittänyt ja arvioinut selkoutisen erityispiirteitä. Erilaiset kielelliset valinnat selittyvät tekstien ylläpitämisen vuorovaikutuksen, tekstien konstruoiman maailman ja tekstin viestiksi muotoutumisen merkityksenannosta.

Kuvaan kielellisiä muodon ja merkityksen muutoksia, joiden avulla yleiskielinen lähtöteksti on mukautettu ymmärrettävämmäksi ja erityisryhmiin kuuluville vastaanottajille sopivaksi. Selkorekisteri luo siis eri tekstilajeja edustavien tekstien selkoversioille erityisen viestinnällisen tarkoituksen muiden tavoitteiden lisäksi. Aloina keskeisiä ovat tiedonvälitys ja tiedottaminen, ohjeet ja esitteet, verkkomateriaali sekä kaunokirjallisuus. Selkokirjoittaja on erityisessä roolissa ja rajaa siten myös sen, millaisessa osallistujaroolissa vastaanottaja voi olla. Selkorekisteriä määrittää eniten se, että vuorovaikutuksen syntymiseen ja ylläpitämiseen kohdistuu erityisiä odotuksia.

Funktionaaliseen teoriaan pohjaava vertaileva analyysi selkouutisista ja niiden lähtöteksteinä käytetyistä STT:n teksteistä antaa tietoa siitä, mitkä ovat keskeiset tekstien väliset merkityksenannon erot. Selkokirjoittajille annetuissa suosituksissa nimetään joi-takin keskeisiä rakenteita ja ilmaisutapoja, joita selkoversiossa pitäisi välttää. Mukautaminen on suurelta osin intuitiivista, joten siinä näkyy kielikykyyn kuuluva taito arvioida tekstien vaikeaselkoisuutta ja selventää merkitysrakenteita. Käsityksiin vaikuttavat arviot vastaanottajan kiinnostuksenkohteista ja tiedoista sekä tekstin sisäislukijasta. Vaikeaselkoisuus ja reseption haasteellisuus ovat ominaisia etenkin osalle kirjoitettuja tekstejä, joita leimaa esimerkiksi kieliopillinen metaforisuus ja suuri leksikaalinen tiheys. Näiltä osin selkoistaminen muuntaa tekstiä puhutun kielen ilmaisutapoja vastaavaksi, koska metaforisilla rakenteilla on käytännössä aina kongruentti vaihtoehto. Selko-

versioiden yksi erityispiirteistä on siten se, että kirjoitetun tekstin esitystapaa muokataan kohti puhuttujen tekstien ilmaisu.

Tutkimukseni keskeiset tekstien analysoinnin ja tulkinnan menetelmät ovat peräisin genre- ja rekisteriteoriasta sekä funktionaalista teoriasta, mutta selkouutisten ja tietotoimiston tekstien aineistolähtöisellä tarkastelulla on yhteyksiä myös viestintätieteeseen. Lisäksi olen hyödyntänyt käännöstieteen, kirjallisuustieteen, erityispedagogiikan ja psykologian käsitteitä ja tutkimustuloksia. Tekstien funktionaalinen analyysi ja tulkinta kuuluvat lingvistiseen tekstintutkimukseen, jossa tarkastellaan tekstien tuottamista ja tulkintaa konteksteissaan. Merkityksiä luovat tekstien interdiskursiiviset ja intertekstuaaliset yhteydet, joten on keskeistä tarkastella yksittäistä tekstiä suhteessa tekstilajiinsa, rekisteriinsä, muihin samaan ketjuun kuuluviin teksteihin, lähtöteksteihin ja mainittuihin lähteisiin. Selkoviestintää voidaan pitää uskontekstointina, kielensisäisenä käännöksenä tai samaan tekstiketjuun kuuluvien tekstien tuottamisena. Kyse on siis monin eri tavoin toteutuvista tekstienvälisistä yhteyksistä.

Selkorekisterissä tuotettuja tekstejä leimaavat kielelliset valinnat, joilla pyritään yksinkertaistamaan tekstin ylläpitämää vuorovaikutusta ja parantamaan ymmärrettävyyttä. Selkoteksteissä korostuvat tietynlaiset semanttiset ja leksikkokieliopin ilmaisutavat, joiden avulla uskotaan saatavan aikaan viestinnällisiltä tarkoituksiltaan eriytynyttä ja erityisryhmille suunnattua tekstiä. Selkokirjoittajat suhteuttavat toimintaansa annettuihin suosituksiin ja hyödyntävät intuitiivista tietoaan kielenkäytöstä. Kirjoitusprosessina mukauttamisella on siis erityispiirteitä.

Suomalaisen selkoviestinnän malli on peräisin Ruotsista, jossa erityisryhmille suunnatun materiaalin (lättläst material) lisäksi julkaistaan selkeytettyä yleiskielistä (klarspråk) aineistoa, etenkin viranomaistekstejä. Suomessa selkokielistä viestintää koordinoi Selkokeskus, ja esimerkiksi virkatekstien selkeyttämisen ja EU-kielen-huollon asiantuntija on Kielitoimisto. Selkokielisen viestinnän keskeinen toimija on ollut lähes alusta lähtien Kehitysvammaliitto, mikä vaikuttaa merkittävästi selkokielen asemaan ja selkoversioiden julkaisemiseen kohdistettuun tukeen. Selkokielen määritelmä korostaa kielenkäytön erikoistamista erityisryhmille sopivaksi ja nimeää selkoistamisen kirjoitusprosessina mukauttamiseksi. Tavoitteena on käyttää yleiskieltä luettavampaa ja ymmärrettävämpää kieltä. Selkoviestinnän taustaideologiat ovat erityisryhmien asemaan liittyviä, erityisesti korostuu tiedollinen ja viestinnällinen saavutettavuus ja tasa-vertaisuus.

Annettujen suositusten eri versioissa näkyvät kunkinhetkiset käsitykset selkoviestinnästä, ja ohjeilla rajataan selkorekisterin käyttöä. Suosituksista on luettavissa, millainen kielikäsitelmä niiden taustalla on ja miten ilmaisutapojen helppoutta tai vaikeutta arvioidaan. Ensimmäiseen, 1980-luvulla esitettyyn versioon sisältyy ajatus viestin siirtämisestä tuottajalta vastaanottajalle. Ilmaisutapojen vaikeus yhdistettiin virkkeiden, lauseiden ja sanojen pituuteen sekä esimerkiksi tiettyihin sanaluokkiin, mikä rajasi myös selkotekstejä koskevien tutkimusten kysymyksenasettelua. Ohjeissa näkyy se, että mukauttamisessa ajateltiin erityisesti helppolukuista kaunokirjallisuutta. Suositusten eri versioissa on kuljettu kohti tekstin tasoa, ja vaikeaselkoisuus nähdään kielellisten muotojen ja merkitysten suhteena. Tekstin tulkinta on vastaanottajan omaa merkitysprosessia.

Nykyisissä suosituksissa (esim. Leskelä & Virtanen 2006: 13–14) on hyödynnetty selkokieltä ja kielenkäyttöä koskevaa tutkimustietoa. Ohjeet on kuitenkin muotoiltu niin, että niiden soveltaminen edellyttää tietoa kielen rakenteesta, käsitteistä ja teksteistä. Siksi ne soveltuvat parhaiten esimerkiksi selkokirjoittajien kouluttajien käyttöön. Mukauttajan huomiota kiinnitetään tekstin sisältöön, sanastoon, lauserakenteisiin ja lauseiden pituuteen sekä tekstiin kokonaisuutena. Suosituksissa korostuvat havainnollisuus, johdonmukaisuus ja rakenteen loogisuus, joilla periaatteina ohjataan erityisesti asiatekstien selkoistamista. Yksi haastateltavista (HV) nimeää selkoviesticinnän kolmeksi keskeiseksi alueeksi yhteiskunnan toimintaan, etenkin tasa-arvoon ja etuuksiin, liittyvän tiedottamisen, käytännön tietouden ja ajankohtaiset asiat. Selkorekisterissä otetaan huomioon erityisesti asiatekstien selkoistaminen, vaikka kaunokirjallisuuden mukauttaminen on myös edelleen tärkeä osa-alue.

Selkokielen määritelmän ja kirjoittamisesta annettujen suositusten pohjalta selkorekisteriä ei voi kuvata kovin tarkasti. Selkoistamista kirjoitusprosessina leimaa kuitenkin se, että rekisterin ajatellaan olevan varsin yhtenäinen kielenkäytön muoto, vaikka kaikkia abstraktin kontekstin muuttajia, alaa, osallistujarooleja ja ilmenemismuotoja, leimaa variaatio. Mukauttamisen odotetaan sopivan monenlaisiin teksteihin, jotka edustavat eri tekstilajeja ja jotka pitävät yllä erilaista vuorovaikutusta. Tekstiin kirjoitettavia osallistujarooleja pidetään yhtenäisinä ja eri tekstilajeihin sopivina, vaikka selkotekstejä tarjotaan hyvin erilaisille ryhmille. Selkorekisterissä kirjoittaja peittää muita rooleja. Kohderyhmiin kuuluvilla on erilaisia viestinnällisiä tavoitteita ja edellytyksiä, mikä lisää variaatioiden tarvetta. Koska selkoviesticintää suunnataan erilaisille kohderyhmille ja edelleen halutaan laajentaa vastaanottajien määrää, olisi mietittävä entistä tarkemmin selkoistamisen vaikutuksia tekstiin. Selkokirjoittamista koskevat suositukset on kirjoitettu niin, että niiden uskotaan tukevan erilaisia kirjoittamisen prosesseja, esimerkiksi lähtötekstin mukauttamista ja selkotekstin kirjoittamista suoraan.

Suosituksien eivät sovi yhtä hyvin eri tekstilajeihin kuuluvien tekstien selkoistamiseen. Haastatteluaineistosta käy ilmi, että suosituksia pidetään tarpeellisina mutta niistä katsotaan olevan hyötyä lähinnä aloittelevalla selkokirjoittajalle. Selkoistamiseen liittyy paljon intuitiivista tietoa, eikä kokenut kirjoittaja tee yksittäisiä tekstiä koskevia ratkaisuja suositusten pohjalta vaan luottaa omiin käsityksiinsä siitä, mikä lähtötekstissä on liian vaikeaselkoista vastaanottajille. Mukauttamisen lähtökohtana on tekstin tarkka lukeminen, jonka pohjalta tehdään analyysi ja tulkinta. Selkoistaja etsii tekstin keskeisen sisällön ja arvioi kielellisiä valintoja. Yksi haastateltavista (PR) ottaa esille esimerkiksi sen, että erityisesti kaunokirjallisuutta mukautettaessa on lähtötekstistä haettava ”kirjailijan taiteellinen ja tunteellinen kokonaisviesti”. Lähtötekstin analyysistä ja tulkinnasta suosituksissa ei anneta ohjeita.

Selkokirjoittajille annetuissa suosituksissa on jälkiä selkoviesticintää koskevien tutkimusten tuloksista. Ohjeiden näkökulmana on pääasiassa se, millaisia kielellisiä rakenteita olisi syytä välttää selkoversioissa. Vaikeaselkoisuutta ei kuitenkaan voi yhdistää pelkästään tiettyihin rakenteisiin (kuten ohjeissa mainittuihin passiiviin, lauseenvas-tikerakenteisiin, partisiippimuotoihin tai määriteryyppäisiin), vaan kyse on erilaisten ilmaisutapojen käytöstä ja niiden esiintymien suhteista. Funktionaalinen tekstianalyysi osoittaa, että mukauttamisessa lähtötekstin tulkinta on keskeinen. Ohjeet keskittyvät selkotekstin muotoiluun, eikä lähtötekstin tulkintaa sinänsä käsitellä. Tekstin tuottajan

näkökulma muodostuu siis siitä, mitä selkoversioon voi sisällyttää ja miten asiat on hyvä ilmaista. Tavoitetasona pitäisi olla, että selkoversio täyttää lähtötekstin viestinnällistä tarkoitusta, vaikka se on uuskontekstoitu ja selkorekisterissä tuotettu. Suosituksissa mainittu aiheen rajaaminen olennaiseen tarkoittaa kirjoitusprosessissa lupaa karsia yksityiskohtia ja näkökulmia, joita mukauttaja pitää vastaanottajalle toissijaisina.

Selkoistamisen prosessia kuvattaessa ja ohjeita annettaessa on otettava huomioon tekstilajeittaiset erikoispiirteet. Siksi tulkinta edellyttää sekä rekisteripiirteiden että tekstin merkityksenannon monipuolista analyysia. Kielenkäytön yksikkö on teksti, ja siksi se on luontevin selkoistamisenkin yksikkönä. Koska kyse on kielenkäytön eroista ja kirjoittajan valintojen tarkastelusta merkitysten näkökulmasta, tulkinnassa on hyötyä funktionaalista analyysistä, jossa huomio keskittyy vuorovaikutukseen, merkityksiin ja tekstiin kokonaisuutena. Keskeinen kysymys on, tukeeko mukauttaminen sellaista merkitysprosessia, jossa vastaanottaja otetaan erityisesti huomioon. Selkoviestintää kehittämällä on tarkoitus tukea myönteisesti erityisryhmiin kuuluvien asemaa, mutta on myös mahdollista, että osin liiankin pelkistetty viestinnän malli ylläpitää toiseutta eikä tue vastaanottajien todellisia vaikuttamisen mahdollisuuksia.

Selkokirjoittajalle annetuissa suosituksissa painottuu ideationaalinen ja tekstuaalinen merkityksenanto. Vaikeaselkoisuuden merkkejä nimetään tekstin, lauserakenteiden ja ilmausten tasolta. Tekstuaalisuus näkyy etenkin tekstikokonaisuuden loogisuuden ja sidosteisuuden painottamisessa. Suosituksissa on sen sijaan vähän viitteitä siitä, että kirjoittajaa ohjattaisiin ottamaan huomioon se, millaista vuorovaikutusta teksti ylläpitää ja miten mukauttaminen vaikuttaa tekstin vuorovaikutussuhteisiin. Vastaanottaja otetaan huomioon esimerkiksi ohjeissa ”Mieti, mitä haluat sanoa ja kenelle; Suosi myönteistä kieltä; Käytä aikuisten kieltä, kun kirjoitat aikuisille”. Lisäksi mainitaan, että on hyvä pyytää ”palautetta kohderyhmään kuuluvalta lukijalta”, vaikka tämä ei ilmeisesti useimpien tekstien selkoistamisessa toteudu. Huomio kiinnittyy lähinnä tekstin tuottajan ja vastaanottajan vuorovaikutukseen, mutta sen sijaan ei käy ilmi tekstien muu moniäänisyys, mikä korostuu etenkin uutisteksteissä. Kysymys ei ole pelkästään kirjoittajan läsnäolon ilmaisemisesta tekstissä vaan esimerkiksi kommentoivien aineiden käytöstä ja referoinnista.

Selkoistaminen vaikuttaa myös tekstilajipiirteisiin, ja esimerkiksi selkouutisessa uutismaisuus toteutuu eri tavoin kuin lähtöteksteissä. Näin muunnetaan väistämättä uutista tekstilajina. Tekstit ovat käyttökelpoisempia, jos selkoversiokin toteuttaa omalla tavallaan konventionaalisia tekstilajipiirteitä ja viestinnällistä tarkoitusta. Selkouutisessa pyritään hakemaan ihmisläheistä ja vastaanottajalle sopivaa näkökulmaa, joka saattaa tuntua lähtötekstin käsittelytapaan verrattuna etäiseltä ja peittää varsinaisen uutisaiheen. Erityisesti erilaiset aloitustavat osoittavat näkökulmien eroa. Selkouutinen on muodoltaan pelkistetty (ks. esimerkki liitteessä 3), eikä selkoversioissa juurikaan käytetä esimerkiksi väliotsikoita, tietolaatikoita, kommentteja, nostoja tai vinkkejä, joilla voidaan osoittaa osien merkitys tekstikokonaisuudessa. Tekstin ymmärrettävyyttä saattaisi parantaa se, jos aiheen käsittelyä monipuolistettaisiin uutiskommenteilla tai tietolaatikoilla.

Vaikeaselkoisuus on merkityksiä koskeva piirre. Tekstin ymmärrettävyys heikenee, jos merkityksiä on vaikea tulkita tai ne ovat osin ristiriitaisia. Selkoversioissa karstitaan merkityspiirteitä, mikä näkyy tekstien kokonaisuudessa ja lausekerakenteis-

sa. Esimerkiksi uutista mukautettaessa luotetaan siihen, että tärkeimmät osat ovat tekstin alkupuolella ja tekstin loppupuolella on yksityiskohtia ja mahdollista taustaa (vrt. luvun 7 esimerkkiteksti). Selkoistamisessa korostuu rakenteiden analyysi, mikä näkyy myös kirjoittajille annetuissa suosituksissa. Merkityksistä puhutaan vain epäsuorasti korostamalla johdonmukaisuutta ja loogisuutta. Mukauttaminen on usein pääasiassa käsitteiden ja käsiterakennelmien selkeyttämistä sekä selkoversioon sisällytettävän aineksen valintaa. Selkoistamisessa voisi toimintana korostaa entistä selvemmin sitä, että kyse on merkityksenannon muuntelusta. Jokainen tekstiin tehty muutos vaikuttaa merkityksiin: selkoteksti muuntaa lähtötekstin vuorovaikutusta, sen konstruoimaa kuvaa maailmasta ja tekstiä viestinä.

Selkotekstien funktionaalinen analyysi osoittaa, että tekstin muokkaaminen ei ole aina semanttisesti johdonmukaista. Kirjoittajat itse korostavat selkoistamisen perustuvan tulkintaan, mutta lähtöteksti saattaa selkoistettaessa saada painotuksia, joita ei voi perustella pelkästään erityisryhmille kohdistamisella. Aineistoni selkoversioista suurimmassa osassa on esimerkkejä, joissa selkoistettaessa tekstiin on lisätty likimääräistä, intensiteettiä muuttavaa, totuusehtoa rajaavaa tai muuta kommentoivaa ainesta. Vahvistamalla ja lieventämällä, totuusehtoja rajaamalla ja kommentoimalla vaikutetaan huomattavan paljon merkityksenantoon ja tekstin luomaan vuorovaikutukseen. Lisäksi voidaan muokata modaalaisia piirteitä ja ilmaista tekeminen lähtötekstiin nähden eri tavoin velvoittavana tai ohjailevana. Kun tekstiä havainnollistetaan ja tekijän ilmaisemista tarkennetaan, voidaan antaa lisämerkityksiä intentioverbeillä.

Tekstin vuorovaikutuksellisuuteen vaikuttaa huomattavan paljon myös se, miten referointia käytetään, miten referoitu jakso sidotaan muuhun tekstiin ja millainen kuva käytetystä lähteestä muodostuu. Selkotekstien referoinnille tyypillisiä ovat epäsuoran ja vapaan epäsuoran esityksen käyttö sekä lähteiden mainitsematta jättäminen. Selkotekstin tuottaja on välittäjän roolissa: hän säätelee ja muokkaa muiden tekstissä osallisten vuorovaikutusta vastaanottajan kanssa. Lähtötekstiin verrattuna suoraa esitystä on vähemmän, ja myös sitä selkoistetaan. Selkokielisessä ilmaisutavassa on vaikutteita puhutuista teksteistä, ja tuntuisi siksi perustellulta, että referoiduissa osissa säilyttäisiin puhutun kielen leksikkokieliopin piirteitä. Suoran esityksen selkoistamisessa olisi mahdollista ottaa paremmin huomioon ekspressiiviset merkitykset ja esimerkiksi säilyttää lähtötekstissä käytettyjä kielikuvia. Lisäksi vastaanottajaa palvelee se, että referoidun osan funktio osoitetaan kehystävissä lauseissa ja johtolauseissa.

Selkoistaminen muuntaa tekstiä havainnollisemmaksi, ja merkitysten pelkistäminen vaikuttaa eksperientiaalisiin piirteisiin; abstrakteja käsitteitä korvataan konkreettisemmilla tai muutetaan lauseiksi, joilla merkitystä voidaan selittää. Merkitysten muutokset näkyvät esimerkiksi erilaisina lause- ja lausekerakenteina sekä leksikkokieliopin muutoksina, sananvalinnoissa ja käsiterakennelmissa. Tekstiin lisätyillä, metatekstin kaltaisilla jaksoilla korostetaan muiden ilmausten merkityksiä ja sitä, että lähtötekstin tietoa on käsitelty. Lähtötekstien substantiivilausekkeille tyypillisiä etumääritteiden ketjuja yksinkertaistetaan, määritteitä karsitaan ja muutetaan lauseiksi. Rakenteiden eroa ilmentää siten myös kategorian muutos. Lähtötekstin lausekkeissa on tiivis merkitysrakenne, joten selkoistamisessa informaatio jaetaan useaan osaan. Mukauttaminen näkyy siten myös verbin prosessityypeissä ja sanajärjestyksessä, mikä muuntaa tekstuaalisia merkityksiä.

Mitä enemmän tekstiä muokataan, sitä todennäköisemmin verbien prosessityyppejä muunnetaan toiseksi ja käytetään selkoistamiseen. Vaihtelua prosessityypistä toiseen aiheutuu esimerkiksi siitä, että uutisen käsittelyyn on valittu toinen näkökulma. Tekstin selkeyttäminen näkyy erityisesti relationaalisten lausetyyppien käytössä. Ns. suhdelauseilla luokitellaan ja identifioidaan käsitteitä tai ilmaistaan niiden välisiä suhteita tai olosuhdetta. Toisaalta lausetyyppejä lisätään tekstiin, toisaalta lähtötekstin suhdelauseita muunnetaan selkoversiossa konkreettisemmiksi materiaalisen tai mentaalisen prosessityypin lauseiksi. Kyse on määrittelemisestä ja lauseen ilmaiseman tekemisen personoinnista sekä muokkaamisesta havainnollisemmaksi ja konkreettisemmaksi. Personointiin käytetään esimerkiksi *ihminen*-sanaa, jota käytetään yleissubjektina ja jolla täydennetään lausekkeita ja lauserakenteita.

Selkoistaminen kiinnittää merkityksenannon inhimilliseen ja hakee siten tekstin tuottajaa ja vastaanottajaa lähentävää näkökulmaa. Siksi uutisessa esimerkiksi tilastotietojen esittelyn sijasta puhutaan toimijoista, ja tekijöiksi voidaan nimetä yleistäen *ihmiset*, *suomalaiset* tai *me*. Havainnollistaminen ja passiivin välttäminen tuottavat tekstiin selviä subjekti+predikaatti-rakenteita. Lause- ja lausekepituutta säätelemällä tuetaan myös työmuistin toimintaa ja edistetään luetun ymmärtämistä. Selkoversiossa käytetään enemmän näkökulmaa, jossa pohditaan uutisarvoisen asian vaikutuksia ja seurauksia vastaanottajalle tai ihmisille yleensä. Yksiselitteisyyden tavoittelu suosii kotekstissään odotuksenmukaisia peruserkityksiä, merkityksen läpinäkyvyyttä ja referentiaalisuutta, toistoa ja temaattista pysyvyyttä, minkä vuoksi sekä kieliopillista että leksiikaalista metaforisuutta karsitaan.

Tekstuaalisen metafunktion näkökulmasta tekstiä tarkastellaan viestinä, jonka muotoutumista ilmentävät erityisesti lauseiden informaatorakenne ja tekstin temaattinen rakentuminen. Lauseteemana voivat olla lauseen sisältämän prosessin eri osat, prosessi itse, siihen osallistuvat tai olosuhteisiin viittaavat tekijät kuten paikkaa, tapaa tai syytä ilmaisevat. Lisäksi ns. orientoivilla sivuteemoilla rajataan ja tarkennetaan teeman merkityspiirteitä. Interpersoonaalisten ja ideationaalisten merkityspiirteiden muuntaminen näkyy myös tekstuaalisissa piirteissä, ja temaattinen rakentuminen ilmentää merkityksenannon kolmea semanttista ulottuvuutta.

Tekstiä selkoistettaessa lauseiden informaatorakennetta arvioidaan vastaanottajan näkökulmasta. Usein on niin, että lauseen temaattinen jäsennys antaa viitteitä lauseen informaatorakenteesta, koska lähtökohtana oleva teemaosa on väitelauseissa tuttuna pidettyä 'annettua' tietoa. Annettuus syntyy siitä, että viittauskohteet ovat tunnistettavissa aiemmasta tekstiyhteydestä. Selkoteksteissä informaatorakennetta muokataan niin, että tekstin alkuun lisätään johdattelevia lauseita tai lähtötekstin teema-NP:n määritteitä muunnetaan lauseeksi.

Tekstissä toteutuu erilaisia teemankulun malleja, joissa peräkkäisten lauseiden teema valikoituu samoin perustein. Kuvio voi koskea esimerkiksi tekstin kappaletta. Selkoteksteissä käytetään hyväksi pysyvää teemaa ja sivuteemojen mahdollisuuksia varioida sitä. Teksteissä on saman teeman toistoa ja osittaista toistoa, samatarkoitteisuutta ja assosiativisia yhteyksiä. Merkitysrakenteita vahvistetaan käyttämällä samaan aihepiiriin kuuluvia lauseteemoja, jotka ovat esimerkiksi synonyymisia, vastakohtia tai saman yläkäsitteen alakäsitteitä. Lähtötekstin teemalausekkeista puretaan määritteitä, joiden tärkeään rooliin nousevat sivuteemat, jotka luovat tekstiin koherenssia kuten tee-

matkin. Selkoistamisen tekstuaalisena keinona käytetään teemankulun selkeyttämistä ja pelkistämistä, jolloin tekstiin muodostuu semanttisesti johdonmukaisia pysyvien teemojen ketjuja. Tekstuaalisten merkitysten muuntelulla ja esimerkiksi tiettyjen konnektiivien käytöllä parannetaan tekstin koherenssia.

Eri metafunktioiden merkityspiirteitä koskevat lähtötekstien ja selkotekstien erot näkyvät erityisen hyvin tekstien aloitustavoissa. Uutistekstin eri aloitustavat ilmentävät funktionaalista merkityksenantoa: otsikko ja tekstin ensimmäinen lause voivat tarjota toisaalta vuorovaikutuksellista näkökulmaa, toisaalta fakta- tai diskurssialoitusta. On odotuksenmukaista, että sekä lähtöteksteissä että selkoteksteissä ideationaaliseen merkityksenantoon painottuneet fakta-aloitukset ovat yleisimpiä. Tekstin lähtökohtana ovat uutisen kannalta keskeiset tiedot. Lähtöteksteissä yleisiä ovat myös tekstuaalisesti painottuneet alut, koska niissä on määriteketjuja sisältäviä lausekkeita, joihin sisältyy annettuna esitettyä tietoa. Selkoteksteissä on erityisiä interpersoonaisesti painottuneita aloituksia, joissa on merkkejä moniäänisyydestä sekä tekstin tuottajan ja vastaanottajan vuorovaikutuksesta. Tekstin alku on ei-uutismainen, ja siinä voi olla johdattelevia ja taustoittavia lauseita. Vuorovaikutusaloituksissa voi olla kirjoittajan arviointia käsittelevästä asiasta tai lukijan puhuttelua sekä suoraa tai epäsuoraa esitystä. Aloitustapa antaa myös kuvaa tekstien ylläpitämästä vuorovaikutuksesta ja siitä, millaiselle vastaanottajalle teksti on suunnattu.

8.2 SELKOViestinnän Kehityslinjoja

Selkoistamalla tuotetut tekstit palvelevat kohderyhmiin kuuluvaa lukijakuntaa, mutta ei voida ajatella, että selkoviestintä olisi ensisijainen kielimuoto kaikkiin käyttötarkoituksiin, joissa kielen selkeyteen ja ymmärrettävyyteen kiinnitetään erityistä huomiota. Selkoversioiden tutkimus antaa vastauksia siihen, minkälaiset tekstin muutokset selkeyttävät merkityksenantoa ja mihin asioihin ylipäätään pitää kiinnittää huomiota, jotta teksti täyttäisi viestinnällisen tarkoituksensa. Selkoviestintää tarjotaan yhä laajemmalle ja heterogeenisemmalle joukolle vastaanottajia, mikä merkitsee sitä, että kohdentamisessa voidaan ottaa entistä vähemmän huomioon yksittäisen ryhmän viestinnällisiä tarpeita. Siksi kielimuodon kehittämistä hyödyttäisi tutkimus, jossa otetaan huomioon myös vastaanottajien näkökulma; miten eri ryhmiin kuuluvat lukijat arvioivat tekstien ymmärrettävyyttä ja miten tekstejä on tarpeen varioida. Jatkotutkimusten lähtökohtana voisi olla myös kielitypologinen näkemys, jolloin yleiskielistä tekstiä ja selkoversiota tarkasteltaisiin suhteessa käsityksiin kielen kompleksisuudesta ja sen osatekijöistä (ks. Kusters 2008).

Vaikeaselkoisuuden poistamisessa ei voida lähteä yksittäisen ryhmän tarpeista, vaan on analysoitava kielen kompleksisuutta ja ilmaisutapoja sekä evaluoitava niiden vaikutusta tekstissä. Selkoversiot muuttuvat silloin yhä enemmän yleiskielisen tekstin rinnakkaismuodoiksi, jotka sopivat monenlaisille lukijaryhmille. Jos pidetään kiinni selkoviestinnän perusajatuksesta ottaa vastaanottaja erityisesti huomioon, selkoviestinnän tekstejä on tarpeen eriyttää ja tutkia esimerkiksi sitä, miten käyttökelpoisia selkotekstit ovat suomenoppijoiden opetusmateriaalina. Haastatteleman selkoviestinnän toimijat

pitivät keskeisenä kehittämisen alueena selkokielen tunnettuuden parantamista etenkin sosiaalialalla, tiedottamisessa ja erityisryhmien keskuudessa. Tavoitteena pidetään sitä, että selkoversiot olisivat luonteva osa esimerkiksi viranomaisten tiedottamista. On myös mietittävä, mikä on selkeän yleiskielen ja erityisryhmille suunnatun selkokielen suhde.

Selkoteksteistä on luettavissa niihin sisältyvää ideologista taustaa ja kirjoittajien viestinnällisiä pyrkimyksiä ja intentioita. Haastatteluista käy ilmi, että selkokirjoittajat pohtivat rooliaan ja suhdettaan vastaanottajiin. Heillä on näkemystä selkoviestinnän funktioista ja suhteesta yleiskieliseen viestintään. Funktionaalisen analyysin soveltaminen selkouutisiin tarkentaa tekstien lingvististä kuvausta ja käsityksiä merkityksenannon erityispiirteistä, mutta laadullisen tutkimuksen menetelmin saatuja tuloksia ei voi sellaisinaan yleistää tutkittua tekstilajia laajemmalle eikä kaikkeen selkoviestintään. Selkotekstien ja lähtötekstien vertailu osoittaa, että mukauttaminen tuottaa uutisteksteihin tiettyjä kielellisiä piirteitä, jotka ovat tyypillisiä selkoversioille, kuten esimerkiksi kieliopillisten metaforien purkaminen tai tietynlainen interpersoonaisuutta painottava tekstin aloitustapa. Selkouutinen muokkaa siten uutisen tekstilajikonventioita. Selkorekisterin kielellinen kehittäminen yhdistyy lähinnä suositusten muokkaamiseen ja yksilöimiseen. Selkokielistämistä ja kirjoittamisen ohjaamista olisi tarkoituksenmukaista lähestyä tekstilajeittain ja suhteuttaa selkoversio yleiskieliseen. Eri tekstilajeja koskevan tutkimuksen pohjalta olisi mahdollista määritellä ja kuvata eri tekstien erityispiirteitä ja ohjata mukauttamista kirjoitusprosessina. Lisäksi on otettava huomioon viestinnän kanava: millaisia erilaisia odotuksia kohdistuu esimerkiksi verkkoteksteihin ja mikä niissä vaikuttaa lukukokemukseen (ks. Koskela, Lehikoinen & Nuopponen 2009).

Tutkimukseni tulosten sovellusalue on kirjoitusprosessin, erityisesti mukauttamisen, ohjaaminen. Olennaista selkokielistämisessä on se, että selkoversioiden tuottaminenkin on tiettyihin genreihin kuuluvien tekstien tuottamista. Siksi selkoistajalta edellytetään herkkyyttä tekstilajin konventioille ja ilmaisutavoille. Selkotekstitaloihin kuuluu ennen kaikkea lähtötekstien erityispiirteiden tunnistaminen, tekstin tulkinta ja kyky tuottaa selkoistettuja tekstejä. Yleiset mukauttamista koskevat suositukset eivät tue kovinkaan yksityiskohtaisesti yksittäisen tekstin kirjoittamisprosessia. Kirjoittajilla on näkemystä siitä, mitkä ovat eri tekstilajien tekstien erityispiirteitä. Nykyisten suositusten soveltaminen edellyttää näkemystä teksteistä ja kielen rakenteen käsitteiden tunteudesta. Selkokirjoittaminen vaatii siis erityisiä tekstitaloja.

LÄHTEET

- Aaltonen, Pirta 1993: Adverbit selkokielessä. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- Ahvenainen, Ossi & Holopainen, Esko 2005 [1999]: Lukemis- ja kirjoittamisvaikeudet. Teoreettista taustaa ja opetuksen perusteita. Toinen muutettu ja täydennetty painos. Jyväskylä: Special Data.
- Arffman, Inga & Brunell, Viking 1989: Tekstin ymmärtäminen ja ymmärrettävyys peruskoulussa. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja A. Tutkimuksia 25. Jyväskylä: Kasvatustieteiden tutkimuslaitos.
- Arinen, Pekka & Karjalainen, Tommi 2007: PISA06. PISA 2006 ensituloksia 15-vuotiaiden koululaisten luonnontieteiden, matematiikan ja lukemisen osaamisesta. Helsinki: Opetusministeriö.
- Aristoteles 2000 [1967]: Runousoppi. Suom. Pentti Saarikoski. Helsinki: Otava.
- Austin, J. L. 1975 [1962]: How to do things with words. Second edition. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Ba[k]htin, M. M. 1986: Speech genres and other late essays. Translated by Vern W. McGee. Edited by Caryl Emerson and Michael Holquist. Austin: University of Texas Press.
- Bassnett, Susan 1995: Teoksesta toiseen. Suom. työryhmä. Tampere: Vastapaino.
- Bell, Allan 1991: The Language of news media. Oxford: Basil Blackwell.
- Bhatia, Vijay K. 1983: Simplification v. easification – The case of legal texts. *Applied Linguistics* vol. 4 n. 1, s. 42–54.
- Bhatia, Vijay K. 1998 [1993]: Analysing genre. Language use in professional settings. London, New York: Longman.
- Bhatia, Vijay K. 2004: Worlds of written discourse. London, New York: Continuum.
- Bruner, Jerome 1995: The social self. Edited by David Bakhurst and Christine Sypnovich. London: SAGE Publications Ltd.
- Bruun, Mikko & Koskimies, Ilkka & Tervonen, Ilkka 1989: Uutisoppikirja. Helsinki: Tammi.
- Centrum för lättläst 2007. Ruotsin selkokeskus Centrum för lättläst, jonka kotisivu on osoitteessa <http://www.lattlast.se/?page=5>. Luettu 20.6.2007.
- Clemen, Gudrun 1997: The concept of hedging: Origins, approaches and definitions. Teoksessa *Hedging and discourse. Approaches to the analysis of a pragmatic phenomenon in academic texts*, s. 235–248. Toim. Raija Markkanen ja Hartmut Schröder. *Research in Text Theory / Untersuchungen zur Texttheorie*, vol. 24. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Croft, William & Cruse, D. Alan 2004: Cognitive linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cruse, Alan 2004: Meaning in language. An introduction to semantics and pragmatics. Second edition. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Cutts, Martin 2007 [1995]: Oxford guide to Plain English. Second edition. Oxford: Oxford University Press.
- Daneš, František 1974: Functional sentence perspective and the organization of the text. Teoksessa *Papers on Functional Sentence Perspective*, s. 106–128. Toim. František Daneš. *Janua Linguarum*, series minor 147. The Hague: Mouton.
- Daneš, František 1989: “Functional Sentence Perspective” and text connectedness. Teoksessa *Text and discourse connectedness. Proceedings on the conference on connexity and coherence Urbino, July 16–21, 1984*, s. 23–31. Toim. Maria-Elisabeth Conte, János Petöfi & Emel Sözer. Amsterdam: John Benjamins.

- van Dijk, Teun A. 1985: Semantic discourse analysis. *Teoksessa Handbook of discourse analysis. Volume 2, Dimensions of discourse*, s. 103–136. Toim. Teun A. van Dijk. London: Academic Press.
- van Dijk, Teun. A. 1988: *News as discourse*. New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Dillon, George L. 1986: *Rhetoric as social imagination. Explorations in the interpersonal function of language*. Bloomington: Indiana University Press.
- Downing, Angela 2000: Nominalisation and topic management in leads and headlines. *Teoksessa Discourse and community. Doing functional linguistics*, s. 355–378. Toim. Eija Ventola. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Eagleson, Robert, D. 1987: *Gobbledegook: the tyranny of linguistic conceits. Teoksessa Language topics. Essays in honour of Michael Halliday. Volume II*, s. 191–202. Toim. Ross Steele & Terry Threadgold. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Eggs, Suzanne 1994: *An introduction to systemic functional linguistics*. London: Pinter.
- Eggs, Suzanne & Martin, J. R. 1997: *Genres and register of discourse. Teoksessa Discourse as structure and process. Discourse studies: A multidisciplinary introduction*, s. 230–256. Volume 1. Toim. Teun A. van Dijk. London: Sage Publications.
- Enkvist, Nils Erik 1978: *Tekstilingvistiikan peruskäsitteitä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Erkkola, Jussi-Pekka 2008: *Sosiaalisen median käsitteistä*. Lopputyö, Taideteollinen korkeakoulu, Medialaboratorio.
- Fairclough, Norman 1992: *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, Norman 1997: *Miten media puhuu*. Suom. Virpi Blom & Kaarina Hazard. Tampere: Vastapaino.
- Fawcett, Robin P. 2003: *The many types of ‘theme’ in English: their semantic systems and functional syntax*. Saatavilla osoitteessa <http://www.isfla.org/Systemics/Print/index.html>. Tulostettu 9.11.2007.
- Fawcett, Robin P. 2008: *Invitation to systemic functional linguistics through the Cardiff grammar: an extension and simplification of Halliday’s systemic functional grammar*. 3. ed. London: Equinox.
- Fillmore, Charles J. 1977: *Scenes-and-frames semantics. Teoksessa Linguistic structure processing*, s. 55–81. Toim. Antonio Zampolli. Amsterdam, New York, Oxford: North-Holland Publishing Company.
- Firbas, Jan 1992: *Functional sentence perspective in written and spoken communication*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fowler, Roger 1991: *Language in the news. Discourse and ideology in the press*. London, New York: Routledge.
- Fries, Peter H. 1994: *On theme, rheme and discourse. Teoksessa Advances in written text analysis*, s. 68–82. Toim. Malcolm Coulthard. London: Routledge.
- Fries, Peter H. 1995: *A personal view of theme. Teoksessa Thematic development in English texts*, s. 1–19. Toim. Mohsen Ghadessy. London & New York: Pinter.
- Guidelines for easy-to read materials 1997: *Guidelines for easy-to-read materials*. Compiled and edited by Bror I. Tronbacke. IFLA professional reports, no. 54. The Hague: International Federation of Library Associations and Institutions.
- Hakulinen, Auli 1982: *Mikä tekee lauseista/virkkeistä tekstin. Teoksessa Näkökulmia kirjoitettuun kieleen*, s. 5–11. *AfinLA:n vuosikirja 1982*. Toim. Jorma Tommola ja Raija Ruusuvuori. Suomen sovelletun kielitieteen yhdistyksen (AFinLA) julkaisuja nro 33. Turku.
- Hakulinen, Auli 1989: *Suomalaisen keskustelun keinoja 1. Kieli 4*, Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Hakulinen, Auli & Karlsson, Fred 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. SKST 350. Helsinki: SKS.
- Hakulinen, Auli & Karlsson, Fred & Vilkkuna, Maria 1980: *Suomen tekstilauseiden piirteitä: kvantitatiivinen tutkimus*. Publications 6. Department of General linguistics. University of Helsinki.
- Halliday, M. A. K. 1974: *The place of “Functional Sentence Perspective” in the system of linguistic description. Teoksessa Papers on Functional Sentence Perspective*, s. 43–53. Toim. František Daneš. *Janua Linguarum, series minor 147*. The Hague: Mouton.

- Halliday, M. A. K. 1985: *An Introduction to functional grammar*. London: Edward Arnold.
- Halliday, M. A. K. 1987 [1978]: *Language as social semiotic. The social interpretation of language and meaning*. London: Edward Arnold.
- Halliday, M. A. K. 1990 [1985]: *Spoken and written language*. Oxford: Oxford University Press.
- Halliday, M. A. K. 1994: *An introduction to functional grammar. Second edition*. London: Edward Arnold.
- Halliday, M. A. K. 1996a: *Literacy and linguistics: A functional perspective*. Teoksessa *Literacy in Society*, s. 339–376. Toim. Ruqaiya Hasan & Geoff Williams. London, New York: Longman.
- Halliday, M. A. K. 1996b: *On grammar and grammatics*. Teoksessa *Functional descriptions. Theory in practice*, s. 1–38. Toim. Ruqaiya Hasan, Carmel Cloran ja David G. Butt. Amsterdam: John Benjamins.
- Halliday, M. A. K. 1997: *Linguistics as metaphor*. Teoksessa *Reconnecting language. Morphology and syntax in functional perspectives*, s. 3–27. Toim. Anne-Marie Simon-Vanderbergen, Kristin Davidse & Dirk Noël. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Halliday, M. A. K. 1985: Part A. Teoksessa M. A. K. Halliday & Ruqaiya Hasan, *Language, context, and text: Aspects of language in a social-semiotic perspective*, s. 3–49. Victoria: Deakin University Press.
- Halliday, M. A. K. 2002 [1987]: *Spoken and written modes of meaning*. Teoksessa *On grammar. Volume 1 in the collected works of M. A. K. Halliday*. Toim. Jonathan Webster. London, New York: Continuum.
- Halliday, M. A. K. & Hasan, Ruqaiya 1985: *Language, context, and text: Aspects of language in a social-semiotic perspective*. Victoria: Deakin University Press.
- Halliday, M. A. K. & Hasan, Ruqaiya 2000: *System and text: Making links*. *Text* 20 (2), s. 201–210.
- Halliday, M. A. K. & Matthiessen, Christian M. I. M. 2000: *Construing experience through meaning. A language-based approach to cognition*. London, New York: Continuum.
- Halliday, M. A. K. & Matthiessen, Christian M. I. M. 2004: *An introduction to functional grammar. Third edition. Revised by Christian M. I. M. Matthiessen*. London: Hodder Arnold.
- Hallintolaki 434/2003.
- Hasan, Ruqaiya 1985: Part B. Teoksessa M. A. K. Halliday & Ruqaiya Hasan, *Language, context, and text: Aspects of language in a social-semiotic perspective*, s. 52–118. Victoria: Deakin University Press.
- Hasan, Ruqaiya 1996: *Ways of saying: Ways of meaning. Selected papers of Ruqaiya Hasan*. Toim. Carmel Cloran, David Butt & Geoffrey Williams. London: Cassell.
- Heikkilä, Elina 2006: *Kuvan ja tekstin välissä. Kuvateksti uutiskuvan ja lehtijutun elementtinä*. SKST 1065. Helsinki: SKS.
- Heikkinen, Vesa 1999: *Ideologinen merkitys kriittisen tekstintutkimuksen teoriassa ja käytännössä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 728. Helsinki: SKS.
- Heikkinen, Vesa 2004: *Tekstin kanssa. Kohti kielitieteellisen (kon)tekstintutkimuksen yleis-mallia*. http://www.kotus.fi/files/864/heikkinen_konteksti.pdf. Luettu 25.10.2007.
- Heikkinen, Vesa 2007: *Tekstejä, tutkijoita ja tekstintutkijoita*. *Puhe ja kieli* 27:1, s. 1–7.
- Heikkinen, Vesa & Hiidenmaa, Pirjo 1998: *Kuka muuttaa virkakieltä ja miten?* *Kielikello* 4, s. 10–13.
- Heikkinen, Vesa & Hiidenmaa, Pirjo 1999: *Me ja muut tekstintutkijat*. *Virittäjä* 1, s. 84–92.
- Heikkinen, Vesa & Hiidenmaa, Pirjo & Tiililä, Ulla 2000: *Teksti työnä, virka kielenä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Heikkinen, Vesa & Lehtinen, Outi & Lounela, Mikko: *Lappeenrantalaismies löi toista nenään baarissa. Uutisia ja uutisia*. Teoksessa *Tekstien arki. Tutkimusmatkoja jokapäiväisiin merkityksiimme*, s. 231–258. Toim. Vesa Heikkinen. Helsinki: Gaudeamus. Aineistodokumentaatio osoitteessa <http://www.kotus.fi/index.phtml?s=2272>. Luettu 27.8.2007.

- Heiskanen, Kirsi 1992: Selkokielen tekstilingvistinen analyysi ja luettavuus. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitos.
- Helakisa, Kaarina 1980: Lukikirjainlukijainkirje eli reunamerkitöjä ja kysymysmerkkejä selko- ja helppokirjoja lukiessa. *Tyyris tyllerö* 3, s. 16–17.
- Helasvuo, Marja-Liisa 2008: Minä ja muut. Puhujaviitteisyys ja kontekstuaalinen tulkinta. *Virittäjä* 2, s. 186–206.
- Hemánus, Pertti 1990: Journalistiikan perusteet. Johdatus tiedotusoppiin 2. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hietanen, Kaarina 2005: Virallinen kääntäjä paljon vartijana: ammattitoiminnan ja auktorisointimenettelyn yhteensovittamisen haaste. Tampere: Tampere University Press.
- Hiidenmaa, Pirjo 2000: Lingvistinen tekstintutkimus. Teoksessa *Kieli, diskurssi & yhteisö* s. 161–190. Toim. Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh.
- Hiidenmaa 2005: Näkökulmia yleiskieleen. *Yleiskieli – normien mukaista*. Kielikello 4, s. 5–11.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2001: Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.
- Holman, Eugene 1975: Teema/reema-rakenne ja suomen kielen sanajärjestys. *Virittäjä*, s. 279–287.
- Honko, Mari 2005: Taikurin hatun uusi kuosi – vertaileva analyysi kaunokirjallisen teoksen selkomukautuksesta. Sivuvainetutkielma. Tampereen yliopiston taideaineiden laitos.
- Hyland, Ken 1998: Hedging in scientific research articles. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Hyväri, Hanna 2005: Johan Werkmäster haluaa tarjota lukuelämyksiä kaikille ihmisille. *Ketju* 1, s. 16–18.
- ICF 2004: Toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden kansainvälinen luokitus. ICF. *Stakes, Ohjeita ja luokituksia 2004: 4*. Maailman terveysjärjestö (WHO) on julkaissut luokituksen vuonna 2001 nimellä International classification of functioning. Disability and health: ICF.
- Iisa, Katariina & Kankaanpää, Salli & Piehl, Aino 1998: *Tekstintekijän käsikirja*. Helsinki: Yrityskirjat Oy.
- Iisa, Katariina & Piehl, Aino 1992: *Virkakielestä kaikkien kieleen*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 67. Helsinki: VAPK-kustannus.
- Ingo, Rune 1990: *Lähtökielestä kohdekieleen*. Johdatusta käännöstieteeseen. Helsinki: WSOY.
- ISK 2004 = Hakulinen, Auli & Vilkuna, Maria & Korhonen, Riitta & Koivisto, Vesa & Heinonen, Tarja Riitta & Alho, Irja 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: SKS.
- Itkonen, Esa 2005: *Analogy as structure and process: approaches in linguistics, cognitive psychology, and philosophy of science*. Amsterdam: Benjamins.
- Itkonen, Markus 2006: *Typografia ja luettavuus*. Teoksessa *Toisin sanoen* s. 72–86.
- Itkonen, Satu 2004: *Muuttuvat kuvat. Polkuja suomalaiseen taiteeseen*. Helsinki: Kirjapaja.
- Itkonen, Satu 2006: *Toisin sanoen – tietokirja selkokielellä*. Teoksessa *Hyvä kirja*, s. 99–108. Toim. Pirjo Hiidenmaa, Raimo Jussila & Annika Nissinen. Jyväskylä: Gummerus.
- Jakobson, Roman 1960: *Concluding statement: Linguistics and poetics*. Teoksessa *Style in language*, s. 350–377. Toim. Thomas A. Sebeok. Cambridge: Massachusetts Institute of technology.
- Janger, Hanna 1992: *Adjektiivit Arto Paasilinnan romaanissa Isoisää etsimässä ja siitä mukautetussa selkokielisessä laitoksessa*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 1993: *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino.
- Journalistin ohjeet 2005. Ohjeet ovat saatavilla Journalistiliiton kotisivulla osoitteessa www.journalistiliitto.fi. Tulostettu 20.10.2008.
- Julkunen, Jorma 2002: *Vieras ja oma teksti kohtaavat insinööriyössä. Mitä lähteiden käyttö osoittaa ammattikorkeakouluinsinöörin asiantuntijuudesta ja osaamisesta?* Mikkeli.

- Järvinen, Marjukka 1998: Seitsemän selkokielistä veljestä. Käännöstiede kaunokirjallisuuden selkokielelle mukauttamisen apuna. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitos.
- Kakkuri-Knuutila, Marja-Liisa & Ylikoski, Petri 1999: Merkitys ja tulkinta. Teoksessa Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot, s. 24–33. Toim. Marja-Liisa Kakkuri-Knuutila. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kalliokoski, Jyrki 1999: Kieli, tunteet ja ideologia uutistekstissä. Näkymiä tekstilajin historiaan ja nykyisyyteen. Teoksessa Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä s. 37–97. Toim. Jyrki Kalliokoski. Kieli 9, Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Kalliokoski, Jyrki 2002: Tekstilajin taju. Teoksessa Äidinkielen merkitykset, s. 147–159. Toim. Ilona Herlin, Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen & Tiina Onikki-Rantajääskö. SKST 869. Helsinki: SKS.
- Kangasniemi, Heikki 1992: Modal expressions in Finnish. *Studia Fennica Linguistica* 2. Helsinki: SKS.
- Kankaanpää, Salli 2006: Hallinnon lehdistötiedotteiden kieli. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1086. Helsinki: SKS.
- Karvonen, Pirjo 1991: Kieliopillinen metafora ja sen vaikutukset tekstissä. Teoksessa Kieli valta ja eriarvoisuus. Esitelmää 18. Kielitieteen päiviltä. Kieli 6. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Karvonen, Pirjo 1992: Oppikirjojen tiedonkäsitys – Lukion biologian ja maantiedon kirjojen leksikaalis-kieliopillinen ja tekstuaalinen analyysi. Lisensiaatintyö. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Karvonen, Pirjo 1995: Oppikirjateksti toimintana. Suomalaisen kirjallisuuden Seuran toimituksia 632. Helsinki: SKS.
- Kauppinen, Anneli & Laurinen, Leena 1988: Tekstioppi – johdatus ajattelun ja kielen yhteistyöhön. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Keinänen, Minna 1995: Selkolehdet kehitysvammaisten sosiaalisen todellisuuden konstruoina. Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos.
- Kelomäki, Tapani 1997: Ekvatiivilause. SKST 691. Helsinki: SKS.
- Ketju. Kehitysvammaisten kuntoutusta ja huoltoa käsittelevä aikakauslehti. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Ketju 1981. Mitä selkokirjallisuus on? Ketju 4, s.21.
- Kieli ja virkakoneisto 1981: Kieli ja virkakoneisto. Virkakielikomitean mietintö. Komiteanmietintö 1981:26. Helsinki: Opetusministeriö.
- Kielikello. Kielenhuollon tiedotuslehti. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Stellatum.
- Kielitoimiston sanakirja 2004. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Kielikone Oy.
- Kinnunen, Tuija 2006: Käännös oikeudenkäyntiaineistona. Lakitekstien tulkinta oikeuskäsitteiden kääntämisen näkökulmasta. *Acta Universitatis Tamperensis* 1173. Tampere: Tampere University Press.
- Kirjailija-lehti. Helsinki: Suomen kirjailijaliitto.
- Klarspråk lönar sig 2006. Klarspråk lönar sig. Klarspråksarbete i kommuner, landsting och statliga myndigheter. Justitiedepartementet, Ds 2006:10. Stockholm: Regeringskansliet.
- Koivusalo, Esko 1979a: Mitä on yleiskieli? *Virittäjä* 3, s. 216–222.
- Koivusalo, Esko 1979b: Suomen kielen lautakunnan suosituksia. *Kielikello* 1, s. 13–14.
- Koivusalo, Esko 1992: Selkeytykö virkakieli? *Kielikello* 3, s. 3–5.
- Koivusalo, Esko & Huovinen-Nyberg, Liisa 1980: Selkeä virkakieli. Helsinki: Valtion koulutuskeskus.
- Kolehmainen, Taru 2005: Kohti hyvää yleiskieltä. Yleiskielen historiaa. *Kielikello* 4, s. 5–11.
- Konseptikirja 2007. Selkouutisten ja LL-Bladetin konseptikirja.
- Koskela, Merja 2003: Suora esitys ja sen kehystäminen tiedejournalismissa ja poliittisessa journalismissa. Teoksessa *Kieli ja asiantuntijuus. AFInLAN vuosikirja 2003*. Toim. Merja Koskela ja Nina Pilke. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja nro 61. Jyväskylä.

- Koskela, Merja & Lehikoinen, Eija & Nuopponen, Anita 2009: Lue ja ymmärrä – selkokielisten verkkouutisten kielellisiä piirteitä. Jyrki Kalliokoski & Tuija Nikko & Saija Pyhäniemi & Susanna Shore (toim.) AFinLA-e Soveltavan kielitieteen tutkimuksia 2009 / n:o 1. s. 33–46. <http://ojs.tsv.fi/index.php/afinla>. Tulostettu 11.4.2010.
- Koski, Mauno 1985: Toiseen tekstiin viittaaminen nykyisessä kirjasuomessa. Teoksessa *Lauseita ja ajatuksia*. Toim. Mauno Koski. Fennistica 5. Turku: Åbo Akademi.
- Koski, Mauno 1992: Erilaisia metaforia. Teoksessa *Metafora: ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin*, s. 13–32. Toim. Lauri harvilahti et al. Helsinki: SKS.
- Kotilainen, Lauri 1994: Hyvä lehtijuttu, kirjoittajan opas. 6. uudistettu painos. Kuopio: Viestintä Kotilainen.
- Kress, Gunther & van Leeuwen, Theo 1996: *Reading images: the grammar of visual design*. London: Routledge.
- Kuikka, Nina 2001: "Kuultelimme korvat pystyssä kuin jänikset". Alkuperäisen ja selkokielen Seitsemän veljeksien vertailua. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston taideaineiden laitos.
- Kuiri, Kaija 1984: Referointi Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteissa. SKST 405. Helsinki: SKS.
- Kulkki-Nieminen, Auli 2001: Merkitykset tekstissä ja kontekstissa. Selkotekstien ja niiden lähtötekstien merkitysprosesseista. Suomen kielen lisensiaatintutkimus. Tampereen yliopisto.
- Kulkki-Nieminen, Auli 2002: Selkokielen ja yleiskielen eroista. Teoksessa *Selko-opas*, s. 33–45. Toim. Hannu Virtanen. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Kulttuuria kaikille 2002. Kulttuuria kaikille. Esitys vammaiskulttuurin ja kulttuurin saavutettavuuden edistämiseksi. Kulttuuria kaikille -työryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmi- en muistioita 30:2002. Helsinki: Opetusministeriö.
- Kunelius, Risto 1996: The news, textually speaking. Writings on news journalism and journalism research. Acta Universitatis Tamperensis, ser. A, vol. 520. Tampere: University of Tampere.
- Kuronen, Marja-Liisa 2004: Vakuutusehtotekstin uudistamisprosessi. Matkalla alamaisestä asiakkaaksi. Acta Universitatis Oeconomicae Helsingiensis A-231. Helsinki: Helsingin kaup- pakorkeakoulu.
- Kusters, Wouter 2008: Complexity in linguistic theory, language learning and language change. Teoksessa *Language complexity. Typology, contact, change*. Toim. Matti Miestamo, Kaius Sinnemäki & Fred Karlsson. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Kuutti, Heikki 2006: *Uusi mediasanasto*. Jyväskylä: Atena.
- Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta 493/1999.
- Laki Yleisradio Oy:stä 635/2005.
- Lakoff, George 1975: *Hedges: A study in meaning criteria and the logic of fuzzy concepts*. Teoksessa *Contemporary research in philosophical logic and linguistic semantics*. Proceedings of a conference held at the University of Western Ontario, London, Canada. Toim. D. Hockney, W. Harper & B. Freed. Dordrecht, Boston: D. Reidel Publishing Company.
- Langacker, Ronald W. 1987: *Foundations of cognitive grammar. Volume I. Theoretical pre- requisities*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Langacker, Ronald W. 1997: The contextual basis of cognitive semantics. Teoksessa *Language and conceptualization* s. 229–252. Toim. Jan Nuyts & Eric Pederson. Cambridge: Cambridge University Press.
- Laukkanen, Maria 2006: Typografia – luettavuuden ja kauneuden jäljillä. Teoksessa *Hyvä kirja*, s. 71–80. Toim. Pirjo Hiidenmaa, Raimo Jussila & Annika Nissinen. Jyväskylä: Gumme- rus.
- Laurinen, Leena 1994: Selko- vai sekokieltä – selkokielisten tekstien ymmärrettävyydestä. Teoksessa *Selkoa selkokielestä* s. 33–61. Toim. Ari Sainio. Helsinki: Kirjastopalvelu.
- Leech, Geoffrey N. & Short, Michael H. 1981: *Style in fiction. A linguistic introduction to English fictional prose*. London, New York: Longman.

- Leong, Ping Alvin 1999: Text-level themes: A cognitive psychological perspective. *Text* 1, s. 25–55.
- Lehtonen, Mikko 1996: Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia. Tampere: Vastapaino.
- Leija. Selkokielineen aikakauslehti. Julkaisija Kehitysvammaisten Tukiliitto ry.
- Leino, Pentti 1993: Polysemia – kielen moniselitteisyys. *Kieli* 7, Suomen kielen kognitiivista kielioppia 1. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Leiwo, Matti 2003: Selkokielestä ja sen selkeyttämisestä. Teoksessa *Helppis 2: helppolukuisia lasten- ja nuortenkirjoja*, s. 28–35. Toim. Kari Vaijärvi. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Lemke, Jay. L. 1988: Text structure and text semantics. Teoksessa *Pragmatics, discourse and text. Some systemically-inspired approaches*, s. 158–170. Toim. Erich Steiner ja Robert Veltman. London: Pinter.
- Lemke, Jay, L. 1991: Text production and dynamic text semantics. Teoksessa *Functional and systemic linguistics. Approaches and uses*, s. 23–38. Toim. Eija Ventola. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Lemke, Jay, L. 2000: Intertextuality and the project of text linguistics: A response to de Beaugrande. *Text* 20 (2), s. 221–225.
- Leskelä, Leela & Virtanen, Hannu 2006: Selkokielen ABC. Teoksessa *Toisin sanoen*, s. 7–14.
- Linell, Per 1998: Discourse across boundaries: On recontextualizations and the blending of voices in professional discourse. *Text* 18 (2): 143–157.
- Linnakylä, Pirjo 2000: Lukutaito tiedon ja oppimisen yhteiskunnassa. Teoksessa *Kieli, diskurssi & yhteisö*, s. 107–132. Toim. Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopisto.
- Linnakylä, Pirjo 2004a: Miten hyvin suomalaisnuoret lukevat erilaisia tekstejä. Teoksessa *Tulevaisuuden lukijat*, s. 75–98.
- Linnakylä, Pirjo 2004b: Suomalaislasten ja -nuorten hyvän lukutaidon salaisuutta selvittämässä. Teoksessa *Kansainväliset IEA-tutkimukset Suomi-kuvaa luomassa*, s. 123–140. Toim. Kimmo Leimu. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto.
- Linnakylä, Pirjo & Malin, Antero & Blomqvist, Irja & Sulkunen, Sari 2000: Lukutaito työssä ja arjessa. Aikuisten kansainvälinen lukutaitotutkimus Suomessa. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto.
- Linnakylä, Pirjo & Sulkunen, Sari 2005: Suomalaisnuorten lukutaito ja -harrastus. Teoksessa *Osaaminen kestäväällä pohjalla. PISA 2003 Suomessa*. Toim. Pekka Kupari ja Jouni Välijärvi. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto.
- Literacy in society 1996: *Literacy in society*. Toim. Ruqaiya Hasan & Geoff Williams., London and New York: Longman.
- Lukutaidon uudet ulottuvuudet 1990: *Lukutaidon uudet ulottuvuudet*. Toim. Pirjo Linnakylä & Sauli Takala. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja B, teoriaa ja käytäntöä 61. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto
- Lundberg, Tom 1992: Tuhannen taalan juttu: näin sen kirjoitat. Espoo: Weilin+Göös.
- Luokkanen, Päivi 2004: Huovismaisuutta ja konkretiaa. Selkokielistämisen periaatteet kaunokirjallisessa tekstissä: Veikko Huovisen ja Marja-Leena Avelan Hamstereiden vertailua. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopiston suomen kielen, informaatiotutkimuksen ja logopedian laitos.
- Luukka, Minna-Riitta 1992: Akateemista metadiskurssia. Tieteellisten tekstien tekstuaalisia, interpersonaaalisia ja kontekstuaalisia piirteitä. Korkeakoulujen kielikeskuksen julkaisu n:o 46. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Luukka, Minna-Riitta 1995: Puhuttua ja kirjoitettua tiedettä. Funktionaalinen ja yhteisöllinen näkökulma tieteen kielen interpersonaalisiin piirteisiin. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Luukka, Minna-Riitta 2000: Näkökulma luo kohteen: diskurssintutkimuksen taustaoletukset. Teoksessa *Kieli, diskurssi & yhteisö*, s. 133–160. Toim. Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä 2. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus.

- Luukka, Minna-Riitta 2002: M. A. K. Halliday ja systeemis-funktionaalinen kielitiede. Teoksessa *Kielentutkimuksen klassikoita* s. 89–123. Toim. Hannele Dufva & Mika Lähtenmäki. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Lyons, John 1996: *Linguistic semantics. An introduction*. Cambridge: University of Cambridge.
- Makkonen-Craig, Henna 2005: Toimittajan läsnäolo sanomalehtitekstissä. Näkökulmia suomen kielen dialogisiin passiivilauseisiin. SKST 1026. Helsinki: SKS.
- Malin, Antero 2006: Suomessakin on heikkoja lukijoita. Teoksessa *Toisin sanoen*, s. 15–31.
- Markkanen, Raija & Schröder, Hartmut 1997: Hedging: A challenge for pragmatics and discourse analysis. Teoksessa *Hedging and discourse. Approaches to the analysis of a pragmatic phenomenon in academic texts*, s. 3–18. Toim. Raija Markkanen & Hartmut Schröder. *Research in text theory / Untersuchungen zur Texttheorie*, vol. 24. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Martin, J. R. 1992: *English text. System and structure*. Amsterdam: John Benjamins.
- Martin, J. R. 2000: Close reading: functional linguistics as a tool for critical discourse analysis. Teoksessa *Researching language in schools and communities. Functional linguistic perspectives*, s. 275–302. Toim. Len Unsworth. London, New York: Cassell.
- Martin, Maisa 1990: Ulkomaalaisuus ja selkokieli. *Kielikello* 4, s. 26.
- Mathis, Terrie & Yule, George 1994: Zero quotatives. *Discourse processes* 18, s. 63–76.
- Matthiessen, Christian 1995: THEME as an enabling resource in ideational ‘knowledge’ construction. Teoksessa *Thematic development in English texts*, s. 20–54. Toim. Mohsen Ghadessy. London, New York: Pinter.
- McGregor, William B. 1997: *Semiotic grammar*. New York: Oxford University Press.
- Measuring student knowledge and skills. A new framework for assessment 1999. Paris: OECD.
- Miestamo, Matti 2008: Grammatical complexity in a cross-linguistic perspective. Teoksessa *Language complexity. Typology, contact, change*. Toim. Matti Miestamo, Kaius Sinnemäki & Fred Karlsson. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Moberg, Sakari 2001: Integraation ja inklusiivisen kasvatuksen ideologia ja kehittyminen. Teoksessa *Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa*, s. 34–48.
- Mäkiranta, Soile 2006: Asiasällön välittyminen kirjoitustulkkauksessa. Suomen kielen pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos.
- Mäntynen, Anne 2003: Miten kielestä kerrotaan. Kielijuttujen retoriikkaa. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 926. Helsinki: SKS.
- Mörö, Mari 2006: Asiaa selkokielestä. *Kirjailija-lehti* 3, s. 28–29.
- Niemi, Pekka & Poskiparta, Elisa & Hyönä, Jukka 1986: Lukemishäiriön kognitiivinen tutkimus ja diagnoosi. *Psykologian tutkimuksia* 78. Turku: Turun yliopiston psykologian laitos.
- Numminen, Heli 2006: Muisti ja lukeminen. Teoksessa *Toisin sanoen*, s. 32–36.
- Olson, David, R. 1994: *The world on paper. The conceptual and cognitive implications of writing and reading*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Onikki, Tiina 1992: Paljon pystyssä. Teoksessa *Metafora: ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin*, s. 33–57. Toim. Lauri Harvilahti et. al. Helsinki: SKS.
- Onikki, Tiina 2000: Mistä mieli merkityksen tutkimukseen? Kognitiivisen kielentutkimuksen merkitysnäkemyksestä. Teoksessa *merkillinen merkitys* s. 85–114. Toim. Anu Airola, Heikki J. Koskinen & Veera Mustonen. Helsinki: Gaudeamus.
- Orpana, Terttu 1988: Kuvaus vai kommentti. Tutkimus suomen kielen adjektiiviadverbien semanttisesta tulkinnasta. *Opera Fennistica & Linguistica* 2. Tampere: Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- Pajunen, Anneli 2001: Argumenttirakenne. Asiantilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä. *Suomi* 187. Helsinki: SKS.
- Papunet-sivusto 2009. Papunet-verkkopalveluyksikkö, yleiskielinen sivusto osoitteessa <http://papunet.net/yleis/.html>. Tarkistettu 1.2.2009.
- Paronen, Samuli 1974: *Maaailma on sana: mietteitä*. Helsinki: Otava.
- Partanen, Heidi 2009: Sosiaalinen eli yhteisöllinen media. *Kielikello* 3, s. 33.
- Peltomaa, Marianne 2006: Selkokirjatyöryhmän taival. Teoksessa *Toisin sanoen*, s. 119–130.

- Penttilä, Aarni 2002 [1957]: Suomen kielioppi. 3. muuttamaton painos. Toimittanut ja kustannut Marikki Penttilä.
- Perelman, Chaïm 1996: Retoriikan valtakunta. Suom. Leevi Lehto. Alkuteos *L'empire rhétorique, Rhétorique et argumentation*. Tampere: Vastapaino.
- Perelman, Chaïm & Olbrechts-Tyteca, L. 1971 [1958]: The new rhetoric. A treatise on argumentation. Alkuteos *La Nouvelle Rhétorique: Traité de l' Argumentation*. Englanniksi kääntäneet John Wilkinson & Purcell Weaver. Notre Dame, London: University of Notre Dame Press.
- Pietilä, Veikko 1993: On tämä aika kamala – ja kiehtova – peli! *Virittäjä* 97, s. 345–366.
- Pietilä, Veikko 1995: Tv-uutisista, hyvää iltaa. Merkityksen ulottuvuudet televisiojutuissa. Yleisradion julkaisusarja: Tutkimus 4/1995. Tampere: Vastapaino.
- Plain English Campaign 2007. Yhdistyksen kotisivu osoitteessa <http://www.plainenglish.co.uk/>. Luettu 20.6.2007.
- Plain Language Commission 2008. Kotisivu osoitteessa <http://www.clearest.co.uk>. Luettu 24.10.2008.
- Potter, Jonathan & Wetherell, Margaret & Chitty, Andrew 1991: Quantification rhetoric – cancer on television. *Discourse & Society* 2, 333–365.
- Poynton, Cate 1990 [1985]: Language and gender: making the difference. Oxford: Oxford University Press.
- Prince, Ellen 1981: Toward a Taxonomy of Given-New Information. Teoksessa *Radical Pragmatics*, s. 223–255. Toim. Peter Cole. New York: Academic Press.
- Puranen, Tuula 2000: ”Mä vaan kirjotan...” Laadullinen tutkimus Aamulehden uutistoimittajien yleisösuhteesta. Teoksessa *Kaksi katsetta journalismiin*, s. 1–81. Toim. Risto Kunelius & Seija Ridell. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja A 94/2000. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Puranen, Ulla 1980: Ymmärtämisen osatekijät. *Tyyris Tyllerö* 3, s. 2–10.
- Puurtinen, Tiina 1993: Kieliopilliset metaforat lastenkirjojen suomennoksissa. *Virittäjä* 97, s. 546–563.
- Pälli, Pekka 2003: Ihmisryhmä diskurssissa ja diskurssina. *Acta Universitatis Tamperensis* 910. Tampere: Tampere University Press.
- Rahtu, Toini 2006: Sekä että. Ironia koherenssina ja inkoherenssina. SKST 1096. Helsinki: SKS.
- Rainò, Päivi 1997: Selkosuomesta puheen kuvailuun. *Virittäjä* 4, s. 608–618.
- Rajala, Pertti & Virtanen, Hannu 1986: Selkokieli. Miten sanoma perille? Helsinki: Kirjasto-palvelu.
- Rajala, Pertti 1990: Selkokieli. *Kielikello* 3, s. 19–21.
- Rauste-von Wright, Maijaliisa 1997: Opettaja tienhaarassa: konstruktivismia käytännössä. Jyväskylä: Atena.
- Ravelli, L. J. 1988: Grammatical metaphor: an initial analysis. Teoksessa *Pragmatics, discourse and text. Some systemically-inspired approaches*. Toim. Erich H. Steiner & Robert Veltman. London: Pinter.
- Reunanen, Esa 2007: Toimitustilasto 2006. Syventävä sisällönanalyysi. Verkkojulkaisu. Tampereen yliopisto, Journalismin tutkimusyksikkö.
- Ridell, Seija 1994: Kaikki tiet vievät genreen. Tutkimusretkiä tiedotusopin ja kirjallisuustieteen rajamaastossa. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja sarja A 82. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Ridell, Seija 2006a: Genre ja mediatutkimus. Teoksessa *Genre – tekstilaji*, s. 184–213. Toim. Anne Mäntynen, Susanna Shore & Anna Solin. Helsinki: SKS.
- Ridell, Seija 2006b: Yleisö. Elämää mediayhteiskunnan normaalina jäsenenä. Teoksessa *Mediaa käsittämässä*, s. 233–257. Toim. Seija Ridell, Pasi Väliäho & Tanja Sihvonon. Tampere: Vastapaino.
- Sainio, Ari 1995: Selkokirjoittamisen prosessi. Teoksessa *Selko-oppimateriaalin tekijän opas*, s. 39–50. Toim. Johanna Juvonen ja Päivi Fadjukoff. Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen oppimateriaaleja, 18. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

- Sainio, Ari 2000: Selkokieli Suomessa. Teoksessa Teksti, joka rakastaa lukijaansa. Kirjoituksia selkokielestä, s. 45–65. Toim. Ari Sainio. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.
- Sainio, Ari 2002: Mitä on selkokieli? Kielikello 3/2002.
- Sainio, Ari 2006: Oikeus kelpo tarinoihin, selkokirjojen mukauttamisesta. Teoksessa Toisin sanoen, s. 131–154.
- Sainio, Ari & Rajala, Pertti 2002: Ohjeita selkokirjoittajille. Teoksessa Selko-opas, s. 23–32.
- Saukkonen, Pauli 1984: Mistä tyyli syntyy? Helsinki: WSOY.
- Saukkonen, Pauli 2001: Maailman hahmottaminen teksteinä. Tekstirakenteen ja tekstilajien teoriaa ja analyysia. Helsinki: Yliopistopaino.
- Selkoa selkokielestä 2007: Selkoa selkokielestä -tiedosto. Selkokeskuksessa laadittu, yhteensä 116 diaa sisältävä Powerpoint-tiedosto, jota on käytetty Selkokeskuksen järjestämässä koulutustilaisuuksissa. Tulostettu 2.5.2007.
- Selkokeskus 2008. Selkokeskuksen kotisivu, yleiskieliset sivut osoitteessa <http://papunet.net/selkokeskus/>. Luettu 23.10.2008.
- Selkokielityöryhmän muistio 1988. Selkokielityöryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmien muistioita 1988: 37. Helsinki: Opetusministeriö.
- Selkokirjat 1 1982. Toim. Kari Vaijärvi. Helsinki: Kirjastopalvelu.
- Selkokirjoittajan opas 1990. Selkokirjoittajan opas. Toim. Pertti Rajala. Helsinki: Kirjastopalvelu.
- Selko-opas 2002. Selko-opas. Toim. Hannu Virtanen. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Selkouutisten historiaa 2008. <http://yle.fi/ulkomailla/index.php?id=1594>. Tulostettu 23.10.2008.
- Seppä, Pertti 2006: YLE Radio Finlandin selkouutiset. Teoksessa Toisin sanoen, s. 168–187.
- Seppänen, Janne 2001: Katseen voima. Kohti visuaalista lukutaitoa. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 17. Tampere: Vastapaino.
- Shore, Susanna 1986: Onko suomessa passiivia. Suomi 133. Helsinki: SKS.
- Shore, Susanna 1992: Aspects of a systemic-functional grammar of Finnish. Painamaton väitöskirja. School of English and Linguistics, Macquarie University, Sydney.
- Shore, Susanna 1996: Process types in Finnish: implicate order, covert categories, and proto-types. Teoksessa Functional descriptions. Theory in practice. Toim. Ruqaiya Hasan, Carmel Cloran & David G. Butt. Current issues in linguistic theory 121. Amsterdam, John Benjamins.
- Shore, Susanna 2005: Referoinnista projekioon ja metarepresentaatioon. Teoksessa Referointi ja moniäänisyys, s. 44–82. Toim. Markku Haakana ja Jyrki Kalliokoski. Helsinki: SKS.
- Shore, Susanna 2008: Lauseiden tekstuaalisesta jäsennyksestä. Virittäjä 1, s. 24–65.
- Shore, Susanna & Mäntynen, Anne 2006: Johdanto teokseen Genre – tekstilaji, s. 9–41.
- Sipilä, Leena 1995: Selkokieli ja kaunokirjallisuus. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston taideaineiden laitos.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia.
- Solin, Anna 2001: Tracing texts: intertextuality in environmental discourse. Helsinki: University of Helsinki, Department of English.
- Solin, Anna 2004: Intertextuality as mediation: On the analysis of intertextual relations in public discourse. Text 24 (2): 267–296.
- Solin, Anna 2006: Genre ja intertekstuaalisuus. Teoksessa Genre – tekstilaji s. 72–95. Toim. Anne Mäntynen, Susanna Shore & Anna Solin. Helsinki: SKS.
- Solomon, Nicky 1996: Plain English: from a perspective of language in society. Teoksessa Literacy in society, s. 279–307. Toim. Ruqaiya Hasan & Geoff Williams. London, New York: Longman.
- Suomi (o)saa lukea 2000. Suomi (o)saa lukea. Tietoyhteiskunnan lukutaidot -työryhmän linjaukset. Opetusministeriön työryhmien muistioita 4:2000. Helsinki: Opetusministeriö.
- Swales, John M. 2002 [1990]: Genre analysis. English in academic and research settings. Cambridge: Cambridge University Press.

- Svinhufvud, Kimmo 2007: Kokonaisvaltainen kirjoittaminen. Helsinki: Tammi.
- Sääskilähti, Minna 2006: Vapise, kuningas alkoholi. Alkoholivalistuksen tekstilaji ja sen muuttuminen vuosien 1755 ja 2001 välisenä aikana. Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora 70. Oulu: Oulun yliopisto.
- Taneli, Mari 2005: Klassikkokirjan mukauttaminen selkokielelle. Tapausesimerkinä Nummisuutarit: komedia viidessä näytöksessä. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston taideaineiden laitos.
- Tannen, Deborah 1986: Introducing constructed dialogue in Greek and American conversational and literary narrative. Teoksessa Direct and indirect speech, s. 311–332. Toim. Florian Coulmas. Berlin, New York, Amsterdam: Mouton de Gruyter.
- Teksti, joka rakastaa lukijaansa 2000: Teksti, joka rakastaa lukijaansa. Kirjoituksia selkokielestä. Toim. Ari Sainio. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.
- Tekstualisoituva julkishallinto 2008. Tekstualisoituva julkishallinto: ilmiöitä, käytäntöjä ja suuntia 2006–2008. Tiililä Ulla: Hankesuunnitelma 1.1.2006–31.12.2008, osoitteessa <http://www.kotus.fi/index.phtml?s=394>. Tulostettu 26.10.2008.
- Tiililä, Ulla 1992: Keskustelun periaatteista kohteliaisuuteen. Uusia näkökulmia virkakirjeiden ongelmiin. Kielikello 3, s. 18–22.
- Tiililä, Ulla 2007: Tekstit viraston työssä. Tutkimus etuuspäätösten kielestä ja konteksteista. SKST 1108. Helsinki: SKS.
- Toisin sanoen 2006: Toisin sanoen. Selkokielen teoriaa ja käytäntöä Toim. Leealaura Leskelä ja Hannu Virtanen. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry, oppimateriaalikeskus Opikse.
- Toivonen, Pirjo 1980: Selkokirjallisuuden kuviot. Tyyris Tyllerö 3, s. 11–14.
- Tommola, Jorma 2006: Muoto ja merkitys kääntämisessä ja tulkauksessa. Teoksessa Kieli ja kulttuuri kääntäjän työvälineinä, s. 9–24. Toim. Jorma Tommola. Englannin kielen kääntäminen ja tulkkaus. Turku: Turun yliopisto.
- Tulevaisuuden lukijat 2004. Tulevaisuuden lukijat. Suomalaisnuorten lukijaprofiileja. PISA 2000. Toim. Pirjo Linnakylä, Sari Sulkunen & Inga Arffman. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Koulutuksen tutkimuslaitos.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2002: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Turunen, Minna 1992: Näkökulma selkokieleen: tekstimuotoisen selkokielen tarkastelu psykolinguistiikan ja kognitiivisen psykologian näkökulmasta. Syventävien opintojen tutkielma. Joensuun yliopiston erityiskasvatuksen laitos.
- Turunen, Minna 1994: Selkokielen määrittelystä. Selkoa selkokielestä, s. 21–32. Toim. Ari Sainio. Helsinki: Kirjastopalvelu.
- Tuunainen, Kari 1981: Lapsen kielellinen kehitys selkokirjallisuuden näkökulmasta. Ketju 4, s. 10–15.
- Tyyris Tyllerö. Lastenkulttuurijulkaisu Tyyris Tyllerö. Espoo: Cultura.
- Vaijärvi, Kari & Virtanen, Hannu 1988: Selkokirjat 2. Selko- ja helppolukuiset kirjat. Helsinki: Kirjastopalvelu.
- Vainio, Seppo 2007: Syntaktisen ja semanttisen ennustettavuuden rooli luetun lauseen prosessoinnissa. Yleisen kielitieteen julkaisuja 11. Turku: Turun yliopisto.
- Valtioneuvoston päätös 491/1982.
- Varis, Markku 1998: Sumea kieli. Kiertoilmauksen muoto ja intentio nykysuomessa. SKST 717. Helsinki: SKS.
- Vehmas, Simo 2001: Etiikka erityiskasvatuksen ja vammaistutkimuksen perustana. Teoksessa Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa, s. 364–375. Toim. Markku Jahnukainen. 11. täysin uudistettu painos. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Vehmas-Lehto, Inkeri 1999: Kopiointia vai kommunikointia. Johdatus käännteoriaan. Helsinki: Finn Lectura.
- Ventola, Eija 2006: Genre systeemifunktionaalisessa kielitieteessä. Esimerkkinä asiointitilanteet. Teoksessa Genre – tekstilaji, s. 96–121.

- White, Peter R. R. 2000: Media objectivity and the rhetoric of news story. Teoksessa *Discourse and community. Doing functional linguistics*, s. 379–397. Toim. Eija Ventola. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Wiio, Osmo A. 1973 [1968]: *Ymmärretäänkö sanomasi*. Viestintä – tiedonvälitys. 5. uusittu painos. Helsinki: Weilin & Göös.
- Wiio, Osmo A. 1992: *Viestinnän tutkimussuuntia*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Vilkuna, Maria 1992: Referenssi ja määräisyys suomenkielisten tekstien tulkinnassa. *Suomi* 163. Helsinki: SKS.
- Vilkuna, Maria 1996: *Suomen lauseopin perusteet*. Helsinki: Edita.
- Vinni, Irja 1998: Tekstistä selkoa. Kehitysvammaisten aikuisten selkokielisten ja yleiskielisten tekstien ymmärtäminen. Valtakunnallisen tutkimus- ja kokeiluyksikön julkaisuja 76. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Virittäjä. Kotikielen Seuran aikakauslehti.
- Virtanen, Hannu 1989: Selkosovellusten tarve. Selkokieliprojektin loppuraportti. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 1/1989. Sosiaalihuollitus ja Sosiaaliturvan keskusliitto. Helsinki.
- Virtanen, Hannu 2002a: Selkojulkaisujen ulkoasusta. Teoksessa *Selko-opas*, s. 55–69.
- Virtanen, Hannu 2002b: Selkokielen määritelmä, tarve ja käyttäjäryhmät. teoksessa *Selko-opas*, s. 7–21.
- Virtanen, Hannu 2006: Selkokirjoista selkokieleen, tapahtui vuosina 1981–1990. Teoksessa *Toisin sanoen*, s. 87–103.
- Virtanen, Hannu & Österlund, Maria 2006: Selkokieliset ajankohtaislehdet. Teoksessa *Toisin sanoen*, s. 155–167.
- Virtanen, Hannu 2009: *Selkokielen käsikirja*. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry, Oppimateriaalikeskus Opike.
- Vološinov, Valentin 1990 [1929]: Kielen dialogisuus. *Suomennos, esipuhe ja selitykset* Tapani Laine. Venäjänkielinen alkuteos *Marksizm i filosofija jazyka*. Tampere: Vastapaino.
- Vuoriniemi, Jorma 1976: Konnektorit tekstin strukturoijina. *Kielemme käytäntöä ja teoriaakin*. *Virittäjä* 80, s. 192–215.
- Ørjasäter, Tordis 1981: Vammaiset lapset ja nuoret tarvitsevat kirjallisuutta. *Ketju* 4, 16–21.
- Östman, Jan-Ola 2000: Merkityksen ajankohtaiset haasteet yleiselle kielitieteelle. Teoksessa *Merkillinen merkitys* s. 69–84. Toim. Anu Airola, Heikki J. Koskinen & Veera Mustonen. Helsinki: Gaudeamus.

LIITE 1 TUTKIMUSAINEISTO

Luettelossa ovat aineistona olleet Selkoutusten jutut ja niiden lähtötekstinä käytetyt Suomen tietotoimiston tekstit. Aineistoon kuuluu yhteensä 50 selkotekstiä ja 54 lähtötekstiä. Selkoteksteistä ja lähtöteksteistä on mainittu kirjoittajat, jos kirjoittajan koko nimi on ilmoitettu. Tekstit ovat selko-tekstien mukaisessa ilmestymisjärjestyksessä. Lähtötekstien tiedot on kursivoitu.

Otsikko	Ilm.päivä	Lähdetieto	Kirjoittaja	Merkkejä (ei välil.)	Kuvan lähde	Kuvateksti
Kirjastoilla on rahaa vähemmän, asiakkaita enemmän	8.12.1998			1044	–	Monien kirjastojen lehtilukusaleissa on nyt vähemmän lehtiä kuin aikaisemmin.
<i>Lääninhallitus totesi Uudenmaan ja Itä-Uudenmaan kirjastoahdingon</i>	<i>1.12.1998</i>	<i>STT, Helsinki</i>		2242		
Koripalloilija Hanno Möttölä: "Voimaa on saatava lisää",	16.2.1999			1276	Lehti-kuva (LK)	Koripallossa pelaajien on oltava pitkiä. Hanno Möttölä sopii lajiin tässä [s]uhteessa, hän on kaksi metriä ja 10 senttiä pitkä.
<i>Koripalloilija Möttölä tietää, mitä tekee</i>	<i>26.1.1999</i>	<i>STT, Salt Lake / Helsinki</i>		3979		
Lähestymiskielto on määrätty jo kymmenille henkilöille	16.2.1999			1726	Ei kuvaa	
<i>Laki lähestymiskiellosta tarpeen: Hakemuksia jo 55</i>	<i>4.2.1999</i>	<i>STT, Helsinki</i>		2118		
Miss Suomen toivotaan menestyvän myös kansainvälisesti	16.2.1999			833	LK	Uudeksi Miss Suomeksi valittiin Vanessa Forsman.
<i>Miss Suomi -asiantuntijoiden valintakriteerejä 1999: Nykymissin pitää olla pitkä, muodokas ja karismaattinen</i>	<i>4.2.1999</i>	<i>STT, Helsinki</i>		1585		
Tuhannet suomalaiset viettävät talven Espanjan rannikolla	16.2.1999			1072	LK	Valtaosa Espanjassa asuvista suomalaisista on eläkeläisiä.
<i>Espanjan aurinkorannikon suomalaiset odottavat erityisesti eurojen käyttööntoa</i>	<i>4.2.1999</i>	<i>STT, Helsinki</i>		3697		
Huumerikosten määrä kasvaa nopeasti	2.3.1999			1677	LK	Salakuljetuksessa käytetty kirja, jonka sisään on piilotettu huumeita. Purkeissa ja levyissä on heroïinia.
<i>Huumerikollisuus huomattavassa kasvussa – puolet heroïinista salakuljetettu</i>	<i>10.2.1999</i>	<i>STT, Helsinki</i>		4702		

<i>Venäjältä</i>						
Internet on vielä kodeissa harvinainen,	2.3.1999			1356	Piirros	Ei kuvatekstiä.
Internet yhdistää tietokoneet toisiinsa,	2.3.1999			991		
<i>Internet tasa-arvon jarrusta sen edistäjäksi? – portteja kotipääteen lisäksi kännykät ja digitaali-tv</i>	11.2.1999	<i>S TT, Helsinki</i>	<i>Pertti Mattila</i>	5364		
Lennonjohtajien lakko jatkuu yhä,	2.3.1999			1075	LK	Lennonjohtajat johtavat lentoliikennettä lentokentillä.
<i>Lennonjohtajat hylkäsivät sovintoesityksen. Lakko voi pitkittyä jopa viikkoja</i>	26.2.1999	<i>S TT, Helsinki</i>		2998		
Nainen tappaa harvoin ampumalla,	2.3.1999			1144	LK	Poliisit vartioivat ampumaradan ovea ampumistapah-tuman jälkeen.
<i>Nainen tappaa harvoin ampumalla</i>	21.2.1999	<i>S TT, Helsinki</i>		3045		
<i>Kolmen miehen ampumisesta epäilty nainen pidätetty</i>	22.2.1999	<i>S TT, Helsinki Säh-keutiset</i>		1144		
Autovarkaudet ovat lisääntyneet	13.4.1999			1371	LK	Nykyisin vain pieni osa autovarkauksista on ajeluha-luisten nuorten tekemiä. Tavallisesti autovarkaus liittyy muihin rikoksiin.
<i>Poliisi haluaa rikoskierteen poikki: Autorosvon taustalla on usein huumausai-neriippuvuus</i>	31.3.1999	<i>S TT, Helsinki</i>		2914		
Nosturiyritys kannustaa työntekijöitä liikkumaan. Työntekijä voi saada kun-toilusta lisää palkkaa	13.4.1999			1711	Pekka Järvi-nen UKK-instit.	Työntekijöitten kuntoa testataan muun muassa käve-lytestillä. Testin on kehittänyt UKK-instituutti.
<i>Elämäntapaurheilija Pekka Niska vetää henkilökuntansa kuntoilemaan. Kuntoilu ja tupakoimattomuus näkyy palkkapus-sissa</i>	22.1.1999	<i>S TT, Helsinki</i>		3255		
Kosovosta paennut Zhel Povataj: "Serbit polttivat talomme"	27.4.1999			1150	LK	Pakolaisille jaetaan leipää. Jo ehkä noin miljoona Kosovon albaania on paennut serbien vainoja.
<i>Tiranan pakolaiskeskuksissa luotetaan Naton pommien pelastavaan voimaan. Sodan läheisyys ja jatkuva pakolaisvirta lisäävät ahneutta Albaniassa</i>	15.4.1999	<i>S TT, Tirana</i>	<i>Tuula Kopo-nen, Pentti Väistö</i>	2797		
Kreikka edelleen suosiossa. Matkanjär-jestäjät ovat vähentäneet Finnairin käyt-töä	27.4.1999			1511	–	Etelänmatka alkaa lähes aina lentokentältä. Kuva Ou-lun lentoasemalta.
<i>Ulkomaiset matkanjärjestäjät siirtävät lentoja Finnairilta konserniensa char-teryhtiöille</i>	22.4.1999	<i>S TT, Helsinki</i>		3424		

Nokia menestyy	27.4.1999			551	LK	Pääjohtaja Jorma Ollila johtaa Nokiaa.
<i>Nokia takoi yli neljän miljardin neljännesvuosituloksen. Asemat suurimpana kännykkävalmistajana vahvistuivat</i>	22.4.1999	<i>STT, Helsinki</i>		2794		
Yhä useampi maksaa laskut automaattilla tai tietokoneella	27.4.1999			557	Ei kuvaa	
<i>Yhä useampi lasku maksetaan netissä tai automaattilla. Pankkien maksuliikenteestä yli 80 prosenttia tietoyhteisillä</i>	19.4.1999	<i>STT, Helsinki</i>		2498		
Ehdolla Halonen, Paasio ja Söderman. Ahtisaari ei ole mukana SDP:n esivai- lissa,	11.5.1999			1023	LK	Tarja Halonen miehensä Pentti Arajärven seurassa.
<i>Ahtisaari ei asetu ehdolle SDP:n esivai- lissa</i>	27.4.1999	<i>STT, Helsinki</i>		2763		
<i>Lipponen Ahtisaaren ratkaisusta: Vali- tettavaa SDP:n kannalta</i>	27.4.1999	<i>STT, Helsinki</i>		1146		
Karhuja on myös Etelä-Suomessa	11.5.1999			1771	Piirros	Ei kuvatekstiä.
<i>Karhut nousseet talvipesistään lähes ko- ko maassa. Metsästäjään keskusjärjes- tölttä tietoisku karhun kohtaamisesta</i>	29.4.1999	<i>STT, Helsinki</i>		4844		
Kännyköitä käytetään apuna luntauk- sessa	11.5.1999			683	Ei kuvaa	
<i>Tekstiviestilunntaus yhä yleisempää kou- luissa. Raahelaiskeksintö paljastaa kän- nykän käytön</i>	2.5.1999	<i>STT, Oulu</i>		2902		
Koijärvi vielä vihreiden mielessä	25.5.1999			775	LK	Osmo Soininvaara vieraili taas Koijärvellä. Vieressä soittaa pajupilliä Maaret Eloranta.
<i>Vihreät muistelevat Koijärven henkeä</i>	20.5.1999	<i>STT, Helsinki</i>		2547		
<i>Koijärvi kasvamassa umpeen</i>	23.5.1999	<i>STT, Forssa</i>		1459		
Kellot siirretään kesäaikaan	26.3.2002			641	Ei kuvaa	
<i>Kesäaikaan siirrytään ensi sunnuntaina. Junien ja linja-autojen aikatauluihin joi- takin muutoksia</i>	26.3.2002	<i>STT, Helsinki</i>		2057		
Jugoslaviasta tulee Serbia ja Monteneg- ro	26.3.2002			630	Ei kuvaa	
<i>Jugoslavian loppu</i>	20.3.2002	<i>STT, Budapest</i>		994		
Ylipainoisia ihmisiä yhä enemmän USA:ssa	26.3.2002			630	Ei kuvaa	
<i>Ylipaino-ongelma paisuu yhä Yhdysval-</i>	9.3.2002	<i>STT, Washington</i>	<i>Päivi Sinisalo</i>	2196		

<i>loissa</i>						
Väyrynen Keskustan puheenjohtajakisaan	23.4.2002			649	Ei kuvaa	
<i>Väyrynen lähtee mukaan keskustan puheenjohtajakilpaan</i>	6.4.2002	<i>STT, Helsinki</i>	<i>Timo Sipilä</i>	1978		
Kulttuuriministeri Suvi Lindén erosi	4.6.2002			719	Opetusminist.	Suvi Lindén
<i>Lindén eroaa kulttuuriministerin tehtävästä</i>	30.5.2002	<i>STT, Helsinki</i>		1446		
Australia, Venäjä ja USA eivät hyväksy ilmastopimusta	18.6.2002			1851	Ei kuvaa	
<i>EU ratifioi Kioto-sopimuksen</i>	31.5.2002	<i>STT, Washington</i>	<i>Päivi Sinisalo</i>	1871		
<i>Australia ei ratifioi Kioton sopimusta</i>	6.6.2002	<i>STT, Bangkok</i>		564		
Sara ja Eetu ovat suosituimmat lasten nimet	4.3.2003			478	Ei kuvaa	
<i>Sara ja Eetu rynnivät nimisuosikkien kärkeen</i>	24.2.2003			936		
Jopa puolet nuorista äideistä tupakoi	27.5.2003			1485	LK	Sikiö kärsii, jos raskaana oleva nainen tupakoi.
<i>Tupakointi kannattaa lopettaa ennen raskautta</i>	19.5.2003	<i>STT, Kuopio</i>		2613		
Edullisissa koruissa saattaa olla haitallista nikkeliä	10.6.2003			770	Ei kuvaa	
<i>Viranomaiset varoittavat markkinoilla olevista nikkelikoruista</i>	28.5.2003	<i>STT, Helsinki</i>		1258		
Maahanmuuttajat joutuvat usein väkivallan uhreiksi	25.11.2003		Petri Kiuttu	1546	LK	Maahanmuuttajien kokema väkivalta on useimmiten uhkailua, kiinni tarttumista, tönimistä ja tyrkkimistä.
<i>Maahanmuuttajat hälyttävän usein väkivallan uhreina. Puolet Suomen somalaisista kokenut väkivaltaa viime kuukauden sisällä</i>	10.11.2003	<i>STT, Helsinki</i>	<i>Pia Halonen</i>	2627		
Lapin joulumatkat edelleen suosiossa	9.12.2003			1336	LK	Ulkomaiset jouluturistit tutustuvat poroon Napapiirillä.
<i>Lapin joulumatkailu käynnistynyt (Matkailun edistämiskeskuksen (MEK) tiedote)</i>				2113		
Huivikielto kuohuttaa mieliä Ranskassa	2.3.2004		Petri Kiuttu	1330	LK	Hunnutetut musliminaiset osoittavat mieltään Ranskan pääkaupungissa Pariisissa. Heidän mielestään Ranskan hallituksen suunnitelma kieltää huivin käyttö kouluissa on väärin.

<i>Ranskan kaavailema huivikielto sai maailman muslimit liikkeelle</i>	17.1.2004	<i>STT–Reuters–AFP–DPA, Pariisi, Lontoo, Beirut</i>		1757		
<i>Huivikielto ei ole rantautumassa Suomeen</i>	11.2.2004	<i>STT, Helsinki</i>		1413		
Vanhustyöhön vaikea löytää työntekijöitä	16.3.2004			835	LK	Hoitaja tarjoilee lounasta Kustaankartanon vanhainkodissa Helsingissä.
<i>Vanhustyöhön ei kohta löydy työntekijöitä. Vanhustehtaissa kytee kynnisyys</i>	9.3.2004	<i>STT, Helsinki</i>		2704		
Vain aikuisille tarkoitetut televisio-ohjelmat siirretään yöhön	30.3.2004			1143	LK	Lasten ei haluta näkevän aikuisten ohjelmia. Pian alle 15-vuotiailta kiellettyjä ohjelmia lähetetään vasta kello 21 jälkeen.
<i>Lapsille haitallisten tv-ohjelmien esittämissääntöjä tiukennetaan</i>	24.3.2004	<i>STT, Helsinki</i>	<i>Sarianna Toivonen</i>	2470		
Irakilainen postimies vie kirjeet perille sodan keskellä	6.7.2004			1278	LK	Najm Abid-Musaa ei pelota jakaa postia Bagdadissa.
<i>Posti kulkee Bagdadissa luotisateessa-kin</i>	14.6.2004	<i>STT–Reuters</i>		1805		
Suomalaiset koululaiset lukevat vähän läksyjä	31.8.2004			1406	LK	Pojat ovat lähes kaikissa maissa laiskempia tekemään läksyjä kuin tytöt.
<i>Suomalaisnuoret lukevat vähiten läksyjä Euroopassa. Selitys löytynee koulujärjestelmien välisistä eroista</i>	23.8.2004	<i>STT, Helsinki</i>	<i>Anne Rahjola</i>	2777		
Kosmetologin työ ei ole pelkkää meikkaamista	18.1.2005			2509	Pauli Jokinen	Paula Hyytiäinen on unelmatyössään. Asiakkaana on Tanja Heinijärvi.
<i>Kosmetologi on kutsumusammatti</i>	29.12.2004	<i>STT, Helsinki</i>	<i>Pauli Jokinen</i>	3055		
Somalialaisten on vaikea saada töitä	30.3.2005			496	Ei kuvaa	
<i>Työttömyys edelleen maahanmuuttajien suurin ongelma. Somalialaisten muita ryhmiä hankalampi saada töitä</i>	14.3.2005	<i>STT, Helsinki</i>	<i>Sammeli Heikkinen</i>	2215		
Helsinki toiseksi turvallisin	30.3.2005			513	Ei kuvaa	
<i>Selvitys: Helsinki maailman toiseksi turvallisin kaupunki</i>	14.3.2005	<i>STT, Lontoo (Lähde: www.merserhr.com)</i>		1043		
Kaksi varuskuntaa lopetetaan	30.3.2005			550	Ei kuvaa	
<i>Lakkautuspäätökset herättivät tyrmistystä</i>	16.3.2005	<i>STT, Helsinki</i>		1467		
Amazonin sademetsää kaadetaan kiihtyvällä tahdilla	7.6.2005			1946	Kuva (LK) ja piirros	Amazonin sademetsää ja joki.
<i>Amazonin sademetsän hakkuut ovat</i>	19.5.2005	<i>STT–Reuters</i>		2146		

<i>kiihtyneet jälleen</i>						
Saudi-Arabiaan virtaa pyhiinvaeltajia	3.1.2006			1196	LK	Tästä kuvasta saa hyvän käsityksen siitä, kuinka valtavasti pyhiinvaellukseen osallistuu ihmisiä. Kuvassa näkyy Suuri Moskeija, jossa ihmiset kiertävät Kaaba.
<i>Saudi-Arabiaan virtaa pyhiinvaeltajia</i>	<i>25.12.2005</i>	<i>STT-Reuters</i>		582		
Tsunami kiihdytti Sri Lankan ja Male-diivien turismia	14.3.2006			1666	Kuva (LK) ja piirros	Sri Lankan rannoille kaivataan lisää turisteja.
<i>Tsunami kiihdytti Sri Lankan ja Male-diivien turismia</i>	<i>27.12.2005</i>	<i>STT-DPA, Colombo</i>		2816		
Perheet tahtovat lapsilleen lisää kummeja,	28.3.2006			1182	Ei kuvaa	
<i>Perheet tahtovat lisää kummeja</i>	<i>6.3.2006</i>	<i>STT, Oulu</i>		1504		
Katot vaarassa lumen vuoksi	11.4.2006			852	Ei kuvaa	
<i>Pelastuslaitokset synnäivät hallien katonlumet</i>	<i>9.4.2006</i>	<i>STT</i>		1369		
Naiset ajavat autoa entistä enemmän	25.4.2006			922	Ei kuvaa	
<i>Tutkimus: Naiset autoilevat aiempaa enemmän. Joukkoliikenteen käyttö vähentynyt lentomatkustamista lukuun ottamatta</i>	<i>10.4.2006</i>	<i>STT, Helsinki</i>	<i>Laura Kolu</i>	2683		
Tommi Evilän kausi alkaa juhannuksena	20.6.2006			971	LK	Tommi Evilä tuli kuuluisaksi viime kesän MM-kisoissa. Oli melkoinen yllätys, kun hän voitti pituudessa pronssia.
<i>Polvivaiva siirtää Evilän kauden avauskilpailua</i>	<i>30.5.2006</i>	<i>STT, Tampere</i>		1595		
Lapset kärsivät usein eniten köyhyydestä	7.11.2006			2141	LK	Lapsia Tshetsenian pääkaupungissa Groznyissa. Tshetsenian lapset kärsivät paitsi köyhyydestä, myös sodasta.
<i>Köyhyys koettelee entisen Neuvostoliiton alueen lapsia</i>	<i>18.10.2006</i>	<i>STT, Helsinki</i>	<i>Marika Harjuma</i>	2560		
Turistit etsivät Suomesta talvista tunnelmaa	19.12.2006			731	LK	Poron tapaaminen on lapsille usein matkan kohokohta.
<i>Joulunajan tilauslentoja pohjoiseen viime vuotta enemmän</i>	<i>2.12.2006</i>	<i>STT, Rovaniemi/Kuusamo</i>		820		
Palander palasi huipulle	19.12.2006			897	LK	Kalle Palander voitti maailmancupin suurpujottelun.
<i>Palander palasi alppihiihdon eliittiin. Suomalainen laski Alta Badian suurpujottelun voittoon</i>	<i>17.12.2006</i>	<i>STT, Alta Badia, Italia</i>		2695		

LIITE 2 HAASTATELLUT SELKOViestinnän ASIANTUNTIJAT

FM Leela Laura Leskelä

- Selkokeskuksen suunnittelija vuodesta 2001; vastuualueina selkokirjallisuus, selkoesitteet, selkokielen koulutus ja selkokieli vuorovaikutuksessa -tutkimus
- toimittanut yhdessä Hannu Virtasen kanssa artikkelikokoelman Toisin sanoen. Selkokielen teoriaa ja käytäntöä, Kehitysvammaliitto ry, Oppimateriaalikeskus Opik, 2006

KM Pertti Rajala

- koulutukseltaan erityisopettaja, nykyisin maakuntajohtaja
- toiminut selkoviestinnän parissa 1980-luvulta lähtien
- kirjoittanut yli 60 selkokirjaa (tietokirjoja ja kaunokirjallisuutta, osa muokautuksia)
- useita luottamustoimia

Suunnittelija Ari Sainio

- toiminut selkoviestinnän parissa 1990-luvulta lähtien
- Selkouutisten toimittaja vuosina 1990–2000
- julkaissut useita selkokirjoja ja toimittanut selkokieltä koskevia artikkeleli-kokoelmia
- toiminut huhtikuusta 2010 lähtien Kehitysvammaliiton omistamassa yrityksessä FAIDD Solutions Oy

FM Hannu Virtanen

- toiminut selkoviestinnän parissa 1980-luvulta lähtien
- toiminut 1990-luvun alusta lähtien Selkouutisten päätoimittajana ja vuodesta 2000 lähtien myös Selkokeskuksen johtajana
- toimittanut useita artikkelikokoelmia selkokielestä
- kirjoittanut kirjan Selkokielen käsikirja, Kehitysvammaliitto ry, Oppimateriaalikeskus Opik, 2009

Haastattelussa käsitellyjä teemoja

1. Oma tausta ja nykyiset työtehtävät

2. Yhteys selkokieleen

- Miten kauan ollut tekemisissä selkoviestinnän kanssa?
- Miten kuvaisit selkokielen alkuvaiheita?
- Ketkä ovat olleet selkoviestinnän keskeiset vaikuttajat?
- Mitkä ovat selkoviestinnän kehittämisen keskeisiä virstanpylväitä?

3. Selkokielen asema

- Miksi selkokieltä tarvitaan?
- Ketkä ovat selkokielisen viestinnän tukijoita, ketkä mahdollisesti kritisoi-
vat?
- Tuetaanko selkoviestintää Suomessa tarpeeksi?
- Millainen selkoviestinnän asema on?
- Ohjaako selkokielen kehittymistä jokin ideologia, arvomaailma, näkemys?

4. Selkokieli

- Mitkä ovat selkokielen vahvuuksia? Entä heikkouksia?
- Ketkä selkokielen kehittymistä ohjaavat?
- Miten tärkeinä pidät selkokielen kirjoittajalle annettuja suosituksia?
- Ohjaavatko suositukset omaa kirjoittamistasi?
- Miten kuvailisit mukauttamista kirjoitusprosessina?
- Sisältyykö mukauttamisen prosessiin tulkintaa?
- Minkälainen lukija on mielessäsi?
- Voiko sanoa, että mukauttaminen on kääntämistä?
- Mikä tekee tekstistä vaikealukuista?

5. Kohderyhmät

- Mitä kohderyhmiä selkoviestintä parhaiten palvelee?
- Onko tekstien sopivuudesta eri ryhmille tullut palautetta?

6. Selkoviestinnän tulevaisuus

- Millaista myönteistä kehitystä ennakoit selkoviestinnälle lähivuosina?

LIITE 3 ESIMERKKI SELKOTEKSTISTÄ

SIVU 2

SU 27.4.1999

KOTIMAA

*Etelänmatka, alkaa lähes aina lentokentältä.
Kuva Oulun lentoasemalta.*

Kreikka edelleen suosiossa **Matkanjärjestäjät ovat vähentäneet Finnairin käyttöä**

□ Suomalaiset pitävät matkailusta. Viime vuonna jokainen yli 15-vuotias suomalainen teki keskimäärin kuusi yön yli kestävä matkaa. Suurin osa matkusti Suomessa. Kun suomalaiset matkustavat ulkomaille lomalemaan, he menevät mieluummin **Kreikkaan.**

Suurin osa suomalaisten matkoista kohdistuu kesämökille tai sukulaisten luo Suomessa. Viime vuonna kotimaassa tehtiin melkein 26 miljoonaa matkaa, joista 20 miljoonaa matkaa suuntautui juuri mökille tai sukulaisiin.

Suomalaiset tekivät viime vuonna lähes viisi miljoonaa ulkomaanmatkaa. Näistä risteilyjä oli kaksi miljoonaa.

Lomalla suomalaiset tekevät noin 450 000 etelänmatkaa. Matkanjärjestäjät *Fritidsresor*, *Spies-Matkat* ja *Tjäreborg* kertovat, että Kreikka on suosituin kohde. Kreikan saaret *Kreetta*, *Rhodos* ja *Kos* ovat suosittuja. Siellä suomalaiset nauttivat auringosta, lämmöstä ja hienoista rannoista.

Jatkossa suomalaiset matkustavat *Finnairilla* harvemmin kuin ennen. Monet suuret matkanjärjestäjät vaihtavat muihin lentoyhtiöihin, koska Finnair on kalliimpi.

Ensi kesänä *Fritidsresor* ja *Hasse* lentävät suuren osan matkoistaan englantilaisilla lentokoneilla. Myös *Tjäreborg* ja *Spies* käyttävät jatkossa harvemmin Finnairia. Esimerkiksi Finnairin lennot Kanarian saarille maksavat matkustajaa kohti 150 markkaa enemmän kuin muiden lentoyhtiöiden. Vaikka hintaero ei kuulosta suurelta, monet valitsevat halvemman vaihtoehdon. Neljän hengen perheelle hintaero on jo 600 markkaa. *Tjäreborgin* matkatoimistosta muistutetaan.

Suuri osa kesän matkoista on jo rinyty. Etelänmatka maksaa kesällä 2 000:n ja 4 000:n markan välillä. Alkukesällä on halvinta matkustaa. Tämän kesän uutuuksia on aurinkomatkan ja espanjan kielikurssin yhdistelmä. 50 suomalaista on varannut sellaisen matkan. □